

ÂŞIK PAŞA
ve OĞLU
ELVAN ÇELEBİ

Ethem ERKOÇ

ÇORUM 2020

2. Baskı

Eylül 2020

Baskı Cilt

ERS Matbaa San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. No: 87/7 Altındağ /ANKARA
Sertifika No: 47985

Dizgi & Kapak

Hitit Reklam
Yeniyol Mh. Kulaksız Sk. No: 24/A ÇORUM
Tel : 0 364 202 00 52

ISBN

978-605-84272-5-9

Yayına Hazırlayan

Çorum Belediyesi Kent Arşivi

İsteme Adresi

Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Yeniyol Mh. Gazi Cd. Turgut Özal İş Merkezi Kat : 4
ÇORUM

Tel : 0 364 225 08 10/1539

**Bu eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayımıdır.
PARA İLE SATILAMAZ**

TAKDİM

Anadolu, coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca pek çok medeniyetin, birçok farklı kültürün kesiştiği nokta... Tarih boyunca çeşitli göçlerin olduğu, farklı kültürlerin yaşadığı, savaşların, barışların yapıldığı Anadolu, aynı zamanda ticaret yollarının geçtiği bir coğrafya olması nedeniyle dünyada eşine az rastlanan bir kültürel zenginliğe sahip.

Gelenekleriyle, örf ve âdetiyle, folkloruyla, mutfağıyla, tarihi yapılarıyla, dünya kültür mirası listesindeki eserleriyle kısaca tüm renkleriyle Anadolu'muzun her şehri, her ilçesi, hatta her köyü bir tarih atlası gibi... Farklı yüzyıllara ait çok sayıda eserin yanında fikir ve düşünceleriyle insanlığın gelişimine katkı sağlayan şahsiyetlerin yetiştiği Anadolu, insanlık tarihinin ortak değeridir.

Şehrimiz Çorum zengin Anadolu kültürünü, bu coğrafyanın insanlık tarihine katkılarını en iyi yansıtan şehirlerden bir tanesidir. Şehrimizdeki tarihi ve kültürel değerlerin korunması, gelecek nesillere aktarılmasını önemli görevlerimizden biri olarak görüyoruz. Bu anlamda tarihi eserlerin restorasyonundan, Çorum'a ait bilgi ve belgelerin toplanmasına, eser olarak basım ve yayımının yapılmasına kadar pek çok hizmetimiz var.

Anadolu'nun yurt tutulması, yeniden imar ve inşa edilmesi ve İslam beldesi haline gelmesinde büyük gayretleri bulunan Horasan erenlerinden biri olan Aşık Paşa'nın ve şehrimize bağlı Elvançelebi Köyü'nde metfun bulunan oğlu Elvan Çelebi'nin hayatının konu edildiği eser Çorum ve Anadolu tarihine ışık tutan eserlerden. Şehrimizin ulu çınarlarından ve ilim erbabından Sayın Ethem Erkoç hocamızın hazırladığı "Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi" adlı kitabı okurlarıyla buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Çorum Belediyesi olarak şehrimiz ve ülkemizin kültürel hayatına katkı sağlayacağına inandığımız kültürel çalışmalara destek olmaya devam edeceğiz. 'Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi' kitabını hazırlayan Ethem Erkoç Hocamıza şükranlarımı arz ediyor, sizlere de iyi okumalar diliyorum.

Dr. Halil İbrahim AŞGIN
Çorum Belediye Başkanı

Ethem ERKOÇ

1950 yılında Çorum'da doğdu. 1969'da Çorum İmam Hatip Okulunu ve Çorum Atatürk Lisesini bitirdi. 1973'de Konya Yüksek İslam Enstitüsünden, 1974'de Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden mezun oldu. Kırklareli Atatürk Lisesinde Din Dersi öğretmenliğiyle meslek hayatına başladı. Osmancık İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğinden 1977 yılında Çorum İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1987 yılında Arapça dil eğitimi için kısa süreli olarak Mısır'a gitti.

Okullardaki kültür etkinliklerinde eksikliği hissedilen tiyatro eserleri konusunda çalışmalar yaptı. 1999 yılında emekli oldu. Yapmış olduğu araştırma, inceleme ve tebliğleri yerel ve ulusal basında çeşitli dergi ve gatelere yayımlandı. kitap çalışmaları yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde makale e inceleme azıları devam etmektedir.

Evli ve dört çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayınlanmış eserleri:

- Çorum İli ve İlçeleri
- Nikonya'dan Çorum'a (Roman)
 - Suheyb-i Rumi
 - Yusuf Bahri Efendi
 - Çorum Evliyalari
- (Ali İzzet Efendi'nin Tezkire-i Makamat adlı eserinden sadeleştirme) ilaveli 3. Basım
 - Elvan Çelebi
- Arapça Kelime ve Cümle Yapısı (2. Basım)
 - Zekat Rehberi (2. Basım)
 - Hayat Çizgisi (Tiyatro)
 - Gurbet Yuvası (Tiyatro)
 - İkinci Ömer (Tiyatro)
 - Selahattin Eyyubi (Tiyatro)
- Yedi Sekiz Hasan Paşa (2. Basım)
- Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi
 - Mazlumoğlu Hacı Halil Ağa
- Anadolu'da Bir Köy Odası Hatışoğlu Konağı
 - Sahabe Evliya ve Ulema Yurdu Çorum
- Ebu Talib'in Müslümanlığı (Ahmet Feyzi'nin eserinden sadeleştirme)
- Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi
 - Necmi Şamlı
- Çorum Fatihi Danişmend Ahmet Gazi (Tiyatro)
 - Piyeslerim (Otuz piyes)
 - Atın Gözyaşları (Tiyatro)
 - Şehidin Çarısı (Tiyatro)
 - Taşralı Yazar (Tiyatro)
- İskilipli Atf Hoca- Hayatı Düşünceleri ve idamı
- Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları (2. Baskı)
 - Çorumlu Şeyhülislam ve Alimler
 - Bayat'tan Feruz'a Bizim Oralar
 - Çorum İ.H.O.'nun İlk Müdürleri

ÖNSÖZ

Anadolu'nun fethinin sadece askerî boyutunun anlatıldığı bir tarihle yetiştik. Bu fetihlerin manevî ve kültürel tarafı, zamanında bizlere anlatılmadı. Doğudan batıya doğru Türk akınlarının ilerleyişini kolaylaştıran, vardıkları bölgelerde küçük yerleşim birimleriyle birlikte tekke ve zaviyeler kurup yöre insanıyla kaynaşarak gönüller fethedenlerin çalışmalarından, birkaç bilimsel makale dışında, hiç söz edilmedi.

Anadolu'nun manevî fatihleri olan bu Horasan erenlerini yeni yeni tanımaya başladık. Ahmet Yesevî ocağında yetişip İslâm dünyasının her tarafına dağılan sufiler, her yerde aynı görevi üstlenmişlerdir. Moğol istilası sırasında Anadolu'ya göç eden Yesevî ocağına mensup dervişler de buraların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında öncü rol oynamışlardır. Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre, Şeyh İlyas vs. şahsiyetler bu ekolün önde gelen isimlerindedir.

XIII. yüzyıl Anadolu'su, beylikler döneminde iç çalkantıların ve kargaşa ortamının hüküm sürdüğü bir süreç yaşamıştır. Bu geçiş döneminin kısa sürmesi ve daha az sancılı atlatılabilmesi için zamanın mutasavvıfları, hep yatıştırıcı ve kaynaştırıcı olmuşlardır.

Bu dönemde tarihe iz bırakan tasavvufî hareketin merkezi, Orta Anadolu'dur. Devrin en ünlü mutasavvıfları bu bölgede yaşamışlar, tekke kurmuşlar, halka kendi dili olan Türkçe ile hitap etmişler, eser vermişler, toplumu eğitmişler, birlik fikrini işlemişlerdir. Bu uğurda kahramanca mücadeleyi teşvik etmeyi de ihmal etmemişlerdir.

İşte bu doğrultuda çaba sarf edenlerden biri de Şeyh İlyas'ın torunu Âşık Paşa'dır.

Şeyh İlyas Amasya'da meşhur olmuş, torunu Aşık Paşa ise Kırşehir'i yurt edinmiştir. O da kendi oğlu Elvan Çelebi'yi Çorum yakınında kendi adıyla anılacak bir beldeye göndermiş, orada tekke kurarak hizmet etmesini istemiştir.

İşte biz, bu çalışmamızda önce Baba İlyas'tan başlayarak Âşık Paşa'yı, ardından oğlu Elvan Çelebi'yi ele alacağız. Bu nedenle eser, iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Âşık Paşa incelenmektedir. Öncelikle Âşık Paşa'nın soyu ve hayatı ele alınmakta, bu konudaki farklı bilgiler irdelenerek uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. Sonra edebî kişiliği üzerinde durulmakta ve konuyla ilgili olarak araştırmacıların yorum ve değerlendirilmelerine yer verilmektedir. Başta Garibnâme olmak üzere Aşık Paşa'nın eserleri sıralanarak, edebî özelliklerine ve farklı nüshalarına işaret edilmektedir.

İlk bölümün sonunda Aşık Paşa'nın görüş ve düşünceleri ortaya konulmuştur. Böylece Aşık Paşa'nın şiirlerinin teması ve şairin düşünce yapısını yakından tanıma imkanı bulunabilmektedir.

İkinci bölümde ise Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi incelenmiştir. Elvan Çelebi'nin hayat hikâyesi ile konuya girilmekte; cami, türbe ve külliye yapılarından günümüze kadarki durumu ve buralar ile ilgili halk inanışları dile getirilmektedir. Sonra *Menakıbül'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye* adlı eseri ile edebî kişiliği işlenmektedir. Bu bölümün sonunda Elvan Çelebi'nin görüşleri şiirlerinden örneklerle ele alınmıştır.

Kitabın sonunda çalışmamız esnasında yararlandığımız tüm eser ve makaleleri ihtiva eden bir kaynakça yer almaktadır. Ayrıca kişi, yer ve eser adlarını kapsayan bir indeks bulunmaktadır.

Bu kitabın hazırlanmasına, Elvan Çelebi konusundaki bir konferans çalışmam vesile olmuştur. Konferans metnini kitaplaştırdığımızda bu defa babası Aşık Paşa ile ilgili araştırma yapmaya başladım. Toparladığım ilk bilgileri, Elvançelebi Tarih ve Kültür Festivalinde izleyicilere sundum. Daha sonra aynı yolun yolcuları olan Elvan Çelebi ile babası Aşık Paşa'nın hayat ve düşüncelerini farklı bir tarzda bir kitap halinde kamuoyuna sunmak istedim. İşte elinizdeki eser bu temel düşüncenin bir ürünüdür.

Başlangıç olmak üzere Elvan Çelebi'nin Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde 4937 numarada kayıtlı *Menakıbül'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye* adlı eserinin fotokopisini inceledim ve çalışmamda bu metni esas aldım. Bu arada eser üzerinde biri Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal'a, diğeri Mertol Tulum'a ait olan iki çalışmayı tetkik ettim. Her iki kitap da eserin yeni yazıya çevrilmesi konusunda ciddi emek mahsulüdür. Asıl metinde takıldığım yerlerde bu eserlere başvurmak suretiyle çalışmalarımı sürdürdüm.

Aşık Paşa konusuna gelince onu, en meşhur eseri Garibnâme ile tanımak mümkündür. Bu düşünceden yola çıkarak Aşık Paşa'nın Garibnâmesi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Laleli bölümünde 1752 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüshasının CD'sini getirttim. Eser, iki ciltlik el yazmasıdır. Çok rahat okunabilmektedir. Çalışmamda bu metni esas aldım.

Aşık Paşa'nın Garibnâme'sinin Ankara Milli Kütüphanesi'ndeki nüshasını Bedri Noyan, yeni yazıya çevirmiş ve bölüm aralarına lügatçe koymuştur. Kemal Yavuz da Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli nüshasını yeni yazıya çevirmiş ve nesir biçiminde günümüz Türkçesine de aktarmıştır. Biz de günümüz Türkçesine çevirdiğimiz beyitlerde tereddüde düştüğümüz durumlarda bu esere başvurduk.

Âşık Paşa'nın hayatı, kişiliği ve diğer eserleri konusunda farklı kaynakları, bilimsel makaleleri de inceledim. Bazen birbirleriyle çelişen değişik bilgi ve yorumlarla karşılaştım. Bu durum, konunun detaylandırılmasına ve daha titiz değerlendirme yapılmasına zemin hazırlamış oldu.

Eserin yazımı aşamasına geldiğimde Çorum'un Elvançelesi beldesinde ve Kırşehir'de bazı incelemelerde bulundum. Türbeleri ve tarihi mekanları görüntüledim. İki ayrı mekanda aynı soydan gelen iki veliyi bir kitapta buluşturmak istedim. İşte bu temel yaklaşımdan hareketle esere Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi adını vermeyi uygun buldum.

Bu kitabın hazırlanması sırasında kütüphanelerin yanı sıra dostlarımın özel kitaplarından da yararlandım. Başta Ankara Milli Kütüphanesi olmak üzere birçok ildeki kütüphaneden kitap ya da bilimsel makale getirttim. Bunların temininde bana yardımcı olan dostlarıma ve öğrencilerime müteşekkirim.

Kitabın ön incelemesini yapıp düzeltmeler öneren Dr. Ali Öztürk'e, büyük titizlikle metinleri bilgisayar ortamına aktaran Ceyhun Ünlüer'e, dizgi ve sayfa düzenini yapan Yard. Doç. Dr. Halil İbrahim Şimşek'e teşekkür ediyorum.

Eserin hazırlanması esnasında teşvik ve desteklerini esirgemeyen Elvançelesi Belediye Başkanı Sayın Hamdi ÖZSEÇER'e ve kitabın basımı için her türlü imkânı hazırlayan Çorum Belediye Başkanı Sayın Turan ATLAMAZ'a, kitabın tekrar basımı ve yayımını yapan Çorum Belediye Başkanı Sayın Dr. Halil İbrahim AŞGIN'a şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmamla iki büyük insanın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilmişsem kendimi mutlu sayarım.

Ethem ERKOÇ

İÇİNDEKİLER

ÂŞIK PAŞA

HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

ÂŞIK PAŞA’NIN HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ	23
A. DEDESİ: HORASANLI BABA İLYAS	24
1. KİŞİLİĞİ	24
2. ÜNÜNÜN SARAYA ULAŞMASI	26
3. BABAÎ İSYANI	27
4. BABAÎ İSYANININ DEĞERLENDİRİLMESİ	30
5. BABA İLYAS’IN OĞULLARI VE HALİFELERİ	32
B. BABASI: MUHLİS PAŞA	34
1. ÇOCUKLUK VE GENÇLİĞİ	34
2. ANADOLU’DAKİ FAALİYETLERİ VE MÜCADELESİ	35
3. ÖLÜM TARİHİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR	38
4. ÖLÜM YERİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR	40
5. ÇOCUKLARI VE HALİFELERİ	41
6. MUHLİS PAŞA’YA MERSİYE	42

C. ÂŞIK PAŞA	44
1. ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ	44
2. YETİŞTİĞİ ORTAM	45
3. SOSYAL VE SİYASAL HAYATI	48
4. EŞİ VE ÇOCUKLARI	52
5.ÖLÜMÜ VE TÜRRESİ	54
6. HALİFELERİ	57
7. MENKİBELERİ VE HALK İNANIŞLARI	57
8. EDEBİ KİŞİLİĞİ	59
9. ÂŞIK PAŞA’NIN ESERLERİ	66
a. Garibnâme	66
b. Fakr-nâme	73
c. Vâsıf-ı Hâl	74
d. Hikâye	74
e. Kimya Risalesi	75
f. Sema Risalesi (Risâle fî Beyânî’s-Sema)	76
g. Tasavvuf Risalesi	76
h. Şiirler	77
10. ÂŞIK PAŞA’NIN GÖRÜŞLERİ	77
10.1. ALLAH AŞKI	78
10.2. HZ. MUHAMMED (SAV) SEVGİSİ	82
10.3. SAHABEYE SAYGI	88
10.4. SEÇKİN DÖRT KİŞİ (DÖRT HALİFE)	89
10.5. CENNETLE MÜJDELENERLER	91
10.6. MİRAC MUCİZESİ	93
10.7. YARATILIŞ, İBRET VE HİKMET	94

10.8. ZÂHİR VE BÂTİN	99
10.9. İLİM-ÂLİM VE CAHİL	100
10.10. İLİM-AMEL İLİŞKİSİ	103
10.11. DİN BİLGİNLERİNİN GÖREVLERİ	105
10.12. ÂLİMLERE SAYGI	106
10.13. DÖRT İMAMA MUHABBET	106
10.14. FANİ DÜNYA	108
10.15. ÖLÜM VE ÖLMEDEN ÖLMEK	111
10.16. KENDİNİ BİLMEK	113
10.17. HAK DOSTLARIYLA YOLDAŞLIK	114
10.18. ALLAH'A ULAŞMA YOLLARI VE MERTEBELERİ	116
10.19. TARİKAT, HALVET, RİYAZAT	118
10.20. SEYR U SÜLÛKUN MENZİLLERİ	119
10.21. NEBÎ, VELÎ, MÜ'MİN	121
10.22. EVLİYA VE DEĞERİ	123
10.23. MÜRŞİD ARAYIŞI	126
10.24. ŞEYH-MÜRİD İLİŞKİSİ	128
10.25. İNSANLAR VE NEFİSLER	131
10.26. HAKK'A ERİŞMEDE GEMİ ÖRNEĞİ	135
10.27. HASTALIKLAR VE ÇARELERİ	137
10.28. TÖVBE	140
10.29. AİLE	142
10.30. TOPLUM	144
10.31. DEVLET	145
10.32. BİRLİK	149
10.33. YETMİŞ İKİ MİLLET	155

ÂŞIK PAŞA ve OĞLU ELVAN ÇELEBİ

10.34. ALP VE ALPEREN	158
10.35. KULLUK VE İBADET	164
10.36. HAYÂ (UTANMA)	168
10.37. RİYÂ	169
10.38. CÖMERTLİK VE CİMRİLİK	171
10.39. AÇGÖZLÜLÜK VE KANAAT	173
10.40. KİBİR VE ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK	175
10.41. ÜÇ İNSAN TİPİ	181
10.42. KUR'AN OKUMAK	183
10.43. SEMA	186
10.44. ON KİŞİYE YAKIŞMAYAN ON ŞEY	187
10.45. BİRLİKTE OLMASI GEREKLİ ON HASLET	189
10.46. ALLAH'IN ÖVDÜĞÜ KULLAR	191
10.47. ALLAH'IN SEVMEDİĞİ İNSANLAR	193
10.48. ON ÖĞÜT	194
10.49. DUA VE YAKARIŞ	195

İKİNCİ BÖLÜM

ELVAN ÇELEBİ

HAYATI, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

ELVAN ÇELEBİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ	203
A. ELVAN ÇELEBİ'NİN HAYATI	203
1. ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ	204
2. ELVAN ÇELEBİ'YE GELİŞİ VE TEKKE KURMASI	205
3. ELVAN ÇELEBİ KÜLLİYESİNİN DURUMU	206
4. ELVAN ÇELEBİ CAMİİNİN KİTABELERİ	209

5. ELVAN ÇELEBİ BELDESİNİN DÜNYÜ VE BUGÜNÜ	210
6. ELVAN ÇELEBİ'NİN TASAVVUFÎ YÖNÜ	211
7. ÇOCUKLARI VE TESİRLERİ	213
8. ÖLÜMÜ VE TÜRBESİ	214
9. TÜRBEYE İLİŞKİN HALK İNANIŞLARI	216
10. YEŞİLDİREK'E İLİŞKİN HALK İNANIŞLARI	217
11.ŞADIRVAN ÇANAĞINA İLİŞKİN HALK İNANIŞLARI	218
B. ESERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	219
1. MENÂKİBÜ'L- KUDSİYYE'NİN BULUNUŞU VE TANITIMI	221
2. MENÂKİBÜ'L- KUDSİYYE ÇALIŞMALARI	222
3. MENÂKİBÜ'L- KUDSİYYE'NİN ÖZELLİKLERİ	223
4. ELVAN ÇELEBİ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ	225
C. ELVAN ÇELEBİ'NİN GÖRÜŞLERİ	226
1. ALLAH'A HAMD VE ŞÜKÜR	227
2. İLÂHÎ AŞK	229
3. ALLAH VE RESÛLÜNE İTAAT	230
4. HZ. PEYGAMBER (SAV)'E, ARKADAŞLARINA VE EHL-İ BEYTİNE SAYGI	231
5. EVLİYA VE ENBİYA	233
6. TASAVVUFTA TARİKAT, ŞEYH VE MÜRİD	236
7. ALLAH DOSTLARI VE GÖREVLERİ	238
8. İMAN VE SADAKAT	240
9. MÜ'MİN VE KÂFİR	241
10. KULLUK VE İBADET	242
11. TEVBE VE RAHMET	243
12. KAZA VE KADER İNANCI	244

ÂŞIK PAŞA ve OĞLU ELVAN ÇELEBİ

13. BELA VE İMTİHAN	246
14. ÖLÜM VE ÖTESİ	248
15. EVRENİN VE İNSANIN YARATILIŞI	250
16. MÜSTECÂB DUA	253
17. DUALARLA BİTİRİŞ	254
KAYNAKÇA	258
İNDEKS	262

GİRİŞ

Anadolu'nun yurt edinilmesi, sadece Malazgirt Zaferi ile gerçekleşmiş değildir. Onu hazırlayan siyasî, sosyal olayları ve manevî ortamı da dikkate almak gerekir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce Anadolu'da hüküm süren Selçuklular, askerî teşkilata önem verdikleri kadar geldikleri yerleri yurt edinebilmek için oralardaki Müslüman nüfusu çoğaltmanın yollarını da aramışlardır. Bu bağlamda halkı irşad ederek gönüller fetheden Horasan Erenlerinin çalışma ve gayretlerini desteklemişler, onların tekke ve zaviye kurmalarına yardımcı olmuşlar ve buralara çok geniş arazileri vakfetmişlerdir.

Bu merkezlerde faaliyetlerini yoğunlaştıran şeyh ve dervişler, bir yandan Müslümanların manevî ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan yaşayışları ile yerli halka örnek olarak düşünce ve inançlarını yayıyorlardı. Bu durum, Türk toplumunun henüz yeni yerleştikleri yerleri yurt edinmelerine ve batıya doğru yeni fetihler yapmalarına uygun ortam hazırlıyordu.

Denebilir ki, Ömer Lütfi Barkan'ın tabiriyle misyoner ruhlu Türk dervişlerinin telkinatı, ordularla birlikte ve hatta ordulardan önce fütuhata çıkmış ve karşı tarafı manen fethetmiş bulunmaktaydı.¹ Selçuklularla başlayan bu çalışmaları, Osmanlılarca da benimsenmiş, Rumeli ve Balkanların fethinde başarıyla uygulanmıştır.

Tarihte *Gaziyân-ı Rum*, *Ahiyân-ı Rum*, *Abdalân-ı Rum* şeklinde anılan² ve mensup oldukları bölgelere göre Rum (Anadolu) Erenleri, Horasan Erenleri diye de bilinen Allah dostları, insanlara rehberlik yapabilecek faziletli, fedakâr ve cömert insanlardı. Bu kişiler, çevrelerinde olgun insan olarak kabul edilir ve hep saygı görürlerdi. Bazen “şah, sultan, ulu, can” gibi unvanlar da verilen bu gönül dostları erenlere; şefkatli, hoşgörülü, fedakâr ve anlayışlı oldukları için baba, ata veya dede denilmiştir.³ Bunlara ek olarak Aşıkpaşazâde'nin kadınlardan oluşan Bacıyân-ı Rum diye zikrettiği Anadolu Türk-İslâm kadın teşkilatları da vardı.⁴

Abdâl Babalar, kutbiyye inancında olup her devirde kutbu'l-aktâb olan velînin cezbe halinde Tanrı ile sürekli ilişki içinde olduğunu ve saltanat işlerinin de onun bilgisi dâhilinde bulunduğunu iddia ederlerdi. Toplumda haksızlığa uğrayanların

1 Ömer Lütfi Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, Vakıflar Dergisi II, İstanbul 1974, s. 12-13.

2 Orhan F. Köprülü, “Bacıyan-ı Rum”, DİA, İstanbul 1991, IV, 415; Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler, TTK Yayınları. 2. Basım, Ankara 1990, s. 80.

3 Süleyman Uludağ, “Erenler”, DİA, İstanbul 1995, XI, 294-295.

4 Köprülü, agm, IV/415.

hakkını almak için gerekirse mücadelede öncülük ederlerdi.⁵

Birçok olaya adı karıştırılmış olan Horasan Erenleri veya Anadolu Erenleri diye bildiğimiz gönül erleri, yerleştikleri köylere ismini vermişler; elinin emeği ve alınının teri ile dağ başlarında yer açıp yerleşerek, bağ ve bahçe işleriyle meşgul

olmuşlardır. Daima batıya doğru Türk akınları ile ilerleyen dervişler, sürekli yeni tekke ve zaviyeler kurmuşlardır. Zaman zaman padişahları, sultanları zaviyelerinde kabul ederek onlara nasihat etmişlerdir.⁶

Türk tarihinde kahraman, cesur, yiğit ve gazi anlamında kullanılan Alp kelimesi, Türklerin İslamiyeti kabulünün ardından önce Alp Gazi, tasavvuf cereyanlarının halk arasında yerleşmesiyle de Alperen şeklini almıştır. Alperenler, derviş mücahidlerdir ve daha çok devletin uç bölgelerinde yaşamışlardır.⁷

Adı ne olursa olsun bu Allah dostları, askerî hareketlerden önce gönülleri fethetmişler, orduların işini kolaylaştırmışlardır. Ayrıca durdukları yerleri vatanlaştırma konusunda aktif rol oynamışlardır. Tekkelerini en işlek yollara kurmuşlar, ordunun geçiş noktalarında güvenliği sağlamışlardır. Ayrıca ticaret yollarının kontrolünde de önemli görevler icra etmişlerdir. Bunun önemli etkileri dolayısıyla devlet adamlarının ve bölge zenginlerinin maddî ve manevî desteklerine mazhar olmuşlardır. Anadolu'da rastlanan zaviyelerin çoğu, Osmanlılardan önceki Beyliklerin himaye ve nişanları ile kurulmuştur. Bu Ahiler ve şeyhler, mevcut hak ve imtiyazlarını âyende ve râvendeye (gelip geçenlere) hizmet etme karşılığında almışlardır.⁸

Ömer Lütfi Barkan, akraba ve yakınlarıyla gelip bir bölgeyi şenlendiren, köyler kuran, derbendleri bekleyen, tekke ve cami yaptıran, köprüler ve değirmenler kuran ve ancak bu gibi hizmetleri karşılığında kendilerine şeyhlik rütbesi verilen ve muafiyetler bahşedilen velâyet ve keramet sahibi kişilerden bahsederken, bunlara dair birçok misal bulunduğunu zikreder.⁹ Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında emeği geçenler arasında, belki de en başında Horasan Erenleri gelmektedir. Aslında Horasan erenleri, Horasan erleri veya Horasanîler hep aynı anlamda kullanılmışlardır.¹⁰

Yunus Emre (ö. 1321), Mevlânâ (ö. 1272), Hacı Bektaş Veli (ö. 1270) gibi Anadolu'da faaliyet gösteren dervişler arasında Şeyh İlyas Horasanî'nin de adı

5 Halil İnalçık, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, IX, 75.

6 Barkan, agm, s. 16.

7 Orhan F. Köprülü, "Alperen", DİA, İstanbul 1989, II, 225.

8 Barkan, agm, s. 29-30.

9 Barkan, agm, s. 38.

10 Ali Alparıslan, "Âşık Paşa'da Tasavvuf", İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul 1963, c. 12, s. 151.

geçmektedir. Öte yandan Horasan Erenlerinin hemen hepsinde, doğrudan veya dolaylı olarak, Hoca Ahmed Yesevî'nin etkisi vardır.

Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), Batı Türkistan'da doğmuş, çeşitli yerlerde ilim tahsil etmiş, manevî tecellilere mazhar olmuş, Buhara'ya geldiğinde Şeyh Yusuf Hemedanî'ye (ö. 534/1140) intisap etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin şeyhi Yusuf Hemedanî, şer'î ilimlerde derinleşmiş bir hadis âlimi idi. Kitap ve Sünneti her şeyin üstünde tutardı. Şeriat dairesi dışında hiçbir yoruma yer vermezdi. Hoca Ahmed Yesevî, yurdu olan Yesi'ye döndüğü zaman, şeyhinden aldığı fikirleri yaymaya ve telkin etmeye çalışmıştı. Hoca Ahmed Yesevî, halka anladığı bir dille Türkçe olarak hitap ediyor ve onların alıştığı edebî şekilleri kullanıyordu. Bundan dolayı da başarılı oluyordu.¹¹ İşte bu nedenle Ahmed Yesevî'nin, on iki bini kendi yaşadığı muhitte, doksan dokuz bini de uzak ülkelerde bulunan müridleri ve geleneğe uygun olarak hayatta iken tayin ettiği pek çok halifesi vardı. Hoca Ahmed Yesevî; halka, özellikle müridlerine şeriat hükümlerini, tasavvuf esaslarını, tarikatın âdâb ve erkânını öğretmeyi, İslamiyeti Türklere sevdirmeyi, Ehl-i Sünnet akidesini yaymayı ve yerleştirmeyi gaye edinmişti.¹²

Yesevîlik'ten epeyce sonra ortaya çıkan Nakşbendilik de aynı çizgide idi.¹³ Zira Bahaüddin Nakşbend'in şeyhleri olan Kasem Şeyh ve Halil Ata, Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlı idiler.¹⁴ Yeseviye Tarikatı'nın ilkelerinde tarikat ve şeriat iç içedir. Tarikatın şeriat dışına çıkması söz konusu değildir. Temelde tevhid vardır. Tarikata giren müridin uyması gereken on kural, tarikatın altı hükmü, hep Kur'an ve Sünnete uygundur.¹⁵ Horasan Erenleri, Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet adlı manzum didaktik eserindeki yolu izleyerek halka, kendi diliyle hitap etmişler ve Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Âşık Paşa, Elvan Çelebi gibi takipçileri Türkçe söylemiş ve Türkçe yazmışlardır. Hoca Ahmed Yesevî çizgisini ve felsefesini sürdüren ve geldikleri yer itibarıyla Horasan Erenleri diye bildiğimiz bu dervişler, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında öncülük görevini yerine getirmişler ve buraları bizlere yurt olarak emanet etmişlerdir. Ama bu kolay olmamıştır.

Anadolu'da XII. Yüzyılda harpler nedeniyle sıkıntı ve üzüntü içinde olan, barış ve huzur isteyen halkta tasavvufa karşı büyük bir temayül belirmişti. XIII. yüzyılda hânîkahlar, sufilerin toplandığı ve daha çok gezici dervişlerin istirahatine

11 M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 5. Baskı, Ankara 1984, s. 115-116

12 Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", DİA, İstanbul 1989, II, 161.

13 Köprülü, age, 116-118.

14 Köprülü, age, bk. Yeseviye Silsilesi. (Kitap sonunda ek bölümünde)

15 Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, haz.: Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993, s. 42-45; Hoca Ahmed Yesevî, Divan-I Hikmet, haz.: Hayati Bice, TDV Yay., Ankara 198, s. XIV, XV; Köprülü, age, s. 98-101.

yarayan mekânlar olarak ortaya çıkmıştı. Hânîkahlarda iki türlü talim vardı: Biri şifahî, diğeri amelî idi. Şifahî olanı; nasihatlar, vaazlar ve tezkir idi. Amelî olanı da; riyazetler, oruç, namaz, sema ve benzeri uygulamaları. Gerçekte sufi olmayıp medresenin kuru ilminden, zamanın felaketlerinden bıkan zevk erbabından birçokları da, biraz olsun ferahlamak için, kurtuluşu bu yerlere gelip gitmekte buluyorlardı. Zamanla her tabakadan halk, hatta sultanlar bile hânîkah ve dergâhların müdavimleri arasına girmişti. Moğol akınlarıyla Horasan ve Türkistan'dan Anadolu'ya kayan Horasan Erenleri, Rum Abdalları ve fütüvvet erbabı, buraları doldurmuştu. Çeşitli tasavvuf cereyanlarının Anadolu'da kaynaşmaları uzun sürmüş ve Selçukluları da hayli uğraştırmıştı.¹⁶ Buna rağmen Horasan Erenlerinin Anadolu'daki hizmetleri, öncü rolleri, gönüller fethederek orduların önünü ve ufkunu açışları, fethedilen yerlerin yurt edinilmesindeki gayretleri, tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin kuruluşu aşamasında birleştirici, kaynaştırıcı ve yol gösterici bir derviş olan ve Şeyh İlyas Horasanî'nin de torunu olarak bilinen Âşık Paşa ve oğlu Elvan Çelebi'yi ele alacağız. Hayat hikâyelerini, eserlerini düşünceğini incelemeye çalışacağız.

Elvan Çelebi, menakıbnamesinde babası ve dedeleri hakkında bazı ayrıntılar vermiştir. Onların hayat hikâyelerini ve mücadelelerini epeyce anlatmıştır. Elvan Çelebi'nin eserinden, belli başlı tarihi kaynaklardan ve son dönemde konuyla ilgili yapılan yeni çalışmalardan da yararlanarak, tarihte önemli olaylarda adı geçen dipdedesi Baba İlyas ve dedesi Muhlis Paşa'dan başlayarak kısaca hayat ve mücadelelerini anlattıktan sonra esas konumuz olan Muhlis Paşa'nın oğlu Âşık Paşa ve onun da oğlu olan Elvan Çelebi'yi yakından tanımaya, eserlerini, görüş ve düşüncelerini anlamaya çalışacağız

16 Alpaslan, agm, XII/153-156.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

ÂŞIK PAŞA'NIN HAYATI, KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

Âşık Paşa (1272-1332), Anadolu'da yetişmiş Türk şair ve mutasavvıflarının en meşhurlarındandır. Horasan asıllı Şeyh İlyas'ın torunudur. Aşık Paşa; tasavvufi düşüncelerini, halkı irşad için yazdığı didaktik manzumelerini Türk dilinde yazması ile ünlüdür. Türk diline kimsenin önem vermediği, bilim dili olarak Arapça, edebiyat dili olarak Farsça'nın kullanıldığı bir dönemde Ahmed Yesevî gibi şiiirlerini Türkçe yazmasının gerekçesini şöyle anlatıyordu:

*Türe diline kimsene bakmaz idi
Türklere her giz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri¹⁷*

Âşık Paşa XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun eski ve nüfuzlu bir ailesine mensuptur. Aileden gelen birikimle iyi bir kültür ortamında yetişmiştir. Onu tanıyabilmek için aile çevresini, dedesi Şeyh İlyas Horosanî ve babası Muhlis Paşa'yı iyi bilmek gerekir.

İşte bu nedenle Baba İlyas'tan başlayarak ailesinin hayat tarzı ve dünyaya bakışını, tasavvuf tarihi içindeki konumlarını tanımaya ve her birini kısa kısa değerlendirmeye çalışacağız. Bu konuda ulaşabildiğimiz her kaynağı değerlendireceğiz. Genel tarih içinde o dönemi ön plana çıkarmaya çalışacağız. Birinci derecede bilgilere ulaşmak açısından Baba İlyas'tan itibaren Muhlis Paşa ve Aşık Paşa'nın hayatlarını menkıbevî tarzda ele alan Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsıyyesi'ne de başvurmayı ihmal etmeyeceğiz. Zira bu eser, XIV. Yüzyıl tarihi bakımından oldukça önemli bir belge niteliğindedir.¹⁸

Evliya menakıbına dair eserler, bir tarih menbaı olarak, ekseriya şüphe ile karşılanmakta ise de, bunların asıl tarihi kaynaklar ile mukayeseleri neticesinde, gayet sağlam bilgiler verdiklerini de savunan M. Fuat Köprülü, bu kaynaklardan istifade konusunda ihmalkâr davranıldığını, hâlbuki dinî ve ictimaî tarih bakımından bu tür eserlerin emsalsiz kaynak teşkil ettiğini örnekleriyle anlatır. Bizans tarihçilerinin bile Hristiyanlıkla ilgili menakıbnamelerden geniş ölçüde yararlandıklarını, hâlbuki Anadolu tarihinin birçok meseleleri gibi dinî tarih meselelerinin de tamamıyla ihmal edilmiş olduğundan, Anadolu evliyasına ait menakıb kitaplarından bugüne kadar layıkıyla istifade edilemediğinden yakınlıkla dinî, fikrî ve ictimaî tarih bakımından bunlardan yararlanılmasını tavsiye eder.¹⁹

Nitekim tarihçi Osman Turan, menkıbe türünden bilgilerle dolu destansı

17 Âşık Paşa, Garibname, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no: 1752, c. 2, s. 238a.

18 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1972, c. 3, s.420.

19 M. Fuat Köprülü. "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", Belleten, Ankara 1943

anlatımıyla meşhur Danişmendname'nin bile tarihi kaynak olarak kullanılabileceğini öne sürmüş ve kendisi de eserinde kullanmıştır. Ayrıca menakıbnamelerin de istifadeye şayan kaynaklar olduğunu söylemiştir.²⁰ Biz de bu tavsiyelere uyarak diğer tarihçilerin verdiği bilgilerin yanı sıra Elvan Çelebi'nin Menakıbü'l-Kudsiyye'sinden de yararlanarak bu dönemin kısa bir tarihi panoramasını çıkartmaya gayret edeceğiz.

A. DEDESİ: HORASANLI BABA İLYAS

1. KİŞİLİĞİ

1240 yılında Anadolu Selçuklu Devletine karşı girişilen büyük siyasal ve sosyal ayaklanma hareketiyle adı anılan Şeyh İlyas, Âşık Paşa'nın dedesidir.

Künyesi, “Mevlânâ Sücaaddin Ebülbeka İlyas b. Ali b. Ahmed Horasanî” olarak geçer.²¹ Buna göre esas adı Sücaaddin İlyas olup, babasının adı Ali, dedesinin adı da Ahmed'dir. Ailece Horasan'dan göç etmişlerdir.

Elvan Çelebi'ye göre de Moğol istilası sırasında Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Beraberindeki Türkmenlerle Amasya yakınlarında bugün İlyas Köyü diye bilinen Çat Köyü'ne yerleşmişlerdir.²² Alaaddin Keykubat I zamanında olduğu sanılan bu yerleşmeden sonra Sultan Alaaddin, şeyhi ziyarete gelmiş ve onunla görüşmüştür.²³

Baba İlyas, Amasya yakınlarında yerleşmiş olduğu köyün davarlarını gütmüş, yaptığı işe karşılık hiç ücret almamış, orada karın tokluğuna çalışmıştı. Çok az yemek yiyor, münzevî hayat sürdürüyordu. Bu sırada halkın sevgi ve saygısını kazanmayı başarmıştı. Köyün yakınındaki bir tepe üzerine bir zaviye inşa ederek burada müridlerini kabule başlamıştı.²⁴

Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin, bir şer'î vesikada Baba İlyas için “Ulu zahid bir derviş ve itimada layık mükemmel bir şeyh” şeklinde bahsedildiğini yazar.²⁵

20 Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, 2. Basım, İstanbul 1969/ s. 18.

21 Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, İstanbul 1330, c. II, s. 396; Mecdî, Şeyh İlyas'ı Acem olarak nitelemektedir. Bk. Mecdî Mehmed Efendi, Hadika's- Şakaik, İstanbul 1989, s.23. (Tıpkı Basım)

22 Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l- Kudsiyye fi Menâsibi'l- Ünsiyye*, Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, no:4937 vr. 10a-13b,170-231

23 Elvan Çelebi, age, vr. 19b-20b,b-339-357.

24 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, Dergah Yay., 3. Baskı, İstanbul 2000, s.95.

25 Hüsameddin, age, II/396.

Tarihçi Âşıkpaşazade'ye göre Baba İlyas, XI. yüzyılın ünlü mutasavvıflarından ve Vefaiyye Tarikatının kurucusu Tacü'l-Arifin Seyyid Ebü'l-Vefa el-Bağdadî'nin halifelerindendir.²⁶ Osmanlı tarihine yön vermiş Şeyh Edebali, Geyikli Baba gibi Şeyh İlyas da Vefaiyye tarikatına bağlılığını sürdürmüştür.²⁷

Şeyh İlyas'ın tasavvufi görüşlerini tespit için bağlı bulunduğu şeyhi Tacü'l-Arifin Ebü'l-Vefa (501/1107)'yı kısaca tanımakta yarar vardır.

Ebü'l-Vefa, ömrünün büyük bir kısmını Bağdat'ta geçirmiştir, Şeyhi, Ebu Muhammed eş-Şenbukî'dir. Menakıbnameye göre İmam Zeynelâbidin soyundan gelen bir seyyiddir. Şeyhinin vefatından sonra yerine geçip hizmet ve irşada devam etmiştir. Şaranî, *Tabakât* kitabında onu şöyle tarif ediyor: “Kendi döneminde ondan daha üstünü yoktu. Çok müridi vardı. Dergâhında bulunan kırk kadar bendesi, manevî hal sahibi kişilerdi.”

Ebü'l-Vefa, müridlerine şu tavsiyelerde bulunurdu:

“Az yiyip, az uyuyun. Çok tefekkür edin. Geceyi ibadetle geçirin. Çok yemek, insanı uyuşuk yapar. Uyuşuk kimse, gafil olur.”

“Takva, bir ağaçtır. Bu ağacın kökü, Peygamber Efendimizdir. Dalları, sahabe ve tabiindir. Meyvesi ise salih ameldir.

“Nerede olursanız olun, ne yaparsanız yapın; Allah Teala, sizi görür. Onun için yasaklanan yerlerde değil, emredilen yerlerde bulunun.”²⁸

Halil İnalçık, Orhan Gazi'nin sağlığında yazılan Elvan Çelebi Menakıbnamesine göre Şeyh Edebali'nin Baba İlyas halifelerinden biri olduğunu, dinsizleri ve kâfirleri İslamiyete kazandırdığını kaydeder. Ayrıca Abdal Babaların, toplumda haksızlığa uğrayanların hakkını almak için gerekirse isyana da öncülük edebileceklerini zikreden İnalçık, bu bağlamda Babaîlerin sultana da isyan eden militan dervişler olduğuna işaret eder. Ama Elvan Çelebi menakıbnamesini delil göstererek Vefaî tarikatına mensup olan Baba İlyas ve halifeleri de dâhil Vefaî şeyhlerinin aşırı Abdal-Kalenderî dervişlerden farklı olarak şeriata saygılı dervişler olduğunu vurgular.²⁹

Bilindiği üzere Baba İlyas Horasanî, Ebü'l-Vefa el-Bağdadî'nin kurduğu Vefaiyye veya Vefaîlik tarikatına mensuptu. Aynı zamanda Yesevî çevresiyle de bağlantısını sürdürmekte idi.³⁰ Bu, tasavvuf tarihinde çokça rastlanan bir

26 Âşıkpaşazade, Âşıkpaşaoğlu Tarihi, haz.: Nihal Atsız, MEB yay., İstanbul 1970, s.3.

27 Ocak, age, s. 110-111; Ebu Nuaym el-İsfehânî, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* çev.: Said Aykut İstanbul 1995, VII, 37; Ocak, "Ebü'l-Vefa Bağdadî", DİA, X, 347-348.

28 Ebu Nuaym el-İsfehânî, age, VII/30-36.

29 İnalçık, agm, IX/75.

30 Ocak, age, s. 113-114

durumdur. Zira bir şeyhin birden çok tarikat şeyhiyle irtibatı, hatta icazet alışı, tarih boyunca olagelmıştır.

2. ÜNÜNÜN SARAYA ULAŞMASI

Bir Vefaiyye şeyhi olması muhtemel olan Dede Garkın,³¹ Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyas'ın şeyhidir. Şeriat yolunda akıllı, tarikat yolunda kâmil kişi olarak nitelediği Dede Garkın'ın dört yüz kadar halifesi vardır.³² Şeyh İlyas'ı dört yüz halifesiyle Rum diyarına (Anadolu'ya) da o göndermiştir. Şeyh İlyas da Amasya Çat Köyü'ne yerleşip bir zaviye açmıştır.³³

Elvan Çelebi'nin Menakıbü'l-Kudsiyye'sinde anlattığına göre Dede Garkın'ın 400 halifesi vardı. Dede Garkın halvette (yalnız başına) bulunduğu sırada Baba İlyas çıkagelir ve uzunca bir süre bir arada kalırlar.³⁴ Bir mağarada gerçekleşen bu özel görüşmeye Baba İlyas, “şeyh” sıfat ve rütbesiyle katılmıştır. Bu durum, Dede Garkın halifeleri arasında dedikoduya, kıskançlığa veya kuşkuya neden olmuştur.³⁵

Baba İlyas'ın aslı, Oğuz soyundan ve Bayındır boyundandır.³⁶ Şeyhi olarak anılan Dede Garkın ve müridleri hep “Ehl-i tevhid ve ehl-i seccade” idi. Şeyh İlyas da ehl-i tevhid ve ehl-i seccade idi.³⁷ Yani Allah'ın birfiğini savunan, namaz kılan, ibadete düşkün bir sofi idi. Çevresine de hep öyle insanlar toplanmıştı.³⁸ Zamanla kerametleri yayılmış,³⁹ müridleri çoğalmış ve şöhreti gittikçe artarak ünü I. Alaaddin Keykubad'ın sarayına kadar ulaşmıştı. Şeyhi ziyaret için zaviyesine giden Sultan, onunla dostluk kurmuş ve bu hal, sultanın hayatı boyunca sürmüştü.⁴⁰

31 Ebu Nuaym el-İsfahanî, age, VII/36.

32 Elvan Çelebi, age, vr. 7a, b- 117.

33 Elvan Çelebi, age, vr. 12a-13b, b- 207-230.

34 Elvan Çelebi, age, vr. 11-12a, b-199-206.

35 Mertol Tulum, Tarihi Metin Çalışmalarında Usûl-Menakıbbi'l-Kudsiyye üzerinde Bir Deneme, İstanbul 2000, s. 132. Tulum eserinde, bu görüşmenin konusunun isyanla sonuçlanan bir teşkilatlanma olduğu kanaatini izhar eder.

36 Neşet Köseoğlu, “Elvan Çelebi”, Çorumlu Dergisi, 1944, sayı: 47, s. 1407; Enver Behnan Şapolyo, Kırşehir Büyükleri, Ankara 1967, s. 14.

37 Elvan Çelebi, age, vr. 10ab, b-169-180.

Elvan Çelebi, Menakıbü 'l-Kudsiyye adlı eserinde dipdedesi Baba İlyas'tan başlayarak Muhlis Paşa ve Âşık Paşa'nın hayatlarını menkıbevî tarzda anlatmaktadır. Bu kitap hakkında doktora yapan Ümit Tokatlı, Baba İlyas ve Muhlis Paşa'nın hayat hikâyelerini menakıbnamaya dayalı olarak özetlemiştir. Bk. Ümit Tokatlı, Elvan Çelebi'nin Eseri el-Menakıbbü 'l-Kudsiyye Fi Menasibi'l-Ünsiyye, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1987 ve 1988, s. 165—171/ 259—268.

38 Elvan Çelebi, age, vr. 11a, b-190.

39 Elvan Çelebi, age, vr. 15b-17a, b-270-297.

40 Elvan Çelebi, age, vr. 20ab, b-340-353.

Alaaddin Keykubad'dan sonra şeyhin sosyal konumundan kuşku duyan ve onu kıskananlar aleyhte faaliyete başlamışlardı.⁴¹

3. BABAÎ İSYANI

Şeyh İlyas ile dost olan I. Alaaddin Keykubad'dan sonra yerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmişti. Yeni sultanın çevresindekiler, müridlerinin çokluğunu gerekçe göstererek Şeyh İlyas aleyhinde bazı kuşklar üretmeye başlamışlardı. Bu çerçevede Baba İlyas'ı kıskananlar, şeyhin müridleriyle birlikte Amasya'yı basarak sultana karşı isyan edeceği telkininde bulundular.⁴²

Bu çerçevede Baba İlyas'ı kıskanan Çat Köyü kadısı Köre Kadı'nın faaliyetleri dikkat çekmekteydi. Elvan Çelebi, Köre Kadı'yı "içi dışı fitne ve fesat dolu"⁴³ bir insan olarak niteler.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı nedeniyle o günlerde Amasya'da devlet görevlisi olarak bulunan Ruzbe, iyi bir at bularak sultana hediye etmek ister. Bu fırsatı değerlendiren Köre Kadı "İlinde bir at var. Onu sultana iletirsen memnun olacaktır" diyerek Baba İlyas'ın atını almasını tavsiye eder. Amacı fitne koparmaktır.⁴⁴ Ruzbe, Köre Kadı'nın emeline alet olarak iki üç bin akçe ile bu atı almak üzere harekete geçer. Gönderilen iki kişiden birini dervişlerin öldürmesinden sonra on bin akçeyle gönderilen on kişiden ikisi de at tarafından tepilerek öldürülür.⁴⁵

Köre Kadı, bu gelişmeler üzerine Baba İlyas'ın atını vermemesini bahane ederek şeyhin hükümdara karşı gelmek niyetinde olduğunu telkine başlar. Hatta kendini peygamber ilan edip sultanın tac ve tahtına el koymak maksadıyla halk içinde propaganda yaptığı, büyücülükle meşgul olduğu gibi yalan dolu söz ve iftiraları ihtiva eden bir mektup yazıp çevre illerde bulunan bütün kadılara da imzalatarak sultana gönderir.⁴⁶ Bununla da yetinmeyerek Ruzbe ile de işbirliği yapıp şeyhten hesap sormak üzere iki yüz kişilik bir kuvvetle zaviyeye doğru ilerlerler. Karışıklık böyle başlar.⁴⁷

41 Elvan Çelebi, age, vr. 21a, b-363.

42 Mustafa Vazıh, Belabilü'r-Rasiyye Fi Riyadı Mesaili Amasiyye, Amasya Bayezid Halk Kütüphanesi, no: 813, s. 115.

43 Elvan Çelebi, age, vr. 21a, b-363.

44 Elvan Çelebi, age, vr. 21a, b-364-370.

45 Elvan Çelebi, age, vr. 21a, b-371-392.

46 Elvan Çelebi, age, vr. 21b-28a, b-459-488; Tulum, age, g. 137-138.

47 Bu fitneyi, A. Y. Ocak ve İsmail Erünsal, Çat Kadısı Köre Kadı'nın planı olarak zikreder. Bk. İsmail Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbü'l-Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiyye-Baba İlyas Horasani ve Sülalesinin Menkıbevî Tarihi, TTK Yay., 2. Basım, Ankara 1995, s. XLVIII. Mortol Tulum ise Ruzbe ile Köre Kadı'nın müşterek planı olduğunu, hatta Köre Kadı'nın Ruzbe'yi kandırdığını söyler. Bk. Tulum, age, s. 134.

Çıkan dedikodular ve gelen haberler üzerine, devrin âlimleri karşı çıksa da,⁴⁸ Sultan Gıyaseddin, vezirlerini, kumandanlarını ve muhafızlarını toplayarak harekete geçer. Baba İlyas ve müridlerinin bulunduğu Çat Köyü'ne saldırmalarını emreder.

Baba İlyas, bu durumu öğrenince müridleriyle birlikte Amasya kalesine sığınır. Müridlerine de fitneyi tahrik edebilecek her türlü davranıştan kaçınmalarını söyler.⁴⁹ Aynı tarihte Şeyh İlyas halifelerinden Baba İshak, hükümet adamlarından biriyle olan anlaşmazlığını bahane ederek Kefersut (Adıyaman)'da ayaklanır, Topladığı adamlarıyla Amasya kalesinde kuşatma altında bulunan şeyhini kurtarmak amacıyla yola çıkar.⁵⁰

Tarihte bu olaylar silsilesi, Babaî isyanı olarak geçer. Elvan Çelebi, bu olayların başlangıç tarihini (**Hilz**) kelimesiyle ifade eder.⁵¹ Bu kelime, ebced hesabıyla (637 hicri) yılını göstermektedir. Bu durumda isyan, Hicri 637 yılının 10 Muharreminde yani 12 Ağustos 1239 Çarşamba günü başlamıştır.⁵²

İbn Bibi gibi bazı tarihçiler ve Osman Turan gibi Selçuklu tarihi araştırmacıları, Baba İshak'ı yeni bir din neşretmeyi hedefleyen hokkabaz biri olarak nitelerler. Hatta peygamberlik iddiasında bulunan bir şarlatan olduğunu iddia ederler.⁵³ Hüseyin Hüsameddin de onun Rum asıllı olup Amasya'da bir Rum devleti kurmak amacıyla Müslüman görünerek isyan ettiğini öne sürer.⁵⁴ Elvan Çelebi'ye göre ise Baba İshak, Şeyh İlyas-ı Horasanî'nin güvendiği bir mürididir. İsyân ettiğini haber alınca Şeyh İlyas, endişeye kapılmıştır.⁵⁵

Baba İlyas, Baba İshak'ın isyan hareketini öğrenince, kuşatma altında bulunduğu Amasya (Harşana) kalesinden gizlice haber gönderir. Bu taraflara gelmemesini ve fitnenin büyümesine sebep olmamasını, Canik tarafına yönelmesini ister. Ancak Baba İshak, Amasya'ya gelmekte ısrar eder.⁵⁶

Baba İshak, Adıyaman'dan hareket ederek Güneydoğu ve Orta Anadolu'da bazı şehirleri ele geçirir. Malatya ve Sivas üzerinden Amasya'ya gelir. Ziyaret mevkiinde Sultan Gıyaseddin ordularıyla küçük çapta bir savaş olur. Burada sağlanan başarı, sultanı endişeye sevkeder. Sultan, ihtiyaten Konya'yı terk

48 Elvan Çelebi, age, 27b, b-480-481.

49 Elvan Çelebi, age, vr. 29a, b-502-510.

50 Ocak, age, s. 127-129.

51 Elvan Çelebi, age, vr. 18b, b-321.

52 Erünsal-Ocak, age, s. XLVIII.

53 Köseoğlu, agm, s. 1407; Turan, age, s. 228; Köprülü, age, s. 207.

Not: Bu son iddiayı Köre Kadı, Baba İlyas için de söylemişti. Hâlbuki Baba İlyas, Hz. Muhammed (sav)'den sonra peygamber gelmeyeceğini müritlerine açıkça beyan etmişti. Bk. Elvan Çelebi, age, vr. 28a, b-491-492.

54 Hüsameddin, age, II/263-272.

55 Elvan Çelebi, age, vr. 31a-32b, b-537-570.

56 Elvan Çelebi, age, vr. 32b-33b, b-564-584.

ederek Kubadabad Kalesine çekilir. Amasya üzerine Mübarizüddin Armağanşah komutasında güçlü bir ordu gönderir. Baba İlyas, burada Mübarizüddin Armağanşah kuvvetleri tarafından kuşatılıp yakalanır ve idam edilir (637-1240).

Amasya'ya gelen, fakat şeyhini kurtarmayı başaramayan Baba İshak, ordusunun yönünü Konya'ya çevirir. Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'na geldiklerinde hudut boylarındaki askerlerin de katılımı ile güçlenen Selçuklu ordusuyla karşılaşır. Büyük direniş göstermesine rağmen Baba İshak öldürülür.

Kadın ve çocuklar hariç olmak üzere Babaîlerin seçkin askerleri kılıçtan geçirilerek Babaîler isyanı bastırılır.⁵⁷

Wilkinson Gibb, Baba İlyas'ın son dönemi ile ilgili farklı bilgiler verir. İsyân bastırıldığında sağ olarak kurtulduğunu belirttiği Baba İlyas'ın sultana yaltaklık yaparak affedildiğini, bunun üzerine Mevlânâ ve dostlarının Selçuklu sarayını nefretle terk ettiklerini söyleyenler olduğunu nakleder.⁵⁸ Ancak bu bilgiler tarihi olaylar ile örtüşmemektedir.

Gerçi Fuat Köprülü, Amasya'da yakalanıp idam edilenin Baba İshak olduğunu söylese de⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, birçok kaynak taraması ve tetkiki sonucunda Şeyh İlyas'ın Amasya'da idam edildiği ve Malya'da da Baba İshak'ın öldürüldüğü konusunda ısrarlıdır.⁶⁰ Hüseyin Hüsameddin ise Baba İlyas'ın Amasya'dan sürgün edilerek Çatbükü çiftliğinde ikamete mecbur tutulduğunu, ancak Mahmud'un Amasya emiri Fahreddin Ali'ye ricası üzerine Amasya'daki hanıkah şeyhliğine tekrar dönebildiğini iddia eder. Ölüm tarihini de 657/1259 olarak gösterir.⁶¹ Ancak başta ölüm tarihi olmak üzere bu bilgiler, tarihi kaynaklarla uyuşmamaktadır.

Elvan Çelebi ise, dibdedesi Baba İlyas'ın ölümünü menkıbevi bir tarzda anlatır. Onun ölmeyip göğe çekildiğini söyler.⁶² Ayrıca Antalya'ya götürülen altı yüz esirin vezir Celaleddin Karatay'ın araya girmesiyle affedildiğini anlatır.⁶³ İsyân bastırıldıktan sonra Baba İlyas'ın oğlu Ömer Paşa'nın da idam edildiğini belirtir.⁶⁴

57 Ocak, age, s. 127-139; Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", DİA, İstanbul 1991, IV, 368; Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak", DİA, İstanbul 1991, IVI 368-369; Köprülü, agm s 207; Köseoğlu, agm 1407-1408.

58 Wilkinson Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi, çev.: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, c. 1, s. 121.

59 Köprülü, age, s. 207.

60 Ocak, age, s. 134, 137-138.

61 Hüsameddin, age, 11/385, 396; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333, I, 110; Semavi Eyice, "Çorum'un Mecitözü'nde Âşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", İ. Ü.E.F Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1968, c. XV, s. 220-221.

62 Elvan Çelebi, age, vr. 38b, b-660-670.

63 Elvan Çelebi, age, vr. 36b-37a, b-631-640.

64 Elvan Çelebi, age, vr. 40a-41a, b-684-711.

4. BABAÎ İSYANININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Babaî isyanında başlama işaretini kim verdi veya isyanı kim başlattı tartışmasını bir yana bırakacak olursak, bu isyan konusunda tarihte çok farklı yorumlar yapıldığı kesindir. Mesela Hilmi Ziya Ülken, Babaî olaylarını anarşik tasavvuf hareketleri arasında saymakta ve Batınî cereyanların uzantısı olarak görmektedir.⁶⁵

Elvan Çelebi ise Menâkıbü'l-Kudsiyye'sinde Baba İlyas ve Baba İshak'tan bahsederken Hızır-İlyas kıssalarıyla kıyaslayan beyitleri⁶⁶ bile bu isimlerin o günden beri hayatlarının efsanevî-destansı figürlerle, karakterlerle anılmasına neden olmuştur.

Baba İlyas'ın *yeşil alem, boz Burak, boz at, beyaz amame ve yeşil don* gibi Hızır için kullanılan kavramlarla anılışı, "Boz bir ata binmiş olarak seyahati"⁶⁷ dilden dile dolaşır. Baba İlyas'ın ölmeyip göğe çekildiği şeklindeki menkıbevî anlatımlardan hayatının, hatta ölümünün bile efsanelerle karışık olarak bilindiği söylenebilir.

Bu nedenle Batılı yazarlar Baba İlyas konusunda Hıristiyan efsanelerindeki St. Georges ve St. Theodore ikilisi ile benzerlikten söz ederler. Buradan hareketle Hızır-İlyas kıssalarıyla bu değişik ve farklı kişileri özleştirmeye çalışırlar.⁶⁸

Elvan Çelebi, Baba İlyas ve Baba İshak önderliğinde bu isyanın bir fitne sonucu çıktığını vurgulayarak⁶⁹ büyük dedesinin masumiyetine inanmakta ve Baba İlyas'ın bu fitnede rolünün bulunmadığını anlatmaktadır.

Bu arada ifade etmek zorundayız ki, Babaî isyanı konusunda en önemli kaynak, Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'sidir. Zira Elvan Çelebi, o olayları en yakından bilen bir aileden gelmektedir.

Elvan Çelebi'nin menakıbnamesi hakkında bir değerlendirmede bulunan Abdülbaki Gölpınarlı, şimdilik tek nüshası mevcut olan bu eserin XIV. yüzyıl tarihi bakımından önemine işaret ettikten sonra Baba İlyas ayaklanması ve Babaîler hakkında sıkı bir tahlil ve tenkitten geçirilerek ana kaynaklardan biri mahiyetini kazanacağı kanaatinde olduğunu açıkça beyan eder.⁷⁰

Elvan Çelebi'nin kıskançlıkla başlayan bir fitnenin ulaştığı boyutları anlatışı, eserinde görülmektedir. Ancak bu olay sonraları dinî-tasavvufî bir kimlikle anlatılmaya çalışılmıştır. Aslında Baba İlyas veya Babaîler hareketi, devrinin

65 Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul 1993, II, 274-278.

66 Elvan Çelebi, age, vr. 14b, 16b, 55ab, b-255, 285, 951-958.

67 Ocak, age, s. 98.

68 Eyice, agm, s. 226-229.

69 Elvan Çelebi, age, vr. 20b-28b, b-356-501.

70 Gölpınarlı, age, III/420.

sosyo-ekonomik meselelerinden kaynaklanmaktadır.

Olayların başlangıcında isyanın dinî-tasavvufi bir anlayış farkından değil de güç gösterisi ve kıskançlıktan çıktığı herkesçe bilinmektedir. Mikail Bayram, bu konuda farklı bir yorum getirmektedir:

“Devlet yanlısı olan devrin tarihçileri veya resmî tarihçiler, ardi arası kesilmeyen bu Türkmen isyanlarından bahsederken tarafsız olmadıkları, birçok gerçekleri gizlemeye çalıştıkları, eserlerinde gayet açık olarak görülmektedir. Bu tür tarihi eserlerin devlete karşı isyanların gerçek yönünü yansıtamayacağı ve devlet memuru olan tarihçilerin bu olaylar karşısında tarafsız kalamayacağı meydandadır.”⁷¹

Bayram, Türkmenlerin dinî düşünüş ve yaşayışları hakkında hissi ve taraf tutucu özellikleriyle eleştirdiği o dönemin resmi tarihçilerinin genel olarak Türkmenler, özel olarak da Baba İlyas hakkındaki tahkir ve tezyife varan sataşmalarını doğru bulmamaktadır. Ahilerle Babaîlerin ve hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli görevler icra eden Edebalı ve arkadaşlarının aynı tasavvufî yolu paylaştıklarını, ortak bir dinî-siyasî maksat için mücadele ettiklerini vurgulayan Bayram, şöyle devam ediyor: “Baba İlyas ve çevresindekilere bakılınca Sünnî Türk mutasavvıf ve dervişleri oldukları anlaşılmaktadır.”⁷²

Baba İlyas'tan övgüyle bahseden Âşık Paşa, Elvan Çelebi ve Aşıkpaşazâde'nin inaniş ve yaşayışına, eserlerine bakılırsa Babaîler, heteredoks (gayr-i Sünnî) bir inaniş ve hareket içinde değillerdi. Babaî isyanının dinî amaçtan ziyade devlet idarecileri ile şeyhin arasının bir takım entrikalar sonucu açılmış olması, sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in sefahate düşkün yaşayışı ve kötü yönetimiyle birlikte Moğol baskınından bunalan halkın yönetime karşı şeyhin yanında yer almasına neden olmuştur.

Son dönemde Anadolu Selçukluları, yönetim kadrolarına hep yabancı unsurları getirmişlerdi. Devlet idaresi, onlara emanet edilmiştir. Bu itilmişliğe dayanamayan Türkler, tasavvuf büyüklerine, derviş ve babalara ümit bağlamaya başlamışlardı. Etrafına kümelenebilecekleri bir lider arayışı, onları bu yola itmmişti.⁷³ Babaî isyanının sebepleri olarak Ahmet Yaşar Ocak, iktisadî, ictimai ve psikolojik sebepleri böyle tahlil ettikten sonra elverişli dinî ve siyasî ortamın uygunluğu da isyanı kolaylaştıran sebepler olarak zikretmektedir.⁷⁴

Tarihte geçen bu Babaî isyanı, inanç temelli değildir; ama bu isyan, tarihçilerin müştereken tespitine göre Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasına yol

71 Mikail Bayram, “Babaîler İsyanı Üzerine”, *Hareket Dergisi* (Mart 1981), s. 18.

72 Bayram, agm, s. 19-25.

73 Ocak, age, s.42.

74 Ocak, age, s.37-51.

açarak Moğol istilasının kolaylaşmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler isyanının etkisini şöyle özetlemektedir:

“Babaîler isyanı, devletin gerçekte ne kadar zayıf olduğunu, dış görünüşündeki parlaklığa rağmen siyasî, idarî, toplumsal ve ekonomik ve hatta askerî bir takım zaaflarının bulunduğunu çok net bir şekilde gösterdi. O zamana kadar saldırmak için kapı önünde bekleyen Moğollar, bu durumu fark ederek, daha üç beş yıl önce I. Alaaddin Keykubad zamanında saldırmaya cesaret edemedikleri Anadolu’yu, isyan bastırmak için çağırılan Erzurum Garnizonunun bıraktığı boşluktan girmek suretiyle 1243 yılından itibaren istilaya başladılar.”⁷⁶

5. BABA İLYAS’IN OĞULLARI VE HALİFELERİ

Baba İlyas’ın çocukları hakkında Elvan Çelebi’nin verdiği bilgi dışında başka bilgiye rastlanmamaktadır. Elvan Çelebi, Menâkıbü’l-Kudsiyye adlı eserinde Baba İlyas’ın Ömer Paşa, Mahmud Paşa, Yahya Paşa ve Muhlis Paşa adlı dört oğlundan bahsetmektedir.⁷⁷ Aynı beyitlerde geçen Halis kelimesini de özel isim olarak alan Ümit Tokatlı ve Saadettin Buluç;

Ömer, Mahmud, Yahya, Halis ve Muhlis olmak üzere oğullarının sayısının beş olduğunu söylerler.⁷⁸

Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin, Muhlisuddin Musa’dan başka Baba İlyas’ın Şemseddin Mahmud Tuğraî, Ziyaeddin Mesud ve Fahreddin Ali adlı üç farklı oğlundan bahsetmektedir.⁷⁹ Ancak bunlarla ilgili hiçbir kaynak göstermemektedir. Bu üç isimden bazıları tarihlerde geçmekte ise de bu aile ile ilgisinden söz edilmemekte ve Hüsameddin’in verdiği bilgiler başka kaynaklarca teyid edilememektedir.⁸⁰ Bir sonraki bölümde Âşık Paşa’nın babası olarak Muhlis Paşa’yı ele alacağız. Ancak konuyu dağıtmamak için, diğer çocukları ile ilgili başka bir detaya girmeyeceğiz. Baba İlyas’ın halifeleri konusu, müstakil bir çalışma olacak kadar geniştir. Bu konuya girmeden önce Dede Garkın’ın halifelerinden söz etmek daha doğru olacaktır.

Elvan Çelebi’nin Menâkıbü’l-Kudsiyye’sine göre Dede Garkın’ın Baba İlyas’tan başka dört halifesi daha vardır. Şeyh Osman, Ayna Dola (Aynüddeve), Mihman Hacı, Bağdın Hacı. Bunları, Baba İlyas’ın emrine vererek irşad için Anadolu’ya göndermiştir.⁸¹ Bunlar, adı bilinenleridir. Adı bilinmeyenlerle birlikte şeyhin

75 Ethem Erkoç, Elvan Çelebi, Çorum 2004, s.50.

76 Ocak, age, s. 39.

77 Elvan Çelebi, age, vr. 18a, b-307-309. Bk. Tulum, age, s. 119-120.

78 Tokatlı, age, s. 259; Saadettin Buluç, “Elvan Çelebi’nin Menakıbnamesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1980, c.19, s.3.

79 Hüsameddin, age, 1/224-225 ve 11/395-396.

80 Erünsal-Ocak, age, s. LIII.

81 Elvan Çelebi, age. vr. IIab, b-193-198.

halifelerinin sayısının dört yüze vardığı zikredilmektedir.

Baba İlyas'ın altmış kadar halifesi olduğunu ve bunları işradla görevli olarak Anadolu'ya dağıttığını beyan eden Elvan Çelebi, aslında Dede Garkın'ın halifelerini de Baba İlyas'ın emrine verdiği için Baba İlyas halifeleri arasında sayar.⁸² Şeyh Balı ve Emircem Sultan'ın da halifeleri arasında olduğunu ima eden Elvan Çelebi, iki önemli isim üzerinde durur. Bunlardan biri, Osman Gazi'nin kayınpederi ve Osmanlı Devleti'nin manevî mimarı Şeyh Edebali, diğeri de Hünkâr Hacı Bektaş Veli'dir.⁸³ Ancak her ikisinin de isyana katılmayarak kendilerini koruduklarını söyler:

*Hacı Bektaş şol sebebden hiç
Göze almadı tâc-ı sultânı
Edebâlî ve bundağı hüddâm
Gördüler Hacı'dan bu seyranı*⁸⁴

Baba İlyas halifelerinin bunlardan ibaret olup olmayıp, bazılarının şeyhin en dar zamanında neden yanında yer almadığının tetkik ve tahkikini tasavvuf tarihi araştırmacılarına bırakıyoruz.

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin, Mesudî şeyhi olarak nitelediği Baba İlyas Horasanî'nin vefatından sonra halifesi Şemseddin Ebülfezail Behlül Baba'nın bu makama geçerek Mesudiye şeyhi olduğunu kaydeder. Dört oğluna Çâr-ı Erkân olarak saygı duyulduğunu zikrettikten sonra İbet Baba, Behlül Baba, Saltık Baba, Lokman Baba isimli Çar-ı yâr diye de anılan dört halifesinin isimlerini sayar. Hacı Bektaş Baba'nın da Lokman Baba'nın halifesi olduğunu söyler.⁸⁵ Bütün bu isimler ve çevresinde oluşan bilgiler toparlanıp yeniden ele alınarak bilimsel bir tahlile tabi tutulmalıdır.

82 Elvan Çelebi, age, vr. 93a, b-1612-1619.

83 Elvan Çelebi, age, vr. 96b-97a, b-1985-1994.

84 Elvan Çelebi, age, vr. 97a, b-1994-1995.

85 Hüsameddin, age, 11/395-396

B. BABASI: MUHLİS PAŞA

1- ÇOCUKLUK VE GENÇLİĞİ

Muhlis Paşa, Aşık Paşa'nın babası ve Elvan Çelebi'nin de dedesidir. Şeyh İlyas Horasanî'nin en küçük oğludur. Elvan Çelebi, Menâkıbü'l-Kudsiyye adlı eserinde dedesini saygıyla anar, mücadelelerini hayranlıkla anlatır.

Elvan Çelebi'nin eserinde anlattığına göre olaylar esnasında, Muhlis Paşa hariç, öteki dört büyük amcası öldürülmüştür.⁸⁶ O sırada Amasya'ya bağlı Çat köyünde yanmakta olan zaviyede ateşin içinde üç gece kalan Muhlis, Şerafeddin adlı bir hoca tarafından sağ olarak çıkarılır. Henüz beşikte bir çocuktur. Kim olduğunu açıklamadan evinde yedi yıl büyütür.⁸⁷

Erünsal ve Ocak, Şerafeddin'in Köre Kadı ile arasının iyi olduğunu, çocuğun kimliğini bildirmeden Köre Kadı'nın evine yerleştirdiğini ve Köre Kadı'nın çocuğu evinde beslediğini söylerler.⁸⁸ Mertol Tulum ise; Şerafeddin'in Köre Kadı'nın güvendiği ve senli-benli yakınlık duyduğu bir kişi olduğunu, bu yüzden Muhlis Paşa'nın gece gündüz Köre Kadı'nın evinde onun tarafından da beslenip sevildiği ve okşandığını anlatır.⁸⁹ Elvan Çelebi de bu hali Firavun'un evinde Hz. Musa'nın kalışına benzetir.⁹⁰

Muhlis Paşa, yedi yıl kadar Çat'ta kalır. Daha sonra muhtemelen kendisine bir zarar gelmesinden korkularak Mısır'a götürülen Muhlis Paşa, Mısır'da Memluklu Sultanı Melik Zahir'in sarayında yedi yıl kalır; çocuk yaşta çok dil bildiği için bu dönemde Mısır'da başta fıkıh olmak üzere, dini ilimler tahsilini sürdürür.⁹¹ Bundan sonra muhtemelen babasının davasını sürdürmek üzere Anadolu'ya döner.⁹²

Çocukluk yıllarında II. Gıyaseddin Keyhüsrev, hükümdar idi. Babası Sultan I. Keykubad'ı zehirleterek tahta geçmişti. Zalim bir sultan olarak bilinirdi. Ayrıca o dönemde Selçuklu'da dâhili çekişme devam etmekteydi.

86 Elvan Çelebi, age, vr. 40b, b-694-698.

87 Elvan Çelebi, age, vr. 45b-46b, b-778-797.

88 Erünsal-Ocak, age, s. LIV.

89 Tulum, age, s. 146.

90 Elvan çelebi, age, vr. 47a, b-807-808.

91 Ahmet Ağırakça, "Menâkıbü'l-Kudsiyye'ye Göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçışı", Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul 1984, sayı:34, s. 93; Elvan Çelebi, age, vr. 47b, b-813-816.

92 Elvan Çelebi, Muhlis Paşa'nın manevî bir işaretle Anadolu'ya döndüğünü zikreder Bk. Elvan Çelebi, age, vr. 47b-48a, b-817-830.

2. ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ VE MÜCADELESİ

Muhlis Paşa'nın neden, nasıl ve hangi tarihte Anadolu'ya döndüğü tartışmalı bir konudur. Baba İlyas'ın ölüm tarihi 1240 olduğuna göre Muhlis Paşa, on dört-on beş yıl sonra 1254-1255 yıllarında Anadolu'ya dönmüş olmalıdır.⁹³ Ahmet Yaşar Ocak, Muhlis Paşa'nın Mısır'daki ikametinin on dört yıl sürdüğünü, Anadolu'ya gelişinin 1260-1261 yıllarında olabileceğini söyler.⁹⁴ Mertol Tulum ise, Elvan Çelebi'nin menakıbnamesinde Muhlis Paşa'nın Mısır'da sadece yedi yıl kaldığının yazılı olduğunu gerekçe göstererek bu iddiaya itiraz eder.⁹⁵

Muhlis Paşa'nın Anadolu'ya döndüğü yıllarda IV. Rükneddin Kılıçarslan, Anadolu Selçuklu Sultanı idi. Kardeşi Keykavus ile taht mücadelesi sürüyordu. O kargaşa ortamına rağmen Konya'ya gelen Muhlis Paşa'nın faaliyetleri göze çarpmaya başladı.⁹⁶ Bu dönemde sihirle uğraştığı ve tahtta gözü olduğu şeklinde çeşitli iftiralara uğrayarak on yedi yerde on yedi defa zindana girip çıktı.⁹⁷

Yönetim aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı Sultan tarafından Gevale Kalesinde yüz gün aç-susuz hapsedilmiş ama inayet-i ilahî ile ölmemiş ve bu hapis müddetinden sonra mancınıkla kaleden aşağı atılmak suretiyle öldürülmek istenmişti. Ancak rahmet-i Rahman'la Hızır (as) erişip onu havada tutarak kurtarmıştı.⁹⁸ Elvan Çelebi olayı böyle anlatıyor. Müverrih Mustafa Ali de; Muhlis Paşa'yı yüksek manevî makamlara sahip, kerametleri zahir, duası makbul bir şeyh olarak tarif etmektedir.⁹⁹

Müridlerinin ve kerametlerinin çokluğundan endişe eden Sultan, şeyhlikten vazgeçmesi karşılığında ona; "Allah'ın sana verdiği bu kemali, bu teşbihi, bu makamı bırak. Sana bir il, şehir ve mülk vereyim, ayrıca eksigin ne ise karşılayayım. Bu şeyhliği terk et, gel bizimle anlaş. Şu dış ve iç güzelliğinin ayaklar altında kalmasına yazık olur, sana Beylik yaraşır. Görünüşün de Beyliğe uygundur..." bu benzeri telkin ve tekliflerde bulunursa da Muhlis Paşa, bunu kabul etmemiş ve; "Ey Şah! Bu şeyhlik görevini Tanrı'dan aldım, onun mülkünün sonu yoktur. Senin mülkün ise öteden beriden sınırlıdır. Bunu, soylu soysuz herkes bilmektedir." diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Sultan, Muhlis Paşa'yı tehdit etmiştir.¹⁰⁰

93 Ağırakça, agm, s. 94-95.

94 Ocak, age, s. 164.

95 Tulum, age, s. 147.

96 Elvan Çelebi, age, vr. 49b, b-853.

97 Elvan Çelebi, age, vr. 49a, 59b, b-847, 1017; Tulum, age, s. 147, 160; Kemal Yavuz, *Âşık Paşa-Garibname (Giriş Bölümü)*, İstanbul 2000, c. 1, s. XXIX.

98 Elvan Çelebi, age, vr. 52a-53b, b-894-920; Ağırakça, agm, s. 95; Ocak, age, s. 164.

99 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühü'l-Ahbar*, İstanbul 1285, c. 5, s. 39.

100 Elvan Çelebi, age, vr. 56a, b-961-980; Yavuz, age, I/XXIX; Ağırakça, agm, s. 95-96; Ocak, age, s. 165; Tulum, age, s. 148-149; Erünsal-Ocak, age, s. LV.

Bu görüşmeden altı gün sonra Sultan IV. Kılıçarslan, Aksaray'daki Sultanhanı'nda tahminen Moğollar tarafından boğularak öldürülmüştür. Tacı ve tahtı da elinden gitmiştir.¹⁰¹

Anadolu Selçuklu tarihinde gerçekten böyle bir şey olmuş ve Konya Aksaray'ı yakınındaki Sultanhanı'nda 1266 yılında gerçekleşmiştir.¹⁰² Elvan Çelebi'nin 986. beyitte, Pervane Muinüddin Süleyman'ın Sinop'un fethinden dönüşte, dedikodular yüzünden arasının açık bulunduğu Sultan IV. Kılıçarslan'ı; hesaplaşmak amacıyla Aksaray'a çağırması ve orada Moğolların desteğini sağlamak suretiyle, onu önce zehirleterek, sonra da yayının kirişiyle boğdurarak öldürtmesinden söz ediyor olmalıdır.¹⁰³

Ağırakça, Elvan Çelebi'nin beyanına uyarak bu olayların III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında olduğunu¹⁰⁴ iddia etse de Ahmet Yaşar Ocak, haklı olarak IV. Rükneddin Kılıçarslan döneminde olduğunu söyler.¹⁰⁵ Tarihi veriler de Ocak'ı doğrulamaktadır.

Muhlis Paşa'nın Sultanhanı'nda IV. Kılıçarslan ile görüşmesinden altı gün sonra Sultanın boğulmasının akabinde Şeyh Muhlis Paşa'nın Sultanhanı'nda sultanın evinde altı ay kadar ikamet ettiği anlaşılmaktadır, diyen Tulum, Elvan Çelebi'nin (991) nolu şu beytini buna delil göstermektedir.¹⁰⁶

Hazret-i şeyh altı ay tamâm

Kıldı sultan evin saray u makam

IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın boğulmasından sonra yerine III. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir ki bu, öncekinden daha sert bir yönetim sergilemiştir. Onun yönetimi (1266-1284) yılları arasına rastlar.

Muhlis Paşa'nın faaliyetlerini hızlandırdığı, halkın da etrafında toparlanmaya başladığı ve devlet ile çekişmenin yoğunlaştığı dönem, III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemidir.¹⁰⁷ Ancak onun 1273 yılına kadar neler yaptığı konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemde Şeyh Muhlis Paşa'nın Anadolu'nun bazı yerlerinde dolaştığı, faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. Ancak ne zaman evlendiği, ailesi ve çocukları hakkında Elvan Çelebi'nin eserinde tam bir bilgi yoktur.

Sultan Kılıçarslan'ın 1266 yılında öldürülmesine müteakip tam altı ay Sultanhanı'nda ikamet eden Muhlis Paşa, ölümünden kısa bir süre önce ailesiyle

101 Elvan Çelebi, age. vr. 57ab, b-986-988; Yavuz, age, I/XXIX

102 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 531.

103 Tulum, age, s. 151.

104 Ağırakça, agm. s. 95-96.

105 Ocak, age. s. 164.

106 Tulum, age, s. 154-155

107 Ağırakça, agm, s. 95.

birlikte babasının seçkin dört halifesinden biri olan Şeyh Osman'ı Gülşehri de denilen Kırşehir'deki zaviyesinde ziyaret eder. Şeyh Osman'ın dokuz erkek çocuğu vardır, ama kızı yoktur. Bir kız çocuğunun olmasını diler. Bu dileği orada bulunan şeyhe, yani Muhlis Paşa'ya malum olur. Şeyh de duada bulunarak "Elma, gel beri" diye seslenir. Duasının kabulü ile Şeyh Osman'ın kızı olur. Şeyh Muhlis Paşa, o sırada yanında bulunanlara bu kızın ezeli bir kısmet ve nasip bilinmesini ve oğlu Ali (Âşık Paşa) ile evlendirilmesini vasiyet eder.¹⁰⁸

Muhlis Paşa'nın bu vasiyeti tutulmuş, on yıl geçtikten sonra Aşık Paşa on dört yaşını tamamladığında Arapsun'dan alınarak Kırşehir'e getirilmiş ve Şeyh Osman'ın kızıyla evlendirilmiştir.¹⁰⁹

Menâkıbü'l-Kudsiyye'de şeyh Muhlis Paşa ile Şeyh Osman arasında geçen bu görüşmelerden başka bir bilgi bulunmamaktadır. Mecdî, Muhlis Paşa'nın Karaman'ı yurt edinip orada yerleştiğini söylese de,¹¹⁰ Muhlis Paşa, Arapsun'a dönmüş, bir süre orada kalarak ömrünün sonuna geldiği bu dönemde bir faaliyet göstermemiştir.¹¹¹

Bu noktada farklı iddiaya, Muhlis Paşa'nın eserinin olup olmadığı konusuna yer vermekte fayda vardır. Şöyle ki; Erünsal ve Ocak, Elvan Çelebi menakıbnamesinde zikredilen Muhlis Paşa ile Şeyh Osman arasındaki bir diyaloga dikkat çekerler. Elvan Çelebi, Muhlis Paşa'nın ağzından halifesi Şeyh Osman'a şunları söylediğini nakletmektedir:

*Her birinün kğmâl-i hikmetini
Cem'u cem eyledüm temametini
Kamusunu bir araya dirdim
Her birin bir varak gibii dürdüm*¹¹²

Görüldüğü üzere Elvan Çelebi, böylece Muhlis Paşa'nın bir kitap yazdığını sanki haber vermektedir. Onun bu ifadeleri kullanması, muhtemelen bu kitabın varlığını ve kendisinin de bunu okuduğunu düşündürüyor.¹¹³ Muhlis Paşa'nın bir kitap yazmış olabileceği tezine Tulum itiraz ederek; bir sonraki beyitin de dikkate alındığında Muhlis Paşa'nın yaptığı işin bir kitap yazmak olmadığını kendi ağzından beyanı olarak değerlendirir.¹¹⁴

108 Tulum, age, s. 157-158; Elvan Çelebi, age, vr. 61b-62a, b-1057-1072.

109 Elvan Çelebi, age, vr. 61a-62a, b-1153-1170.

110 Mecdî Mehmed Efendi, age, s. 22. Kitabın kenarında ise, Amasya yakınında bir mevkiye yerleştiğini not eder.

111 Yavuz, age, XXXIII.

112 Elvan Çelebi, age, vr. 64b, b-1115-1116.

113 Elvan Çelebi, age, vr. 64b, b-1115-1116.

114 Tulum, age, s. 129.

3. ÖLÜM TARİHİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Muhlis Paşa'nın ölüm tarihi konusunda farklı bilgi ve iddialar bulunmaktadır. Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye'sindeki:

*Yetmiş iki vü altı yüz yitti
Hem bu yolda celâl-i din gitti*¹¹⁵

Beytinden hareket ederek Muhlis Paşa'nın ölüm tarihinin 672/1274 olması gerektiği kanısında olan Mertol Tulum şöyle der:

“Bu tarih, Muhlis Paşa'nın ölüm tarihidir. Mevlânâ'nın ölüm tarihi ile aynıdır. Ancak Elvan Çelebi'nin celâl-i din demekle (Mevlânâ) Celâleddin'in adını andığı sonucunu çıkarmak asla mümkün değildir. Mesele, dedesinin ölüm tarihini veren Elvan Çelebi'nin, bu tarih aynı zamanda Mesnevi yazarının da ölüm tarihi olduğu için, ustaca kullandığı kelimelerle onu çağrıştırmak istemesidir... Elvan Çelebi, bu faslın sonunda *Rahmetin kılmasun diriğ müdâm / Her nefes Zü'lcelâli ve'l-ikrâm* dedikten sonra “Muhlis” redifli 23 beyitlik bir mersiye yazmıştır. Eğer bu tarih Muhlis Paşa'nın Konya'yı işgal hadisesinin tarihi olsaydı, Elvan Çelebi, bu tarihi kaydettikten sonra dedesi hakkında durup dururken bir mersiye yazmazdı.”¹¹⁶

Muhlis Paşa'nın en küçük oğlu Âşık Ali Paşa, bütün tarihçilerin ve araştırmacıların tespitine göre 670/1272'de doğmuştur.¹¹⁷ Bir başka ifade ile Muhlis Paşa'nın ölümünden iki yıl önce doğmuş olup Elvan Çelebi'nin ifadesine göre,¹¹⁸ o tarihte Âşık Paşa iki yaşındadır. Yani Muhlis Paşa 672/1274 tarihinde vefat etmiştir.¹¹⁹

Elvan Çelebi'nin “yetmiş iki vü altı yüz yitdi/Bu yolda Celâl-i dîn gitdi” beytindeki 672/1273 veya 1274 tarihini Mevlânâ Celâleddin'in ölüm tarihi ve Muhlis Paşa'nın Konya'yı ele geçirdiği, sultanın sarayına oturduğu yıl olduğu tezini öne süren Ocak ve Erünsal, Muhlis Paşa'nın burada altı ay kadar hüküm sürdükten sonra şehri terk ederek Kırşehir'e göçtüğünü, hayli müddet Kırşehir'deki zaviyesinde kalarak burada öldüğünü iddia ederler.¹²⁰ Ölümünün tahminen 1280-1290 dolaylarında olabileceğini söylerler.¹²¹

Hüseyin Hüsameddin ise hiçbir kaynak göstermeden Muhlis Paşa'nın Mısır'da Kus şehrinde 709/1309 yılında vefat ettiğini ve bunun üzerine oğullarının

115 Elvan Çelebi, age, vr. 58a, b-993.

116 Tulum, age, s. 155-156.

117 Erünsal-Ocak, age, s. LX; Tulum, age, s. 157; Yavuz, age, I/XXVIII; M. Fuat Köprülü, “Âşık Paşa”, İA, Ankara 1978, 1, 701.

118 Elvan Çelebi, age, vr. 57b, b-992.

119 Tulum, age, s. 157.

120 Erünsal-ocak, age, s. LV; Ocak, s. 166-167; Gibb, age, I/121.

121 Erünsal-Ocak, age, s. LIX.

Amasya'ya gelip vatanlarına kavuştuklarını kaydeder.¹²² Bursalı Mehmet Tahir de aynı tarihi tekrar eder.¹²³

Bu tezden hareket edenler, Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l Kudsiyye'sinde hiç bahsetmediği Nure Sofi-Karamanoğulları ile ilişkilerden başlayan olaylar zincirini Osman Gazi ile savaşlara katılmasına kadar götürürler. Şimdi konuyu biraz da bu çerçevede ele alalım.

Muhlis Paşa Anadolu'ya döndüğünde Selçuklu-Karamanlı çekişmesi devam etmekteydi. O, ister istemez Karamanlılarla münasebet kurdu. Kendisi Karamanoğlu hâkimiyetindeki Kırşehir'de yaşıyordu. Ayrıca Karamanoğulları'nın atası ve beyliğin teşekkülünde ilk emeği geçmiş olan Nureddin (Nure) Sofi, aynı zamanda Baba İlyas Horasanî'nin müridi idi. Anadolu'ya ayak bastığı günden itibaren Karamanlılarla işbirliği yapan Muhlis Paşa, Türklerin büyük teveccühünü kazanmıştı.¹²⁴

Muhlis Paşa, gerek Karamanlılar'dan ve gerekse diğer Türkmen müridlerinden toplanan kitlelerle Konya'ya gelip saltanat merkezini ele geçirdi ve Selçuklu sarayında tam altı ay oturdu. Sonra kendi isteğiyle Nure Sofi'nin oğlu Karaman Bey'e-ki tarih uyuşmuyor veya onun da oğlu Mehmed Bey'e tahtı terk ederek Kırşehir'e döndü.¹²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Menâkıbü'l-Kudsiyye'de Muhlis Paşa'nın padişahın sarayında altı ay saltanat sürdürdüğü şeklinde bilgileri ve rivayetleri nakleder. Ancak böylesine önemli bir olayın tarihlerde hiç geçmediğinden ve Mevlânâ'nın ölüm yılında böyle bir olaydan tarihçilerin hiç bahsetmemesinden kuşkulandır.¹²⁶

Bu konuda makalesi bulunan Ağırakça da Osmanlı kaynaklarını referans verir. Nişancıbaşı Mehmed Paşa, Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi, Oruç Bey ve Mustafa Alî'nin eserlerinden alıntılar nakleder.¹²⁷ *Amasya Tarihi* müellifi Hüseyin Hüsameddin de Solmuş Bey tarafından Selçuklu tahtına oturtulan Muhlis Paşa'ya Muhlisuddin ünvanı verildiğini zikreder.¹²⁸ Yine Oruç Bey'in *Tevarih-i Âl-i Osman*'ında, Mecdî'nin *Terceme-i Şakaik*'inde ve Nişancızade'nin

122 Hüsameddin, age. 11/466.

123 Bursalı Mehmet Tahir, age, 1/110.

124 Ağırakça, agm s. 94; Ocak, age, s. 166-167; Erünsal-Ocak, age, s. LVI. Not: Nure Sofi'nin Baba İlyas'a biat ettiğini M. Fuat Köprülü de yazmaktadır. Bk. Köprülü, age, s. 205.

125 Ocak, age, s. 165-167; Ağırakça, agm s. 96-97; Gelibolulu Mustafa Âli, age, V139-40; Mustafa Vazıh, age, s. 116; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1983, I, 380; Barkan, agm, s. 24; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi üzerine Araştırmalar*, Kırşehir 1938, s. 101-102; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 129.

Not: Fuat Köprülü, Şakayık Tercemesinden bu tür rivayetleri nakleder, fakat savunmaz. Bk. Köprülü, age, s. 208.

126 Ocak, age, s. 165-166.

127 Ağırakça, agm s. 97.

128 Hüsameddin, age, 11/455-457; Tarım, age, s. 101-102.

Mir'at-ı Kâinat'ında Şeyh Muhlis Paşa'nın Osman Gazi ile savaflara katıldığını anlatır.¹²⁹ Aşıkpaşazade Ahmed Âşıkî de Osman Gazi dervişleri arasında Baba Muhlis'i de zikreder.¹³⁰ Cevat Hakkı Tarım'ın, Aşıkpaşazâde'nin tarihinde, Osmanlı beyliğinin henüz kurulmadığı ve yalnız Ertuğrul Bey'in "uç beyi" olarak ün saldığı sıralarda Muhlis Paşa'nın Eskişehir'e geldiği ve Ertuğrul Bey'den saygı ve iltifat gördüğü, Osman Bey'in yanında bulunduğu¹³¹ şeklinde bilgilerin yer aldığı iddiasına istinaden yaptığımız araştırmada adı geçen eserde böyle bir bilgiye rastlayamadık. Bu konuda Semavi Eyice de şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Aşıkpaşazade, tarihinde kerametleri zahir olmuş ve duaları makbul azizlerden Baba İlyas'ın Rum'a (Anadolu'ya) Ertuğrul Gazi ile geldiğini, Osman Gazi zamanında ise Baba Muhlis'in yaşadığını bildirir. Ertuğrul Gazi, 1281'de vefat etmiştir. Osman Gazi, 1281-1324 yılları arasında beylik etmiştir. Bu tarihlere göre, Aşıkpaşazade'nin verdiği bilgileri Baba İlyas ve Muhlis Paşa ile bağdaştırmak mümkün değildir.”¹³²

Muhlis Paşa'nın Konya'nın ele geçirilmesinden Karamanlılar devrine, Osman Gazi ile savaflara katılmasına kadar uzun ve kavga dolu hayat hikâyesi efsanevî tarzda anlatılınca ister istemez ölüm tarihi bazı yazarlarca 1290, hatta 1309 yılına kadar uzatılmaktadır. Oysaki Muhlis Paşa, oğlu Âşık Paşa iki yaşında iken yani 672/1274 tarihinde vefat etmiştir. Diğer anlatılanlar, ünlülere yapılan yakıştırmalar türünden olup tarihi bir kıymet taşımadığı kanısındadır.

4. ÖLÜM YERİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Muhlis Paşa'nın ölüm tarihi gibi ölüm yeri de tartışılmaktadır. Genellikle Muhlis Paşa'nın son yıllarını Kırşehir'de geçirdiği ve orada vefat etmiş olabileceği yazılıdır.¹³³ Ancak Muhlis Paşa'nın Kırşehir'de bir türbesi veya ona ait olarak bilinen bir mezarı yoktur.¹³⁴

Hüseyin Hüsameddin, Muhlis Paşa'nın Mısır'da Kus şehrinde vefat ettiğini, bundan sonra oğulları Âşık Paşa, Gıyaseddin Mahmud ve Oğuz Çelebilerin

129 Erkoç, age, s. 53-54; Ağırakça, agm, s. 99-100; Nişancızade Mehmed, *Mir'at-ı Hakikat*, İstanbul 1290, II, 291; Müstakimzade Süleyman Sadettin, *Mecelletü'n-Nisab*, Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi, no: 628, vr. 308a; Bursalı Mehmed Tahir, age, 1/109; Ahmed Rıfat, *Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1299 (Tıpkı Basım), Ankara 2004, V, 3. Ahmet Rıfat, eserinde Muhlis Paşa'nın Selçuklu tahtında beş-altı ay kaldığını zikrediyor.

130 Aşıkpaşazade, age, s. 219.

131 Cevat Hakkı Tarım, *Aşık Paşa*, Ankara 1995, s. 4; Tarım, *Kırşehir Tarihi üzerine Araştırmalar*, s. 102.

132 Eyice, agm, s. 220.

133 Erünsal-Ocak, age, s. LV; Ocak, age, s. 169.

134 Erkoç, age, s. 54

709/1309'da Amasya'ya gelerek vatanlarına kavuştuklarını yazar.¹³⁵ Sadettin Buluç da buna itiraz ederek "Elvan Çelebi menakıbnamesinden anlaşıldığına göre, Muhlis Paşa Mısır'da değil, Anadolu'da ve bu arada belki Kırşehir veya Arapsun'da ölmüştür" der.¹³⁶

Mustafa Vazıh Amasî de *Belabilü'r-Rasiyye* adlı eserinde Muhlis Paşa'nın Kırşehir'den ayrılarak önce Baba İlyas'ın köyü olan Çat (İlyas) köyüne gidip babasının mezarının üstüne bir türbe yaptırdığını, sonra Karlu Köyü'ndeki çiftliğine gelerek burada bir süre ikamet ettiğini, oradan da Elvan Çelebi köyüne gelip yerleştiğini kaydeder. Bu kaynağa göre Muhlis Paşa, bu köye dervişleriyle birlikte yerleşmiş, evler inşa edip çiftçilikle meşgul olmuş ve öldüğünde buraya gömülmüştür. Mezarı, ancak sorulup araştırılarak bulunabilir.¹³⁷ Elvan Çelebi beldesindeki yaşlılar, bu iddiayı teyid ediyorlar ve mezar yeri olarak Elvan Çelebi türbesinin kapısının karşısındaki bir mekânı gösteriyorlar. Osman Fevzi Olcay ise Muhlis Paşa'nın son demlerinde İlyas Köyde yaşadığını ve orada öldüğünü iddia ediyor.¹³⁸ Buna rağmen Muhlis Paşa'nın ölüm yeri ve mezarının bulunduğu mevki tartışılmaya devam etmektedir.

5. ÇOCUKLARI VE HALİFELERİ

Muhlis Paşa'nın evliliği konusunda Elvan Çelebi'nin Menakıbü'l Kudsiyye'sinde bir bilgiye rastlanmamaktadır. Erünsal ve Ocak'ın mukaddime mahiyetinde yazdıkları bilimsel bölümde; Muhlis Paşa'nın Kırşehir'e göçüp burada babasının halifelerinden Şeyh Osman'ın kızıyla evlendiğini, bu evlilikten biri Âşık Ali Paşa olmak üzere dokuz çocuğunun olduğunu¹³⁹ yazmışlarsa da Şeyh Osman'ın kızı ile evlenen, Muhlis Paşa değil, oğlu Âşık Ali Paşa'dır.¹⁴⁰ Bu husus, yukarıda belirtilmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, daha sonra *Babaîler İsyanı* adlı eserinde Muhlis Paşa'nın sadece bir oğlunun, Âşık Paşa'nın ismini vermekte ve başka kardeşleri olduğundan bahsetmemektedir.¹⁴¹ Fuat Köprülü, Aşık Paşa'dan başka Gıyaseddin Mahmud ve Oğuz Çelebi adlı iki oğlunun daha olduğunu yazar.¹⁴² *Amasya Tarihi* yazarı Hüseyin Hüsameddin de üç oğlundan söz eder ve adlarını Alaaddin Ali,

135 Hüsameddin, age, 11/466; Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 102.

136 Buluç, age, XIX/6.

137 Vazıh, age, s. 117-119.

138 Turan Börekçi, *Amasya Ünlüleri*, Ankara 2002, s. 59. (Osman Fevzi Olcay'ın *Amasya Meşahiri* adlı eserinden sadeleştirme)

139 Erünsal-Ocak, age, s. LV, XXII. (Bk. Baba İlyas şeceresi)

140 Tulum, age, s. 158; Elvan çelebi, age, w. 60b-62b, 67a, b-1043-1072, 1153 vd.

141 Bk. ocak, *Babaîler İsyanı*, (Kitabın sonunda yer alan "Baba İlyas Horossanî'nin Şeceresi" adlı tablo)

142 Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, Ötüken Yay., İstanbul 1989, s. 503

Gıyaseddin Mahmud ve Zahirüddin Oğuz olarak sıralar.¹⁴³

Muhlis Paşa'nın çocukları konusunda ihtilaf olmamakla birlikte, halifeleri konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Muhlis Paşa'nın halifesi sıfatıyla, *Menakıbü'l-Kudsiyye*'de sadece Şeyh Osman'ın adı geçmektedir.¹⁴⁴ Şeyh Alay, Şeyh Eşref, İskilip'te Şeyh Alışir, Seyfeddin Habib, Ebubekir ve Işıklı diye merakıbnamede zikredilen¹⁴⁵ isimler, bir yerde¹⁴⁶ Muhlis Paşa'nın halifeleri olarak geçtiği halde aynı paralelde yazılmış başka bir yerde¹⁴⁷ Âşık Paşa'nın on halifesi olarak zikredilmektedir. Saadettin Buluç da bu isimleri, Baba İlyas ile Şeyh Muhlis ve Aşık Paşa'nın halifeleri olarak saymış, fakat hangisi hangisinin halifesi olduğunu ayırt etmemiştir.¹⁴⁸ Mertol Tulum ise Şeyh Eşref ve Yâr'ın Şeyh İlyas halifesi olduklarını, bunların Aşık Paşa dönemine de yetiştiklerini söylemiş ve daha önce adı geçen şeyhler hakkında, *Menakıbü'l-Kudsiyye*'ye dayalı tahliller yapmıştır.¹⁴⁹

Sonuç olarak, Elvan Çelebi'nin menakıbnamesinde geçen isimlerin kimlerin halifesi olduğunu tespit konusunda yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz.

6. MUHLİS PAŞA'YA MERSİYE

Elvan Çelebi, dedesi Muhlis Paşa'yı öven yirmi bir beyitlik bir mersiye yazmıştır.¹⁵⁰ Bu mersiye'nin¹⁵¹ bir bölümünü teberrüken buraya alıyoruz:

Ol kamu derdlere devâ Muhlis

Ol kamu rençlere şifâ Muhlis

Kılmadı bir nefes bu âlemde

Şol Muhammed gibi hata Muhlis

Nefsiyçün bir nefes âyân u nihân

Urmadı kimseye salâ Muhlis

143 Hüsameddin, age. 11/456.

144 Elvan Çelebi, age. vr. 108b, b-1904.

145 Elvan çelebi, age, vr. 105b-108a, b-1851-1901.

146 Ocak, age, s. 186.

147 Erünsal-Ocak, age, s. LXVII-LXVIII

148 Buluç, agm XIX/5.

149 Tulum, age, s. 168-173.

150 Elvan Çelebi, age, vr. 59a-60a, b-1012-1034

151 Mersiye: Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı dile getirmek, O kişinin iyi taraflarını anlatmak için yazılan lirik şiire denir. Divan Edebiyatı nazım türüdür. Bu türe eski Türk şiirinde "sagu", Türk halk şiirinde ise "ağıt" adı verilir.

*Muhlis ü mahlas u muhallisdür
Âlim-i ilm-i allâme Muhlis*

*Ger belâ bir kez oldu âleme
Gördü on yidi kez belâ Muhlis*

*Yol içinde tamâmet-i halka
Hâlisen muhlisen safâ Muhlis*

*Her nefes der idi bize tevki
Hasbiyallahu Rabbenâ Muhlis*

*Çün mükerrem durur benî Âdem
Urdu bu menzile binâ Muhlis*

*Sana Allah didi senâ-i sezâ
Kim durur kılmaya senâ Muhlis*

*Kim sana irmedi Hakk'a irmez
İy hümâyûn iy hüma Muhlis*

*İşigünde kemine kemden kem
Çün kim Elvandur iy Paşa Muhlis*

*Elini dut ki düşdü ayakdan
Koma yolunda mübtelâ Muhlis*

*Bir nefes olmasun cüdâ senden
Kılma senden anı cüdâ Muhlis*

*Binde bir vasfını muhal dimek
Kim diye mâh u sahla Muhlis*

[Bütün dertlerin devası Muhlis, bütün hastalıkların şifası Muhlis...
Muhlis, Hz. Muhammed (sav) gibi, bu dünyada bir an bile hata işlemedi.
Muhlis, nefsi için hiç kimseye, gizli veya açık bağırıp çağırmadı.
Muhlis; ihlâs sahibidir, kurtuluş mahallidir, kurtarıcıdır. Bilge kişilerin bildiklerini de bilen bir âlimdir.
Bela, âleme eğer bir kez geldiyse, bilin ki; Muhlis, on yedi kez bela gördü.
Yol içindeki halkayı tamamlayan, samimi, ihlâslı, günlü saf Muhlis.
Muhlis, bize her Zaman kesinlikle (Rabbimiz bize yeter) derdi.
Çünkü insanoğlu, değerlidir. Bu menzile Muhlis, bina kurmuştur. Allah, sana,

övlmeye layık kul, dedi. Ey Muhlis, kim seni övmekten geri durur?
Ey Sultan! Ey kutlu Muhlis, sana ermeyen Hakk'a eremez.
Ey Muhlis Paşa! Senin eşiğinde aşağıların aşağısından daha hakir kul Elvan'dır.
Elini tut. Zira ayakta iken düştü. Yolunda çaresiz koyma ey Muhlis!
Ey Muhlis! Bir an bile senden ayrı kalmasın. Sen de onu ayırma kendinden.
13.Binde bir hasletini anlatmak bile imkânsız. Ey Muhlis! (Sensiz geçen) ayları
ve yılları kim anlatabilir?]

C. ÂŞIK PAŞA

ÇOCUKLUĞU VE EGENÇLİĞİ

Aşık Paşa'nın asıl adı Ali'dir. Bütün kaynaklar, adının Ali olduğu konusunda mütefiktirler. Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi, babasını "İlyas oğlu Muhlis oğlu Ali" şeklinde tanıtmıştır:

Ol Ali İbili Muhlis İbni İlyas Küllühüm ecmaîn hayrî'n-nâs¹⁵²

(O, İlyas oğlu Muhlis oğlu Ali'dir. Onların hepsi de insanların en hayırlısıdır.)

Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin, Muhlis Paşa'nın oğullarının adını sayarken Aşık Paşa'nın asıl adının "Alaaddin Ali" olduğunu söyler.¹⁵³

Âşık Paşa, *Garibnâme*'sinde kendini şöyle tanıtır: "Yüce Allah'ın rahmetine muhtaç Şeyh İlyas oğlu muhlis Paşa oğlu Ali'yim ki şeyh Âşık Paşa olarak tanırım."¹⁵⁴ Cevat Hakkı Tarım, konuyu şöyle özetlemiştir: "Öz adı Ali'dir. Alaaddin Âşık, Âşık Paşa ve Âşık Baba adlarıyla ünlenmiş ve anılmıştır."¹⁵⁵

Âşık Paşa, Kırşehir'de¹⁵⁶ veya Kırşehir civarında Arapsun'da doğmuştur.¹⁵⁷ Ancak Gibb, Taşküpülüzade'nin Aşık Paşa'nın Karaman'da doğduğu iddiasına yer veriyor ve kendisi de buna inanmış görünüyor.¹⁵⁸

Benzer görüşler, Mecdî'nin Hadaiku'ş-Şekaik adlı eserinde de geçmektedir.¹⁵⁹ Tarım, Kırşehir'de doğduğunu belirtir ve bazılarının onun Amasya'nın İlyas

152 Elvan Çelebi, age, vr. 82a, b-1409.

153 Hüsameddin, age, 11/456, 470; Gibb, age, 1/120.

154 Âşık Paşa, *Garibname*, çev.: Bedri Noyan, Ardiç Yayınları, Ankara 1998, s. 26.

155 Tarım, *Âşık Paşa*, s. 6.

156 Ahmet Yaşar Ocak, "Âşık Paşa", DİA, İstanbul 1991, IV, 1; Ergün, age, 1/129; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı Ankara 1977, s. 81; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1983, I, 380.

157 Erünsal-Ocak, age, s. LX.

158 Âşık Paşa, *Garibname*, Hz. Kemal Yavuz, TDK Yay., İstanbul 2000, I, XXVIII, Gibb, age, 1/122-124.

159 Mecdî, age, s. 22.

Köyünde doğduğunu bile iddia ettiklerini nakleder.¹⁶⁰ Ancak bu iddiaların hiçbiri rağbet görmemiş olup doğum yerinin Kırşehir/Arapsun olduğu kesindir.

Âşık Paşa'nın doğum tarihi, bütün kaynakların ittifakıyla 1272 yılıdır. İlahi aşka bağlı mutasavvıf bir şair olduğu için Aşık denilmiş ve o da şiirlerinde hep bu mahlası kullanmıştır.¹⁶¹ *Paşa*, *beşe* veya *başaga* diye adının sonuna eklenen lakap, babasının ilk oğlu olduğuna işaret ettiği ifade edilmektedir ki,¹⁶² bu husus tartışmalıdır. Babası Muhlis Paşa'nın 1274 yılında öldüğü kabul edilirse Âşık Paşa, ailenin en küçük çocuğudur. Ayrıca Baba İlyas'ın en küçük çocuğu Muhlis de dâhil, dört oğlu için de Paşa lakabı kullanıldığına göre bu tez, doğru değildir. Paşa lakabı, saygı için kullanılmış olmalıdır.¹⁶³

Aşık Paşa, Amasya ve Mecitözü çevresinde faaliyet gösteren Şeyh İlyas'ın torunlarından. Kültürlü ve nüfuzlu bir aile ortamında yetişmiştir. Babası Muhlis Paşa, ömrünün son demlerinde, oğlu Aşık Paşa'yı, Kırşehir'de ikamet eden ve babası Baba İlyas'ın da halifelerinden olan Şeyh Osman'a emanet etmiştir. Ayrıca Kırşehir'deki zaviyesinde Şeyh Osman'a aradan on yıl geçtikten sonra on birinci yılda Arapsun'dan alınıp getirilmesini vasiyet etmiştir. Bu vasiyete istinaden Şeyh Osman, onbirinci yılda adamlarını Arapsun'a göndermiştir.

Âşık Paşa da, on dört yaşına yeni girdiği bir dönemde, babasının vasiyetini aktaran bu insanların sözlerini kabul etmiş ve onlarla birlikte Kırşehir'e gelmiştir.¹⁶⁴ Elvan Çelebi, onun Kırşehir'e gelişiyle bu şehrin Gülşehir olduğunu dizelerinde şöyle dile getirir.¹⁶⁵

*Sözlerini kabul kıldı şeyh
Kırı Gülşehir kıldı geldi şeyh*

Âşık Paşa'nın geldiği sırada, babasının ölümü nedeniyle, şeyhlik makamı da boşalmıştır. Cemaat ve müridlerin ısrarı üzerine Aşık Paşa, şeyhlik makamına geçmiş ve babasının vasiyetine uyarak Şeyh Osman'ın kızıyla evlenmiştir.¹⁶⁶

2. YETİŞTİĞİ ORTAM

Âşık Paşa, Anadolu'da Selçuklu beyliklerinin birbirleriyle mücadele ettiği, Moğol baskısının iyice yoğunlaştığı, Anadolu erenlerinden pek az kişinin kaldığı bir ortamda dünyaya gelmiştir. Onun çocukluğu ve gençliği, hep bu çevrede

160 Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 90.

161 Banarlı, age, 1/380; Gibb, age, 1/120.

162 Günay Kut, "Âşık Paşa", DİA, İstanbul 1991, IV, 1; Noyan, age, s. 17; Enver Benhan Şapolyo, *Kırşehir Büyüklere*, Ankara 1997, s. 13.

163 Ergun, age, I/129; Gibb, age, 1/120

164 Yavuz, age, I/30; Tulum, age, 157-158.

165 Elvan Çelebi, age, vr. 68a, b-1175.

166 Elvan Çelebi, age, vr. 61b-62a, 67a-68a, b-1057-1072, 1153-1170.

geçmiştir. Çok genç yaşta tarikat, tekke ve zaviye çevresiyle ilişki kurmuş, hatta bu tasavvufi atmosferde büyümüştür. Baba İlyas'ın müridlerinden Şeyh Osman, onun tahsil ve terbiyesiyle yakından ilgilenmiştir.

Elvan Çelebi, babası Âşık Paşa'yı esmer, uzun boylu, güler yüzlü, sevecen bir insan olarak tanıtır.¹⁶⁷

Aşık Paşa, zengin ve nüfuzlu bir aile ortamında yetişmiştir. İyi bir tahsil görmüştür. Böylece Arapça, Farsça, Ermenice ve İbranice öğrenmiştir.¹⁶⁸ Onun kimlerden ders aldığı konusunda geniş bilgi yoktur. Yaşadığı tarihlerde Kırşehir, Anadolu'nun kültürel ve ekonomik yönden en önemli merkezlerindendi. Burada Ahi Evran, Hacı Bektaş, Süleyman Türkmanî gibi büyük mutasavvıflar, şeyhler yaşamıştır. Bunlardan Süleyman Türkmanî, Aşık Paşa'nın en çok ilim ve feyiz aldığı kişidir.

Türkmanî, Şeyh Hüseyin Mevlevî'nin oğludur. 1214 yılında doğmuş, babasıyla birlikte Anadolu'ya gelmiş, aşiretiyle birlikte Konya'ya yerleşmiştir. Konya'da Sultan Veled'e mürid olarak Mevlevîlik tarikatına girmiş, onun talimatıyla Kırşehir'e gelmiş ve bir Mevlevî dergahı kurmuştur.

Türkmanî, zarif ve nazik bir insandı. Sofrası herkese açtı. Devrinin büyük hocalarından ders almış âlim bir zattı. Dergâhının çevresindeki hânkâhda misafirler, garibler ve ziyaretçiler barınırdı. Birçok müridi ve talebesi vardı. Âşık Paşa da onun en gözde talebesi idi. Türkmanî 84 yaşında 1298 yılında Kırşehir'de vefat etmiştir. Türbesi, İmaret Camiinin yanındadır. Aynı türbede Mehmed Çelebi, Şeyh Osman ve Şeyh Bekir'in de mezarları vardır.¹⁶⁹

Şapolyo, o dönemde büyük mütefekkirlerin Kırşehir'de toplanmış olduğuna dikkat çekmiş ve büyük fikir ve ilim adamlarının yetiştiği Caca Bey Medresesi'nin önemine işaret etmiştir.¹⁷⁰ Caca Bey Medresesi, Selçuklular döneminde Kılıçarslan'ın oğlu III. Keyhüsrev zamanında 671/1273 yılında Caca Bey oğlu Nureddin Cibril tarafından yaptırılmıştır. Dinî ilimlerin yanı sıra heyet ilmi (astronomi) eğitimi de verilen ve gök cisimlerinin hareketinin gözlemlendiği bir rasathane olarak da kullanılan bu medrese, köşelerindeki füze maketini andıran burçlarıyla da uzun yıllar çevresine ilim ve ışık saçmıştır.¹⁷¹

167 Elvan Çelebi, age, vr. 82b, b-1418-1424

168 Banarlı, age, I/381; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, II/507; Köprülü, "Âşık Paşa", I/703.

169 Süleyman Türkmanî için bk. Hüsameddin, age, 11/470-471; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 210-211; Ocak, age, s. 203; Tarım, *Kırşehir Tarihi*, s. 74-78. Şapolyo, age, s. 32-34; Şahin Tokmak, *Horasan'dan Anadolu'ya Kırşehir (Evliyaları Velileri-Erenleri)*, Kırşehir 2003, s. 155-160; *Kırşehir İl Turizm Envanteri*, Kırşehir 2000 s. 85-87.

170 Şapolyo, age, s. 14.

171 Semavi Eyice, "Caca Bey Medresesi", DİA, İstanbul 1992, VI, 539-541; Şapolyo, age, s. 9-10; Tokmak, age, s. 153-154.

Günümüzde cami olarak kullanılan, döneminde ise bir üniversite ağırlığında olan Caca Bey Medresesi'nde eğitimin tamamen Türkçe yapıldığını iddia eden Şapolyo, dilini unutan milletlerin eriyip yok olduğuna işaret ederek, “Caca Bey, bir kurtarıcı olarak medresesini kurmuş, ayakta tutmuştu. Bu sebeptendir ki, Ahi Evran, Âşık Paşa, Hacı Bektaş, Ahmed Gülşehrî gibi âlim ve şairler, eserlerini Türkçe olarak yazmışlardır” diyor.¹⁷² Caca Bey'e ait Arapça ve Moğolca vakıflara bakılırsa Şapolyo'nun bu medresede Türkçe'den başka dilin okutulmadığı tezine varacak kadar eğitimin Türkçe olduğunu ima eden sözleri, pek inandırıcı değildir.¹⁷³

Âşık Paşa, bu engin fikir ve ilim ortamında, tasavvufi hareketlerin menbaında genç yaşlarında Kırşehir'deki zaviyesinde şeyhlik makamına oturdu. Çeşitli tasavvuf cereyanlarının hâkim olduğu bu kentte onun çevresinde hatırı sayılır bir mürid zümresi oluştu. Kullandığı halk dilinin ve Yunus tarzı söyleşinin tekkesinde kalabalıkların toplanmasında büyük etkisi olmuştur.

Döneminin ünlü şeyhleri arasına girmiş olan Âşık Paşa, ailesiyle ve ailenin geçmişiyle onur duyuyordu. Babası Muhlis Paşa'yı öven şiiri, bunun en güzel örneğidir.¹⁷⁴

*Yeryüzünü gezen aşi senin bulmayısar
Seni seven sevdayi olup kendözüne gelmeyiser*

*Seni seven nider işi dün gün akar gözü yaşı
Paşam seni gören kişi niçün deli olmayısar*

*Her kimse kim gördü seni âvâredür dün ü günü
Ol derde bırakdun anı kını her giz umulmayısar*

*Derdün senün câna râhat senün sözün kendi nebat
Vaslun senün âb-ı hayat içen anı ölmeyiser*

*Nurdan yaratmış zâtunu ana lâyık sıfâtunu
Paşam senün sıfâtını hiç kimesne bilmeyiser*

*Senün gibi anı olısar senün gibi anı bulısar
Kadrün senün kim bilüser sensüz gönül gülmeyiser*

172 Şapolyo, age, s. 10.

173 Tokmak, age, s. 149-154.

174 Abdülbaki Gölpınarlı, “Âşık Paşa'nın Şiirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1936, c. V, s. 96; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Hayatı*, İstanbul 1936, s. 136-137; Ergun, age, 1/133; Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 102-103.

*Kimse senden cüdâ olup hesretünden şeydâ olup
Derdün anda peyda olup rengi nite solmayısar*

*Kim sana âşık olup âşıklığı bayık olup
Nite içi göynümeüyüp gözleri kan dolmayısar*

*Âşık yürür şûriyile eğlenemez huriyile
Muhlis ışkı nûriyile esridi hod bilmeyiser*

[Yeryüzünü gezenler, senin gibisini bulamazlar. Seni sevenler de tutulmuş gibi kendine gelemezler.

Seni seven, işi gücü terk edip gece gündüz göz yaşı döker. Paşam, seni görenlerin nasıl akli başında kalabilir?

Seni gören herkes, gece gündüz perişan olurlar. Sen onları öyle bir derde mübtela kıldın ki asla şifa bulamazlar.

Seninle dertlenmek cana ferahlıktır. Senin sözün kendiliğinden biter (doğar). Sana kavuşmak, ölümsüzlük suyu içmek gibidir. Zaten onu içen asla ölmez.

Allah, zâtını nurdan yaratmış, ona layık da sıfat vermiştir. Paşam, senin niteliklerini henüz hiç kimse bilemiyor.

Kimse, senin gibi olamaz. Kimse, senin gibisini bulamaz. Gerçek değerini de kimse bilemez. Sensiz gönül, asla gülmez. Senden ayrı düşüp hasretinden şaşkına dönen ve kendinde senin derdin ortaya çıkan kimsenin rengi nasıl solmasın?

Sana âşık olup, âşıklığı kuşkusuz olan kişi, nasıl için için ağlamaz ve ağlaya ağlaya gözleri kanla dolmaz?

Âşık; hurilerle oyalanmaz, coşkuyla yürür, Muhlis (Paşa)nın aşkının nuruyla kendinden geçti, artık kendini bilmiyor.]

3. SOSYAL VE SİYASAL HAYATI

Âşık Paşa, tasavvufi bir hayat yaşamakla birlikte çevresinde meydana gelen sosyal ve siyasal olaylara da ilgisiz değildi. Tasavvuf cereyanlarıyla birlikte gelişen bazı sosyal hadiseleri ve kurumları yakından izliyordu. Bu kurumların başında Ahilik gelmekteydi.

XIII. yüzyılda Kırşehir’de filizlenip Anadolu’da görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda önemli rol oynayan bu dinî-ictimâî

teşkilat, Ahi Evran (1236-1329)'ın fikirleri çerçevesinde şekilleniyordu.¹⁷⁵

Ahi Evran, âlim bir insandır. Çevresini ilmiyle, irfanıyla aydınlatmıştır. Ahi Evran'ın Şafii mezhebine mensup olduğu ve Menâhic-i Seyfi adlı bir Şafii ilmihali yazdığı bilinmektedir. İtikadî yönden de Eş'arî mezhebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁶

Ahi Evran, aynı zamanda ermiş bir kişi olarak bilinir. Onunla ilgili çeşitli menkıbeler rivayet edilir. Bu menkıbelerin çoğu, esnaf arasında günümüzde bile anlatılır.¹⁷⁷

Anadolu'da bilge insan Ahi Evran'ın fikirleri çerçevesinde şekillenen Ahi teşkilatının nüvesini teşkil eden fütüvvet prensipleri, toplumda, özellikle esnaf arasında yer etmeye başlamıştır. Süfîler, temel ahlaki değerleri ve önemli faziletleri fütüvvet kavramına yükleyerek onu tasavvufun temel kavramları haline getirmişlerdi. Bu kavram, Sünnî tasavvuf çevresinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.¹⁷⁸

Fütüvvet prensipleri; cesaret, kahramanlık, cömertlik ve fedakârlığı esas alıyor, kudreti varken affetmeyi, hiddetli iken hilmiyet göstermeyi, düşmana karşı bile iyi davranmayı, ihtiyacı varken başkasını nefsine tercih etmeyi öngörüyordu.¹⁷⁹ Fütüvvet erbabını elini, sofrasını, kapısını açık tutmaya; dilini, elini, gözünü ve belini bağlı tutmaya yöneltiyordu.¹⁸⁰ Aslında bu prensipler, İslam'ın özünde ve tasavvufun ruhunda vardır. İşte bu nedenle Köprülü, Ahiliği bir esnaf topluluğu değil, teşkilat üzerine istinad eden ve inançlarını o vasıta ile yaşayan bir tarikat olarak niteliyor.¹⁸¹

Âşık Paşa, Kırşehir'de neş'et eden bu harekete yabancı değildi. Olup bitenleri yakından takip ediyordu. Garibnâme'sinde bunun izlerine rastlanmaktadır.¹⁸²

175 Ziya Kazıcı, "Ahilik", DİA, İstanbul 1988, I, 540-542; İlhan Şahin, "Ahi Evran", DİA, İstanbul 1988, I, 529-530; Şapolyo, age, s. 20.

176 Bayram, agm, s. 25

177 Şapolyo, age, s. 21-28; Adil Gülvahaboğlu, *Ahi Evran Veli ve Ahilik*, Ankara 1991, s. 9-14.

178 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", DİA, İstanbul 1996, XIII, 260; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", DİA, İstanbul 1996, XIII, s. 261-263.

179 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 1993, I, 638.

180 Şapolyo, age, s. 28.

181 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 211-216 ve dipnotlar.

182 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 1/161b-162a.

*Bu şeriatdur anı üstü öğredür
Resm ü erkân ü nişan ad öğredür*

*Farz u sünnet bildürür nefse ayan
Da 'vet eyler tâate belü beyân*

*Pes bilün üstâd âlimler dürür
Kim şeriat neydüğünü bildürür*

*Eyle olsa anda key izzet gerek
Hem edeb erkan u hem hizmet gerek*

*Kimse kim üstâdına hizmet kıla
Hiç gümân dutman kim ol alkış ala*

*Hem Çalap hoşnut ola andan ayan
Kirtü bilgil bu sözü bellü beyân*

*Ol dahi bitti bu kez Ahiyâ
Kulluk et ihlâs ile olma riyâ*

[Bu şeriattır ki onu üstad öğretir. O; resim, erkân, nişan ve ad öğretir. Farz ve sünneti bildirir. Nefsi, açık olarak, taate davet eder. Sonra bilin ki; üstadı âlimlerdir. Onlar şeriatın ne olduğunu bildirirler. Öyle olunca onlara çok izzet, edep, erkân ve hizmet gerekir. Bir kimse üstadına hizmet ederse, hiç şüphe etmek ki takdir/dua alır. Allah da ondan hoşnut olur. Bu sözü, hakikat olarak iyi bil. Ahiya=ey Ahi! Ona ihlâs ile kulluk et, riyakârlık etme.]

Aşık Paşa, âlim ve zâhid bir şeyh olarak yaşamış ama devrinin siyasi faaliyetlerini yakından takip etmiş ve hatta bazen bu faaliyetlere katılmıştı. Soylu bir aileden geldiği için sosyal çevresi geniş ve etkisi büyüktü. Şeyh olarak anılıyordu. Osman Gazi'nin istiklâlini ilan ettiği törenlerde bulunduğu, Orhan Gazi'nin tahta geçtiği zaman Aşık Paşa'nın onun yanında yer aldığı, savaşlara katıldığı, Ankara ve Kırşehir'in Osmanlı Devleti'ne katılmasında büyük rol oynadığı, hatta bir aralık Kırşehir Bey'i olarak görev yaptığı, devrinin büyükleri arasında zikredildiği iddia edilir ve Ahmed Aşıkî'nin şu mısraları buna delil gösterilir.¹⁸³

183 Tarım, Âşık Paşa, s. 4-5; Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 110; Bursalı Mehmed Tahir, age, I/42; Şapolyo, age, s. 14-15; Kırşehir İli Turizm Envanteri (2000), s. 80-81.

*Okutur hutbe Orhan Gâzî
Ol Osman bin Konurlu nesli Gâzî*

*Şeriat gülüne gelenler oldu
Çün doğdu şems-i bahtı Orhan Gâzî*

*Gazâ için kim ak börk geyübdür
Yüzü sağ, işi sağ Orhan Gâzî*

*Ne geyse yakışır Orhan Gâzî
Âşık Paşa zamanında idi Gâzî*

Kırşehir’de zaviye kuran Âşık Paşa, burada halkı aydınlatıyor, gönülleri nurlandırmaya çalışıyordu. Devrindeki âîmler ve şeyhlerle sürekli temas halindeydi. Âşık Paşa, Sultan Orhan zamanında iyice meşhur olmuştu. Selçukluların son dönemini ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu idrak etmişti.

Âşık Paşa’nın çocukluğu, III. Gıyaseddin Keyhüsrev, gençlik yılları da Sultan II. Mesud ile III. Alaaddin Keykubad zamanlarında geçmiştir. Osman Bey döneminde olgunluk yıllarını yaşamıştır. Ömrünün son yedi senesini ise Orhan Bey zamanında geçirmiştir. Bu durumda o, üç Selçuklu ve iki Osmanlı hükümdarı zamanlarında ömür sürmüştür.¹⁸⁴

Aşık Paşa, devrinin zâhir ve bâtın ilimlerinde belli bir olgunluğa erişmiş, çevresine feyz ve ışık vermişti. Tarihçiler ve bilim adamlarınca iyi tanınıyordu. Latîfi, meşhur Tezkire’sinde onu şöyle anlatıyordu.

“Ermış kişilerden, âşık, ârif ve tarikat yolunda bilgi sahibi biriydi... Şeyhlerin zenginlerinden ve dünyalığı bol biri idi. Sultanlara yakışır makam ve mevki, güç ve kudreti vardı. Bu sultanca görünüşüne karşılık davranışları dervişçeydi.”¹⁸⁵

Âşık Paşa’nın zaman zaman siyasi faaliyetlerde bulunduğu gelince, bu konuda bazı bilgiler aktarılır. Buna göre Karamanoğulları’ndan Yahşi Bey tarafından Mısır’a gönderilen sefaret heyetinde Âşık Paşa da vardı. Çobanoğulları’ndan Anadolu valisi Timurtaş’a vezirlik yapmıştı.¹⁸⁶ Timurtaş Moğol ordusu karşısında tutunamayınca Aşık Paşa da Mısır’a kaçmıştı.¹⁸⁷ Ancak Fuat Köprülü, bu bilgilerin başka kaynaklarca doğrulanmadığını ifade etmektedir.¹⁸⁸ Kemal Yavuz ise Aşık Paşa’nın *Garibnâme*’sinde (Mirac)’ı anlattığı kısımlara dikkat çekerek Kudüs’teki Mescid-i Aksâ ve Kubbetü’s-Sahrâ gibi yerlerin tasvirinde derin bir

184 Yavuz, av, I/XXXIV.

185 Mustafa İsen, *Latîfi Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 48.

186 Hüsameddin, age. 11/479-484; Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s.104., Abdülkadir Karahan, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, MEB Yay., İstanbul 1992, s. 225.

187 Erünsal-Ocak, age. s. 61, naklen H. Hüsameddin’den.

188 Köprülü, “Âşık Paşa”, I/701-702.

gözlemin izlerine işaret ederek şöyle diyor: “Bu şekildeki anlatım, ancak gören biri tarafından verilebilir. Bu durumda şairimizin Mısır yolculuğu sırasında Kudüs’e uğradığını belirtmek gerekir.”¹⁸⁹ Âşık Paşa’nın Mısır yolculuğundan emin olan Hüseyin Hüsameddin, bu konuda Elvan Çelebi’nin Kırşehir’den adıyla anıldığı beldeye gidip tarihi olarak gösterdiği 727/1326 tarihini işaret etmektedir.¹⁹⁰ Ancak vermiş olduğu tarih tartışmalıdır.

Âşık Paşa, adına serdedilen bu bilgilere bakılırsa, devrinde cereyan eden siyasi olayları sadece izlemekle yetinmemiş, bizzat siyasetin içinde de yer almıştır. Fikir ve görüşleriyle siyasete yön vermeyi hiç ihmal etmemiştir. Zaten Âşık Paşa, Osmanlı Devleti’nin kuruluş devresinde yazdığı *Garibnâme*’sinde Alplik ve birlik konusundaki düşünceleriyle siyasi mesajlar vermeyi ilke edinmiştir. Bu konuyu, ileriki bölümlerde genişçe ele alacağız.

4. EŞİ VE ÇOCUKLARI

Âşık Paşa’nın babasının tavsiyesine uyarak Şeyh Osman’ın kızı ile evlendiğini¹⁹¹ biliyoruz. Eşi, Muhlis Paşa’nın duası himmetiyle dünyaya gelmişti.¹⁹² Eşi Hacı Hatun’dan, Elvan, Selman veya Süleyman, Hasan Can ve Kızılca adında oğulları ile Melek Hatun adında kızı dünyaya gelmiştir.¹⁹³ Bu bilgileri Cevat Hakkı Tarım, çeşitli belgelerden ve mezar taşlarının okunmasından elde ettiğini söyler. Şapolyo ise, dördüncü oğlu olarak geçen Kızılca yerine Karlıca ismini kaydeder.¹⁹⁴ M. Fuat Köprülü de Hüseyin Hüsameddin’in Âşık Paşa’nın Elvan ve Süleyman adında iki oğlu olduğunu naklettikten sonra Can isimli bir oğlunun da mezar kitabesinden öğrenildiğini söyler.¹⁹⁵

Babası gibi cezbeli bir şair olan Elvan Çelebi, Çorum ili Mecitözü ilçesine bağlı ve kendi adıyla anılan Elvançelebi Köyü’ne yerleşmiştir. Orada kendi adına yapılan cami, türbe, zaviye, imarethane ve hamam bulunmaktadır.¹⁹⁶

Cevat Hakkı Tarım, bir eserinde Âşık Paşa’nın oğlu Selman hakkında bildiklerimiz pek azdır¹⁹⁷ derken başka bir eserinde Elvan Çelebi ile birlikte Çorum ile Mecitözü arasındaki Elvançelebi köyüne yerleştiklerini söyler.¹⁹⁸ Bunun doğru olmadığı, Elvançelebi köyünde bir mezarının bulunmadığından da anlaşılmaktadır.

189 Yavuz, age, I/XXXIV.

190 Hüsameddin, age, I/390; Vazih, age, s. 117-118.

191 Elvan Çelebi, age, vr. 68b vd., b-1178 vd.

192 Elvan Çelebi, age, vr. 62b, b-1062-1069.

193 Tarım, Âşık Paşa, s. 2; Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 110-111.

194 Şapolyo, age, s. 15.

195 Köprülü, “Âşık Paşa”, I/702.

196 Erkoç, s. 59.

197 Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 111.

198 Tarım, *Âşık Paşa*, s. 2.

Âşık Paşa'nın küçük oğlu Can'ın kabri ise, Kırşehir'de babasının türbesinin arkasındaki pencerenin yanındadır. Aşık Paşa'nın oğullarından Selman'ın torunu Aşık Paşazâde Derviş Ahmed Âşıkî, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1484 yılında vefatına kadar geçen olayları anlatan ünlü bir tarihçidir. Kitabının baş kısmında kendisini şöyle tanıtır:

“Ben ki fakir Derviş Ahmed Âşıkî'yim. Babam Şeyh Yahya, onun babası Şeyh Selman, onun babası Âşık Paşa, onun babası da zamanın kutbu Baba İlyas'tır ki Seyyid Ebü'l-Vefa'nın halifesidir.”¹⁹⁹

Aşıkpaşazâde, dedesi için İstanbul'da Fatih ile Küçükpazar arasındaki Âşık Paşa semtinde bir cami yaptırmıştır.²⁰⁰ Mezarı da bu caminin haziresindedir.²⁰¹ Bu caminin yanında bir de zaviye vardır. Semavî Eyice, buradan bahsederken, “cami ve zaviye” kelimelerini birlikte zikretmektedir.²⁰²

Elvan Çelebi, babası Aşık Paşa'yı çok sever ve onu on dört beyitlik bir mersiye ile selamlayarak yâd eder. (Zira; mersiye ölenlerin arkasından yazılır.)²⁰³ İşte o mersiyeden bir bölüm:

*Esselâmü aleyke iy Âşık
Esselâmü aleyke iy sâdik*

*Sâdiku'l-kavl âşıku'l-Hakk
Mehbitü'n-nûr mürşidü'l-halk*

*Cümle ervâh cümlegi eşbâh
Yahtulu ışkun ile çün misbâh*

*Seni söyler kamu hurûfu kelâm
Seni söyler kamu havâss u avâm*

*Bize sensin inâyet Allah'dan
Bize sensin kerâmet ol şâhdan*

*İy kerâmet ve ey kerem şâhi
Bu deli gönümüzden âgâhi*

*Kanı dil halini kıla ma'lûm
Kamu ahvâlini kıla mâ'lûm*

199 Âşıkpaşazade, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz.: Atsız, MEB Yay., İstanbul 1970, s. 3.

200 Şapolyo, age, s. 15.

201 Abdülkadir Özcan, “Âşıkpaşazade”, DİA, İstanbul 1991, IV, 6-7

202 Semavi Eyice, “Âşık Paşa Camii”, DİA, İstanbul 1991, IV, 3-5.

203 Elvan Çelebi, age, vr. 88ab, b-1518-1529.

*İstemez sensüz olmadığı bir dem
Bir nefes virmek almadığı bir dem*

*Senin ile varur olur her işi
Senin ile görür taşı vü içi*

*Şükr ü minnet Kerîm ü Rahmân 'a
Kim seni tuş Elvân 'a*

[Selam sana ey Aşık, selam sana ey dost,
Doğru sözlü, Hak âşığı, nur menbaı, halkın mürşidi,
Bütün ruhlar ve benzerleri, kandil gibi aşkınla aydınlanır.
Bütün harfler ve sözler seni söyler. Halk ve seçkinler seni ulularlar.
Sen, bize Allah'tan inayetsin. O sultandan bize kerametsin.
Ey keramet ve cömertlik şahı, bu deli gönlümüzdeki uyanıklığı (ortaya çıkar).
Gönül halini ve tüm ahvalini bize malum kılın.
(Bu gönül) bir an bile sensiz olmayı ve sensiz bir nefes bile alıp vermeyi istemez.
Her işi, seninle birlikte olur ve sonuca ulaşır. Dışarıyı ve içeriği seninle görür.
Çok cömert ve çok merhametli olan Allah'a hamd ve şükür olsun ki seni Elvan kulunla karşılaştırdı.]

Elvan Çelebi bu mersiye den başka babası Âşık Paşa'ya Âşık redifli on altı beyitlik bir kaside sunar.²⁰⁴ Ondan üç beyitlik bir bölümü örnek olarak naklediyorum:

*İy atâ-bahş-ı cism ü cân Âşık
Cân-ı cânân-ı âşıkân Âşık*

*Sana benzer sana nazîr ü hemal
Görmedi hiç ins ü cân Âşık*

*"Min-ledün" ilmine şefik ü refik
Aybe-gayb-u gaybân Âşık*

[Ey canını ve bedenini adayan Âşık, âşıkların sevgilisinin canı Aşık, Sana benzer, sana denk ve emsal hiçbir kimseyi insanlar ve cinler görmedi ey Âşık.

Ledün ilminin sahip ve yoldaşı, gaybı bilenlerin ve gayb ilminin hazinesi Âşık...]

5. ÖLÜMÜ VE TÜRBESİ

Âşık Paşa, 670/1272 yılında Arapsun'da doğmuştu. 733/1332 yılında Kırşehir'de vefat etti.

204 Elvan Çelebi, age, vr. 91b, b-1589-1604.

Elvan Çelebi, babası Âşık Paşa'nın ölüm tarihini şöyle ifade ediyor:

*Mesela çün inâyet olmuşdı
Altmış üç cihânLa durmuşdı*

*Yedi yüz otuz üç yılında tamâm
Mustafa hicreti aleyhi selâm*

*Saferiün on üçünde se-şenbih
Çör cem' oldu cümlegi kih ü mih²⁰⁵*

[Mesela Allah'ın yardımıyla cihanda altmış üç yıl yaşamıştı. Hz. Muhammed Mustafa (sav)'in hicretinin tam 733. yılında, Safer ayının on üçünde Salı günü (ölümü üzerine) büyük küçük herkes toplandı.]

Elvan Çelebi'nin beyitlerinden de anlaşılacağı üzere Âşık Paşa, Hz. Muhammed Mustafa (sav)'in hicretinin 733. yılının Safer ayının on üçünde Salı günü, hicri takvime göre 63 yaşında vefat etmiştir. Bu tarih, miladi takvime göre 13 Kasım 1332'dir.²⁰⁶

Âşık Paşa'yı herkes severdi. Öldüğü gün Ermeniler, Hıristiyanlar, hatta inkârcılar bile ağlaştılar. Zengin, fakir, genç, ihtiyar, âlim, cahil herkes cenaze namazında saf tuttular. Zira o, her milleti bir tutuyordu. Sözü, sohbeti dinlenirdi. Dinde müctehiddi. İtikadı tamdı. Yolda kalmışa yardım eder, kâfiri bile yola getirirdi. Gayb ilimlerinin madeniydi. Türk'ü, yabancı, şehirlisi, köylüsü... ardından göz yaşı döktüler.²⁰⁷

Yaşadığı şehirde ve yörede böylesine sevilen ve sayılan Âşık Paşa'nın doğum ve ölüm tarihi konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Onun doğum ve ölüm tarihleri, türbenin üst tarafına, saçakla pencere arasına yerleştirilmiş mermer kitabede ebced hesabıyla verilmiştir:

صاحب علم لدن قطب یگانه مرد حق
شیخ باشا بن مخلص بن شیخ الیاس دان
امد اندر خخ بعالم بار شد اندر زلج
سبز ده ماه صفر روز سه شنبه ای فلان

Ledün ilminin sahibi, biricik Hak eri

205 Elvan Çelebi, age, vr. 89a, b-1540-1542.

206 Yücel Dağlı-Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, TTK Yay., Ankara 1997, III, 279.

207 Elvan Çelebi, age, vr. 89b, b-1546-1553.

Şeyh Paşa b. Muhlis b. Şeyh İlyas

O bu âleme خ (670)'de geldi, ل (733)'de bu dünyadan uçup gitti, Safer ayının 13. Salı günü, ey kişi.

Kitâbede geçen ع , ebced hesabıyla 670 yılını, ل kelimesi de 733 yılını ifade eder. Biri doğum, diğeri de ölüm tarihidir.²⁰⁸

Âşık Paşa, kendi adıyla anılan türbede yatmaktadır. Türbe, Kırşehir'in girişinde yüksekçe bir tepededir. Yanında mezarlık vardır.

Türbeyi, Kayseri hükümdarı Eratna Bey'in veziri Alaaddin Ali Şah yaptırmıştır. Alaaddin Ali Şah, Âşık Paşa'nın yeğenidir.²⁰⁹

Türbe, Kırgız çadırı tarzında yapılmıştır. Tamamı mermerden olan yapının ön mekânını teşkil eden giriş holüne oyma mermer işçiliğiyle süslü kapıdan girilmektedir. Türbe, her kenarı 5.3 m. olup kare şeklindedir. Bu kısmın üzeri kubbeyle örtülüdür. Kubbe de mermerlerin üst üste bindirilmesi tekniğiyle inşa edilmiştir. Türbe mekânının dört köşesine yerleştirilen pandantiflerle sekiz dilimli kubbeyle geçiş sağlanmıştır. Âşık Paşa'nın sandukası, tam ortada değil, giriş duvarının yanındadır. Esas mezar, sandukanın altındaki mermer odasında olmalıdır.²¹⁰ Türbenin arka bahçesinde Aşık Paşa'nın eşi Hacı Hatun'a ve babası Muhlis Paşa'nın bir hanımına ait olduğu sanılan mezarlar ile Âşık Paşa'nın oğlu Can'a ait bir mezar daha vardır.²¹¹

Aşık Paşa türbesi, aslında bir külliye parçası olmalıdır. Zira genellikle türbe, cami, zaviye, imaret bir aradadır. Ancak bu gün için buna dair bir bilgi yoktur. Âşık Paşa'nın bir zaviyede faaliyet gösterdiğine bakılırsa türbeden önce bir zaviyesi olmalıdır.

Zaviye şeyhlerinin gerek zaviyenin ve gerekse civarının güvenliğinden sorumlu oldukları, tarihi bir vakfa olarak bilinmektedir. Birçoğu tekke gibi müşterek zikir ve ibadet yeri olan zaviyelerde, mutad vakitlerde yolculara yatak ve yiyecek temin edilirdi. Büyük merasim günlerinde de gelen herkese yemek ikram edilirdi.²¹²

Aşık Paşa türbesinin inşasından önceki zaviyesinin de bu karakteri taşıması gerektiği düşünülebilir. Cevat Hakkı Tarım'ın "Türbenin altındaki Âşık Paşa

208 Bk. Ergun, age, I/130; Tarım, *Kırşehir Tarihi*, s.84; Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 87; Erünsal-Ocak, age, s. LXI.

209 Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 87; Köprülü, "Âşık Paşa", İA, I/703.

210 Tarım, *Kırşehir Tarihi*, s. 81-84; Semavi Eyice, "Âşık Paşa Türbesi", DİA, İstanbul 1991, IV, 5.

211 Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 88; Şapolyo, age, s. 16.

212 Barkan, agm, s. 49-53.

adıyla anılan mahalle içinde Âşık Paşa'ya ait muntazam ve muazzam bir misafirhane varmış. Beyaz mermerden işlemeli kapı söveleri, şimdi toprak duvara gömülmüş duruyor.²¹³ tarzındaki tarihi tespiti, bu düşünceyi güçlendirmektedir. Semavi Eyice de Âşık Paşa türbesinin etrafında, önceleri bir tekke bulunduğu kanaatindedir.²¹⁴

6. HALİFELERİ

Âşık Paşa'nın halifeleri konusunda net bir bilgi yoktur. Buna rağmen Elvan Çelebi'nin isimlerini zikrettiği,²¹⁵ Fahreddin Efendi, Sarimüddin Saruca, Şeyh Alay, Şeyh Eşref, İskilipli Şeyh Alişir, Işıklı Dede, Ebubekir, Seyfeddin Hatibi Şeyh Bâli veya Bâli Şeyh, Emircem gibi şeyhlerin Âşık Paşa'nın halifeleri oldukları iddia edilmektedir.²¹⁶ Fakat Elvan Çelebi, Fahreddin ve Sarimüddin Saruca'yı babası Âşık Paşa'nın iki dostu olarak zikreder. Şeyh Alay, Şeyh Eşref, Yar, Şeyh Alişir, Işıklıca, ve Şeyh Affan'ı da Âşık Paşa zamanında hayatta olan halifeler şeklinde sıraladığı, kanısında olan Mertol Tulum, yukarıda adları sayılan Ebubekir, Seyfeddin, Mübarizce, Şeyh Bali gibi isimlerin Âşık Paşa'nın halifeleri olmadıklarını anlatır. Emircem'in de Fahreddin diye anılan kişiyle aynı olduğunu söyler.²¹⁷

Âşık Paşa'nın yakın arkadaşları olan şeyhlerin kendinden sonra halifeleri olduklarını söylemek mümkündür. Ancak her biri bir bölgede görev yapan halifelerinin kimler olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Bu konunun tetkikini tasavvuf tarihi araştırmacılarına bırakıyoruz.

7. MENKİBELERİ VE HALK İNANIŞLARI

Elvan Çelebi, babası Âşık Paşa'nın bir veli olarak canların ve akılların ulaşamayacağı bir zat olduğunu, âlemdeki bütün gizliliklerin ona açık olduğunu zikrettikten sonra onu Hakk'a kavuşan kudret aynası ve ilim merkezinin noktası olarak niteler.²¹⁸ Zaten ona göre Âşık lakabını da Hızır Peygamber vermiştir.²¹⁹

Âşık Paşa, sağlığından itibaren veli olarak tanınmıştır. Bu nedenle hakkında birçok menkıbe ortaya çıkmıştır. Ancak bunlardan pek azı nakledilmiştir. En meşhuru, Âşık Paşa'nın henüz 20-25 yaşlarında bir delikanlı iken darı çecinin

213 197 Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 89; Tarım, Kırşehir Tarihi, s. 84.

214 198 Eyice, agm, XV/222.

215 199 Elvan Çelebi, age, vr. 103a-10Th, b-1804-1891.

216 Erünsal-ocak, age, s. LVII-LVIII.

217 Tulum, age, s. 167-168.

218 Elvan Çelebi, age, vr. 80b-81b, b-1382-1406.

219 Elvan Çelebi, age, vr. 84a, b-1442.

(yığınının) üstünde darı tanelerini dağıtmadan Türkçe hutbe okuyuşudur.²²⁰ Hutbe okunan yerde darı yığınının neden bulunduğu sorgulanabilir. Ama asıl önemli olan, o devirde halkın anlayabileceği bir dille, Türkçe okunmasıdır.

Âşık Paşa'nın kabri yüzyıllardan beri ziyaret yeri olmuştur. Bu nedenle ihtiyaç sahipleri, sürekli orayı ziyaret edegelmişlerdir. Burada yapılan duaların kabul olduğuna inanılır.²²¹

Âşık Paşa ve türbesi hakkında oluşan halk inanışları şöyle özetlenebilir:

Aşık Paşa, adının çağrışımına uygun olarak, özellikle birbirine aşık gençlerin istimdat ettiği bir velidir. Karı-koca kavgalarında kendisinden yardım istenilerek ikisi arasında yeniden muhabbetin oluşması umulur. Çeşitli dileklerin gerçekleşmesi, hastaların tedavisi maksadıyla geceleri ışık yandığı söylenir. Âşık Paşa, gece kalkarak abdest almakta, civardaki mezarlıkta ölümlerle birlikte namaz kılıp etrafta dolaşmaktadır. Zaman zaman türbede Kur'an-ı Kerim okunmaktadır. Bu yüzden binanın içinde daima abdest alması için su dolu testiler, lamba, kibrit ve ona gerekli olduğu sanılan eşya bulundurulmaktadır. Âşık Paşa, ahali sıkıntıda olduğu zaman yardıma koşmakta, harp çıktığında mezarından kalkıp türbedeki mızrağını alıp harbe iştirak etmektedir.²²²

Rivayete göre Aşık Paşa türbesindeki bir bekçi onu savaşa giderken görmüş. Bunu başkalarına söylediği için, beddua alarak gözleri kör olmuş. Bu rivayeti nakleden Hikmet Tanyu, türbenin önündeki mezarlardan birinde yastıklı beşik şeklinde bir mezardan söz etmekte ve çocukları yaşamayan anneler, evlatlarını bu taşın üzerine yatırırlarsa çocuklarının yaşayacağına dair bir halk inanışı bulunduğunu ifade eder. Yine türbenin ön tarafında bir *dilek taşı* bulunduğunu ve usulüne uygun olarak bu taş üzerine çıkıp dilekte bulunulursa dileği kabul olacak ise taş kendi mihverini etrafında dönermiş, kabul olmayacaksa taş dönmezmiş. Bu işlem, taş yapıştırma şeklinde de yapılmış. Bir başka keramet de türbenin inşası ile ilgilidir. Şöyle ki; Âşık Paşa'nın türbesi yapılırken bir türlü kubbeyi tamamlayamamışlar. Bunun üzerine sabırsızlanan Aşık Paşa, kalkmış, bir gecede üstünü yapmış ve tekrardan yatmış.²²³ Âşık Paşa ve türbesi hakkında oluşan bütün bu inanışlar, onun halk tarafından veli olarak benimsenmesinden kaynaklanmaktadır.

Âşık Paşa hakkında hemen her ansiklopedide, eski Türk edebiyatı ile ilgili her eserde ve bazı tarih kitaplarında kısa bilgi bulmak mümkündür.²²⁴

220 Tarım, *Âşık Paşa*, s. 7; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Ansiklopedisi*, Ankara 1960, s. 18; Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 106.

221 Mecdî Mehmed Efendi, age, s. 22; Mustafa Âli, age, VI/40; Vazih, age, s. 119.

222 Erünsal-ocak, age, s. LXIII-LXIV.

223 Hikmet Tanyu, *Ankara Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1967, s. 264-264.

224 Âşık Paşa'nın kısa biyografisi için şunlara da bakılabilir:

8. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Âşık Paşa, tasavvufî Türk edebiyatının ilk büyük temsilcilerindendir. Eserlerinin hacmi de, önemi de kendisinden önce Türkçe yazmış Anadolu şairlerini aşar.²²⁵ Âşık Paşa'nın eserlerinde İslam ve Şark kültürünün geniş ve derin etkisi görülmektedir. Arapça, Farsça bilmiş olması, İslamî ilimlere ve tasavvufa vukufiyeti²²⁶ şiirlerinde ve eserlerinde gün ışığına çıkmaktadır.

Âşık Paşa; Mevlânâ, Sultan Veled, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Ahi Evran, Şeyh Süleyman gibi büyük ve tanınmış Anadolu erenleri ile çağdaş olan sofi bir aileye mensuptu. Yaşadığı sosyal çevreden taşıdığı geniş kültürü, onun edebî kişiliğinin alt yapısını oluşturuyordu.²²⁷

Eserlerinin tetkikinden Âşık Paşa'nın İran'ın mutasavvıf şairlerinden Senâî ve Attar'ın eserlerini, Türk mutasavvıflarından Mevlânâ ve Sultan Veled'in düşüncelerini özümsemişi kolayca anlaşılır.²²⁸ Âşık Paşa, çağdaşı Şeyh Ahmed Gülşehrî'nin de yaşadığı ve birçok zaviye ile tasavvufî hareketin yoğun olduğu bir kentte yetişmiştir. Yunus Emre ve Gülşehrî gibi Türkçe yazmanın ve halka kendi diliyle hitap etmenin önemini kavramasında, yetiştiği kültür ortamı en önemli etkidir.²²⁹

Mastakimzâde, age. s. 308a; Şemseddin Sami, *Kamusü'l-A'lâm*, (Tıpkı Basım), Ankara 1996, IV, 3044; Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmani*, haz.: Seyyid Ali Karaman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, I, 329; *Kırşehir İl Yıllığı-1967*, s. 82-83; *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1985, I, 299-300; Seyyid Kemal Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Basım, İstanbul 1980, I, 439-442; *Evlialar Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, III, 242-244; Ethem Erkoç, "Elvan Çelebi'nin Babası Âşık Paşa", Çorum Hâkimiyet Gazetesi, (09-21 Ağustos 2004); Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, haz.: Cemal Kurnaz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986, s. 303; Ahmed Rifat, *Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1299, (Tıpkı Basım), Ankara 2004, V, 33; *İnönü Ansiklopedisi*, IV, 50; Ali Akar, "Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili-Âşık Paşa", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002, VII, 612; Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 284-287; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, I, 196-197; Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, 10. Basım, İstanbul 2002, II, 357-360; Necla Pekolcay, *İslami Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1967, I, 115118; Bursalı Mehmed Tahir, age, 1/109-110; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi-Metinler*, 3. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 81-82; Mustafa Özkan, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Edebiyat: Âşık Paşa", *Türkler, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 2002, VII, s. 651; Şahin Tokmak, *Horasan'dan Anadolu'ya Kırşehir: Evliaları, Velileri, Erenleri*, Kırşehir 2003, s. 144-149; *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, X, 12-16; *Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II, 44-45; Mehmet Önder, *Anadolu'yu Aydınlatanlar*, Ankara 1998, s. 51-53; Mecdi Mehmed Efendi, age, s. 22; Abdullah Ercan, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, İstanbul 1998, s. 17-18; Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2004, s. 127-130; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihine Giriş-I*, 3. Baskı, Ankara 1998; Çorum İl Yıllığı-1967, s. 162; H. İbrahim Şener, -Alim Yılmaz, *Türk İslâm Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003, s. 121-124

225 Karahan, age, s. 226.

226 Köprülü, "Âşık Paşa", İA, I/703.

227 Banarlı, age, I/381; Güzel, age, s. 285.

228 Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 508; Pekolcay, age, I/117; Mengi, age, s. 81.

229 Karahan, age, s. 225; Güzel, age, s. 285; Banarlı, age, I/381; Şapolyo, age, s. 36; Köprülü, "Âşık Paşa", I/704.

Âşık Paşa'nın bazı beyitleri, Mesnevi'nin tercümesi gibidir. Nefis ve akıl konusunda Yunus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiyye*'sindeki düşüncelerin temelinde konunun genişçe ele alındığı görülür. Garibname'sinde Hacı Bektaş Veli'nin *Makalat*'ındaki fikirlere benzerlik arz eden bölümler vardır. Burada aynı çevrede yaşamış olmanın etkisini özellikle zikretmek gerekir.²³⁰

Eserlerinde lirik özellikler pek yoktur. O, hayalden çok gerçeklerle ilgilenmiştir. Ahmed Yesevî gibi şiiirlerinde öğüt vermeyi, kitleleri eğitmeyi amaçlamıştır. Tamamıyla didaktik mahiyetteki eserlerinin çekici tarafı, inanmış ve samimi bir insanın, oldukça geniş bir kültürle birleştirerek ortaya koyduğu konuların önemindedir.²³¹ Şair, eserlerinde sanat kaygısı taşımamıştır, denebilir. Ancak manzumelerindeki samimi üslubu, eserlerine ayrı bir çeşni katmaktadır.²³²

Aşık Paşa'nın şiiirlerinden başka manzum ve mensur eserleri de vardır. Şiiirlerini daha çok mesnevî tarzında yazmıştır. Ünlü *Garibname*'si bunun en iyi örneğidir. Gazel tarzında yazdığı şiiirleri de vardır.²³³ Açık ve anlaşılır bir dil ile yazan Aşık Paşa, devrine göre aruz veznini en iyi kullanan bir şairdir. Hece vezniyle yazdığı şiiirleri de bulunmaktadır.²³⁴ Şiiirlerinde bazı vezin aksaklıklarına rastlanması, şairin hatasından değil de istinsah esnasındaki yanlış kayıtlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²³⁵

Âşık Paşa'nın halka kendi diliyle hitap etmesi, Yunus tarzı şiiirlerinin, ilahi ve gazellerinin bulunuşu, onun halk tarafından benimsenmesine ve sahiplenilmesine zemin hazırlamıştır. Gazellerinin çoğu musammat tarzındadır.²³⁶ Beyitlerin mısraları ortadan bölündüğünde kafiyeli dörtlükler çıkar. Bu gazellerinde, aynı harflerle başlayan mısralarıyla, Türk şiiirinin aliterasyonlarını andıran tarzlara rastlanmaktadır.²³⁷ Bunların en ilgi çeken, Elifnâme tarzında yazılmış olanıdır.

Elifnâmeler, mısra başındaki kelimelerin ilk harflerinin alt alta, eliften ye'ye kadar alfabetik tarzda devam etmesinden meydana gelen şiiirlerdir. Âşık Paşa da, önde gelen elifname şairlerindedir.²³⁸ Bu tür gazellerde aynı harfle başlayan kelime bulma zorluğundan dolayı Âşık Paşa'nın elifnâme tarzındaki şiiirlerinde

230 Yavuz, age, I/LI-LII.

231 Banarlı, age, I/382.

232 Pekolcay, age, I/129

233 Karahan, age, s. 226; Yavuz, age, I/XLV; Abdülbaki Gölpınarlı, "Âşık Paşa'nın Şiiirleri", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1936, sayı: 5, s. 88-100; Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961, s. 296-346.

234 Banarlı, age, I/382; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I/197.

235 Pekolcay, age, I/128.

236 Musammat: En az dört ve en çok on mısralı bendlerden kurulan Divan Edebiyatı nazım şekillerinin genel adıdır.

237 Banarlı, age, I/382.

238 Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1970, s. 605.

doğallıktan çok uzaklaştığı²³⁹ söylense de iç ahengi oldukça zengindir. Elif'ten ye'ye kadar bütün harflerle başlayan şiirlerinin olduğuna işaret eden Ergün, eserinde bu tarzdaki sadece altı şiirine yer vermiştir.²⁴⁰ Gölpinarlı ise eliften ye'ye kadar yirmi dokuz bölümünü de yayınlamıştır.²⁴¹

Bu konuda ciddi bir araştırmaya imza atan Mustafa Demirel, Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Bölümü 950 numarada kayıtlı *Mecmua-i Latife*'de geçen Elifnâme'yi esas alarak Bayezid Kütüphanesi, Üsküdar Selimağa Kütüphanesi Kemankuş Bölümü ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan Garibname nüshalarıyla karşılaştırmalı olarak Aşık Paşa'nın Elifname türündeki 30 şiirini makalesine tenkidli biçimde aktarmıştır. Burada elifnamelerin genel olarak aruz vezniyle yazıldığını belirten Demirel, şiirlerin büyük bir kısmının dörtlükler şeklinde, bazı nüshalarda musammat gazel düzeninde olduğuna işaret etmiştir.²⁴²

Elifnâme tarzına örnek olmak üzere (sin) harfiyle başlayan dörtlüklerden bir bölümünü buraya almakla yetiniyorum:

*Söyler isem bu derdi ben
Sırrum cihâna fâş olur
Sâkin olup oturursam
Sığmaz yüregüm baş olur*

*Seyrüm kamu senden sana
Seyrengâhum senden yana
Sultân dürür ıskın bana
Süvâr ü hem yoldaş olur*

*Serdih bize eydür gelin
Sen ben dimeklikden olun
Sevdiğün ölmek bilün
Sonu dükenmez yaş olur*

*Sen tınma Âşık ol irer
Sayruyu sağı ol görer
Serkeşleri yoldan sürer
Sâkinlere ferrâş olur²⁴³*

239 Ergun, age, I/131.

240 Ergun, age, I/141-142.

241 Abdülbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 296-315.

242 Mustafa Demirel, "Aşık Paşa'nın Elifnamesi ve Özellikleri", *Bilig*, (1994, sayr. 3, s. 204.) (Makalenin tamamı: s. 202-246. Otuz adet elifname tarzı şiirin verildiğibölüm• s. 215-229.)

243 Ergun, age, I/141-142; Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 296-315; Demirel, agm,s. 220.

[Bu derdimi söylersem sırrım cihana ifşa olmuş olur. Sakince oturursam uygun düşmez, yüreğim yara olur.

Gidişim, senden gelip sana gitmektir. Gezinti yerim de senden yanadır. Aşkın benim için sultandır; hem yoldaştır, hem de süvaridir.

Reis bize der ki; gelin, sen-ben davasını bırakın. Sevdiğiniz için ölmeyi bilin. Yoksa sonunda bitmez tükenmez bir pişmanlık ortaya çıkar

Âşık, sen aldırış etme, o varır. Hastayı, sağlamı görür. Serkeşleri yoldan kovar. Sakinlere hizmetçi olur.]

Âşık Paşa, Fuat Köprülü'ye göre Mevlânâ ve Sultan Veled gibi panteist (vahdet-i vücudçu) bir şair olarak bilinir.²⁴⁴ Ancak eserlerinde tasavvufi anlamdaki vahdet-i vücud fikrinden ziyade (vahdet) birlik temasını işler. Vahdet fikrine dinî mananın yanında siyasî, sosyal, hatta pratik manalar yükler. Mehmet Kaplan, bu konuyu bir makalesinde genişçe işlemiştir.²⁴⁵ Birlik konusu, *Garibname*'de de çok detaylı işlendiği için biz de özel bir bölümde tekrar ele alacağız.

Âşık Paşa, Köprülü'nün de vurguladığı gibi o, tüm eserlerinde ehl-i sünnet inancını savunur. İslam'a zıt düşüncelere sahip olanları uyarmak ve halkı sapık inançlardan korumak için eserlerinde ikna edici deliller sıralar ve çarpıcı örnekler verir. Şair, din ve tarikatla ilgili fikirlerini, samimi ve etkili bir yazış tarzıyla mısralarına yerleştirmiştir. Eserleri; güçlü bir din bilgininin, bir başka ifadeyle, mütefekkir mürşidin çabalarının yansımalarıdır.²⁴⁶ Onun, Kur'an ve Sünnet'e aykırı hiçbir görüşe yer vermediği konusunda tüm müellifler, tam bir görüş birliği halindedirler.²⁴⁷

Eserlerinde sadece tasavvufu anlatan, dinî öğütler veren bir derviş olarak Âşık Paşa'yı ele almak yanlıştır. Çünkü o; ferdi, aileyi, toplumu, devleti, padişahı (devlet başkanını), birlik ve beraberliği, toplumdaki huzursuzlukların sebeplerini ve çarelerini eserlerinde ortaya koyan mütefekkir mürşiddir. Bu konunun detaylarına ileride gireceğiz.

XIV. yüzyılın en önde gelen mutasavvıf şairlerinden Âşık Paşa'nın en önemli özelliği; döneminde Arapça'nın ilim dili, Farsça'nın şiir dili olarak görülmesine ve eserlerin bu dille yazılmasına rağmen, Türkçe'yi tercih etmiş ve eserlerini Türkçe yazmış, şiirlerini Türkçe söylemiş olmasıdır. Âşık Paşa, niçin böyle yaptığını, *Garibnâme*'sinde tüm içtenliği ile açıklamıştır:

244 Köprülü, "Âşık Paşa", İA, 1/704.

245 Mehmet Kaplan, "Âşık Paşa ve Birlik Fikri", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Dergah Yayınevi, İstanbul 1976, I, 177-189.

246 Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* II, s. 506, 508; Karahan, age, s. 226; Özkan, agm. VII/651; Pekolcay, age, I/117; Kabaklı, age, 11/357-360; Ocak, "Âşık Paşa: Tasavvufi Şahsiyeti", DİA, IV/3.

247 Yavuz, age, I/XLIII.

*Kim olursa bu kitabı yâdına
İre cümle maninün bünyâdına*

*Gerçi kim söylendi bunda Türk Dili
İlla ma'lûm oldu mani menzili*

*Çün bilesin cümle yol menzillerin
Yirmegil sen Türk ü Tacik dillerin*

*Kamu dilde var idi zabt u usûl
Bunlara düşmüş idi cümle ukûl*

*Türk diline kimesne baknaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi*

*Türk dahi bilmez idi ol dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri*

*Bu Garibnâme anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahi mani bile*

*Türk dilinde dahi manâ bulalar
Türk ü Tacik cümle yoldaş olalar*

*Yol içinde birbirini yirmeye
Dile bakup maniye hor görmeye*

*Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler dakı
Türk dilinde anlayalar ol Hak'²⁴⁸*

[Kim bu kitabı okuyup anlarsa bütün manaların temeline ulaşır. Gerçi burada Türkçe söylendi ama bu dil ile de manaların menzilleri malum oldu.

Mademki bütün yolların konaklarını bilirsiniz; öyleyse sakın Türk ve Tacik dillerini yermeyin.

Bütün dillerde kanun-nizam (yazı dili ve kuralları) vardır. Bütün akıllılar bunların üstüne düşmüşlerdir.

Türk diline kimse bakmaz; Türklere asla gönül vermezdi.

Türkler de kendi dillerini, incelikleri ve yüce menzillerini bilmezlerdi. İşte bu Garibnâme, onun için yazıldı, söylendi. Böylece bu dili konuşanlar, ince manaları anlayabilsinler.

Türkler ve Tacikler Türkçe ile aynı manalarda buluşup yoldaş olsunlar.

248 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 2/237b-238a.

Aynı yolda birbirini yermesinler. Dile bakıp da manayı hor görmesinler. Türkler de bu bilgilerden mahrum kalmasinlar, Türk dilinde Hakk'ı anlayabilsinler.]

Âşık Paşa, bu beyitlerinde eserini niçin Türkçe yazdığını anlatırken Türk diline ilgisizlikten ve Türkçe yazılan eserlere değersiz gözüyle bakılışından dertlenmektedir. O, böyle bir dönemde halka halk diliyle hitap etmenin önemini kavramış ve cesaretle savunmuş bir şairdir. Yukarıdaki beyitler, aynı zamanda, Türkçenin XIV. yüzyılda bile ne kadar küçümsendiğinin de delilidir.²⁴⁹

Âşık Paşa'da Türkçe sevgisi önemli bir yer tutar. Bu yönden o, Türkçecilik cereyanı içinde değerlendirilir.

Âşık Paşa, Türk diline büyük hizmetlerde bulunan, dilimizin eksik taraflarını söyleyerek Türkçeye ilk sahip çıkanlardandır. Her şeyden önce onda dil ve gramer fikri vardır. Türkçeye de bu açıdan bakar.²⁵⁰ Türkçenin Anadolu'da bir edebiyat dili olarak yerleşmesinde önemli hizmet görmüştür.²⁵¹

Âşık Paşa'nın eserlerinde Göktürk-Uygur-Karahanlı döneminden gelen çok sayıda eski (arkaik) kelime vardır. Ancak eserlerinde söz varlığı olarak yöresel kelimeleri tercih etmesi, Türkçenin çekirdek kelimelerinden organ isimlerini, fiilleri, hayvan adlarını, itikadî ve dinî kavramlarını, renk ve sayı adları ile bunların türevlerini kusursuz kullanması, Türk dil tarihi bakımından oldukça değerli ve önemlidir.²⁵²

Âşık Paşa, inanç ve düşüncelerini Türkçe söyleyişiyle, eserlerindeki geniş tefekkür dünyası ve engin bilgi birikimi ile elbette iz bırakmıştır, kendinden sonrakileri etkilemiştir.

Miraçnâme ve mevlid türü eserlerde, mesnevi türlerinde, ilahi aşka dair beyitlerde onun izlerini görmek mümkündür. Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyye'si ve Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i bunun en bariz örnekleridir. Kaygusus Abdal, Eşrefoğlu Rumî, Nabî, Şeyh Galib gibi Türk Edebiyatının önde gelen simaları da, dili kullanıştan düşünce şekillerine kadar, Âşık Paşa'nın tesiri altındadırlar. Ayrıca Anadolu'da gelişecek olan hikmet konusunda da Âşık Paşa ilktir. Bu konuda onu Nabi, Râmi Mehmed Paşa ve Koca Ragıp Paşa takip etmiştir. *Garibname*'si sadece Anadolu Türkleri arasında değil, Mısır ve Suriye Türkleri arasında da şöhret kazanmıştır.²⁵³

249 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 234.

250 Yavuz, age, I/XXXV, XXXVI.

251 Özkan, a.g.m., VII/651; Kabaklı, age, II/357; Banarlı, age, I/382; Turan, *Suçluluklar Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 347.

252 Ahmet Günşen, "Âşık Paşa ve Garibname'nin Anadolu Türk Yazı Dili Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi", G.Ü. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2002) III, sayı. 2, s. 8-12.

253 Yavuz, age, I/XXXIV, LII; Ergun, age, I/135; Karahan, age, s. 226; Köprülü, "Âşık

Aşık Paşa'nın eserlerinden özellikle *Garibname*'nin Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat adlı Mevlid'ine etkisi büyüktür. Kemal Yavuz, Mevlid kitabında da benzerlerine rastladığımız *Garibname* beyitlerini sıralamıştır.²⁵⁴ Biz, bu konuda birkaç örnekle yetineceğiz:

*Allah adın eytlüm evvel ibtidâ
Kandan oldı ibtidâ vü ibtidâ*²⁵⁵

[İlk önce Allah'ın adını söyleyelim. Zira başlangıç da, son da O'ndan hâsıl olmuştur.]

*Cümle âlem yoğiken ol var idi
Şöyle ekşükşüz ganî cebbâr idi*²⁵⁶

[Âlemler yokken O vardı. Bütün noksanlıklardan uzaktı. Ganî ve azamet sahibi idi.]

*Birdür ol birliğine şek yok durur
Andan artık dünyâda tek yok durur*²⁵⁷

[O, birdir. Birliğinde asla şüphe yoktur. O'ndan başka tek ve bir olan da yoktur.]

*Mustafa mi'râcını çün bildiler
Dirilüp cümle selâma geldiler*

*Enbiyâ ervâhı anda cem 'idi
Mustafa ol cem' içinde şem' idi*²⁵⁸

[Hz. Muhammed Mustafa (sav)'in miracını öğrendikleri zaman hepsi, toplanıp selama geldiler.

(Bütün peygamberlerin ruhları orada toplanmıştı. Hz. Muhammed (sav) de o topluluk içinde bir nur ve ışıktı.)

*Âlemi onun nûrundan eyledi
Gizlü râzın Allah ana söyledi*²⁵⁹

[Yüce Allah, âlemleri O'nun nurundan yarattı ve gizli sırları O'na söyledi.]

paşa", İA, 1/705; Pekolcay, age, 1/128; Bursalı Mehmed Tahir, age, I/110; Kabaklı, age, II/357; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 338-345.

254 Yavuz, age, I/LII-LIII.

255 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 1/4a.

256 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 1/4b.

257 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 1/38b.

258 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 2/9a.

259 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 2/210b.

9. ÂŞIK PAŞA’NIN ESERLERİ

a. Garibnâme

Garibnâme, Aşık Paşa’nın en tanınmış eseridir. Bazı kaynaklarda *Maarifnâme*, *Gencnâme*, *Divan-ı Aşık ve Divan-ı Aşık Paşa*,²⁶⁰ adlarıyla da zikredilen eseri, *Garibnâme*’den başkası değildir. Zaten Aşık Paşa da eserine *Garibnâme* adını bizzat kendisi vermiştir:

*Bu Garibnâme anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahi mani bile*²⁶¹

[Bu Garibnâme, onun için söylendi ki bu dili konuşanlar da böylece ince manaları bilecekler.]

Aşık Paşa, kitabının adını, İranlı şair Senâî’nin aynı adı taşıyan mesnevisinden aldığını söyleyen,²⁶² Köprülü’ye karşı Ahmet Günşen farklı bir yaklaşımda bulunur. Ona göre Aşık Paşa, bu eseriyle Selçuklu ve Beylikler dönemi Anadoluşunda Arap, Fars kültür ve dillerinin karşısında o gün için Garib sayılacak bir tutum izlediğinden eserine Garibnâme adını vermiş olabileceğİ tezini savunur.²⁶³

Garibnâme’nin genellikle 12.000 beyitten oluştuğünü söyleyenler²⁶⁴ varsa da Amil Çelebioğlu 10.000 beyit civarında,²⁶⁵ S. Nüzhet Ergun 10.293 beyit,²⁶⁶ Kemal Yavuz ise 10.613 beyit,²⁶⁷ ihtiva ettiğİni sayarak tespit edenlerdendir. Farklı bir rakam olarak *Garibnâme*’de 10.592 beyit olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²⁶⁸ Âşık Paşa’nın *Garibnâmesi*, beyit sayısı bakımından, XIV. yüzyılda yazılmış en büyük eserdir. Tercüme olmayıp telif olması bakımından da çok değerlidir.²⁶⁹

Garibnâme, aruz vezninin “Fâilatün fâilatün fâilün” kalıbıyla yazılmıştır.

260 Köprülü, “Âşık Paşa”, İA, I/704; Katip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, MEBYay., (Tıpkı Basım), İstanbul 1972, II, 1725; Bursalı Mehmed Tahir, age, I/110; Ergun, age, I/130; Müstakimzâde, age, vr. 308a; Mehmed Süreyya, age, I/329; Mecdi, age, s. 22; Yavuz, age, I/XVI; Naci, age, s. 303; Gibb, age, I/123; Tarım, *Kırşehir Tarihi üzeyine Araştırmalar*, s. 104; *Büyük Türk Klasikleri*, I/299.

261 Âşık Paşa, *Garibnâme*, 2/238a.

262 Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, II, s. 508.

263 Günşen, agm, s. 8.

264 Banarlı, age, I/382; Karahan, age, s. 227; Pekolcay, age, I/129; Akar, agm, VII/612.

Mengi, age, s. 81; Güzel, age, s. 285; Köprülü, “Âşık Paşa”, İA, I/704; *Türk Klasikleri*, I/299; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I/197.

265 Çelebioğlu, age, s. 663.

266 Ergun, age, I/130.

267 Yavuz, age, I/XLVI.

268 Şentürk-Kartal, age, s. 127.

269 Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi -15. Yüzyıla Kadar-*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999, s. 376.

Tasavvuf ve tekke edebiyatının en seçkin eserlerinden biri olan *Garibnâme*, “Tasavvuf Ansiklopedisi” olarak da nitelenmektedir.²⁷⁰ Kâtip Çelebi ise, “Maarifnâme” adıyla zikrettiği bu eserin konusunu tasavvuftaki ahvâl-i sülûk olarak anlatır.²⁷¹

Garibnâme; on bab ve her babda on destandan oluşmaktadır. Bazı nüshalarının baş tarafında Farsça mukaddime bulunmaktadır. Yine eserin başlangıç kısmında her bölüm kısa kısa tanıtılmaktadır. Bundan sonra kâinatın yaratılışından tevhid ve münacat niteliğindeki beyitlere geçilir. Onu Hz. Peygamber (sav)’e naat, sahabeyi, ilk dört halifeyi, aşere-i mübeşşereyi öven medhiye niteliğindeki beyitler takip eder.

Bu uzun girişten sonra eser, on baba (bölüme), her babda on destana ayrılmıştır. Her babda o bab sayısı ile ilgili konular açıklanmıştır. Birinci babda; bir olanlardan ve birlikten, ikinci babda; ikilerden (dünya ve ahiret, yer ve gök, rahmanî ve şeytanî, ten ve can gibi iki olanlardan) söz edilmiştir. Üçüncü bölümde; ateş, hava, su ve toprak gibi dört unsur olarak varlıklar sıralanır. Beşinci bölümde; beş duyu, beş ibadetten, altıncı bölümde; dünyanın altı günde yaratılışından, yedinci bölümde; yedi kat göklerden, sekizinci bölümde; sekiz cennetten, dokuzuncu bölümde; dokuz nefisten, son bölümde de; öşürden, on emirden ve on sayısının kâmil adet oluşundan bahseder. Böylece eser, toplam yüz destandan oluşur.

Her bölümde ve her destanda burada örnek olarak verilen sayılara uygun biçimde konular anlatılır; konuyla ilgili ayet ve hadisler zikredilir; şiir diliyle açıklaması yapılır; hikâyelerle ve aklî delillerle mevzu te’yid edilir. *Garibnâme*’nin böyle bölümlenmesinden yola çıkan Köprülü, bu eseri “âdeta geometrik bir düzene sahip” olarak niteler.²⁷²

Âşık Paşa’nın alt başlıklarına “destan” dediği *Garibnâme*’deki destanlarda, klasik türlerden farklı olarak mitolojik ve tarihi kahramanlar değil, soyut kavramlar, beşerî ihtiraslar ve ahlakî değerler çatışır, savaşıır.²⁷³

Elvan Çelebi de menakıbnamesinde Âşık Paşa’nın eserinin on bâbdan oluştuğunu, her bölümde hikmetlerle dolu hikâyelerin yer aldığını, zahirî ve Batınî ilimlerle onların nur ve sırlarının orada sıralandığını, garip hikmetleri ve bedî sanatları kapsayan kapsamlı bir eser olduğunu anlatır:

270 Karahan, age, s. 226; Şentürk-Kartal, age, s. 127.

271 Kâtip Çelebi, age, II/1725.

272 Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 509; Köprülü, “Âşık Paşa”, İA, I/704; Mengi, age, s. 81.

273 Mine Mengi, “Âşık Paşa’nın *Garibnâmesi*’nin 1-5 Bablarında 14. Yüzyıl Anadolu Toplum Yapısına İlişkin Bilgiler”, Ankara 1994, (XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrı basım), s. 973.

Şoldur onuncu kim Kerîm ü Rahîm
Sunmuş ol gönle bir kitâb-ı azîm

Şöyle kim o kitâbda bir fasl u hitâb
Evveli âhri onun on bâb

Değme bâb üre on hikâyetdür
Kimi ibret kimisi hikmetdür

Kimi zâhir ayân çıkar ma'ni
Kimi bâtın velî çakar ma'ni

Şol ki esrâr-ı ilimdür anda
Şol ki envâr-ı ilimdür anda

İlm-i kudret ki min-ledün dildür
Evliyânun yakine menzildür

Bu kitâbun hakâyıkun diller
Bu kitâbun dekâyıkın iller

İttifâk itdiler beyân olmaz
Bahr-i ummân hod bardağa sığmaz

Çok acâib ü garîb hikmetler
Çok bedî' ü sanî' san'atler

Cümleyi bu kitâb içinde derc
Ol cevâhir bu genc olmuş harc

Ey ledün issi min ledün yiğidi
Bu nefesler yazılmamak yig idi²⁷⁴

[Onuncu fazileti, Kerim ve Rahim olan Allah'ın onun gönlüne ilham ettiği o büyük kitaptır.

O kitapta, bölümler ve hitaplar vardır. O, baştan sona on babdır.

Her babda on hikâye vardır. Kimi ibret, kimi de hikmet doludur. Kimisi açıktır, manaları kolayca çıkar. Kimi de batın ilmiyle ilgilidir, ama manayı aksettirir.

274 Elvan Çelebi, age, vr. 87b, b-1507-1517.

Onda ilmin sırları da, ilmin nurları da vardır.

Kudret ilmiyle ilgili olan (bölümler), ledün ilmi diliyledir. Onlar, evliyanın yakinen bildiği konular, menzillerdir.

Bu kitabın hakikatleri dilden dile, incelikleri de ilden ile dolaşır. Onun (kısaca) anlatılamayacağında (âlimler) ittifak ettiler. Zira koca deniz bir küçük bardağa sığmaz.

Çok ilginç ve garip hikmetleri, çok edebi ve bedîî sanatları,

Her şeyi bu kitap içinde dercetmiştir. O mücevherleri bu hazine içinde toplamıştır.

Ey ledün sahibi, ilm-i ledün yiğidi, aslında bu nefesler, yazılmasa daha iyi idi. (Zira bu övgüye hiç ihtiyacın yoktur.)

Garibnâme'nin sadece bir tasavvuf kitabı olduğunu söylemek doğru değildir. Kemal Yavuz, eserde en az 550 konunun işlendiğini veya bu kadar mesele üzerinde durup açıklamalara yer verildiğini²⁷⁵ söylemektedir.

Bu kadar konunun işlendiği bir eserde devrinin sosyal konularını, toplum hayatını ve özelliklerini anlatan sadece birkaç parça şiir olduğunu söyleyen Köprülü²⁷⁶ bu konuda yanılmıştır. Zira *Garibnâme*'de işlenen konunun sosyal, siyasal ve toplumsal boyutlarına da dikkat çekilmiştir. Âşık Paşa'nın ferdi, aileyi, toplumu, usta-çırak ilişkisini, toplumda yerine getirilmesi gerekli geleneksel ve ahlakî görevleri, mescidi medrese, kervansaray gibi hayır ve vakıf hizmetlerinin önemini, devleti ve devlet yöneticilerini ele alan, bu konularda olması ve olmaması gereken yönleri işleyen beyitler, dikkatle incelendiğinde, devrinin toplumsal hayatının derin bir tahlilini yaptığı görülecektir.²⁷⁷

İslam inancından ayrılmaksızın kuvvetli bir tasavvuf disiplini içinde, öğretici düşünce ve öğütleri de halka ulaştıran *Garibnâme*, mütefekkir bir mürşidin eseri olarak geniş halk kitlelerinde, aydın çevrede, şair ve edipler arasında etkili olmuş ve bunu yüzyıllarca sürdürmüştür.

Âşık Paşa, tıpkı Ahmed Yesevî'nin Orta Asya'da ilk olarak tasavvuf adabını öğreten *Divan-ı Hikmet*'i gibi Anadolu'da ilk tasavvuf adabını öğreten, aynı zamanda Türk Dili ve Edebiyatı açısından da en önemli ve ünlü eseri olan *Garibnâme*'si ile bir bakıma Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde Farsça olarak yaptığını Türkçe olarak başarmış bir şairdir.²⁷⁸

275 Yavuz, age, I/XLVII.

276 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 241; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 11, s. 509-510.

277 Mengi, agm s. 973-979.

278 Şener-Yıldız, age, s. 121.

Âşık Paşa, *Garibnâme*'yi niçin yazdığını ve neden Türk Diliyle kaleme aldığını yine eserinin son bölümünde anlatmaktadır.

*Bu Garibnâme anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahi ma'nâ bile*

*Türk dilinde dahi ma'nâ bulalar
Türk ü Tacik cümle yoldaş olalar*

*Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler daki
Türk dilinde anlayalar ol Hak'²⁷⁹*

[Bu *Garibnâme*, o sebeple dile geldi (söylendi) ki bu dil sahipleri de manayı kavrayabilsin.

Türk ve Tacik de Türk dilindeki ince manaları bularak yoldaş olsunlar.

Ta ki Türkler de mahrum kalmayıp Türk dilinde Hakk'ı anlasınlar.]

Âşık Paşa, bu beyitlerde eserini niçin Türkçe yazdığını açık açık söylemektedir. *Garibnâme*'nin ve diğer eserlerinin Türkçe oluşunun sebeplerini, edebî değerini ve etkisini önceki bölümde ele almıştık. Burada konuya yeniden girmeyi düşünmüyoruz.

Âşık Paşa, *Garibnâme*'sini 730/1330 yılında tamamladığını, eserin son bölümünde kendisi ifade eder:

*Bu kitabın hatmi uş oldu tamâm
Dopdolu yüz dâsitân geldi tamâm*

*Yediyüz otuz yılında hicretün
Sözü irdi hatmine bu fikretün²⁸⁰*

[Bu kitap şimdi tamamlandı. Dopdolu yüz destan tamam oldu.

Bu tefekkür dolu sözler, hicretin 730. yılında sona erdi.]

Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'sinde ve diğer eserlerinde ele aldığı konuları, inanç ve düşüncelerini, dünya görüşünü ayrı bir bölümde ele alacağımız için burada ayrıntılarına girmeyeceğiz.

Garibnâme'nin ilk nüshasının 830/1427 yılında yazıldığı²⁸¹ ve 81 tanesi yurt içinde, 35'i de yurt dışındaki kütüphanelerde olmak üzere bilinen 116 nüshasının

279 Âşık Paşa, age, 2/238a.

280 Âşık Paşa, age, 2/239a.

281 Âşık Paşa, *Garibnâme*, çev.: Bedri Noyan, Ardiç Yay., Ankara 1998, s. 422. (Bu nüshanın Bursa'da İbrahim oğlu Mü'min tarafından yazıldığı belirtilir.)

tespit edildiği söylenmektedir.²⁸² Köprülü; Berlin, Londra, Dresden Göttingen, Gotha, Viyana, Bolonya, Ambrozyana, Roma, Saraybosna, Paris, Macar Akademisi kütüphanelerindeki nüshalardan söz etmekte, yurt içinde de Üsküdar Kemaneş Kütüphanesinden başlayarak, Eyüp, Bayezid, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Üsküdar'da selim Ağa Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Süleymaniye (Laleli) Kütüphanesindeki nüshalarını kaydetmektedir.²⁸³ Kemal Yavuz, bu listeye Konya Koyunoğlu ve Kayseri Raşid Efendi nüshalarını da eklemektedir.²⁸⁴ Saadettin Nüzher Ergun da yukarıdaki yurtiçi nüshaların çoğunu eserinde zikretmektedir.²⁸⁵

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 2133 numara ile demirbaşa kayıtlı bulunan Dede Ömer Ruşenî'nin (ö.892/1487) *Miskinlik Kitabı* adlı eserinin kenarında 2. varaktan itibaren *Kitab-ı Âşık Paşa* adıyla başlayan ve 52 varak (104) sayfa devam eden şiirleri incelendiğinde Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'sinden alıntılar olduğunu tespit ettik. Kitabı istinsah eden hattat, bölüm başlıklarını kırmızı mürekkeple "Dâsitân" diye başlayan *Garibnâme* tarzını aynen koruyarak kendince hoş ve önemli gördüğü şiirleri veya bölümleri derkenar olarak kaydetmiş, sonunu da okuyana ve yazana rahmet dileğiyle tamamlamıştır.²⁸⁶

Âşık Paşa'nın *Garibnâme* metninin yeni yazıya çevrilmesi konusunda, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü öğrencilerince mezuniyet tezi şeklinde 1968 yılında başlayan bir çalışma bilinmektedir. Ulya Erman, Semra Dungal, Ayla Atvar, Osman Göker ve Ayhan Gültaş eserin yarıdan fazlasını çevirmişlerdir. Bu tezler Türkiye Enstitüsü'nde kayıtlıdır.²⁸⁷

Bu bağlamda Kırşehir Eğitim Fakültesinde ve Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde de bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.²⁸⁸ Ancak bu çalışmaların hiçbiri basılmamıştır.

Garibnâme'nin el yazma nüshalarının yeni yazıya çevrilmiş şekliyle basımı, son yıllara kadar yoktu. Bazı eserlerde konulara uygun seçilmiş bazı beyitler yer alıyordu. Son yıllarda bu konuda iki çalışma yapıldı.

Bunlardan ilki Bedri Noyan'ın yapmış olduğu çalışmadır. Noyan, Ankara Milli Kütüphane'deki el yazması *Garibnâme* nüshasının 1984 yılında mikrofilmünü

282 Yavuz, age, I/LVI.

283 Köprülü, "Âşık Paşa", I/705.

284 Yavuz, age, I/LVI.

285 Ergun, age, I/130-131.

286 Âşık Paşa, *Kitab-ı Âşık Paşa (Telhisi)*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2133. (Dede Ömer Ruşenî'nin *Miskinlik Kitabı* adlı eserinde derkenar olarak yazılı). Ancak *Miskinlik Kitabı* adlı eserin yazarı, kütüphane kayıtlarında Ömer Halvetî olarak görülmektedir.

287 Kaplan, agm, I/178-179. Cihan Okuyucu, "Âşık Paşa'nın Tasavvuf Risalesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 1988, sayı: 2, s. 197.

288 Günşen, agm, s. 15.

olarak çalıştığını açıklıyor. Ancak eser üzerinde ne kadar çalıştığını belirtmeden 1998 yılında basımını gerçekleştiriyor. Eser, Ardıç yayınları arasında 17x24 ebadında 424 sayfa olarak çıktı. Yazma nüshanın aslı 732 sayfa olarak gösterilmiştir. Yeni yazıya çevrilirken Bab ve Dâsitân şeklindeki bölüm başlıklarında geçen ifadeler de günümüz Türkçesine çevrilmeye çalışılmıştır. Bölüm başlarında veya beyitlerde geçen ayet ve hadislerin tercümesi verilmiş ve kaynakları gösterilmiştir. Ayrıca metinde geçen ve zor anlaşılabilen kelimelerin yaşıyan dildeki karşılıkları, birkaç sayfada bir verilmiştir.

Ancak beşinci babın dördüncü, sekizinci ve dokuzuncu destanı, altıncı babın dört ve beşinci destanı eksiktir. Bu, yazma nüshadaki eksiklikten kaynaklanmış olsa gerektir.

Eserin baş tarafından Noyan'ın bir "Başlangıç" yazısı bulunmaktadır. Burada Baba İlyas ve Muhlis Paşa'dan başlayarak Âşık Paşa hakkında biyografik bilgiler vermektedir.²⁸⁹ *Garibnâme* konusunda bu ilk basımdan iki sene sonra Kemal Yavuz'un çalışması yayınlandı.

Yavuz; Süleymaniye (Laleli) Kütüphanesi, Almanya Tübingen Kütüphanesi, Konya Koyunoğlu ve Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki nüshalar üzerinde çalışmıştır. Eserinde Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshayı esas almış, diğer nüshalarla karşılaştırmalarını kitabında göstermiştir. Süleymaniye (Laleli) Kütüphanesi'ndeki nüshanın metnini bir sayfaya koymuş, karşı sayfaya da onun yeni yazıyla çevirisini ve günümüz Türkçesiyle açıklamasını vermiştir. Yavuz, *Garibnâme* ile ilgisinin 28 yıl sürdüğünü ifade etmektedir. Aslı iki cilt olan kitabı, bu düzenlemelerle dört cilt halinde yayınlamıştır. 2000 yılında Türk Dil Kurumu basımını gerçekleştirerek bu kıymetli eseri kültür hayatımıza kazandırmıştır.

Yavuz, esere bir önsöz ve geniş kapsamlı bir giriş yazmıştır. Giriş kısmında önce, Selçukluların ilk zamanlarında Anadolu'daki sosyal ve edebi durumu tahlil etmiş, sonra Âşık Paşa'nın hayatını ele almıştır. Burada Baba İlyas, Muhlis Paşa ve Âşık Paşa hakkında bilgiler verdikten sonra Âşık Paşa'nın görüş ve düşüncelerini, beyitlerinden örnekler vererek serdetmiştir. Son olarak da eserleri hakkında bilgiler aktarmıştır.

Yavuz, önsözünde *Garibnâme*'nin özelliklerini sıralayarak önemine işaret etmiştir. Ona göre bu büyük eser; Anadolu Türkçesinde telif edilmiş Türk Edebiyatının 14. yüzyıldaki en büyük meyvesi oluşu, Türk hayat ve yaşayışını en iyi şekilde yansıtmayı, Türk kültürünü büyük ölçüde kendinde toplaması, genel anlamda devrinin sosyal yönünü tespiti ve hedefler göstermesi, tertibi ve konuları işleme açısından bir benzerinin bulunmaması, ele aldığı konuları çok açık ve sade bir şekilde anlatması, Anadolu'da gelişecek olan Türk Edebiyatı

289 Âşık Paşa, *Garibnâme*, çev.: Bedri Noyan, Ardıç Yayınları, Ankara 1998, s. 15-25.

alanında yazılan ilk edebi eserlerden olması ve bu yönü ile edebiyatımızın şekillenmesinde temel eserlerden birini teşkil etmektedir. XIV. yüzyıldan beri, her zaman için, Türkçenin önde gelen bir dil hazinesi olması ve şairin dil şuuruna sahip bulunması, nasihat edebiyatımızın içinde yer alması gibi yönlerden değerini hiçbir zaman kaybetmeyecek bir eserdir.²⁹⁰

Bedri Noyan ve Kemal Yavuz'un *Garibnâme* üzerindeki bu çalışmaları, Aşık Paşa'nın eseri ve düşüncelerinin kamuoyunca tanınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Ancak *Garibnâme*'de Âşık Paşa'nın felsefesini tespit etmek, yeni çalışmaları gerektirmektedir. Eserde işlenen her konunun bir tez çalışması biçiminde ele alınmasında yarar vardır.

b. Fakr-nâme

Fakr-nâme'nin bir nüshası Manisa'da Muradiye Kütüphanesinde 1153 numarada kayıtlı bir mecmuanın içindedir. Toplam 201 beyitten ibarettir.²⁹¹ Diğer nüshası ise Roma Biblioteca Casanatense'de 2054 numarada kayıtlı *Garibnâme*'nin devamında (161) beyitlik bir bölümdür. Agah Sırrı Levend, metnini ve yeni yazıya çevirisini yayınlamıştır.²⁹²

Aşık Paşa'nın bu mesnevisinde salikin dünya nimetlerini hiçe sayarak azla yetinmesi, alçak gönüllü olması, nefse düşkünlük göstermemesi, dünya ile ilgiyi keserek Tanrı'dan gayriyi düşünmemesi ve kendini Tanrı'ya vermesi öğütleniyor. Böylelikle sâlik, tarikattaki dereceleri birer birer geçerek seyr ü sülûku tamamlarken bu vasıfları da kazanmış olur. Bundan sonraki mertebe "fena fillah" yani kendi varlığını Tanrı'nın varlığında yok etme mertebesidir. Aşık Paşa, bu eserinde (Fakr)ı türlü renklere bezenmiş güzel bir kuşa benzetiyor. Tanrı, Fakr'a konacak bir yer bulmak üzere uçmasını emrediyor. Kuş, sırasıyla arşı, kürsiyi, cenneti, güneşi, yeri dolaşılıyor; Adem'e, Nuh'a, İbrahim'e, Muhammed'e gidiyor ve onda karar kılıyor. Çünkü o, "ganî" iken kendini fakir bilmiştir ve onunla övünmüştür. Zira "Fakr", alçak gönüllülüktür. Yarın Hakk'a çağırana kulak verip ikrarda bulunan sâlik, sonunda yüce Mevlâ'nın dîdarını görecektir.²⁹³ İşte *Fakr-name*, tasavvufta tarikata yeni giren salike böyle öğütler verir.

290 Kemal Yavuz, *Garibnâme: Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma*, TDK Yay., İstanbul 2000, I.X.

291 Agah Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi: Fakr-nâme ve Vâsıf-ı Hâl", *Belâten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*-, Ankara 1953, s. 206, 240-253.

292 Bk. Levend, agm, s. 206, 225-236.

293 Levend, agm, s. 207; Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 90.

c. Vâsf-ı Hâl

Roma'da Biblioteca Casanatense'deki *Garibnâme* nüshasının sonunda Fakr-nâme'den başka *Vâsf-ı Hâl-i Herkesi* adlı bir mesnevi daha bulunmaktadır. Kısaca *Vâsf-ı Hâl* diye bilinen 39 beyitlik bu mesnevinin metin fotokopisi ve yeni yazıya çevrili halini Agah Sırrı Levend vermiştir.²⁹⁴

Gerek *Fakr-nâme* ve gerekse *Vâsf-ı Hâl*, dil ve ifade bakımından Aşık Paşa'nın *Garibnâme*'sine benziyor. Fikir bakımından da aynı doğrultuda olduğu aşikârdır. Bu iki mesnevinin de *Garibnâme*'nin ardında yer alışı, eserlerin ona ait oluşunu güçlendirmektedir.²⁹⁵

Âşık Paşa, *Vâsf-ı Hâl*'de zamana dikkat çekmekte ve dünyada geçmiş, gelecek ve bugünkü zamandan söz etmektedir. Geçen geçti, geleceği ise kimse bilmez, ne varsa içinde yaşadığın zamanda vardır, diyerek insanın yaşadığı zamanı iyi değerlendirmesini tavsiye eder. İlahi aşka kendini veren kişinin vaktini iyi değerlendirip hoş geçireceğini söyler. Sonunda dünyada yaşanan anı Allah'ın emirlerini yapıp yasaklarından kaçınarak o zamanın kadrini bilmeyi, şükretmeyi, tatta bulunmayı öğütler.²⁹⁶

d. Hikâye

Agah Sırrı Levend, kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan *Garibnâme* nüshasının sonunda Âşık Paşa'ya ait 59 beyitlik bir hikâye tespit etmiştir. XVII. Yüzyıldan sonra istinsah edildiği tahmin edilen hikâyenin başlığı yoktur. Levend, hikâyenin yeni yazıya çevrilmiş halini de makalesinde yayınlamıştır.²⁹⁷

Aşık Paşa bu hikâyede, birlikte yola çıkan ve bir mescitte konaklayan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi olmak üzere üç kişinin helva yeme konusundaki hilelerini anlatır. Yahudi, rüyasında Musa ile Tur Dağı'na çıktığını, Hıristiyan İsa ile Beyt-i Ma'mur'a gittiğini anlatadursun, Müslüman olanı gece kalkıp helvayı yiyip yatmıştır. Sonuçta, akıllı geçinen kimse aldanmış ve pişman olmuştur.

Şair buradan hareketle, iddia sahibi ne kadar çok bilmiş olsa da mana sahibinin onu bir sözle yeneceğini söyler ve Allah'a şöyle yalvarır: “Yâ ilahî! Âşık'ı boş iddiadan kurtar, manadan ayırma. Onu mana ehline kul eyle. Aşık'ın duasını makbul eyle.”²⁹⁸

294 Levend, agm s. 206, 237-239.

295 Levend, agm, s. 237; Şentürk-Kartal, age, s. 129.

296 Levend, agm s. 207-208; Çelebioğlu, age, s. 91.

297 Agâh Sırrı Levend, “Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Daha: Hikâye ve Kimya Risalesi”, *Belleten -Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı-*, Ankara 1954, s. 265, 270-274.

298 Levend, agm, s. 265-266; Çelebioğlu, age, s. 91.

Bu hikâyedeki ders veriş biçimi Aşık Paşa'nın üslubuna uygundur. Ancak bu hikâyeye, daha sonraları kahramanları değiştirilerek halk arasında anlatılagelmıştır.

e. Kimya Risalesi

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 2889 numarada kayıtlı olan mecmuada yer almaktadır.²⁹⁹ Bu mecmuanın baş tarafında kimyadan bahseden mensur bir bölüm vardır. Aslında bu bölüm aynı kütüphanede 2933 numarada kayıtlı *Müfredât-ı Ma'deniyyât* adlı kitaptan sonra yer alan *Tuhfe-i İhvân fi Kimyâ* adlı risalenin devamıdır. Ondan sonra *Risale-i Kâf* yer alır. 2889 numarada kayıtlı mecmuanın 3a-31a varaklarında toplam üç sayfalık bölümünde manzum olarak *Risale-i Âşık Paşa der Hakk-ı Kimya* adlı Âşık Paşa'ya ait *Kimya Risalesi* bulunmaktadır.

Agâh Sırrı Levend'in de dediği gibi onu mensur bir parça, onu da Arapça başlık altında tekrar Türkçe manzum bir parça takip ediyor. Vr.33a'dan başlayarak Arapça ve Farsça yine mensur bir parça ile mecmua bitiyor. Bütün bu karışık durumdan dolayı Agah Sırrı Levend, bu risalenin Âşık Paşa'ya ait olduğunu şüpheli buluyor.³⁰⁰

Oysaki Aşık Paşa'ya ait *Kimya Risalesi*, tek nüsha değildir. Bir nüshası da İstanbul Belediyesi Kütüphanesi Muallim Cevdet bölümünde 180 numarada kayıtlı olan bir mecmuanın 92-94 sayfalarında toplam üç sayfa olarak yer almaktadır.

Ayrıca Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 2908 nolu mecmuanın altıncı kitabı olarak *Divan-ı Hikmet* adlı manzum eser de Âşık Paşa'ya aittir. Orijinal adıyla *Hâzâ Dîvân-ı Hikmetli-Âşık Paşa* şeklinde kayıtlı olan bu risale, 71 beyitten oluşan üç sayfalık bir manzumedir.³⁰¹ Âşık Paşa'nın *Kimya Risalesi* ile *Divan-ı Hikmet* adlı manzumesinin de konuları aynıdır. Bazı değişikliklerle beyitlerinin büyük çoğunluğu da aynıdır. Bu nedenle *Kimya Risalesi* ve aynı paralele olan *Divan-ı Hikmet* adlı manzumelerin Âşık Paşa'ya ait olduğundan şüphe edilmemelidir. Zaten eserde o günün bir takım kimyevi karışım ve alaşımları anlatılmaktadır ki bunu Âşık Paşa'nın bilebileceğini Agâh Sırrı Levend de kabul etmektedir.³⁰²

Âşık Paşa'nın *Kimya Risalesi*'nde işlediği cevherden maden elde edilışinden değişik madenlerin çeşitli karışımlarına kadar bazı konuların *Garibnâme*'nin sekizinci babının yedinci kıssasında da geçtiği³⁰³ göz önüne alınırsa *Kimya*

299 Âşık Paşa, *Kimya Risalesi*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2889'da kayıtlı mecmuada.

300 Levend, agm, s. 275; Amil Çelebioğlu, eserin 98 beyit ihtiva ettiğini söylüyor. Bk. Çelebioğlu, age, s. 91.

301 Âşık Paşa, *Dîvân-ı Hikmet*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2908.

302 Levend, agm s. 276.

303 Bk. Âşık Paşa, *Garibnâme*, 2/46a-53a. 288 Çelebioğlu, age, s. 92.

Risalesi'nin Aşık Paşa'ya ait olduğu hususuna kesin gözüyle bakılmalıdır.

Kimya Risalesi; dühn, mâ-i süflî, mâ-i beyat, hacet, milh vs. maddelerin muamelesi ve iksir katılımıyla altın veya gümüş elde edilmesi mevzuunda yazılmış *Ulûm-ı Garîbe* nev'inden bir eserdir.³⁰⁴

f. Sema Risalesi (Risâle fî Beyâni's-Sema)

Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri'nde Âşık Paşa'ya atfen Manisa'da Muradiye Kütüphanesinde Risâlefi beyâni's-sema adlı mensur bir eserin olduğu zikredilir.³⁰⁵ Fakat adı geçen yerde bu eser bulunamamıştır. Ancak Süleymaniye Kütüphanesinde Fatih Kitaplığı bölümünde 5335 numara ile kayıtlı olan bir mecmuanın içinde beşinci kitap olan *Risâle-i Âşık Paşa* v.103b-107b arasında yer almaktadır. Bu dokuz sayfalık mensur risalenin baş tarafında Allah'ın “ol” emriyle yaratılış anlatılır. Yaratılışın, insan varlığının ve hayatının sırlarından hareketle ilahi namenin sesiyle ayların, yılların dönüşü zikredilirken söz, semaya getirilir. Semanın tasavvufî tahlili yapılır. Yaratılışın sırrı ve hikmeti semaya bağlanır. Sema'nın herkes için uygun olmadığı, ancak dört türlü insan için helal olduğu savunulur. Bunların ayrıntılarına girilir.³⁰⁶

Bu tespitleri yapan Levend, bu risalenin *Sema Risalesi* ile aynı olduğunu söylemez. Bunun farklı bir nüsha olabileceğini savunur.³⁰⁷ Kemal Yavuz da bu mensur risalenin içeriğinden söz ederken onun Sema Risalesi olabileceğine hiç temas etmez.³⁰⁸

g. Tasavvuf Risalesi

Tasavvuf Risalesi de Aşık Paşa'nın eserleri arasında sayılır.³⁰⁹ *Tasavvuf Risalesi* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi Uşşakî Kitapları arasında Nr. 350'de kayıtlı mensur bir risaledir. Yaklaşık 108 varaktır.³¹⁰ Benzer bir risale de Agah Sırrı Levend'in tespit ettiği Ankara DTCF, M. Can kitapları arasında no: 88'de kayıtlı bulunan *Vücûd-ı İnsan* adlı mensur eserdir.³¹¹ Saadetin Nüzhet Ergun ise, Şerif Hulusi'den naklen Manisa Muradiye Kütüphanesinde Türkçe yazmalar arasında 1295 numara ile kayıtlı Kitabü'n-nazm mine't-tasavvuf adlı manzum bir eserin olduğunu, fakat eseri görmediğini söylüyor.³¹²

304 Çelebioğlu, age, s. 92.

305 Bursalı Mehmed Tahir, age, I/110.

306 Agâh Sırrı Levend, “Âşık Paşa'ya Atfedilen İki Risale”, *Belleten-Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı*-, Ankara 1955, s. 153-159.

307 Levend, agm, s. 159.

308 Yavuz, age, I/LX.

309 Okuyucu, agm, s. 197.

310 Okuyucu, agm, s. 198.

311 Levend, agm. s. 160.

312 Ergun, age. 1/135; Köprülü, “Âşık Paşa”, İA, 1/704.

Gerek *Tasavvuf Risalesi*, gerekse *Vücûd-ı İnsan* adlı risalenin, nesir diliyle *Garibnâme*'nin 3. babın, 4. destanından başlayarak eseri özetlerken daha çok tasavvufi konuları ön plana çıkarttığı söylenebilir. Kitapların özetinin verildiği bölümlerden bu sonuç rahatlıkla çıkarılabilmektedir.³¹³

h. Şiirler

Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'sinde ve diğer eserlerinde bulunmayan şiirleri de vardır. Bunların bir kısmı gazel tarzındadır. Bazıları, değişik *Garibnâme* nüshalarının arkasında yer almıştır.

Âşık Paşa'nın şiirlerinden 28 tanesini Saadettin Nüzhet Ergun eserine almıştır. Bunlardan 15 tanesi *Garibnâme*'de bulunmayan şiirlerdir.³¹⁴ Gölpınarlı da önce 14 şiirini,³¹⁵ sonra Yunus Emre ve Tasavvuf adlı eserinde 67 şiirini daha yayınlamıştır. Ancak bunların çoğunun *Garibnâme*'nin değişik nüshalarından alındığını beyan etmiş, on beş kadarının da değişik şiir mecmualarından alındığını işaret etmiştir.³¹⁶ Kemal Yavuz da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki bir mecmuada Aşık Paşa'ya ait başka şiirlerini tespit ettiğini zikretmektedir.³¹⁷

10. ÂŞIK PAŞA'NIN GÖRÜŞLERİ

Âşık Paşa, köklü bir aileden gelmiş olmanın sağladığı imkânlarla ciddi bir eğitimden geçtiği bilinmektedir. Arapça, Farsçanın yanı sıra Ermenice ve İbranice de bilmesi, zahiri ve batini ilimlere vukufiyeti, tasavvuftaki ve zaviyedeki konumu dikkate alındığında onun çok yönlü bir insan olduğu aşikârdır.

Mecdi, onu tarif ederken *âbid*, *zâhid*, *müteverri*, *müteşerri*, *âşık* ve *ârif* yani ibadetine düşkün, zühd ve takva ehli, şeriata bağlı, Allah aşkıyla yanan ve O'nu hakkıyla tanıyan bir kişi olarak niteledikten sonra onu ilahî tecellilere mazhar olup oradan en mükaddes feyz güneşinin yüce parıltılarıyla donanmış olarak izzet sahibi Cenab-ı Hakk'a seyr ü sülûk menzillerinin en son noktasına ulaştığını beyan eder.³¹⁸

Eserleri incelendiğinde onun Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere bağlı, ehl-i sünnet çerçevesinden çıkmayan, ayet ve hadisleri zahir âlimleri gibi açıklayan, mesajını halkın diliyle ve onların da anlayacağı tarzda veren ve konularını hayatın içinde aldığı örneklerle sunan, tasavvufî tarikatı ve tarikatla şeriati birlikte ele alan bir tekke şairi olduğu görülür.

313 Levend, agm. s. 160-163; Okuyucu, agm, s. 203-213.

314 Ergun, I/135-144.

315 Abdülbaki Gölpınarlı, "Âşık Paşa'nın Şiirleri", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1936 sayı: 5, s. 88-97.

316 Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 296-346.

317 Yavuz, age, I/LX.

318 Mecdi, age, s. 22.

Biz bu bölümde onun eserlerinden yola çıkarak her biri tez konusu olacak kadar engin konuları birer başlık altında ele alarak düşüncelerini aktarmaya, yakından tanımaya ve doğru tanıtmaya çalışacağız.

10.1. ALLAH AŞKI

Âşık Paşa, Allah inancını baş tacı yapar. Her şeyi o inanç çerçevesinde ele alır. Sözlerine Allah'ın adıyla başlar, O'nun varlığını, birliğini ve yüce kudretini vurgulayarak devam eder:

*Allah adın eytlüm evvel ibtidâ
Kandan oldu ibtidâ vü intiha*

*Evvelün ol evvelidür bigüman
Âhirün hem âhirüdür câvidân*

*Cümle âlem yoğiken ol var idi
Şöyle eksüksüz gani cebbâr idi*

*Kâf u nûn'dan kopdu nagmât u usûl
Kim işitdi ilk anı ol ulu kul³¹⁹*

[Önce Allah'ın adını başlangıçta zikredelim. Zira başlangıç da son da

O'ndan oldu (O'nun yaratmasıyla oldu).

O, şüphesiz ki ilklerin ilkidir. Ebedî olup sonların da sonu olacaktır. Yani

O'nun başlangıcı ve sonu yoktur.

Hiçbir âlem yok iken o var idi. Eksiksizdi, noksanlıklardan müstağni idi, azamet sahibiydi.

Kâf ve nûn harflerinden yani (kün=ol) emrinden bütün namerler ve usuller ortaya çıktı. Bunu ilk olarak o ulu kul işitti.]

İslam, Allah'ın birliğini savunan, tek Tanrı inancına bağlı tevhid dinidir. Âşık Paşa da Allah inancının temel öğelerini şiirlerinde sıralar:

*Lâ ilâhe yoktur illallah bes
Kul sultân cümle ol Allah bes
Ol durur ol kulhuvallahü ehad
Hem sıfat hem adı Allahü's-samed*

319 Âşık Paşa, *Garibnâme*, I/4ab.

*Kimse andan doğmadı ol kimseden
Nu sûret var anda cism ü beden*

*Ne şerîk ü ne vezir ü ne nedim
Fânî oldu cümle kaldı ol Kadim³²⁰*

[Allah'tan başka ilah yoktur, bu tamam. Sultan, padişah, kullar, köleler herkese Allah yeter.

Bunlar, (De ki; Allah birdir) hükmüncedir. O, hem sıfatı, hem de adı; hiçbir kimseye muhtaç olmayan ve herkesin kendisine muhtaç olduğu Allah'tır. Kimse O'ndan doğmadı, O da kimseden doğmadı. Yani O doğmamış, doğurmamıştır. O'nun sureti, şekli, ne cismi ve ne de bedeni vardır. (O, hiçbir varlığa benzemez.)

Ne ortağı, ne veziri (yardımcısı), ne de arkadaşı vardır. Herkes ve her şey yok olacak ama O, ebedî kalacaktır.]

Allah'ın varlığı ve birliği konusunda tereddüde yer bırakmayacak sağlam bir inancın savunuculuğunu tüm eserlerinde sergiler.

*Birlik ana yaraşur kim bir durur
Yaradup öldürmege kâdir durur*

*Yaradan iki cihân bünyâdın ol
Âşıkâra vü nihân kamusun ol*

*Arş u kürsî yir ü gök levh u kalem
Ol binâdan kopdu bu kamu âlem³²¹*

*Önde sonda kamunun maksûdu ol
Çelmişin geleceğin ma'bûdu ol³²²*

[Birlik O'na yaraşık ki, O, birdir. Yaratıp öldürmeye de O, kâdirdir. İki cihanın binasını da yaratan O'dur. Gizli ve açık her şeyin yaratıcısı yine O'dur.]

Arş ve kürsü, yer ve gök, levh ve kalem... Bütün âlem o binadan meydana geldi.

Önce gelen, sonra gelen herkesin ulaşmak istediği O'dur. Geçmiş ve gelecek bütün İnsanların/varlıkların ibadet ettiği O'dur.]

320 Âşık Paşa, age, 11/113b-114a.

321 Âşık Paşa, age, 1/9b.

322 Âşık Paşa, age, 1/10a.

Âşık Paşa, böyle tarif ettiği Allah'a karşı yakarışında tüm acizliğini sergileyerek kulluğunun bilinciyle o yüce aşkı aradığını itiraf eder:

*Ey Hüdâvenda seniin lütfun delîm
Sensin Âhir hem Hakîm ü hem Alîm*

*Padişahsın sen bize biz kul senün
Yoğidük biz sen bizi var eyledün*

*Cânı sen virdün tene vü câna ten
Cân tene candur u cânânun cânı sen*

*Aşk u devlet akıl u dâniş cân gönüil
Eşüğünde cümle boynu bağılu kul*

*Kımı ol aşk-ı hakîkî bizi
Ala ilte göstere görklü yüzü³²³*

[Ey Allah'ım! Senin lütfun çoktur. Sen, sonsuzsun. Her şeye en iyi hüküm veren ve her şeyi en iyi bilensin.

Sen, bize hükmedensin. Biz senin kullarımız. Biz yoktuk Sen bizi (yoktan) var ettin.

Bedene câm Sen verdir. Câna da beden giydirdin. Câm, beden için bir candır, dosttur. Seni sevenin cânı da sensin.

Aşk ve devlet, akıl ve bilgi, cân ve gönül, hepsi de eşüğünde boynu bağılu (emrine âmâde) birer kuldur.

Bizi alıp götüreceksin ve senin muhteşem yüzünü (cemalini) gösterecek gerçek aşk nerede?]

Âşık Paşa, ilahî aşk arayışını böylelikle sürdürürken aşkın basit bir duygu olmadığına işaret eder. Gerçek aşkın bir takım belirtileri olacağını söyler ve bunları şöyle sıralar:

Aşk, insanın gönlünü büsbütün kaplar ve benzini sarartır.

Âşık; yemeden, içmeden ve uykudan kesilir.

Bir yerde durup eğlenemez, hep O'nu arar.

Ağırbaşlılık kalkar, sıkılganlık yok olur. O'nun uğruna kınanmak ve ayıplanmaktan çekinmez.

Adının yayılması ve dillerde dolaşmasına aldırılmaz.

Malını, mülkünü, eşini dostunu terk eder. Aşkının peşine düşer.

Birden bire içe kapanır, sırlarıyla baş başa kalmayı tercih eder.

Gece gündüz O'nu düşünür, O'nu sever. Artık aklında, fikrinde onun aşkı hâkimdir. Dünya ve ahiret kaygısını bir tarafa atarak O'nunla ve O'nun aşkıyla yaşamak ister...³²⁴

Bundan sonrasını, aşkın nişanlarını sıralayan Aşık Paşa'nın mısralarından takip edelim:

*Âşıkun hâlin girü âşık bilür
Kim uzun düinde niçe zâri kılur*

*Kimesne kim içmedü ol şerbeti
Ni bilür kim nedür anun lezzeti*

*Tanrı'dan aşk bir atadur mutlaka
Kime gelse ol bulur ömr-i bekâ*

*Aşk içinde gizlidir cümle murâd
Aşk erin sen sanma kaldı nâ-murâd*

*Aşk içinde görnüdurur dost yüzü
Dost yüzün nedür gören bu aşk gözü*

*Aşk içinde söyleyedur dost dili
Bahtulu kim oldısa aşk dîvanına*

*Pes beşâretdür bu âşık cânına
Kim yazıldı adı aşk dîvânına*

*Dadmadıysa cânı bu aşk dâdını
Âşık kim döndereydi adını³²⁵*

324 Âşık Paşa, age, II/27b-32b.

325 Âşık Paşa, age, II/32a.

[Aşığın halini yine âşık olan bilir. Uzun gecelerde onun nasıl gözyaşıyla ağladığını da ancak o anlar.

Aşk şerbetini içmeyen kimse, onun lezzetinin nasıl olduğunu ne bilecektir? Aşk, Allah vergisidir elbette. Kime gelse (kim âşık olsa) o, ölümsüzlük sırrına erer, sonsuz hayata kavuşur.

Bütün arzular, aşk içinde gizlidir. Sen aşk erinin arzularına ulaşamayacağını sanma, düşünme.

Aşk içinde dost yüzü görünüp durur. Ama dost yüzünün ne olduğunu gören ancak aşk gözüdür.

Dostun dili de hep aşk içinde konuşur. Kim aşk bülbülü olduysa o, bahtiyardır. Bundan böyle bu, aşığın canına bir müjdedir. Zira adı aşk divanına yazılmıştır.

Canı bu aşk tadını tatmayan kimse adını Âşık'a çevirebilir miydi?]

10.2. HZ. MUHAMMED (SAV) SEVGİSİ

Her Müslüman, Allah'ı sever, gönderdiği peygamberlerini sever. Son peygamber Hz. Muhammed (sav) sevgisinin ayrı bir yeri vardır. Çünkü O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.³²⁶ “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” sırrına mazhar olmuş bir peygamberdir:

*Eyle kim sevdi Çalap ol Afimed'i
Hek Rasûlüm hem Habîbümsün didi*

*Hem didi ger sen değül misen ayân
Yaradur degül idüm kevn ü mekân*

*Cümle senün dostlığınçun eyledim
Senün odunla bile yazdum adum³²⁷*

[Yüce Allah Ahmed'i (Muhammed'i) öyle çok sevdi ki, hem elçim, hem de sevgilim (dostum) dedi.

Hem de eğer sen olmasaydın kâinatı ve yeryüzünü yaratmazdım, dedi.

Her şeyi seni sevdiğim için yarattım. Adımı adınla birlikte yazdım.]

326 Enbiyâ, 21/107.

327 Âşık Paşa, age, I/15b.

Âşık Paşa, bu nedenle kelime-i tevhidde yer alan Lâ ilahe illallah Muhammedün Rasûlüllah düsturunun bunun sonucu olduğunu söyler. Hz. Peygamber (sav)'in ruhaniyetinin yaratılışından itibaren onu anlatmaya çalışır; ama dille tarif edilemeyeceğini vurgular.³²⁸ Dokuz feleğin, yedi kat göğün, yıldızların, insanlar ve cinlerin yaratılışından önce ol emriyle muhabbet nuru Hz. Muhammed (sav) var oldu. Önce o nur Hz. Adem (as)'a intikal etti. Sonra nesilden nesile geçerek Abdullah'ın almnda durdu.³²⁹ Sonunda:

*Âb u âteş bâd ü hâfd cism ana
Ola hem mim hı vü mim dal ism ana*³³⁰

[Su, ateş, hava, toprak ona beden oldu. Mim hı ve mim dal (Muhammed) harfleri de ona isim oldu...]

*Var idi bir nûR Âdem'den berü
Seyr iderdi cânda ol demden berü*

*Geldi Abdullah alnında durur
Eyle san aks-i güneşdür berk urur*³³¹

[O nur Adem (as)'dan beri var idi. O zamandan beri (bedenden bedene) yoluna devam ederdi.

Sonunda gelip Abdullah'ın alnında durdu. Sanarsın ki güneşin yansımasıyla şimşek gibi parlak.]

Âşık Paşa, Muhammed (sav) sevgisini şöyle vurgular:

*Eyle san gövdemdeki cânumdur ol
Gönlüm içre sıdk u imânumdur ol*

*Pes bilün kim kimde ikrâr var ise
Kim Muhammed dînine uyar ise*

*Bellü bilün ayru değül andan ol
İçerü bir gizlü gencdür cândan ol*

*Aslı oldur cümle peygamberün
Serveri oldur kamu serverlerün*

*Evliyâ hem cümle anun fer'idür
Kamusuna ol çerağdan değdi nûr*

328 Âşık Paşa, age, II/78a.

329 Âşık Paşa, age, II/9.bab, I.destan.

330 Âşık Paşa, age, II/82b.

331 Âşık Paşa, age, II/84b.

*Hâklıkun şol gizlü gencin açan ol
Gösteren hem halka oldur doğru yol*

*Hâllıkun mahlûk arasında nişân
Vâsıta ol vâsıl oldur bîgüman³³²*

[Sen O'nu gövdemdeki canım olarak kabul et. Bilki O, gönlümdeki sadakat ve imanımıdır.

Sonra bilin ki kim O'nun (Peygamberliğini) ikrar eder ve Hz. Muhammed dinine girerse;

İyi bilin ki artık O onunla birliktedir ve O candan gizli bir hazinedir.

Bütün peygamberlerin aslı O'dur. Bütün önderlerin önderi de O'dur.

Tüm veliler O'nun dallarıdır. Hepsine de O ışıktan nur ulaştı.

Yaratıcının gizli hazinesini açan O'dur. Halka doğru yolu gösteren de O'dur.

Yaratıcı ile yaratıklar arasındaki nişan O'dur. (Yaratılışa) vasıta olan da, O'na ulaşan da şüphesiz ki O'dur.]

Âşık Paşa, *Garibnâme*'sinin giriş bölümünde Allah'a hamd ve senadan, tevhid ve münacat sonra Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'in mehdi için uzunca bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümü na't olarak değerlendirenler de vardır.³³³ Biz de onun Hz. Muhammed (sav) sevgisinin nişanesi olarak o bölümün bir kısmını buraya alıyoruz:

*Ol Rasûl kim Habîbümdür didi
Ol Habîb iken bu âlem yoğ idi*

*Düzdü anun dostluğıçun âlemi
Hem ana kıldı raiyyet Âdemi*

*Eyledi arşı ana seyrân için
Döşedi ferşi ana meydân için*

*Enbiyâ kamusu anım leşkeri
Evliyâ cümle ana oldu çeri*

332 Âşık Paşa, age, II/86a.

333 Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'ılar*, TDV Yay., Ankara 1993, s. 1-3.

*Yer yüzini dutlu anın heybeti
Günde beş kez uruludur nevbeti*

*Ol gice kim ol Rasûl bindi burak
Arş anun na'îlnine oldu durak*

*“Kâbe kavseyn”³³⁴ oldu menzilgâh ana
Gör ne devlet viridi Allah ana*

*Kendü râzın Hak ana ruz eyledi
Levh nakşı oldu anun ebcedi*

*Kalmadı hiç nesne kim ol bilmedi
Ana benzer kimse mülke gelmedi*

*Enbiyânun aslı vü hatmidür³³⁵ ol
Evlîyâ hem cümle andan aldı yol*

*Dîn anun kavliyle kâim durur
Şer'i anun bâkî vii dâyim durur*

*Mu'cizâtın şerh idersem bî-şümâr
Taş nutka geldi ağaç viridi bâr*

*Ay oldu bir işâretten dü nîm³³⁶
Şarka garba seyr, kıldı her dü nîm*

*Yine geldi biriküp oldı bir ay
Gördiler bu mu'cizi yoksulu bay*

*Süklünüp bişmiş kuzu söz viridi hem
Eytdi benden yeme zehr-aludeyem*

*Ol doğıcak putlar oldı sernigûn
Cümle putlar serveri kaldı zebûn*

*Ger vuhuş u ger tuyur u ger ins ü can
Didiler kim sen Resûlsün bigüman*

334 Bk. Necm, 53/8-9.

335 Bk. Ahzâb, 33/40.

336 Bk. Kamer, 54/1.

*Âlem icre Hak anı ağırladı
Hem Hak'ı tevhîd ile ol birledi*

*Seçdi dînden küfr ü şirk ü şekleri
Viridi destûr kırmağa müşrikleri*

*Hak ana “İnnâ fetahnâ”³³⁷ âyetin
Viribidi viridi fethün gâyetin*

*Viridi nusret birle feth Allah ana
Yazludur “Nasrun minallah”³³⁸ görsene*

*Gör ne hil'at viribidi ol Kerîm
Geldi Hazret'den ona “hulkin azim”³³⁹*

*“Ved-duhâ ve 'l-leyl”³⁴⁰ tanukdur ol yüze
Saçı dündür yüzi benzer gündüze*

*Yarın anda bu günâhlı kullara
Ol şefâat eyleyiser bunlara³⁴¹*

[O Rasul ki Cenab-ı Hak ona sevgilim (Habibim) dedi. O, Allah'ın habibi iken bu âlem yoktu.

Bu âlemi O'nun dostluğu için yarattı. Âdem (as)'ı da O'na teba olması için yarattı.

Arşı Una gezinti yeri eyledi. Dünyayı da O'na meydan olarak döşedi.

Peygamberlerin hepsi O'nun askeri, tüm veliler de O'nun neferidir. Heybeti, yeryüzünü tuttu. Günde beş kez (beş vakit namazda) O'nun nevbet marşı söylenir.

O gece O Rasûl burağa bindi. Arş, onun nalinine durak oldu.

İki yay arası; Onun durağı oldu. Orada Allah, O'na nice devlet (nimet) verdi.

Cenab-ı Hak O'na sırlarını gündüz gibi apaçık sundu. O'nun ebcedi, levh-i mahfuza nakşedildi.

337 Bk. Fetih, 48/1.

338 Bk. saf, 61/13.

339 Bk. 68/4.

340 Duhâ, 93/1.

341 Âşık Paşa, age, I/12a-13b.

O'nun bilmediği hiçbir nesne, hiçbir varlık kalmadı. O'na benzer hiçbir kimse yeryüzüne gelmedi.

O, Peygamberlerin aslı ve sonuncusudur. Evliyanın hepsi ondan yol alıp (Allah'a vardı).

Din, onun hadisleriyle ayakta durur. Şeriatı da devamlıdır ve sonsuza dek duracaktır.

Mucizelerini açıklayacak olsam sayısızdır. Taş dile geldi, ağaç meyveye durdu.

Ay, bir işaretle iki parça oldu. Her iki parçası doğudan batıdan görüldü.

Yine birleşip bütün ay oldu. Bu mucizeyi zengin-yoksul herkes gördü. Kızarmış, pişmiş bir kuzu dile gelerek, ben zehire bulanmışım, benden et yeme, dedi.

O doğunca putlar tepe takla oldu, Bütün putların başı da aciz kaldı, düştü. Gerek vahşi hayvanlar, kuşlar, gerekse insanlar ve cinler; şüphesiz "Sen Peygambersin" dediler.

Kâinat içinde yüce Allah O'nu ağırladı, ululadı. O da Allah'ın bir olduğunu ilan ederek onu birledi.

Dine karıştırılan inkârı, ortak koşmayı ve her türlü şüpheyi ortadan kaldırdı, ayıkladı. Müşrikleri öldürmeye de izin verdi.

Cenab-ı Hak O'na "İnnâ fetahnâ" ayetini göndermişti. Gerçekten de O'na çok fetihler nasip etti.

O'na fetihle beraber yardımını da gönderdi. Zaten baksanız ya, ayette "Allah'tan bir yardım" şeklinde yazılıdır.

O cömert olan Allah, O'na nasıl elbiseler gönderdi; bir bak. Yüce Allah O'na "en yüce ahlak" nasip etti. O'nu öyle yarattı.

O'nun cemaline (Kuşluk vaktine ve geceye and olsun!) ayeti şahiddir. Zira

O'nun saçı geceye, yüzü gündüze benzer.

Yarın ahirette bu günahkâr kullara yine O, şefaate edecektir.]

10.3. SAHABEYE SAYGI

Hz. Muhammed (sav)'in peygamberlikle görevlendirilişinden itibaren karşılaştığı durumları, çektiği çileleri, kavminin isyanını, buna ragmen sahabenin çevresinde kenetlenerek savaştıklarını, böylece cihana hâkim olmanın yolunu açtıklarını anlatan³⁴² Aşık Paşa onları şöyle tarif eder:

*Ol yaranlar anı onunla var idi
Yol içinde yoldaş u hem yar idi*

*Hak'dan artıknesneye tapmadılar
Dutdılar doğru yolu sapmadılar³⁴³*

[Onunla (Hz. Muhammed (sav) ile) her daim birlikte olan dostları vardı. Onlar, aynı yolda yoldaş ve gerçek dost idiler.

Allah'tan başkasına tapmadılar. Bir kere doğru yola (İslam'a) girdiler, bir daha sapmadılar.]

*Kimisi ol yol için terk etti mâl
Kimisi ol aşka öldürdü a'yal*

*Kimisi baş virdi yüz döndürmedi
Kimisi urdı kılıç hiç durmadı³⁴⁴*

*Devlet-i her dü cihan anlardadır
Anların menzilleri cânlardadır³⁴⁵*

[Kimisi o yol uğruna malını terk etti. Kimisi sevgilisinden veya aile efradından vazgeçti.

Kimisi canını verdi ama yüz çevirmedi. Kimisi de (Allah yoluna) durmadan kılıç salladı.

Her iki cihan saadeti de onlardadır. Onların yüce mevkileri, mü'minlerin gönüllerindedir.]

Âşık Paşa, o dönemdeki mü'minleri, kendi arasında üçe ayırır: Ummet, yâr, sahabe:

342 Âşık Paşa, age, I. Babı 1. Destan.

343 Âşık Paşa, age, I/13b.

344 Âşık Paşa, age, I/13b.

345 Âşık Paşa, age, I/17b.

*Kimi ümmet oldu mü'min kimi yâr
Kimi oldu sahibî merdikâr³⁴⁶*

[Bu mü'minlerin bir kısmı sadece ümmet oldular. Bir kısmı (Allah Rasûlü'ne) yâr oldular. Kimi de mertçe sahabe oldular.]

10.4. SEÇKİN DÖRT KİŞİ (DÖRT HALİFE)

Âşık Paşa, sahabelerin ilki ve İslam'ın öncüleri olarak saydığı dört halifeyi hep saygıyla anar;

*Tâ dört yâr gelmeyince bir yire
Kimse baş indirmede ol servere*

*Çûnkim ol dört yâr düzüldi cânile
Gör ki ne kıldı bunlar düşmanile³⁴⁷*

[Dört yâr (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) iman ederek bir araya gelinceye kadar kimse o Rasûl'e başvuramadı.

O dört yâr, canlarını ortaya koyup bir araya gelince, bunlar düşman ile ne mücadele ettiler, gör, bak.]

*Bunları anmak gönüller saykalı
Ol Ebubekr ü Ömer Osman Ali*

*Dilümüzden adları eksilmesün
Gönlümüzden dâdları kesilmesün³⁴⁸*

[Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'yi anmak gönülleri parlatır.

Dilimizden adları eksilmesin, gönlümüzdeki hazları kesilmesin.]

Çar-yâr-i güzîn (dört seçkin dost) u kısa böyle anlatır Âşık Paşa. Her biri için ayrı ayrı övgüler sıralar:

*Biri Sıddîk idi gör hâlini
Kim niçe terk itti sevdük mâlını*

346 Âşık Paşa, age, II/156b.

347 Âşık Paşa, age, I/17b.

348 Âşık Paşa, age, I/16a.

*Yağmalatdı mâl u mülkü hanumân
Viridi ol aşkı gönül ü cism ü cân*

*Terkile söyündürdü o hırs odını
Dutdı sıdkı aldı Sıddîk adını³⁴⁹*

[Birisi Sıddîk idi. Sevdiği tüm malını nasıl terk ettiğine iyi bak. Malını, mülkünü, evini barkını yağmaya terk etti. Gönlünü, bedenini, canını (Allah ve Rasûl'ü) aşkına verdi.

Her şeyi terk edip hırs ateşini söndürdü. İslam'a sıdk ile sarılıp Sıddîk adını aldı.]

*Ol biri Ömer 'di kim dâd eyledi
Kendi oğlun öldürüp ad eyledi*

*Oğlunu öldürdü mutlak dîn için
Eyle sanman anı anı kin için*

*Dâd kıldı âlem içre tâ ebed
Hoşnud andan hem Muhammed hem Ahad³⁵⁰*

[Birisi Hz. Ömer'di. Adaletle hükmetti. Bunun sonucu olarak kendi oğluna da ölüm cezası vererek ünlendi.

Oğluna sırf din için, Allah'ın emrini yerine getirmek için ölüm cezası uyguladı. Oğluna bir kin veya garazı olduğu için sanmayın.

Cihanda hep adaletle hükmetti. Bu halinden hem bir olan Allah ve hem de onun elçisi Hz. Muhammed (sav) hoşnut kaldı.]

*Birisi Osman-ı zinnûreyn idi
Kim Kelâmulfah 'ı hatm eyledi*

*Mushaf üzre viridi başu dökdü kan
Hak yolunda tâ ebed kaldı nişân*

*Dökdü kanu viridi baş aldı rızâ
Hoşnud andan hem Resûl ü hem Hudâ³⁵¹*

349 Âşık Paşa, age, I/13b-14a.

350 Âşık Paşa, age, I/14a.

351 Âşık Paşa, age, I/14a.

[Birisi de iki nur sahibi Hz. Osman idi. O da Allah kelamı olan Kur'an-ı Kerimi hatmetmişti.

Kur'an kitabı üzerine kanı dökülerek başını verdi. Bu hal, ebediyete kadar Allah yolunda bir nişan olarak kaldı.

Kanı döküldü, başını verdi, Allah'ın hoşnutluğunu aldı. Ondan Allah, hem de Rasûl'ü hoşnut oldu.]

*Birisi kimdi Emîrü'l'- mü'minîn
Ol Ali kim açdı bu İslâm dinin*

*Saldı kâfir boynuna ol Zülfikâr
Zülfikârdan dünîm oldu zülhumâr*

*Dîn kılıcın saldı kafir boynuna
Kimse kutlanmadı anın oynuna³⁵²*

[Birisi kimdi, dersiniz o, mü'minlerin emiri Hz. Ali idi. O Ali ki, bu İslam dininin (yolunu) açtı.

Kâfirlerin boynuna Zülfikâr adlı kılıcını çaldı. Zülfikârdan Zülhumar iki parça oldu.

Din kılıcını kâfirlerin boynuna çaldı. Onun savaş oyunlarına kimse dayanamadı.]

Dört halifeye böyle övgüler sıralayan Aşık Paşa, onların Allah ve Rasûlü'nün hoşnutluğunu kazanmış insanlar olduğunu vurgulayarak, siz de onları sever ve onlar gibi yaşarsınız, Allah ve Resûlü'nün hoşnutluğuna ulaşırsınız, demek istiyor. Allah Resûlü'nün dostunu dost bilmeyenlerin rahmete eremeyeceklerine de işaret ediyor.³⁵³

10.5. CENNETLE MÜJDELENERLER

Hz. Peygamber (sav), bazı kişileri cennetle müjdelemiştir. Bunların sayısı, bazı kaynaklarda farklı olmakla beraber genellikle on kişi olarak bilinir. Aşere-i Mübeşşere olarak da bilinen bu halis Müslümanlara Aşık Paşa da özel önem vermiş ve onlardan övgüyle söz etmiştir.

352 Âşık Paşa, age, I/14b

353 Âşık Paşa, age, I/14b-15a.

Âşık Paşa, Allah Rasûlü'nün arkadaşları olarak sahabenin hepsini bir tutar. Ama on tanesinin örnek insan olarak müstesna bir yerinin olduğunu beyan ettikten sonra, onların Hudeybiye antlaşması sırasında ağacın altında Hz. Muhammed (sav) etrafında kenetlendiklerini, ona biat edip bu uğurda evini-barkını, malını-mülkünü feda ederek mücadele ettiklerini, bu konuda “Muhakkak ki sana biat edenler, Allah'a biat etmektedirler”³⁵⁴ ayetinin geldiğini belirttikten sonra bu on kişiyi ve fazilelerini zikreder:

*Padişah'dan âyet indi bunlara
Ahmed'e mahsûs hem ol on ere*

*Bir Ebûbekr ü Ömer Osman Alî
Biri Abdurrahmân-ı Avf ol velî*

*Biri Zübeyr binü'l-Avvâm idi adı
Biri Sa'dü'b-nü- Vakkâs idi*

*Biri Talha birisi Sa'dü'bnü Zeyd
Birine Ebû Ubeydü'bnü Cerrâh eyd*

*Dördü dört yâr altısı ashâb idi
Hak yolunda kamusı ahbâb idi*

*Hak didi kim yâ Muhammed tanug ol
Şol onun ben ahdini kıldım kabûl*³⁵⁵

[Cenab-ı Hak'tan bunlarla ilgili ayet indi; Hz. Muhammed (sav) ve on kişiye özel ayet indi.

Biri Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali, diğeri Abdurrahman b. Avf isimli bir veli.

Birinin adı Zübeyr b. Avvâm, diğeri Sa'd b. Vakkâs idi.

Biri Talha, diğeri Sa'd b. Zeyd idi. Diğlerine de Ebu Ubeyde b. Cerrah de.

Dörtü dört yar (dört halife) idi, altısı da ashab. Ama hepsi de Hak yolunda dost idi.

Cenab-ı Hak, ey Muhammed! Sen de şahid ol ki ben onunun da yeminlerini kabul ettim.]

354 Fetih, 48/10.

355 Âşık Paşa, age, II/157a.

10.6. MİRAC MUCİZESİ

Hız. Muhammed (sav), peygamberliğin gelişinin onuncu yılında sıkıntılı günler yaşıyordu. Amcası Ebu Talib ve eşi Hz. Hatice o yılda vefat etmişti. Taif yolculuğunda puta tapıcıların tepkileriyle karşılaşmıştı. Hz. Peygamber (sav) gibi Müslümanlar da Mekke'de manevî kuşatma altında idiler. İşte bu ortamda Hz. Muhammed (sav)'in gecenin bir vaktinde Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, oradan da göğe yükseltilmesi ve arada bir vasıta olmaksızın Cenab-ı Hak ile görüşmesi, kısacası İsrâ suresinde anlatılan Mirac Mucizesi, Âşık Paşa'nın da bir destanının ana teması idi.³⁵⁶ Önce Kudüs şehrini anlatır. Gezip gördüğü, incelediği tasvirinden bellidir. Kudüs'teki sekiz köşeli Kubbetü's-Sahra'yı ve Hz. Peygamber (sav)'in göğe yükseldiği Mescid-i Aksa'yı tasvir eder. Sonra semaya yükselişini anlatır:

*Ol taş üzre bir kadem basmış Nebî
Taşda ol bir hoş iz olmuş yâ ebî*

*Bir Burak indi Resûl atlanmağa
Yani kim onunla göğe ağmağa*

*Sahranun bir köşesi kaldı bile
Bile gitmek diledi ol menzile*

*Kıfya sahrâ didi ol demde Rasûl
Durdu sahrâ ol sözi kıldı kabûl*

*Kâbe kavseyn oldu menzilgâh ana
Âşina aldu der ü dergâh ana³⁵⁷*

[O taş üzerine Nebi bir ayak basmıştı da taşta hoş bir iz olmuştu, ey babam!

Rasûl'ün binip göğe yükselmesi için bir Burak indi.

Kayanın bir köşesi de onunla gitmek için birlikte kalktı.

Dur ey taş! Deyince Rasûl, o anda söze uyup taş yerinde durdu.

İki yay arası, ona durak oldu. Kapı ve kapı çevresi hep onu tanıdı.]

Mirac olayının gök ehli tarafından algılanışını şöyle anlatır:

356 Âşık Paşa, *Garibnâme*, Sekizinci Bab, İkinci Destan.

357 Âşık Paşa, age, II/8a.

*Yir ü gök ehli Rasûl'ün hâlini
Bildiler mirâcile ahvâlini*

*Cem' oluben cânı peygamberlerin
Hidmete geldi kamu serverlerin*

*Anda hâzır cem' iken ol cümle cân
Bir namaz vakti irişdi nâgehân*

*Oldılar bunlar cemâat ol imâm
Ol namazı kıldılar anda tamâm*

*Enbiyâ ervâhı anda cem' idi
Mustafâ ol cem' içinde şem idi*

*Bir kavl oldur ki Kuds'e geldiler
Ol namazı Kuds içinde kıldılar³⁵⁸*

[Yer ve gökte yaşayanlar Hz. Peygamber'in halini, miracını ve oradaki durumla yakinen bildiler.

Peygamberlerin ruhları, hepsinin başı (olan Hz. Muhammed)e hizmet etmek için toplanıp geldiler.

Orada tüm ruhlar hazır olduklarında namaz vakti de gelmişti.

Onlar cemaat oldu, Hz. Peygamber de imam. O namazı orada tam olarak kıldılar.

Peygamberlerin ruhları orada toplanmıştı. Muhammed Mustafa (sav), o toplantıda ışık idi.

Bir rivayete göre (Peygamberlerin ruhları) Kudüs'e geldiler. O namazı Kudüs'te kıldılar.]

10.7. YARATILIŞ, İBRET VE HİKMET

Aşık Paşa, evrenin, insanın ve evrende olan her şeyin yaratılışını yüce Allah'ın “Bir şeyi yaratmak istediği zaman ona sadece “ol” der, o da hemen olurverir.”³⁵⁹ buyruğu doğrultusunda gerçekleştiğine işaret eder:

358 Âşık Paşa, age, 11/8b-9a. Ayrıca bk. Âşık Paşa, age, 9. Bab, 7. destan. Bu bölümde miraç olayı, on dokuz sayfa halinde tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

359 Bakara, 2/117; Âl-i İmran, 3/59; Nahl, 16/40; Yasin, 36/82.

“Kün didi kudret diliyle söyledi
İşbu mülki yoğ iken var eyledi³⁶⁰

[Kudret diliyle “ol” diye söyledi ve böylece bu âlemi yoktan var eyledi.]
Yine Kur’an-ı Kerim’deki yer ve göklerin yaratılışıyla ilgili âyetin³⁶¹ hükmünü
mısralarına taşır:

İlla zâhirde cihânun cismini
Altı günde urdı anun resmini³⁶²

[Ancak görünürde cihanın şeklini ve yapısını altı günde tamamladı.] Sonra
âlemin yaratılışını ilahî aşkla bütünleştirerek şöyle tasvir eder:

Ol zamân kim yoğidi bu nüh felek
Arş u ferş ü cism ü cân ins ü melek

Var idi ol padişah-ı bî-mekân
Sır içinde gencidi gizlü nihân

Sevdi kendü kendüyi ol Padişah
Gör ki ne kıldı vü nitdi ol ilâh

Pes getürdi ol ademden âlemi
Hem kopardı âlem içre âdemi

Gözü kıldı bunları kendüzine
Saykal urdı dutdu karşı yüzine

Bunların üzre bıraktı aksini
Aksine kıldı havâle aşkını

Aks içinde görünen hüsnidürür
Görüp ol hüsnî seven aşkı durur

Birbirini sevdi cümle mahlûkât
Yir ü gökü cism ü cân ü akl ü zât

Âşık u mâ’şûk dimek andan durur
Sırrına bak bu işün kandandurur³⁶³

360 Âşık Paşa, age, I/174b.

361 A’raf, 7/45; Hûd, 11/11; Furkân, 25/59; Kâf, 50/38.

362 Âşık Paşa, age, I/174b.

363 Âşık Paşa, age, II/33a-b.

[Bu dokuz feleğin, arz, fers, cism, can, insanlar ve meleklerin bulunmadığı bir zamanda;

Hiç mekânla sınırlı olmayan o Padişah (Allah) vardı. O, sırlar içinde gizli hazineydi.

Yüce Allah, kendi kendisini sevdi. O ilahın ne yaptığını, ne ettiğine iyi bak. Sonra O, boşluktan yokluktan âlemi meydana getirdi. Hem de alem içinde âdemi yarattı.

Bunları kendisine ayna yaptı. Cila vurarak kendi yüzüne tuttu.

Bunların üzerine aksini (yansımasını) bıraktı. Aşkını da aksine havale etti.

Aks içinde görünen onun güzelliğidir. Güzelliği görüp seven de aşkıdır.

Bütün mahlûkat, yer, gök, beden ve ruh, akıl ve zat birbirini sevdi.

Âşık ve maşuk denilmesi ondandır. Bu işin sırrına bak; neredendir.]

Âşık Paşa, âlemin muteber bir kitap olduğunu, onda mana hazinesinin saklı bulunduğunu, her şeyin harf harf yazılı olduğunu anlatır:

*Gördüm işbu âlemi ibret dolu
Âlem içre âdemi hikmet dolu³⁶⁴*

[Gördüm ki bu âlem ibret dolu. Âlemdeki insanlar da sır ve hikmet dolu.]

Âşık Paşa, kâinatı ve içinde olan her şeyin yaratıcısının tek Allah olduğunu vurgular ve eşsiz kudretine işaret eder:

*Hâlık oldur ol yarattı mahlûkı
Mahlûkun oldur gümansız Hâlıkı*

*Yoğı var eyleyen oldur varı yok
Çoğu az eyleyen oldur azı çok*

*Ol getürdi yoğ ikçn bu âlemi
Ol bitürdi âlem içre âdemi*

*Yedi kat gök ol yaratdı bî-sütûn
Yedi kat yir ol durutdı bâ-sükûn³⁶⁵*

364 Âşık Paşa, age, II/232b.

365 Âşık Paşa, age, I/231b.

[Yaratan O'dur. Bütün yaratıkları O yarattı. Yaratıkların yaratıcısı şüphesiz ki O'dur.

Yoğu var eden, varı da yok edebilecek olan O'dur. Çoğu az, azı da çok edebilecek olan yine O'dur.

Bütün bu âlem yokken O yarattı. İnsanı da âlem içinde O türetti.

[Yedi kat göğü direksiz o yarattı. Yedi kat yeri de sakin bir şekilde yine o getirdi.]

Âşık Paşa, yaratılış hikmetleri konusunda ilginç örnekler verir. İşte onlardan biri:

Yeri, göğü ve her ikisi arasındakileri yaratan Allah, karaları ve denizleri de yaratmıştır. Hatta karalarda var olan her şeyin benzerini, ilahi kudretiyle denizlerde de var etmiştir.³⁶⁶ Hatta dünyada var olan elementlerin insanda da bulunduğunu şu mısralarıyla tespit etmiştir:

*Ne ki var dünyâda var sende dahi
Bir elif eksük değil Tanrı haki³⁶⁷*

*Pes bu âlem gözgüdür bir bakšana
Ne görürsen sensin ol bir bak sana³⁶⁸*

[Dünyada ne varsa sende de var. Allah hakkı için bir elif bile eksik değil. Sonra bu âlem bir aynadır, baksana. Kendine bir bak; orada ne görürsen o sensin.]

Dünyada her şeyin çift çift yaratıldığını söyler:

*İşbu dünyâ nesnedür iy yâr
Çift çifttür danyâda her ne ki var*

*Yir ü gök ü dîn ü gündüz yaz u kış
İşbu tertibçe varur her dürlü iş³⁶⁹*

[Ey dost, bu dünya iki nesnedir. Dünyada her ne varsa çift çifttir.

Yer-gök, gece-gündüz, yaz-kış... Her türlü iş bu düzen içinde cereyan eder.]

366 Bk. Âşık Paşa, *Garibnâme*, 2. Bab, 4. kıssa.

367 Âşık Paşa, age, I/51a.

368 Âşık Paşa, age, I/231a.

369 Âşık Paşa, age, I/51b.

İnsanın aslının su ile toprak karışımı olan çamurdan yaratıldığına işaret eder:

*Kimi zâhir kimisi bâtın durur
Nitekim ten aslı mâ u tîn durur*³⁷⁰

[Kimisi açık, kimisi gizlidir. Nitekim vücudun aslı su topraktır.]

İnsan neslinin dünyaya gelişinin çoğalmayla, soyun devamıyla olduğunu beyan ettikten³⁷¹ sonra yüce Allah dilerse anne veya baba olmadan da insan yaratabileceğini misalleriyle anlatır:

*Tanrı'nın emrinde vardur olmağa
Ata ana yok iken oğlan toga*

*Nitekim toğdıydı Âdem atamız
Doğdı kgpdı atasuz u anasız*

*Hem yarattı Şit'i yalnız atadan
Hem dahi İsa'yı yalnız anadan*³⁷²

[Tanrı'nın emrinde yaratmak vardır. (Dilerse) ana-baba yokken de insanın doğmasını sağlar.

Nitekim Âdem atamız öyle doğdu (yaratıldı). Baba ve annesi olmayarak dünyaya geldi.

Sonra Şit (as)'ı yalnız babadan, İsa (as)'ı yalnız anadan dünyaya getirtti.]

Âşık Paşa, yaratılışın sebep ve hikmetini, Allah'a kulluğa bağlar ve her şeyin Allah'tan gelip yine O'na gideceğini söyler:

*Kamu nesne câna olmuş durur
Cân Hakk'a kulluk için gelmiş durur*³⁷³

*Aslı Hak'dandı yine irdi Hakk'a
Hakk ile oldu bile buldu bekâ*³⁷⁴

[Bütün varlıklar cana kuldur. Can da Allah'a kulluk için (dünyaya) gelmiştir.

370 Âşık Paşa, age, I/51b.

371 Âşık Paşa, age, I/94a.

372 Âşık Paşa, age, II/118b-119a.

373 Âşık age, I/97a.

374 Âşık Paşa, age, II/114b.

(Bütün varlıkların) aslı Hak'tan idi (zira O, yaratmıştı). Yine O'na ulaştı, Allah ile artık beraber oldu ve sonsuzluğa erdi.]

10.8. ZÂHİR VE BÂTIN

Açık ve gizli anlamına gelen bu iki kelime genellikle ilimlerle ilgili olarak kullanılır. Fen ilimlerinin yanı sıra hadis, tefsir, kelim, fıkıh gibi dinî ilimler zahirî ilimlerdir. Tasavvuf ise Batınî ilim olarak kabul edilir. Bir başka ifadeyle hâl veya ledün ilmi, Batınî ilimdir.

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifin zahiriyle amel etmek esastır. Ayet ve hadislerin zahirine aykırı düşmeyen her türlü yorum, İslam âlimlerince kabul edilmiştir. Batın ilmiyle kişinin ulaştığı keşf ve ilham, ancak o kişi için geçerlidir, ayet ve hadis ayarında herkes için delil sayılamaz. Bu, İslam'ın temel düsturlarındandır. Bunların bilincinde olan Âşık Paşa, zahir ve batın ilimleri konusunu şöyle ele alır:

*Hâli zâhir ilmine kim el urur
İşidir işbu kulağ u göz görür*

*Arkun arkun öğrenedurmak gerek
Bilmedügin bilene sormak gerek*

*Ol ki bâtin ilmidir kendü gelür
Seni sana koymaz ol kendü olur*

*Öğrenimez anı kimse kimseden
Kim bilür kim kendü ne aslı neden*

*Cân içinde bir dahi cân ol durur
Kim gönlünde genc-i pinhan ol duru*

*Allah anı kime rûz eyler ise
İlm olur her ne anı ol söyler ise*

*Zâhiri vü bâtını ma'mûr olur
Kanda dursa durduğı yir Tur olur³⁷⁵*

[Zahir ilmiyle kim ilgilenirse onun kulağı işitir, gözü görür. Zahir ilmini yavaş yavaş öğrenmek gerekir. Bilmediğini de bilene sormak gerekir.

Batın ilmi ise kendiliğinden (içeride doğuşla) gelir. Senin arzuna kalmaz, o kendiliğinden içeride doğar.

Onu hiç kimse, birilerinden öğrenemez. Kendisini, aslının neden olduğunu kimden geldiğini hiç kimse bilemez. Can içinde bir can daha olur. Ki gönlündeki gizli hazine odur.

Allah onu kime vermek dilerse, onun söylediği (batın) ilmi olur. Onun zahiri ve batını (içeride-dışarı) görkemli olur. Nerede dursa, durduğu yer Tur dağı olur.]

10.9. İLİM-ÂLİM VE CAHİL

Âşık Paşa, Batınî ilimlerin Allah vergisi olduğunu beyan eder. Zahiri ilimleri öğrenmeye herkesi davet eder:

*Cân diridür ilm ile bilgil ayân
Câna cândur ilm-i Hak bellü beyân*

*Kankı cân kim ilmi yokdur ölüdür
Görsene anı kamudan ol âludur*

*Bu fazîlet ilm iledür canlara
Bu fazîlet ilm iledür cânlara*

Anun için hükmi der sultanlara

*Cân kim anım Tann ilmi cânıdur
Görsene kim kamunun sultânıdur³⁷⁶*

[Şunu apaçık bil ki can, ilm ile diridir. Hak ilminin cana can kattığı da aşikârdır.

Hangi canın ilmi yoksa o ölüdür. Baksana o, herkesten aşağıdır.

İnsanların fazileti ilmiyle orantılıdır. İlmi sayesinde insanlar, sultanlara bile hükmederler.

Canın, Tanrı ilmi de canıdır. O ilim, baksana, hepsinin sultanıdır.]

Âşık Paşa, Garibnâme'sinin Onuncu Babının, Beşinci bölümünde Hz. Ali İle

376 Âşık Paşa, age, I/241b-242a.

Haricîler arasında geçen bir diyalogu anlatır. Hz. Ali'ye on kişi ayrı ayrı gelip ilim mi, mal mı daha kıymetlidir? diye sorar. Hz. Ali her birine verdiği cevapta ilmin maldan üstün olduğunu anlatır.³⁷⁷

Dünya malıyla ilmi kıyaslayan Hz. Ali, malın harcamakla azaldığını, ilmin ise kullanmakla arttığını vurguladıktan sonra insanları dünya malından ziyade ilme rağbet etmeye çağırır:

*Eytdi malı harc idecek eksilir
İlmi harc itdükçe açılır*³⁷⁸

*Dünyâ malından ilim yigdür bilün
Ey yârânlar ilme key rağbet kılun*

*Gerçi mâldâr adı bay u bey durur
İlla mâldan bu ilim çok yig durur*

*Âlimün çün halk katında sadrı var
Hem dahi Hak hazretinde kadri var*³⁷⁹

[Malı harcadıkça eksilir, ilmi harcayıp kullandıkça artar, gelişir, dedi. Dünya malından ilmin üstün olduğunu bilin. Ey dostlar! İlme çok rağbet gösterin.

Gerçi mal sahibinin adı zengin ve bey olur. Ancak yine de maldan bu ilim (her zaman) üstündür.

Alimin halk nazarında öncü yeri var. Cenab-ı Hak katında da çok üstün değeri var.]

İnsanları ilme teşvik eden Aşık Paşa, cehaletten ve cahillerden uzak durulmasını ister:

*Ey yârânlar ilme key rağbet kılun
Câhil olman bu âlimlerden olun*³⁸⁰

*Cahilin cânında dirlik yok durur
Hak bilün siz bu sözü kim hak-durur*³⁸¹

377 Âşık Paşa, age, II/184a-191a.

378 Âşık Paşa, age, II/186a.

379 Âşık Paşa, age, II/184b.

380 Âşık Paşa, age, II/190b.

381 Âşık Paşa, age, I/242a.

*Ne bile câhil kişi nitmek gerek
Tann yolunda nice gitmek gerek*³⁸²

*İlla câhilden sakıngıl sözünü
Söyleyip hor eyleme kendüzini*³⁸³

[Ey dostlar! İlme çok rağbet edin. Âlimlerden olun, sakın cahil olmayın. Cahilin hayatında düzen yoktur. Siz bu sözü gerçek bilin, zira o gerçektir. Cahil kişi Allah yolunda nasıl hareket edeceği, ne yapması gerektiğini bilemez.

Cahillerden sözünü mutlaka sakın. Onlara söz söyleyip de, onlarla muhatap olup da kendini küçük düşürme.]

Âşık Paşa, ilim sahibi olabilmek için akılı başında olmasının ve aklını ilim yönünde kullanmasının şart olduğunu söyler:

*Akl iledür dirliği ilmün dahi
Akl ile bak bu sözün ilmin ohı*

*Her kimün kim akılı yokdur ilmi yok
Akli kâmil kişinün hod ilmi çok*

*İlmi diri akl ile dutdı dutan
İlmi hem bu akılı ile utdı utan*

*Ölüdür ilmi akılsuz kişinün
Anun için hâsılı yok işinün*

*Bu akıldur cânı ilmün mutlaka
Akli nakıs ilm ile irmez Hakk'a*³⁸⁴

[İlmin canlılığı da akıl iledir. Akıl ile bak, bu sözün ilmini oku.

Kimin akılı yoksa ilmi de yoktur. Akli kâmil kişinin de ilmi çoktur.

İlim sahibi ilmini akılı ile diri tutar. Yine ilmi akılı ile elde eder, yakalar.

382 Âşık Paşa, age, I/214a

383 Âşık Paşa, age, II/227b.

384 Âşık Paşa, age, I/242ab.

Akılsız kişinin ilmi ölüdür. Onun için o kişinin işinde verim yoktur. İlmin canı mutlaka bu akıldır. Hiç kimse akli eksik olan ilimle Allah'a varamaz.]

Akıl ile ilahî aşkı bir bütünlük içinde tasavvuf diliyle sunar:

*Aşka yoldaş olmayan akıl ölüdür
Kendü nefsinden anuñçun âludur*

*Ol akıl kim aşka yoldaş olmadı
Hikmet ü esrâr ana eş olmadı*

*Dirliği aklun bu Hak aşkıyladur
Bil ki akli Hazret'e aşk iletür³⁸⁵*

[İlahî aşka yoldaş olmayan akıl ölüdür. Onun için kendi nefsinden de aşağıdır.

Akıl aşka yoldaş olmazsa hikmet ve sırlar ona eş, dost olamaz.

Aklın hayatiyeti, bu Hak aşkıyladır. Bil ki akli Allah'a aşk ulaştırır.]

10.10. İLİM-AMEL İLİŞKİSİ

Âşık Paşa, insanları ilme teşvik ederken, âlimleri de delilsiz konuşmalarını konusunda uyarır. Mutlaka her sözünün ayet veya hadisle delillendirilmesini tavsiye eder:

*Pes delilsüz ilmi hod almaz kişi
Mâni olur degme bir olmaz kişi*

*İlm-i zâhirde delilün gayreti
Ya hadîsdür yahut Kur'an âyeti³⁸⁶*

[Delilsiz bilgiyi insanlar kabul etmezler. İlme engel olurlar, insanlar aynı fikirde olmazlar.

Zahir ilminde delil, ya hadistir yahut Kur'an ayetidir.]

385 Âşık Paşa, age, I/242b.

386 Âşık Paşa, age, I/141b.

Ayeti, hadisi bilen, dini bilenlerle mücehhez âlimler de, onlardan ilim alan insanlar da bildikleri ve öğrendikleriyle amel etmeli, ona uygun yaşamalıdır:

*Kime kim ilm ü amel yoldaş ola
Ol gerek kim cümle halka baş ola*

*Gerçi kim ilmün ameldür meyvesi
İlla şahs ilkin bu ilme ivesi³⁸⁷*

*Aklile ilm ü amel hâsıl olur
Cânlara Hak rahmeti nâzil olur³⁸⁸*

[İlim ve amel (ilme uygun yaşamak) kime yoldaş olursa, o, bütün halka baş (önder) olur.

Gerçi ilmin meyvesi ameldir. Ancak kişi öncelikle bu ilme acele etmeli. Akıl ile ilim ve amel kazanılır. Böylece canlara Hakk'ın rahmeti iner.]

*Ma'nâsın bilmezse ilmi olur muhâl
Bildügin kılmazsahod küllî vebâl³⁸⁹*

[Manasını bilmediği ilim, yok mesabesindedir. Bildiğiyle amel etmezse o, büsbütün sorumluluk gerektiren bir vebaldir.]

*Tanrı'nın ilmin hoş durur öğrense çok
Dutmasa öğrenmegün assısı yok*

*Devlet oldur anı duta öğrendügin
Hak yoluna bağlaya ussın ögin³⁹⁰*

[Tanrı ilmini (dini ilimleri), çok çok öğrenmesi hoştur. Ancak öğrendiğini tutmazsa (onunla amel etmezse) onun hiçbir faydası yoktur.

Asıl nimet, öğrendiğin ile amel etmekte ve aklını, düşünceni Hak yoluna bağlamaktadır.]

387 Âşık Paşa, age, II/214a.

388 Âşık Paşa, age, II/69a.

389 Âşık Paşa, age, I/144a.

390 Âşık Paşa, age, I/43a.

10.11. DİN BİLGİNLERİNİN GÖREVLERİ

Ulema diye tanımladığı din bilginlerini, Âşık Paşa, Müslümanların dostları olarak niteler. Onlar halka İslam'ın gerçeklerini anlatırlar. “Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt ile çağır”³⁹¹ ayetinin gereğini yerine getirirler. Bunlar dinin koruyucularıdır. Müşkili olan onlara danışır. İnsanlara temizi, pisi onlar açıklar. Bu âlimler, Allah'ın emirlerini, Hz. Muhammed (sav)'in söz ve fiillerini insanlara bildirirler. Dünyada ne yapmak gerektiğini, ahretin nasıl olacağını, cennet ve cehennemi onlar anlatırlar. İnsan olan âlimlerin öğütlerini tutar:³⁹²

*Ol beşinci dostumuz ulemâ durur
Kim bu halka şer' ile yol gösterür*

*Da'vet eyler bizi her dem tâate
Günde beş kez okur iltür rahmete*

*Halkı Hakk'a ündeyen bunlar durur
Mustafâ'nın nevbetini bunlar urur*

*Yılda otuz gün oruç ol yolgösterür
Halkı çok dürlü günâhdan kurtarır*

*Hem zekâtı gösterür yıldan yıla
Hakkı bâtıldan seçer kıldan kıla*

*Bildürürler her işi nitmek gerek
Güç yiticek Kabe'ye gitmek gerek*

*Dâyimâ bunlar durur dîne direk
Niçe kim dünyâ dura bunlar gerek*³⁹³

[Beşinci dostumuz âlimlerdir. Onlar halka şeriatın emrine yol gösterirler. Bizi hep Allah'a ibadete davet ederler. Günde beş kez (ezan) okuyarak bizi Allah'ın rahmetine iletirler.

Halkı Hakk'a çağırın bunlardır. Hz. Muhammed Mustafa'nın nevbetini bunlar vurur (davetini bunlar duyurur).

Yılda otuz gün oruç tutma konusunda yol gösterirler. Halkı çeşit çeşit günahattan kurtarırlar.

391 Nahl, 16/125.

392 Âşık Paşa, age, II/195b-196a.

393 Âşık Paşa, age, II/195b.

Yıldan yıla zekât vermek gerektiğini bildirirler. Kılı (kırk yarararak) inceden inceye hesap yaparak hakkı batıldan ayırırlar.

(Bir mü'minin) hangi işi nasıl yapması gerektiğini, gücü yetenin (hacc için) Kâbe'ye gitmesinin zorunlu olduğunu insanlara bildirirler.

Bunlar daima dine (koruyucu) direk olarak dururlar. Dünya durdukça bunlara ihtiyaç vardır.]

10.12. ÂLİMLERE SAYGI

İslam, ilme önem vermiştir. Âlimlerin mürekkepleri ile şehitlerin kanlarını eş değerde tutmuştur. Bilenlerle bilmeyenlerin bir olamayacağını vurgulamıştır. Bu gerçekleri bilen Âşık Paşa, ilim sahibi olan herkese karşı saygılıdır, bizleri de âlimlere saygılı davranmaya çağırır:

*Alim önünde tevazu eylegil
Her ne kim söylersen alçak söylegil*

*Kanda bir âlim görürsen ey safâ
Bağlagil anun ile ahdü vefâ*

*Bunlara her dem tevazu eylegil
Her nefes himmet tevakku eylegil*

*Her gönül kimine her dem toprağa
Ol gönül üzre gerek rahmet yağa³⁹⁴*

[Âlim önünde alçak gönüllü ol. Onların huzurunda ne söylersen alçak sesle söyle.

Ey dost! Nerede bir âlim görürsen ona ahd ü vefa göster.

Bunlara her zaman alçak gönüllü davran. Onlardan her defasında himmet (yardım) iste.

Toprak düzeyine inen her gönül üzerine mutlaka rahmet yağar.]

10.13. DÖRT İMAMA MUHABBET

Aşık Paşa, mü'mirilerin dostlarını sayarken Allah ve Rasûlü'nden sonra üçüncü sırada dört mezhebin imamına yer verir. Onların samimiyet ve gayretlerini, Müslümanlığa yaptıkları hizmetlerini anlatır:

394 Âşık Paşa, age, II/228ab.

*Ol imâmlardur ki Hak ilmin bile
Düzdiler dîn tertîbin kıldan kıla*

*Ellerinde hâsıl oldu hall ü akd
Kim anunla zabta geldi cins ü nakd*

*Çünkü mani gencini buldu bular
Cümle halkun rencini bildi bular*

*Bildiler kim öleni nitmek gerek
Ne değir ana ne harc itmek gerek*

*Ölgülü öldü bu kez kaldı diri
Haklu hakkın bilmek ister her biri*

*Her birinün hakknı bildürdiler
Avidup ağlayanı güldürdiler*

*Düzdiler dört mezhebi tertîb ile
Tesbih oldu her biri cümle dile*

*Bildiler anı bu cümle hâs u âm
Söyleşürler bu helâl u ol harâm*

*Padişah emri vü hem kavlı-i Rasûl
Berkidi İslâm dîni dutdı usûl*

*Seçdiler küfrü kırılmaz bu dîne
Zehresi yoktur kimesne anı dîne*

*Âsan oldu dîn yolu düşvar iken
Yoga döndü küfr ü kâfir var iken*

*Bu işi kimdür düzen ol dörd imâm
Kim uyadur bunlara bu hâs u âm*

*Ol imâmlar düzdi bu erkânları
Dâyim olsun rahmet içre cânları³⁹⁵*

[O imamlar, Hak ilmini bilirler. Dinin hükümlerini inceden inceye düzenlediler.

Onların elleriyle işler düzene konuldu. Her türlü eşya ve para onlar sayesinde kayıt altına alındı, düzenleme yapıldı.

395 Âşık Paşa, age, II/193b-194a.

Çünkü bunlar bütün mana ve hikmetlerin hazinesini buldular. Halkın sıkıntılarını da bildiler.

Öleni ne yapmak gerektiğini, onlara nelerin lazım olduğunu, ne sarf etmek gerektiğini bildiler.

Ölen öldü. Diri olan geride kaldı. Geride kalanlardan her biri mirastaki hakkını ister.

Onlar, her birinin hakkını bildirdiler. Teselli edip ağlayanı da güldürdüler. Onlar, dört mezhebi bir güzel düzene koydular. Her biri bu nedenle halkın dilinde teşbih oldu, anılageldiler.

Halk ve seçkinlerin hepsi bu durumu bildiler. Onlar sayesinde bu helal, bu haram diye birbirine söylediler.

Allah'ın emri ve Hz. Peygamber (sav)'in sözü esas alınarak bir usul (metod) geliştirildi ve İslâm Dini pekiştirildi...

İnkârı, bu dine karışmasın diye ayırdılar. Böylece kimsenin dini (bozmaya) cesareti kalmadı.

Din yolu güç iken onlar sayesinde kolaylaştı. Küfür ve kâfir de vardı ama artık yok gibi oldu.

Bu işleri düzene koyan o dört imamdır. Halk ve seçkinler, herkes onlara uyacaktır.

O İmamlar, bu esasları düzene koydular. Canları daima rahmet İçinde olsun.]

10.14. FANİ DÜNYA

İslam'da dünya ve ahiret dengesi vardır. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışmak, yarın ölecekmiş gibi ahirete hazırlanmak, bu dengenin tarifidir. Dünya nimetlerinin peşine takılıp ahireti unutmak, bu dengeyi bozar. Âşık Paşa, dünyayı yakın görüp, hep burada yaşayacağını sananları ölüm ile uyarıyor ve ahretin de uzak olmadığını hatırlatıyor. Dünya ve ahretin vücuttaki kan gibi birlikte düşünülmesi gerektiğini söylüyor. İşte Âşık Paşa'nın dünya-ahiret konusundaki görüşlerinden bazıları:

*İki evdür dünyâ ile âhiret
Ahredür menzilimiz âkıbet*

*Bu iki ev birbirisinden ucab
Birisi görnü durur biri hicâb*

*Kimsene kim gözü kaldı dünyâda
Hak dîdârından bular kaldı yaya*

*Kimsene kim ahirete kıldı nazar
Hak dîdârın göriser şekşüz ol er³⁹⁶*

[Dünya ve ahiret iki evdir. Esas son varacağımız yer ahirettir.

Bu iki ev, birbirinden şaşılacak derecede farklıdır. Birisi görünür ama diğeri örtülüdür, görülmez.

Dünyada gözü kalanlar, Hakk'ın cemalini görmekte yaya kalırlar. Bakışını ahirete çevirenlere gelince onlar, şüphesiz ki Hakk'ın cemalini göreceklerdir.)

*Mâl u ni'met gönlünü eğlemeye
Kanda olsa hiç karâr eylemeye³⁹⁷*

(Mal, mülk ve nimetler gönlünü eğlendirmesin. Nerede olursa olsun hiçbir yerde kalmasın (Allah'a kavuşacağı günü sabırsızlıkla beklesin.)

Âşık Paşa, insanoğlunu dünyanın fani olduğunu bilerek hareket etmeye ve ahirete giderken iyilikle anılmaya davet eder:

*İşbu dünyâ bâkî kalmaz kimseye
Cân u gönül hâre eylemen bu dünyaya*

*Dünyâda hiç kimsene almadı dâd
Devlet anın kim koya bir eyü ad*

*Kendünden sonra cihânda yâd ola
Kendünün anda revânı şâd ola³⁹⁸*

[Bu dünya kimseye baki kalmaz. Bu dünyaya gönül verip de canınızı harcamayın.

Dünyada hiç kimse bir tad, lezzet almadı. Ama iyi bir ad bırakarak giden kimse, gerçek mutluluğa/saadete kavuşmuştur.

Kendinden sonra cihanda iyilikle anıla. Oradaki gidişatı da neşeyle anıla.]

Hayatı ve ölümü gören herkes, dünyanın insanoğlu için geçici olduğunu da bilir.

396 Âşık Paşa, age, I/39a.

397 Âşık Paşa, age, I/199b.

398 Âşık Paşa, age, I/124a.

İşte bu noktada Âşık Paşa, öğüt vermeye devam eder:

Dünyâ bir kervansaraydur bî-vefâ

Bu saray nakşu bulardur ey safâ

Belki nakkâşu bu nakşun ol durur

Kim buları dirgürür hem öldürür

İmdi gel ko nakşu ol nakkâşa bak

Cümle âlem nakşını gözden bırak

Sen dahi ol nakş içinde bilesin

Sen seni ko kim bu nakşu bilesin

Anmaz anı kendüzin unutmayan

Varmaz anda kendüzinden gitmeyen³⁹⁹

[Bu dünya, vefasız bir kervansaraydır. Ey gönlü temiz dost! Bunlar da bu sarayın nakışlarıdır. Bu nakışların nakkaşı (İşleyeni) de O'dur (Allah'tır). Bunları O, hem diri tutar, hem de öldürür.

Şimdi gel, nakşu bırak da nakkâşa bak. Cümle âlemin nakşını artık gözden uzak tut.

Sen de o nakş içinde olduğunu bilesin. Sen, kendini (benliğini) bırak da bu nakşu (tümüyle) tanı.

Kendisini unutmayan kimse, O'nu (Allah'ı) anmaz. Kendisini terk etmeyen orada (Allah'a) varamaz.]

399 Âşık Paşa, age, II/93a.

10.15. ÖLÜM VE ÖLMEDEDEN ÖLMEK

Ölüm, bir dünyadan diğerine geçiş anıdır. Kabir de iki dünya arasındaki kapıdır. Âşık Paşa, bu hali şöyle tasvir eder:

*Zîrâ kim her nesne varur aslına
Cân çıkar arşa vü tengirer sine*

*Ey Âşık sen aşka uydur cânını
Kim göresin göze göz sultânunu⁴⁰⁰*

[Çünkü her varlık aslına varır, döner. Can çıkar, arşa ulaşır. Ten de (toprağın) bağrına girer.

Ey Âşık, sen canını aşka uydur, çevir. Yüce Rabbini, böylelikle yakinen apaçık göresin, Onunla göz göze gelesin.]

Âşık Paşa, dünyada iken hep ebedi âlemi düşünen, onun hasreti ile yanan bir dervişti:

*Fânî mülkden bâkî mülki andı cân
Bî-nişândan yani vimekçün nişân*

*Her ne gördü şerh idüp eytmek diler
Ol fenâsuz âleme gitmek diler⁴⁰¹*

[Bu can, fani dünyadan hakkında işaret bulunmayan ebedi dünyaya, oradan haber vermek için yöneldi.

Her ne gördüyse açıklayıp anlatmak ister. Onun için sonsuz âleme gitmek diler.]

Âşık Paşa bitkiler ve canlıların, her şeyin ve herkesin öleceğini, insan için hedefin öbür dünyada Allah'ın cemalini görmek olması gerektiğini söyler:

*Pes nebât ölür bayık hayvân ile
Bâkî kalırsar melek insân ile*

*Dünyâ fânîdür nebât ölmek gerek
Hem dahi hayvân fenâ olmak gerek*

*Hak cemâlin göreserler bî-gümân
Uçmak içre kulırsarlar câvidân⁴⁰²*

400 Âşık Paşa, age, I/39b.

401 Âşık Paşa, age, II/1b.

402 Âşık Paşa, age, I/69a-b.

[Sonra bitkilerin ve hayvanların öleceği aşıkârdır. Melekler ve insan baki kalacaklar.

Dünya geçicidir. Bitkilerin ölmesi, hayvanların da yok olması gerekir. Cennette ebedi olarak kalacak olan insanlar orada Cenab-ı Hakk'ın cemalini, şüphesiz göreceklerdir.]

Aşık Paşa, insanların bu nimetlere kavuşabilmesi için ölmeden önce ölmesi, ölüme hazırlık yapması gerektiğine işaret eder:

*Her kim öldü diriken buldu hayât
Dünyâda odur içen âb-ı hayât*

*Her kimesne kim bu rengi urına
Çözlerine gizlü sırlar görüne⁴⁰³*

[Kim ölmeden önce (nefsani arzulardan kurtulmak anlamında, manen ölüm) ölürse gerçek hayatı bulur. O, tâ dünyada iken ölümsüzlük suyunu içmiştir.

Kim bu renge boyanırsa, gözlerine gizli sırlar görünür.]

Aşık Paşa, kendisini hep ölümden sonrasına hazırlar. Dünyada yâr hasreti çeker, Allah'a kavuşacağı anı sabırsızlıkla bekler. Mevlânâ'nın ölümü, düğün gecesi olarak değerlendirmesi gibi o da yaşamayı yârdan ayrılık kabul eder:

*Mâlu ni'met gönlünü eylemeye
Kanda olsa hiç karâr eylemeye*

*Ey nice sevgülüler düştü irâk
Ey niceler bağrını yaktı firâk*

*Bellü bilün dünyâda yâr hasreti
Bir azâbdur kim ölümden key katı*

*Zîrâ ölmek dünyâda bir kez olur
İlla yârdan ayrılır bin kez ölür⁴⁰⁴*

[Mal, mülk ve nimetler, gönlünü eğlendirmesin. Nerede olursa olsun hiçbir yerde kalmasın (Allah'a kavuşacağı günü sabırsızlıkla beklesin). Nice sevgililer,

403 Âşık Paşa, age, II/93b.

404 Âşık Paşa, age, I/199b-200a.

birbirine uzak düştü. Nicelerinin bağırını ayrılık yaktı. İyi bilin ki, dünyada yar hasreti çekmek, ölümden de beter bir azaptır, işkencedir.

Zira dünyada bir kez ölünür. Ancak yardan ayrı düşünce bin kez ölmüş gibi gelir.]

10.16. KENDİNİ BİLMEK

Tasavvufun temel konularından biri de “Kendini tanımak”tır. “Kendini bilen kimse Rabbini de bilir” hadis-i şerifinden yola çıkılarak insanın kendisine dikkatle bakması, yaratılış sırlarını, beşerî özelliklerini kavraması; onu yaratana güçlü bir imanla bağlanmasına neden olacaktır. Onun için bütün mutasavvıflar, insanın kendini bilmesini önemsemişlerdir. Âşık Paşa da “Kendini bilen Rabbini de bilir” hadisini şöyle açıklar:

*Sen seni bildün ise bildün Hak'ı
İlmin aslı sendedir cehd it okı*

*Zâhir ü bâtın ne kim varsa ayân
Kamusu sende dunır bellü beyân*

*Zâhiründe ilm-i ibret yazludur
Bâtınunda ilm-i hikmet gizlüdür⁴⁰⁵*

*Kendiizin bilmektir âhir ma'rifet
Kendü hâlin bilmeemektür ma'siyet*

*Her ki bildi kendüyi bildi Hak'ı
Kendüzinde ol kişi buldı Hak'ı⁴⁰⁶*

[Sen kendini bilersen Cenab-ı Hakk'ı da bilirsin. İlmin aslı sendedir. Gayret et, iyi oku.

Zahir ve batın (açık ve gizli) ne varsa, apaçık hepsi delilleriyle sendedir.

Senin dışında ibret ilmi yazılıdır. İçinde ise hikmet ilmi gizlidir.

Asıl marifet kendini bilmektir. Kendi halini bilmemek ise günah ve isyandır. Kim kendini bilirse Hakk'ı da bilmiş olur. Böylece Cenab-ı Hakk'ın (tecellilerini) kendisinde bulur.]

405 Âşık Paşa, age, I/53a.

406 Âşık Paşa, age, I/57a.

Âşık Paşa, mü'minleri kendilerini dikkatle incelemeye, şekilden ötesini düşünmeye çağırır. Kendisini tanıyamayan kimsenin haline acır ve kendi varlığını Cenab-ı Hakk'ın varlığında yokluğa, oradan da ebediliğe geçişini tasvir ederek tasavvuftaki *fenâ fillah* ve *bekâ billah* mertebelerini tarif eder:

*Sen bu ilmi kendüzünde gör okı
Her ki bildi kendüyi bildi Hak'ı*

*Sen seni sûret bilürsen hayf ola
Hayf değil mi ola sultân kula⁴⁰⁷*

*Nideyim anı bilmezsen sen seni
Yavu kıldın bulamazsın sen seni⁴⁰⁸*

*Kendüzinden kendüye kendü delil
Kendüzi kendüzine olmuş Halil*

*Âşık imdi varlığın vir yokluğa
Yokluk içinde sana varlık doğa⁴⁰⁹*

[Sen bu ilmi kendinde gör, oku. Kim kendini bilirse Cenab-ı Hakk'ı da bilir.

Sen kendini suret ve şekilden ibaret sanarsın, yazıklar olsun. Sultanın kula köle olması utanılacak bir şey değil mi? Sen kendini bilmezsen, ben ne yapayım?! Sen kendin kaybettin. Kendini bulamıyorsun. Kendisinden kendisine delil, yine kendisidir. Aslında kendisi kendisine dost olmuştur.

Ey Âşık! Varlığını artık yokluğa bırak. (Bak, gör) yokluk içinde sana yeniden varlık doğacaktır.]

10.17. HAK DOSTLARIYLA YOLDAŞLIK

Aşık Paşa, Allah'a samimiyetle bağlanmış, İslam esaslarına bütünüyle inanmış bir mü'minin dostlarını sayarken önce Allah ve Rasûlü (sav)'den başlar. Sonra Allah dostlarıyla devam eder. İmamlar, evliya, ulema, şeyh ve müridi ana-baba, üstad ve adil sultan da mü'min dostları olarak sayılır.⁴¹⁰

Âşık Paşa, önce Allah ve Rasûlü Hz. Muhammed (sav)'i dost edinmeyi,

407 Âşık Paşa, age, I/230b.

408 Âşık Paşa, age, I/231b.

409 Âşık Paşa, age, I/235a.

410 Âşık Paşa, age, 10. bab, 6. destan.

emirlerine uyup yasaklarından kaçınmayı, onları sevenlerle dostluğa devam etmeyi öğütler:

*Siz dahi isten Resûl hoşnutluğun
Kim bulasız Tanrı'nun hoş dutluğun*

*Dostunu sevmek anı sevmek olur
Anı bulan dost rızasıyla bulur⁴¹¹*

[Siz de Hz. Peygamber (sav)'ı hoşnut etmeyi isteyin ki Allahın hoşnutluğuna kavuşun.

Allah ve Rasûlü'nün dostlarını sevmek onları sevmek demektir. Dostlarının razı olmasıyla ona ulaşılır.]

*İlla anun dostlarını bulmak gerek
Dostlarının gönlünü almak gerek*

*Dostunu sevmek anı sevmek olur
Dost rızığında olan anı bulur*

*Âşık it Hak dostuna kendüzini
Toprak eyle ayağında yüzünü⁴¹²*

[Mutlaka O'nun dostlarını bulmak gerekir. Dostlarının gönlünü almak gerekir.

Dostunu sevmek O'nu sevmektir. Dostlarının hoşnutluğunu kazanan, O'nu (rızasını) bulur.

Kendini Hak dostuna âşık et. (Hak dostunun) ayağında yüzünü toprak et (ayağına yüz sür).]

Âşık Paşa, “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın”⁴¹³ ayetini şu beyitlerle tefsir eder:

*Yani kim Hak dostuna dost oldular
Lâ cerem dost dostluğunu buldular*

*Bu söze ol on kişi tanuk durur
Kim bu işde hiç müşkil yok durur*

411 Âşık Paşa, age, I/14b.

412 Âşık Paşa, age, I/11b

413 Âl-i İmran, 3/31.

*Her ki sevdi Tangrının dostlarını
Bî-güman ol göriser dîdârını*

*Dostların görmek anı görmek durur
Dostlara irmek ana irmek durur⁴¹⁴*

[Kim Hak dostuna dost olursa şüphesiz dostunun dostluğunu bulurlar. Bu söze (ayete), (cennetle müjdelenmiş on kişi tanıktır. Bu işte hiçbir sorun da yoktur.

Kim Allah dostlarını severse, şüphesiz ki (ahirette) cemalini görecektir. Dostlarını görmek onu görmek demektir. Dostlara ulaşmak ona kavuşmak demektir.]

10.18. ALLAH'A ULAŞMA YOLLARI VE MERTEBELERİ

Sufilere göre Allah'a ulaşma yolundaki mertebeler şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. İslam'ı yaşama ve anlamada takva boyutunda olmak üzere derinleşme sonucu bu mertebeler teşekkül etmiştir.

Herkesin normal gündelik kurallara uyarak yaşadığı İslam'a şeriat, biraz takva cihetine ağırlık verenlerin yaşadığı ve ulaştığı inceliğe tarikat, takva ve verada titizlikle varılan sonuca gerçek anlamında hakikat ve nihayet bu yaşamının mana açısından kişide ifade ettiği bilgi planındaki sonuca marifet denir ki bunların ortaya çıkması kişinin yaşayışıyla sıkı sıkıya ilgilidir.

Bir başka ifadeyle; şeriat beden için, tarikat kalb için, hakikat ruh için, marifet ise Hakk içindir. Marifet, ilimden farklıdır. İlmin zıddı cehildir. Marifetin zıddı inkârdır. Şeriat bu benim, şu senin; tarikatta bu hem benim hem senin; hakikatta ne senin ne benim ilkesi hâkimdir.⁴¹⁵

Aşık Paşa, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat mertebelerine bir de ilm-i ledün ekler. İlm-i ledün; zahiri manada tahsil yapılmadan, çaba göstermeden, Allah tarafından vasıta olmaksızın kula öğretilen ilimdir. Buna *gizli sırlar ve gayb ilmi* de denir. Şer'î ve zahiri ilimlerin kaynağı melek ve peygamberler iken bu direkt Hak'tan gelen ilimdir. Zahiri ilimlere (Kâl İlmi) denirken, buna da (Hâl İlmi) denilmektedir.⁴¹⁶

İşte Aşık Paşa'nın şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve ilm-i ledün ile ilgili beyitleri:

414 Âşık Paşa, age, II/158a.

415 Bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997, s. 313, 486, 671, 687.

416 Cebecioğlu, age, s. 393, 471-472.

*Hem bu beş türlü işi anla nedür
Bu şeriat bu tarikat nicedür*

*Ma'rifet hem ol hakikat neyimiş
Ol ledün ilmi dahi niceyimiş*

*Aydıvan ger aşk ile dinlerisen
Dinleyip söz manisin anlarisen⁴¹⁷*

[Hem bu beş türlü işin ne olduğunu, bu şeriatın, hem de tarikatın nasıl olduğunu anla.

Hem marifet, hem de hakikatin ne olduğunu, ledün ilminin de nasıl olduğunu iyi bil, iyi anla.

Eğer aşk ile dinlersen, dinleyip söz manasını da anlarsan sana (bunları birer birer) söyleyeyim.]

Âşık Paşa, bu girişten sonra beş mertebeyi de teker teker ele alır ve açıklar. Fakr-nâme adlı eserinde 25-28. beyitlerde aynı terimleri yeniden ele alır ve kısa kısa bilgi verir:

*Çün şeriat bize yol oldu kıyâm
Pes tarikat anı varmakdur tamam*

*Hem şeriat ol Resûl akvâlidür
Hem tarikat kıldığu ef'âlidür*

*Bes hakikat maksûda irmek dürür
Yani er Hakk'ı yakîn görmek Kürür*

*İlme silâhum dir olsâhi6-i tarîk
Edebinden anı eylemiş refik⁴¹⁸*

[Çünkü şeriat, bize başlangıç yolu oldu. Sonra tarikat tamamıyla O'na ulaşmaktır. Şeriat, Hz. Peygamber (sav)'in sözleridir. Tarikat da onun yaptıkları ve filleridir. Hakikat ise maksuda ulaşmaktır. Yani insanın Cenab-ı Hakk'ı yakinen görmesidir. Tarikat ehli, ilme silahım, der. Edebinden onu (ilmi) dost edinir.]

417 Âşık Paşa, age, I/165b vd.

418 Levend, Âşık "Paşa'nın Bilinmeyen İki Übsnevisi: Fakr-nâme ve Vasf-ı Hâl", s. 226-227.

10.19. TARİKAT, HALVET, RİYAZAT

Tarikatı bir başka yönüyle ele alan Âşık Paşa, halvet ve riyazat konularına da temas etmiştir.

Tarikat; şeyh veya müşid nezaretinde mürid veya talibin Allah'a ulaşma konusunda takip ettiği usûl veya metottur. Bunun için farz ve vacib ötesinde bir takım nafilere, özellikle sünnete ağırlık verilir.⁴¹⁹ Halvetise, günahtan korunmak ve daha iyi ibadet yapabilmek için ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmektir. Bu, daha çok bir şeyhin gözetiminde yapılır. Gaye ruhu arındırmak suretiyle marifet ve keşfe hazırlamaktır.⁴²⁰ Uzlet de halvete yakın bir anlam taşır. Halktan uzaklaşıp ayrı yaşamayı esas alan uzlette esas olan, kötü ahlaktan ve masiyattan ayrılıktır.⁴²¹ Riyazat ise; nefsi eğitmek üzere onu aç, susuz ve sevdiği şeylerden mahrum bırakmaktır. Yemeyi ve içmeyi en aza indirmektir.⁴²²

Tasavvufun temelini teşkil eden⁴²³ tarikat ve onun usûl ve erkânı arasında yer alan halvet ve riyazat konusunda Âşık Paşa'nın fikirlerini şu beyitlerde bulabiliriz:

*Pes tarikat o yola girmek durur
Yol emeğin ihtiyâr itmek durur*

*Bu riyâzât olyolun âfâtıdur
Lâ cerem kim yol yürümek katıdur*

*Nefs harâmîdür bu yolda key sakın
Hem bu yolun uğrısıdur kibr ü kin⁴²⁴*

[İşte tarikat o yola girmektir. Böylece o yolda gayreti tercih etmektir. Bu riyazat ise, yolun afetleridir. Şüphesiz ki böyle yolda yürümek zor ve meşakkatlidir. Nefis, bu yolda en tehlikeli haramîdir, yol kesicidir, ondan iyice sakın. Bu yolun hırsızısı ise kibir ve kindir.]

*Kanı o kim halvete girmek diler
Halvet içre nefsin öldürmek diler⁴²⁵*

*Köşelerden bir evi halvet kılur
Oturur anda anı halvet bilür*

419 Cebecioğlu, age, s. 687.

420 Cebecioğlu, age, s. 321-323.

421 Cebecioğlu, age, s. 730.

422 Cebecioğlu, age, s. 597.

423 Âşık Paşa'nın tasavvuf anlayışı, Ali Alparslan tarafından *Âşık Paşa'da Tasavvuf* adlı doktora tezinde işlenmiştir. (Türkiyat Enstitüsü, Tez no: 566)

424 Âşık Paşa, age, I/166a.

425 Âşık Paşa, age, I/148b.

*Halvet oldur anda galbe olmaya
Endişe ol gönüle yol bulmaya*⁴²⁶

*Ölümünden ilerü ölmüş ola
Halvet ıssı ol kişi olmuş ola*

*Kendözünden çıkmayınca âdemi
Bulma kandesinde halvet demi*

[O halvete girmek dileyen, halvetle nefsini öldürmek isteyen nerede? Uzaklardan bir evi halvet mahalli olarak seçer, orada oturur. Onu da halvet kabul eder.

Halvet odur ki, orada dünya meşgalesi ağır basmamalı, bir takım endişe ve tereddütler gönüle gidecek bir yol bulmamalı.

Ölmeden önce ölmeli. İşte o zaman o kişi, gerçek halvet sahibi olmuş olur. İnsan kendisinden çıkmayınca (kendini aşamayınca), hiçbir yerde halvet zamanı (halvet kıvamı) bulamaz.]

10.20. SEYR U SÜLÛKUN MENZİLLERİ

Seyr u sülûk, gitmek ve girmek anlamlarındadır. Bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuğa tasavvuf dilinde seyr u sülûk denir. Allah'a doğru yolculukla başlar. Allah'a ulaşınca O'nun sıfatlarıyla muttasıf, isimleriyle mücehhez, ahlâkıyla ahlâklanmış olarak bedenî özelliklerden kurtulur, ilm-i ledünne ulaşır. Allah ile beraberliğin sonunda veli mertebesine erişir. Sonra halkı terbiye ve irşad için dönüş, artık mürşid görevi ile halka hizmet başlar.⁴²⁷

Âşık Paşa, seyr u sülûk esnasında geçtiği altı menzilden söz eder. Allah'a giden yolda sırasıyla ten, nefis, can, gönül ve akla arkadaşlık teklif eder:

*Altı nesne mansıb olmuşdu bana
İşid işbu hikmeti batgıl tana*

*Cân u gönül hem akl nefs ten dahi
Her biri bir key ganiydi ben dahi*⁴²⁸

426 Âşık Paşa, age, I/149a.

427 Cebecioglu, age, s. 637-638.

428 Âşık Paşa, age, I/220b.

(Bana altı şey durak olmuştu. Duy bu hikmeti de hayrete düş. Ben de dâhil, canı gönül, akıl, nefis ve ten, her birimiz çok zengindik.)

Âşık Paşa, bunların her birinin kendisini bir makamda terk ettiğini açıklar. Ten ve nefis yiyip içmekle, akıl ehl-i şeriatla, gönül ehl-i tarikatla, can ârif-i billahlar ile kalır. Âşık Paşa ise bütün bunları terk ederek hayret ve arz makamına ulaşır, benliğinden tamamen sıyrılır:

*Kaldı bunlar kamusu Benden irak
Uş bana bu acz evi oldu durak*

*Hak'dan ayruk hısmum daki
Pes bu kez zârı kılup ondum Hak'r⁴²⁹*

[Bunların hepsi de artık bana uzak oldu. Bana artık bu “acz” evi durak oldu. Cenab-ı Hak'tan başka yakınım, hısmım dahi kalmadı. Bu kez aciz kalıp ağlayarak Cenab-ı Hak'ı andım.]

Âşık Paşa, bu menzile ulaştığında Cenab-ı Hak tarafından altı şey gelir ve onları alır. Bunlar; inayet, hidayet, tevfik, akl-ı kül, aşk ve emr-i Hak'tır.⁴³⁰

*İşbu altı nesne dutdu elimü
Ol âcizlikten geçürdi yolumu*

*İltdi beni Hazret'e buldum murâd
Gördüm anda fazl u rahmet adlû dâd⁴³¹*

[Bu altı nesne elimi tuttu, yolumu o acizlik menziline çıkardı. Beni yüce Allah'a ilettiler. Muradıma erdim. O'nun katında rahmet, ihsan, lütuf ve adalet gördüm.]

Âşık Paşa, bu merhalede önceki geçici özelliklerini ebedi olanlarla değiştirdiğini böylece beyan eder.⁴³²

Âşık Paşa, *Garibnâme*'nin 9. babında da kendi tecrübe ettiği 9 menzile varmadıkça Hak'a varılamayacağını bildirir. Bunlar; istek, aşk, gurbet, kurbet

429 Âşık Paşa, age, I/226a.

430 Âşık Paşa, age, I/226b.

431 Âşık Paşa, age, I/226b.

432 Okuyucu, agm, s. 209.

(yakınlık), hayret, vuslat, istiğna, fena ve vahdettir.⁴³³ Âşık Paşa, son menzilde Allah ile bir olma makamı olan birlik mülküne ulaştığını anlattıktan sonra şöyle der:

*Çıktı mahlûk menzilinden mutlaka
Aslı Hak'dandı yine irdi Hak'a*

*Bu tokuz menzil ki yolda var durur
Yol eri uğrar anı bir bir görür*

*Geçmeyenler inedi maksûduna
İrmedi belli bilün ma'bûduna⁴³⁴*

[Böylece mahlûk menzilinden kesin olarak çıktı. Aslı Allah'tandı. Yine kavuştu.

Bu dokuz menzil yol üzerinde durmaktadır. Seyr u sülûke giren yol eri onları birbir görür.

Bu menzilleri geçmeyenler maksuda ulaşamazlar. Açıkça bilin ki mabuduna da kavuşamaz.]

10.21. NEBÎ, VELÎ, MÜ'MİN

Âşık Paşa, yüce Allah'ın insanı dört mertebede yarattığını dördüncü babda anlatır. Birinci mertebede peygamberleri, ikinci derecede velileri, üçüncü derecede de Allah'a ve Hz. Peygamber (sav)'e itaat eden mü'minleri zikreder. Dördüncü dereceye ise kâfirleri koyar ve kalblerinin ve kulaklarının mühürlendiğine ve gözlerine de bir perde çekilmiş olduğuna işaret eder:

*Birini viridi nübüvvet hil'atin
Kamulardan yüce kıldı devletin*

*Birini viridi velâyet tahtını
Urdu gönüllerde onun rahtını*

*Birinin imân ile yâr eyledi
Anun için dilde ikrâr eyledi*

*Birinün gönline mühür urdl Çalab
Kılısdur bunlara katı azab⁴³⁵*

433 Âşık Paşa, age, II/108a-b.

434 Âşık Paşa, age, II/108b.

435 Âşık Paşa, age, I/107b.

[İnsanlardan) bazılarına peygamberlik (nebilik) elbisesi verdi. Onların mertebelerini hepsinden yüce tuttu.

Bir kısmına da velilik tahtı verdi. Gönülleri de onun levazımatı ile donattı. Bir kısmını da iman ile yoldaş kıldı. Onlar da bunu dilleriyle ikrar ettiler. Bazılarının gönlüne de (inkârları nedeniyle) Allah mühür vurdu. Bunlara şiddetli azap edeceğini vaat etti.]

Peygamberlere, nübüvvetin ispatı için mucize verilmiştir:

*Enbiyâdur ol bölük bu dünyâda
Meşhûr olup her birigeldi ada*

*Mu'cizeyle dünyâyı dutdı bular
Niçe men men diyeni utdı bular⁴³⁶*

*Enbiyânun mu'cizâtın arturur
Kim anunla bu yol kâyim durur⁴³⁷*

[Dünyadaki o bölük peygamberlerdir. Meşhur olup her birinin adları anılırlar.

Bunlar, mucizeyle dünyaya hâkim oldular. Nice ben, ben diyeni yendiler. (Allah'ın verdiği feyiz) peygamberlerin mucizelerini artırır. Böylece bu yol ayakta kalıp devam eder.]

Velilere de keramet verilmiştir. Gaye, onu görenlerin imana boyun eğip Allah'a İslam'a yönelmeleridir:

*Bir gürûh kim vilâyet ehlidür
Şol erendür kim kerâmet ehlidür*

*Evliyâdur ol bölük belli beyân
Halk içinde her biri olda ayân⁴³⁸*

[Bir topluluk da velilik rütbesi verilenlerdir. Onlar, keramet sahibi erenlerdir.

O bölük, apaçık veliler topluluğudur. Bunların her birisi halk içinde ortaya çıkmışlar, tanınmışlardır.]

436 Âşık Paşa, age, I/107b.

437 Âşık Paşa, age, I/108b.

438 Âşık Paşa, age, I/107b-108a.

İslam inancına göre her mü'min, Allah'a kulakta aldığı yola bağlı olarak gayretiyle vefî olabilir, keramet de gösterebilir. Ama dinî gayretiyle kimse nebî olamaz. Peygamberlik kesbî değil, vebhîdir.

Yani peygamberlik, kişisel çabayla elde edilemez. Peygamberler, Allah tarafından seçilip gönderilen insanlardır.

Enbiya ve evliyadan sonra mü'minler topluluğunu zikreden Âşık Paşa, onların da iman gayretiyle ilham alabileceklerini söyler:

*Bir gürûhu kim imândur yoldaşı
İtikâd u sıdk u ikrârdur işi*

*Mü'min eydür bunlara Kur'an'da
Hak Mürşid önünde okur bunlar sebak*

*Ne ki mürşid dir ise dinler bular
Her işi ilhâm ile anlar bular*

*Mü'minûn bahşayişi ilhâm olur
Gizlü işeler gönline görnü gelir⁴³⁹*

[Yoldaşı iman olan topluluğun işi doğruluk, inanma ve ikrardır. Cenab-ı Hak bunlara Kur'an'da mü'min diyor. Bunlar mürşid önünde ders okurlar, dinlerler.

Mürşid ne derse bunlar dinlerler. Her işi de ilham ile anlarlar.

İlham, mü'mine bahşedilmiştir. (İlham ile) gizli haller gönlüne doğuverir.]

Âşık Paşa enbiya, evliya ve mü'min hakkında bu bilgileri verdikten sonra kâfirin hallerini ve akibetlerini anlatmaya başlar. Kâfir ve münafıklar aynı akibete uğrayacaklarını, hal ve gayelerinin aynı olduğunu ifade eder.⁴⁴⁰

10.22. EVLİYA VE DEĞERİ

Evliya, veli kelimesinin çoğuludur. Hayatını nefis mücadelesiyle geçiren, İslam'ı takva boyutunda yaşayan, Allah'ın emirlerinin yanı sıra Hz. Muhammed (sav)'in sünnetini titizlikle uygulamaya çalışan Allah dostlarına evliya denir. Sürekli

439 Âşık Paşa, age, I/108a.

440 Âşık Paşa, age, I/108a.

olarak ibadet ve itaata devam ederler. Nefis ve şeytanın vesveselerinden Allah'a sığınıp günah ve isyandan uzak durmaya çalışırlar. Onlar, Allah'ı severler, Allah da onları sever. Gerçek Hak dostudurlar. Âşık Paşa, evliyayı şöyle anlatır:

*Evliyâdur anı Çalap hükmi ile
Şâh olup hüknin yöridür gönüle*

*Bu gönül âhir Çalap mülki durur
Mülkini sevdik kuluna bildürür*

*Mevlâ'nun sevdik kuludur evliyâ
Evliyâdur doğru varan Mevliyâ*

*Evliyâdur kim bulara korku yok
Dünyâda hem ahiretde kaygu yok⁴⁴¹*

[Allah'ın emri ile sultan olup gönüllere hükmeden, evliyadır. Bu gönül, sonuç itibariyle Allah'ın mülküdür. Mülkünü sevdiği kuluna açar, tahsis eder. Evliya, Mevla'nın sevdiği kullardır, Yolu Mevla'ya doğru gidenler, evliyadır. Evliyaya asla korku yoktur. Dünyada ve ahirette kaygı da yoktur.]

Âşık Paşa, evliyaya saygıyı ön planda tutar. İnsanlığın onların dua, himmet ve bereketlerine muhtaç olduğunu anlatır:

*Evliyâdur bilgil anı evliyâ
Bizi oldur başlap iltür Mevliyâ*

*Evliyâdur kim bularun himmeti
Taze dutar dünyâda hir ni'meti*

*Pes velîdür dünyâda berket bize
Ol virür Hak'dan yana harket bize*

*Dünyâ oldukça bular olsa gerek
Bunların âhi durur göğe direk⁴⁴²*

[Şunu iyi bil ki; onlar evliyadır. Bizi tutup Mevlâ'ya onlar ulaştırırlar. Onlar velilerdir. Bunların himmeti, dünyada her nimeti taze tutar. İşte dünyada veliler,

441 Âşık Paşa, age, I/92a-b.

442 Âşık Paşa, age, II/194b.

bize berekettir. Onlar, bize Hak'tan tarafa hareket (etme şevki) verirler.

Dünya durdukça bunlara ihtiyaç vardır. Bunların duası, göğe direk vurur.]

Aşık Paşa, mü'minleri irşad eden, onları Hakk'a yönelten velileri hürmetle anar ve onlardan övgüyle söz eder:

*Evliyâdur ol kerâmetlü gönül
Her duâ kim kıldılar oldu kabûl*

*Evliyâdur enbiyâ hükmün süren
Evliyâdur halkı Hakk'a irgüren*

*Evliyâdur kim bular yol vardılar
Yol içinde Hakk için cân virdiler*

*Evliyâdur dünyâda dîn direği
Eşiğinde kul durur dünyâ beği*

*Evliyâdur Halık'un genchânesi
Evliyâdur mahlûkun mestânesi*

*Evliyâdur gözgü olan ol yüze
Dost yüzi ol gözgünden görnür bize*

*Evliyâdur Tanrı'nun sevdük kuli
Anun için adları oldu velî⁴⁴³*

[Evliya, gönlü cömert, zengin insanlardır. Duaları hep kabul olur.

Evliya, peygamberlerin hükmünü devam ettirirler. Halk'ı Hakk'a erdirirler.

Evliya, Hak yolda devam ettiler ve o yolda Hak için can verdiler. Evliya, dünyada dinin direğidir. Eşiğinde dünya beyleri köle olurlar. Evliya, Yaraticı'nın hazine dairesidir. Evliya, yaratıkların, uğrunda kendilerinden geçtikleri kimselerdir.

Evliya (Allah'ın) cemalinin aynasıdır. Dost yüzü, bize o aynadan görülür.

Evliya, Tanrı'nın sevdiği kullardır. Onun için adları veli (dost) olmuştur.]

443 Âşık Paşa, age, II/97a-b.

10.23. MÜRŞİD ARAYIŞI

Tarikata yeni giren mürid, seyr ü sülûkde ilerleyebilmek, önüne çıkan manevî engelleri aşır kısa sürede Cenab-ı Hakk'a vuslata erebilmek için din konusunda yol gösteren, tasavvuf konusunda şeyh mertebesine ulaşan mürşide ihtiyaç vardır. Âşık Paşa da kendi halini tasvir ederken suret, nefis, can, gönül, akıl, aşk-ı heva ve rıza-ı Hak vuslata erebilmek,

Hakk'ın cemalini görebilmek için mürşid arayışına başlıyor ve bu yola yalnız gidilemeyeceğini, kimse yoldaş olmadan Hakk'a erilemeyeceğini vurguladıktan sonra şöyle diyor:

*Bir kılavuz hâcet oldu pes bana
Kim beni bensüz ala ilte ana*

*İstedüm buldum anun pertavını
Ana ol ilte meger bensüz beni*

*Berk yapışdum dutdum anım etegin
Ol meger İlte beni dosta değn*

*Zât içinden hoş münâcât eyledüm
Bî-zebân bî-harfı bî-savt söyledim*

*Eytdüm ey pertâv-ı Hak dutgul elüm
Hod ne el var ne ayak açgıl yolum*

*Al beni bensüz ilet andan yana
Kendüsüz varmak gerek dosttan yana*

*Ortadan götürildi ol hicr ü firâk
Pes yakın oldu bana cümle irâk⁴⁴⁴*

[Beni benliğimden sıyrırıp O'na iletecek bir kılavuza ihtiyacım oldu.

Beni bensiz ona iletecek O'nun ışığını aradım, buldum. Beni dosta değin iletmesi için eteğini tuttum, sıkıca yapıştım. İçimden güzel yakarışlarda bulundum. Dilsiz, harfsiz, sözsüz (gönlümce) söyledim.

Dedim; ey Hak ışığı! Tut elimi, Aslında ne elim var, ne ayağım, sen yolumu aç (yol göster).

444 Âşk Paşa, age, I/280a.

Beni al. O'ndan yana beni bensiz ilet. Zira dosta benliksiz ulaşmak gerekir. (Sonunda) uzaklık ve ayrılık ortadan kaldırıldı, bütün uzaklar bana yakın oldu.]

Âşık Paşa, seyr ü sülûkde ilerleyebilmek için mürşide ihtiyaç olduğunu belirterek bu yola girenlerin en kısa zamanda bir mürşide tabi olmaları gerektiğine işaret eder:

*Yalnızun hiç kimseye yol varmadı
Kılavuzsuz Hak yolun başarmadı*

*Kılavuz gerek yola girenlere
Kim varalar diledikleri yire*

*Dirilüp Qlavuza uyanların
Menzili gevhir kanudur anların*

*İşbu söze gerek tanık ister isen
Eydeven ger aşkile dinler isen*

*Görsene şol kgzı kim gelür geçer
Cümle bir kılavuza uymuş uçar*

*Kılavuz ilter bunları menzile
Çün biriküp bile girdiler yola⁴⁴⁵*

*Sen dahi kılavuza biter isen
Ulular eteğini tutar isen*

*Yol varasun seyr ü cevlân ile
Hiç gümânsuz eresin ol menzile*

*Kangı cemiyet ki kılavuzu var
Cümle halkun farkı üstünde uçar*

*Anların kim yok durur kılavuzu
Ol durur bu cümle halkın yavuzu⁴⁴⁶*

445 Âşık Paşa, age, I/29b.

446 Âşık Paşa, age, I/30a, II/221a.

[Hiç kimse, yalnız başına yola gidemedi. Kılavuzsuz Hak yolunda ilerlemeyi başaramadı.]

Tarikata girenlere, diledikleri yere varabilmeleri için kılavuz gereklidir. Dirilip toparlanıp kılavuza uyanların menzili, değerli taşların ocağıdır, Bu söze gerekli tanık ister isen, beni aşk ile dinlersen, söyleyivereyim.

Baksana, şu gelip geçen kaz sürüsüne, hepsi de bir kılavuza uyup uçuyorlar. Kılavuz, onları varacakları yere götürür. Çünkü toplanıp birlikte o yola girdiler.

Sen de bir kılavuza (mürşide) uyarsan, uluların eteğinden tutarsan;

Gezip dolaşarak tarikatta ilerlersin, hiç şüphesiz varacağın yere ulaşırsın. Hangi cemiyetin kılavuzu varsa, tüm halktan farklı olarak onların üstünden uçar.

Kılavuzu (mürşidi) olmayan toplumlar da tüm yaratılmış en kötüsü, en azgındırlar.]

10.24. ŞEYH-MÜRİD İLİŞKİSİ

Tasavvufta tarikat, şeyh ve mürid kavramları çok sık kullanılır. Tasavvufun birçok tanımı vardır. Tasavvuf, İslam'ı ayet ve hadis çerçevesinde takvaya önem vererek yaşamaktır. Bir başka ifadeyle Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber Muhammed (sav)'in anladığı gibi anlamak ve onun yaşadığı gibi yaşamaktır.

Tarikat âdâb ve erkânında şeyh ve müridin konumu bellidir. Şeyh, tarikat önderidir. Kulu Allah'a, Allah'ı kula sevdirmek isteyen kişidir. Müridleri, sözden çok yaşayışıyla örnek olarak eğitir, halle terbiye eder. Şeyh, dinî bilgilere sahip, fenâ makamını geçmiş ve güzel ahlâk ile süslenmiş olmalıdır. Şeyh kâmil olmalı ki müridi kemâle erdirebilmelidir.

Mürid ise Allah'a kavuşmayı arzu eden kişidir. Allah ve Rasûlü'nün ahlâkıyla ahlâklanmak isteyen ve onu olgunluğa erdirecek bir şeyhe bağlanan kimsedir.

Aşık Paşa, Garibnâme'sinin 6. babının 4. kısmında şeyh ve müridin hallerini ele alır. Yol eri olarak tarif ettiği evliyanın altı yönden kuşatıldığını izah ederken sağ yanından sıkıntılar, sol yanından meşakkatler, önden kınamalar, arkadan rezillikler aşağıdan mihnet gelmesine karşılık yukarıdan rahmet indiğini ve mürşidin bu şartlar altında irşada devam ettiğini anlatır.⁴⁴⁷ Sonra mürid ile mürşidin beraberliğini vurgular:

447 Âşık Paşa, age, I/181b-182a.

*Saf u safdur bu murid mürşid ile
Yol içinde yoldaş olmuşlar bile*⁴⁴⁸

[Mürid ile mürşid yol içinde yoldaş olmuşlar, saf saf olarak birlikte yürümüşlerdir.]

Şeyh ile müridin birbirlerine karşı üçer vazifesi vardır. Şeyhin vazifeleri; feyzini müriden esirgememesi, insanlara kalb gözüyle (yaratıcının nazarıyla) eşit düzeyde bakması ve feraset sahibi olup müridinin dertlerini takip ederek ilgilenip ona kaldıramayacağı yük yüklememesidir.⁴⁴⁹

Müridin vazifelerine gelince; öncelikle şeyhini kabullenip sıdk ile bağlanmalı, şeyhe saygıda kusur etmeyip ondan hiçbir şeyi esirgememeli ve şeyhin söylediklerinin hepsini Hak'tan bilerek ona göre davranmalıdır.⁴⁵⁰

Âşık Paşa, şeyhin müridi yetiştirmesini daha iyi anlatabilmek için ekini ekme örneğini verir. Şeyhi ekim yapan çiftçiye benzetir. Ekinin yetişmesi için ekinci, tane, toprak, su, güneş ve Cenab-ı Hakk'ın izni ve emri olması gerektiğini belirttikten sonra şeyhi çiftçiye benzetir ve onun da o kadar hünerli ve gayretli olması gerektiğini söyler.

Âşık Paşa'ya göre şeyh, Kur'an tanesini, toprağa benzeyen mü'minin kalbine ekmelidir. Su mesabesindeki hikmet nuruyla aydınlatmalı, güneş huzmeleri durumundaki aşk ateşiyle pişirmelidir. Sonunda Cenab-ı Hakk'ın emrine uyup halini O'na havale etmelidir.⁴⁵¹ Âşık Paşa, mürşid ve mürid ilişkisini şu beyitleriyle dile getirir:

*Her ki sevdi Tangrı'nun dostlarını
Bî-gümân ol göriser dîdârını*⁴⁵²

*Din bu şeyhdür kim anı bağlak Hak'a
Bağlanur berkir bulur ömr-i bekâ*

*Hazrete mürşid durur itlen bizi
KirtÜ sözdür kirtü bilgil bu sözi*⁴⁵³

[Kim Allah dostlarını severse, şüphesiz ki (ahirette) cemalini görecektir. Şeyh, onu Hakk'a bağlayan kişidir, dini de ona o öğretir. Böylece o da (Hakk'a) sıkıca

448 Âşık Paşa, age, I/182b.

449 Âşık Paşa, age, I/186a-187a.

450 Âşık Paşa, age, I/187b-188a; ayrıca bk. Okuyucu, agm s. 208.

451 Âşık Paşa, age, I/189b-191b.

452 Âşık Paşa, age, II/158a.

453 Âşık Paşa, age, II/159ab.

bağlanır ve ebedi hayata kavuşur.

Bizi, yüce Allah'a ileten kişi şeyhdir, mürşiddir. Bu, hak sözdür, bu sözü hak bil, doğruluğunu kabul et.]

*Mürşidün doğru mürîd key yâridur
Doğru durmazsa bilün ağıyardur⁴⁵⁴*

*Mürşidün doğru mürîd kalkanıdur
Doğru olmazsa bilün düşmanıdur*

*Mürşidün dirliği kalkan ana
Yoka hiç yoktur meded halkdan ana⁴⁵⁵*

[Doğru müridi şeyhin dostudur. Doğruluğu terk ederse bilin ki şeyh, ona yabancısıdır, ondan uzak durur.

Doğru müridi mürşidin şeyhin kalkanıdır. Doğruluğu terk ederse bilin ki, şeyh ona düşmandır.

Mürşidin (şeyhin) yaşayış biçimi de ona (müride) kalkandır. Yoksa halktan ona hiçbir ilgi olmaz.]

454 Âşık Paşa, age, I/182b.

455 Âşık Paşa, age, I/184a.

10.25. İNSANLAR VE NEFİSLER

İnsanlar, farklı karakterlerde yaratılmışlardır. Her insanın bedeni, ruhu, akı olduğu gibi nefsi de vardır. Nefs kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de sekiz ayrı manada kullanılmıştır. En çok kullanılan anlamı, kötülüğü emreden kuvvet şeklindedir.⁴⁵⁶ Bundan hareketle tasavvuftaki şekliyle nefse hâkim olmak ve nefisle mücadele etmek fikri ön plana çıkar. Bu düşüncenin temelinde de Tebuk Seferinden dönen Hz. Peygamber (sav)'in "Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz" sözleri bulunmaktadır.

Tasavvufun temel konularından biri de nefsin ben ve benlik anlamlarından hareketle "Nefsini bilen Rabbini bilir" düsturudur. Onun için tasavvufta nefsini bilmek, insanın kendi acizliği, bilgisizliği ve noksanlarını bilmesidir. Rabbini bilmek ise, Allah'a yüceliği, sonsuz ilmi ve kudreti, her türlü noksanlıklardan uzak mükemmel varlığıyla iman etmesidir.

Tasavvufun temel konularından biri olan nefis ile Aşık Paşa'nın ilgilenmiş olması doğaldır. Âşık Paşa, nefis konusunu sufiyane bir üslupla ele almıştır. Garibnâme'nin dokuzuncu babının onuncu destanında bu konuyu derinlemesine incelemiştir.

Âşık Paşa, âlemin yaratılışından önce ruhlar âleminde seyre çıkararak ruhların karakter tahlili ile söze başlar. O âlemde dokuz bölük insanla karşılaşır. Hangisini gördüyse ona uymak ister. O zaman işin içinden çıkamayacağını fark eder. Allah'a yalvarır, bir mürşid göndermesini ister. Allah tarafından gönderilen kılavuza, Hızır (as)'a mürid olur. Onunla birlikte yola koyulur. Bir meclise uğrarlar. Orada kötü huylu insanlarla karşılaşır. Adları mü'min ama sanki dinleri farklı gibidirler, Onlarda Allah'ın yasakladığı her şey vardır. Şeyhine bunları sorar,⁴⁵⁷ O da şöyle der:

*Eytdi bunlar sâfi dünya ehlidir
Nefs-i emâre bunların nefsidir⁴⁵⁸*

[Dedi ki: Bunlar sadece dünyaya taparlar. Bunların nefisleri, Nefs-i Emmâre'dir.) Ardından ikinci gruba rastlarlar. Hayatlarına fitne ve fesat, günah ve isyan hâkim olmuştur. Tövbe ediyorlar ama sözlerinde durmuyorlar. Şeyhi, bunların nefs-i levvâme sahibi olduklarını söyler:

*Eytdi bunlar âdem-i zât aslıdur
Nefs-i levvâme buların nefsidir⁴⁵⁹*

456 Yûsuf, 12/53; Tâhâ, 20/96; Mâide, 5/30.

457 Âşık Paşa, age, II/145a-147a.

458 Âşık Paşa, age, II/147b.

459 Âşık Paşa, age, II/148a.

[Dedi ki: Bunlar, bizzat insanoğlunun aslıdır. Bunların nefisleri de Nefs-i Levvâme'dir.]

Âşık Paşa bu meclisten de ayrılır. Şeyhi ile birlikte giderken bir topluluğa daha rastlarlar. Bunlar, diğerlerine göre daha suskun ve sakinler. Kendilerini güven içinde, huzurlu hissediyor. Allah'ın emrine itaatkârlar. Kendilerinden üstünlerine saygı veya aşağıdakilere yardım duyguları yoktur. Şeyhi bunları da şöyle tanımlar:

*Eytdi bunlar şol gürûhdur kim bular
Mutmainne nefis ile tutdı hular*

*Yani münkad u mutîdür her işe
Eyü yavuz kamu bir eytmez nişe⁴⁶⁰*

[Dedi ki: Bunlar, Nefs-i Mutmainne sahibi olan ve o huyu sahiplenen zümredir.

Yani haline boyun eğenler ve itaatkârdırlar. Hiçbir şeyi iyi veya kötü diye irdelemezler.]

Bunlardan da ayrılıp giderken bir şehre varırlar. Buranın halkı; her işe boyun eğen, itiraz etmeyen, zenginleri fakirlikten korkmayan, fakirleri de zenginlik sevdasında olmayan, cehennem endişesi taşımayan, cennet için çalışmayan, Allah'tan gelen her şeye razı olan karaktere sahipler. Şeyhi bunları över:

*Eytdi bunlar şol rızâ ehli durur
Nefs-i râziyye onun nefsi durur*

*Râzı olmuşdur bular Hak emrine
Ni nazar küfre kılurlar nî dîne⁴⁶¹*

[Dedi ki: Bunlar, rıza ehli kimselerdir. Nefisleri de Nefs-i Râziyye'dir. Bunlar sadece Allah emrine razı olmuşlardır. Onlar, küfre veya başka bir dine bakmazlar.]

Buradan geçip başka bir şehre vardıklarında insanların hepsinin bir şeyleri beğenip âşık olduklarını görürler. Aşık oldukları, her birinin farklı şeyler: İyiler de var, sapkınlar da. Tutkularıyla inim inim inlemekteler. Şeyhi bunları şöyle anlatır:

*Eytdi nefis-i âşika bunlar durur
Bunların nefsinde bu aşk var durur*

460 Âşık Paşa, age, II/148b.

461 Âşık Paşa, age, II/149b.

*Bu gürûhda aşk durur erkân-ı dîn
Anun için sevdi bunlar gördüğün⁴⁶²*

[Dedi ki: Bunlar, Nefs-i Aşıkâ sahibidirler. Bunların nefislerinde sadece aşk ve tutku vardır.

Bu toplulukta dinin temeli aşktır. Onun için bunlar, gördüklerini severler.]

Âşık Paşa, şeyhiyle buradan da ayrılıp bir başka şehre varırlar. Oradakiler, çok konuşuyorlar. Kimi hoşlandığı şeyleri, kimi sevdiklerini anlatıyorlar, yanıp yakılıyorlar. Şeyhi bunlar için de şöyle der:

*Eytdi nefs-i nâtıkadur bu kavüm
Bu gürûhda ne salât var ne savüm*

*Dilleridür bunların sermâyesi
Dil içinde nakd ü genc ü mâyesi⁴⁶³*

[Dedi ki: Bu kavim, Nefs-i Nâtika sahibidir. Bu toplumda namaz, oruç yoktur.

Bunların sermayesi, dilleridir. Paraları, hazineleri ve mayaları, hep o dil içindedir.]

Burada zaten kalamazlar. Oradan ayrılınca heybetli bir şehir görüp girerler. İnsanları ufak tefek ve yoksuldurlar. Malları da kibirleri de, dünya kaygıları da yoktur. Kimse çalışmıyor. Şeyhi, bunlar için de iyi şeyler söylemez:

*Eytdi şol nefs-i fakîredür bular
Ol fakîrlik huydur işbu hular*

*Dünyâdan bular elin çekmiş durur
Âhiret rengin dahi dökmüş durur⁴⁶⁴*

[Dedi ki: Bunlar, Nefs-i Fakire sahibidirler. Bunların huyları, fakirlik huyudur.

Bunlar, dünyadan el etek çekmişlerdir. Ahiret havasım da terk etmişlerdir.]

462 Âşık Paşa, age, II/150ab.

463 Âşık Paşa, age, II/151a.

464 Âşık Paşa, age, 11/151b-152a.

Buradan sessiz ve sakin bir beldeye varırlar. Ölü gibi yaşayan, kimseyle konuşmayan, din ve dünya kaygısı taşımayan, ar, namus, utanma duygusunu yitirmiş bir toplulukla karşılaşılırlar. Şehirde başıboşluk hâkimdir. Şeyhi bunları şöyle açıklar:

*Eytdi nefis-i fâniye bunlar durur
Bellü ne yoktur bular ne var durur*

*Bell bunlar ne vücuddur ne adem
Ne bularda şâdilik vardur ne gam*⁴⁶⁵

[Dedi ki: Bunlar Nefs-i Fâniye sahibidirler. Bunların varlıkları veya yoklukları belli değildir.

Bunların var veya yok oldukları belli olmadığı gibi mutlu veya kederli oldukları da belli değildir.]

Şeyhi, onu buradan da uzaklaştırır. Sonunda mamur bir şehre getirir. Orada bezenmiş bir tahtta bahtiyar birinin oturduğunu görürler. Çevresini veliler ve peygamberler kuşatmışlardır. Tüm mü'minler, yönlerini ona çevirmişlerdir. Tüm canlar, onu önder bilmişler, ona uymuşlardır...

Âşık Paşa, bu zatı merak eder. Şeyhi ona bütün açıklığıyla anlatır:

*Eytdi nefis-i kâmiledür bu vücûd
Yir ü gök ehli ana kıldı sücûd*

*Anı sevmekten yarattı nüh hfelek
Arş u ferş ü cism ü cân ins ü melek*

*Hem Habîbüm deyüp anı ohşadı
Ol gelicek cümle dinler kohşadı*⁴⁶⁶

[Dedi ki: Bu zât, Nefs-i Kâmile'dir. Yer ve gök halkı hep ona secde ederler. Allah, O'nu sevdiği için dokuz feleği, arşı, ferşi, beden ve canı, insanları ve melekleri yarattı.

465 Âşık Paşa, age, II/152b.

466 Âşık Paşa, age, II/153b.

O'na Habibim (sevgilim) diye ilgi gösterdi. O gelince bütün dinlerin hükmü ortadan kalktı.]

Aşık Paşa Nefs-i Emâre, Levvâme, Mutmainne, Râziye, Âşık, Nâtıka, Fakire ve Fâniye'yi anlattıktan sonra, özlemine duyduğu Nefs-i Kâmile sahibi Hz. Muhammed (sav)'i ruhlar âleminde temaşadan sonra mü'minleri, Nefs-i Emmâre'yi değil de Nefs-i Marziyye'yi tercihe yönlendiriyor.

*Ger bana ol nefs-i emâre var
Dost yolunda olmadı yoldaş u yâr*

*Yoldaş oldı nefs-i marziyye bana
Her nefes darter beni dosttan yana⁴⁶⁷*

[Bende bir nefs-i emmâre var ki dost yolunda bana hiç yoldaş ve dost olmuyor.

Bu durumda bana, nefs-i marziyye yoldaş oldu. Her an beni, dosttan yana çekiyor.]

10.26. HAKK'A ERİŞMEDE GEMİ ÖRNEĞİ

Aşık Paşa'nın Garibnâme'sinin sekizinci babının onuncu destanında dünyayı bir denize, insanoğlunu da gemiye benzetir. Gemi için sekiz nesne gerekir: Deniz, gemi, yelken, rüzgâr, gemi direği, kaptan, yolcu ve yük. Bir gemi için bunların gerekli olduğunu uzun uzun anlatır.⁴⁶⁸

Sonra bu sekiz nesnenin tasavvufi mahiyette şerhini yapar:

Denizden maksat, bu âlemdir. Hak emriyle her an dalgalar yani binlerce zuhurat ve fiiller meydana gelir ve kaybolur.

*Gemi ise ten, yani insandır.
Geminin yelkenleri ise gönüldür.*

Rüzgâr, (hava) heva ve heveslerimizdir. Heva rüzgârıyla dolan gönül yelkeni, vücut gemisini ilden ile götürür. Hak emri olmadan hiçbir şey olmaz.

Geminin lengeri (direği), şeriattır.

Kaptanı akıldır.

Yolcuları fikirdir.

467 Âşık Paşa, age, I/280b.

468 Âşık Paşa, age, II/69a-72b.

Mal ve meta diye adlandırılan yükü de kişinin amelleridir.⁴⁶⁹

Aşık Paşa, dünyayı denize benzeten bu tasavvufi temsilden sonra konuyu şöyle bağlar:

*Çün denizdir dünyâ sen anda gemi
İmdi neymiş gör selâmatlık emi⁴⁷⁰
Denzi girse bu gemi gemye ne bak
Çün deniz gemiy egire olur helâk*

*Geldi bunda evliyâ vü enbiyâ
Bir nazar kıl aklıla bu ma'niye*

*Dünyâya girmekligun pes aybı yok
Gam değul bu dünyâlık olursa çok*

*İlla dünyâ gönlüne yol bulmasun
Key sakın kim gemiye su tolmasun⁴⁷¹*

*Hem denizde bu gemi gark olmasun
Yani kim şeytân imânun almasun*

*Tâ selâmet iresün maksûduna
İletsin sıdku safâ ma'bûduna⁴⁷²*

[Mademki dünya deniz, sen de oradaki gemisin, şimdi kurtuluşa ermenin ne olduğuna bak, gör.

Gemi denize girse, gemiye bir şey olmaz. Ama deniz gemiye dolarsa, gemi helak olur, batar.

Buraya (dünyaya) peygamberler ve veliler geldi. Buradaki ince manalara akıl (gözüyle) bir bak.

Dünyaya girmenin, meyletmenin bir ayıbı yok. Dünyada mal mülk çok olursa bunda üzülecek bir şey de yok.

Ancak dünya, gönlünde yer tutmasın. Sakın ha gemiye su dolmasın. Denizde de bu gemi batıp kaybolmasın. Yani şeytan (kalbinden) imanını alıp götürmesin.

Selamtle emeline ulaşmış, sonunda doğru ve temiz kalb ile ibadet ettiğin Allah'a kavuşasın.]

469 Çelebioğlu, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, s. 646-648.

470 Aşık Paşa, age, II/76a.

471 Aşık Paşa, age, II/76b.

472 Aşık Paşa, II/77a.

10.27. HASTALIKLAR VE ÇARELERİ

İnsan, yaratılış itibariyle hayatı boyunca çeşitli hastalıklara maruz kalabilecek konumdur. Ama hiçbir hastalık çaresiz değildir. Ölümden başka her illetin tedavisi mümkündür, ilacı aranıp bulunmalıdır:

*Hiç hâcet yok kim olmaz revâ
Hiç derd yok kim ana yoktur deva*

*İlla meger kim ecel irmiş ola
Kamu işden ol kişi kalmış ola*

*Kim anun derdine derman olmaya
Rencine tımâr assı kılmaya*

*Pes bilün sayrulara vardır meded
Tanrı'nın fazlı üküştür bî aded⁴⁷³*

[Giderilemeyecek bir ihtiyaç, devası olmayan bir hastalık yoktur. Eğer ecel sona ermişse, o kişi bütün işlerden ayrılmak zorundadır.

Onun derdine derman bulunmaz. (Ölüm) illetinin tedavisine imkân yoktur. Sonra iyi bilin ki, her hastalığa çare vardır. Tanrı'nın lütuf ve ihsanı sayısızdır ve çoktur.]

Aşık Paşa, böyle bir girişten sonra insanoğlunun maruz olduğu beş hastalığı sayar ve bunların çarelerini açıklar.

1. Ten hastalığı

Cerihat vs.dir ki, bunu doktor tedavi eder:

*Tende ya nesne çıkar ya zahm olur
Ana ne dermân gerek cerrâh bilür*

*Bu tenün sayruluğu şoldur ayân
Ana cerrâhdur hekîm belli beyân⁴⁷⁴*

[Vücutta ya yara veya ağrı olur. Ona ne çare gerektiğini cerrah (doktor) bilir. Bu vücudun hastalığı bellidir. Ona cerrah olan doktorun (çare bulabileceği) apaçıktır.]

473 Âşık Paşa, age, I/153a.

474 Âşık Paşa, age, I/153b.

2. Nefis hastalığı

Yeme içmeden kesilme şeklinde ortaya çıkar. Bunun tedavisi, yine doktora aittir.

*Nefsde şoldur sayruluk kim halk bilür
Sayru dip dostlar anı sora gelür*

*Çün yimek içmek bu nefis elindedür
Pes tagayyurluk dahi yolundadır*

*Ol ki nefis sayrılığudur şol durur
Ana dermân tıp içinde bol durur⁴⁷⁵*

[Nefis hastalığını halk iyi bilir. Dostları ona hasta diyerek (hatırını) sormaya gelirler.

Çünkü yemek içmek bu nefsin elindedir. Değişip başkalaşmak da nefis yolundadır, nefse bağlıdır.

O nefis hastalığıdır ki tıpta onun çaresi çoktur.]

3. Akıl hastalığı

Vesvese, hayal âlemine dalmak gibi akla ait hastalıklardır. Bunun tedavisi de ehlullahın, velilerin elindedir.

*Aklun oldur renci kim fikri şaşar
Fikrine olmayası işler düşer*

*Böyle olsa pes akıl rencur olur
İşbu rencden akl sohbetden kalur*

*Evliyânun sohbetin her kim bula
Aklı anun işbu rencden kurtula⁴⁷⁶*

[Aklın hastalanması halinde fikri şaşar, düşüncesi bozular. Aklına olmayacak işler, hayaller gelmeye başlar.

Böyle olunca da akıl hastalanır. Bu hastalıktan dolayı akıl, (evliyanın) sohbetinden (uzak) kalır.

Evliyanın sohbetini kim bulursa onun akli bu hastalıktan kurtulur.]

475 Âşık Paşa, age, I/153b-154a.

476 Âşık Paşa, age, I/154a.

4. Gönül Hastalığı

Gönülde ortaya çıkan gam, kaygı, kasvet, keder gibi sıkıntı ve hastalıklardır. Çaresi, uluların sohbetine katılıp Allah'ın nuru ve hikmetiyle tedavi olmasındadır.

*Çün gönül rencur ola kaygu dutar
Kaygudan kaynar yine kaygu biter*

*Ol ulular sohbetini istisün
Varsun anda ilm ü hikmet dinlesün*

*Çünki hikmet işide ol şâd ola
Gönli kamu kaygudan âzâd ola*

*Çün gönülden kaygu külli sürile
Renci anun sağlığa değşürile⁴⁷⁷*

[Gönül hastalanınca onu kaygı sarar. Kaygının birinden kurtulur diğer kaygı başlar.

O kimse ulular sohbetini arayıp bulsun. Gitsin orada ilim ve hikmet dinlesin.

Çünkü o, hikmet işitirse mutlu olur. Gönlü, bütün kaygılardan kurtulup özgür olur. Çünkü gönülden kaygı tümüyle sürülüp çıkarılır. Hastalığı, sağlığa dönüşür.]

5. Can hastalığı

Günah işlemekle ortaya çıkan bir hastalıktır. İnsan, günaha daldıkça asıl sevgiliden uzaklaşır. Günah, dağ gibi büyür ve insan onun altında ezilir. Günah ateşinden can hastalanır, acze ve sıkıntıya düşer. Can hastalığının ilacı, tövbedir, günahlarından vazgeçip Yaratıcı'ya dönmek, onun emirlerine uygun yaşamaya karar vermektir.

*Pes ol oddan cân bu kez sayru olur
Zîrâ dostdan dirliği ayru olur*

*Çün günâh cânı gelür kat kat basar
Mahûs eyler seyrini Hak'dan keser*

*Tevbedür cân rencine şerbet bilün
Ey yârânlar tevbeye rağbet kılun⁴⁷⁸*

[İşte o (günah) ateşinden bu kez, can hastalanır. Böylece dostla olan yaşantısı da kopar.

477 Âşık Paşa, age, I/154a.

478 Âşık Paşa, age, I/155b.

Çünkü günah, cana gelip kat kat baskı uygular. Hareket kabiliyetini tutsak eder ve onun Hak'la bağlantısını keser.

Can hastalığının ilacı, tövbedir. Ey dostlar! Tövbeye rağbet gösterin, gereken önemi verin.]

10.28. TÖVBE

İnsan, hayatı boyunca iyi amellerin yanı sıra kötü işlerde de bulunabilir. Allah'ın yasakladığı fiilleri işleyen kişi, elbette günah işlemiş olur. Günahıyla Allah'ın huzuruna gitmek, ahirette azap görmek istemiyorsa bunun tek yolu, tövbedir.

Tövbe, gūnahtan pişmanlık duyarak vazgeçmektir. Yüce Allah, “*Ey İman edenler! Hep birden Allah'a tövbe edin ki kurtuluşa eresiniz*”⁴⁷⁹ buyuruyor. Hz. Muhammed (sav) de: “*Günahından sıdk ile tövbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibi olur*” buyurarak bunun şeklini tarif ediyor.

Tasavvufî olgunluk makamının ilki olarak zikredilen tövbe, Nasuh tövbesi'dir. “*Ey iman edenler! Nasuh tövbesi (samimi bir tövbe) ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz, sizin kötülüklerinizi örter.*”⁴⁸⁰ âyet-i kerimesi, bunun delilidir. Sütün çıktığı memeye dönmesinin mümkün olmadığı gibi, tövbe edilen günaha bir daha dönmemeye Nasuh tövbesi denmiştir. Mü'min, günahından pişman olup böyle tövbe ile vazgeçmelidir.

Aşık Paşa, başta tasavvuf yolunu seçenler olmak üzere tüm mü'minlere, kötülüklerden uzaklaşmak için bir çare olarak gördüğü tövbeyi şöyle anlatıyor:

*Ol tâat tevbe durur yol ehline
İşid imdi tevbe neymiş ehli ne*

*Tevbe şoldur ki kılanlar şâd olur
Tamu odundan teni âzâd olur*

*Ehli oldur kim ana rahmet gelür
Rahmetinden Tanrı'nun hil'at gelür*

*Bellü bilün tevbesiz kul kul degül
Zîrâ kim kullukları makbûl degül*

*Fâsıkun kulluğuna ne i'tibâr
Çün kim ol kıldı fesâdı ihtiyar*

479 Nûr, 24/31.

480 Tahrim, 66/8.

*Tevbelü kullardur ol kim Hak sever
Tann Kur'an'da virür bize haber*

*Tevbesüzler hiç râhat bulmaya
Fâsıka Hak'dan hidayet gelmeye*

*Kim kılursa tevbeysi ihlâs ila
Hiç gümânsız Hak ana rahmet kıla⁴⁸¹*

[Yol ehline esas ibadet, tövbedir. Tövbenin ve tövbe edenlerin ne ve kimler olduğunu iyi dinle.

Tövbe edenler, mutlu olurlar. Bedenleri, cehennem ateşinden kurtulur. Tövbe edenlere, Allah'tan rahmet gelir. Tanrı'nın rahmetinden (cennet) elbiseleri gelir.

Tövbesi olmayan kulun kul olamayacağını iyi anladın. Zira onların kullukları makbul değildir.

Günahkâr insanın kulluğuna değer verilmez. Çünkü o, fesadı (bozgunculuğu) tercih etti.

Tövbe eden kulları Allah sever. Tanrı, Kur'an'da (bunun) haberini bizlere vermiştir.

Tövbe etmeyenler asla rahat ve huzur bulamazlar. Günahkâra da Allah'tan hidayet gelmez (tövbe etmedikçe).

Kim ihlâsla, tüm içtenliğiyle tövbe ederse, hiç şüphe yok ki Allah, ona rahmet kılar.]

Âşık Paşa, günahı can hastalığı sayar ve tövbeyi de bu hastalığın ilacı olarak zikreder:

*Tevbe ol tiryaka benzer bilene
Kim Çalap'dan sıhhat irer kılan⁴⁸²*

*Tevbedür cân rencine şerbet bilün
Ey yârânlar tevbeğe rağbet kılun*

*Her kim ister cânı rencden kurtula
Ol gerek gerçekleyin tevbe kıla*

481 Pap, age, II/205ab.

482 Âşık Paşa, age, I/83b.

*Çünki cân bu tevbeden şerbet içer
Hak anun üzeresine rahmet saçar*⁴⁸³

*Sağalur cân dürlü renden arınur
Kanda baksa gözine dost görünür*⁴⁸⁴

[Tövbe, bilen için ilaca benzer. Tövbe edene Cenab-ı Hak'tan sağlık ve şifa gelir.

Bilin ki, can hastalığının şurubu, tövbedir. Ey dostlar! Tövbeye gereken değeri verin,

Kim canını hastalıktan, sızıdan kurtarmak isterse onun gerçekten içtenlikle tövbe etmesi gerekir.

Çünkü can, bu tövbeyle ilaç içmiş olur. Cenab-ı Hak da onun üzerine rahmet saçar.

Can sağlığına kavuşup dirilir, her türlü hastalıktan kurtulur. Nereye baksa gözüne hep sevgili, dost görünür.]

10.29. AİLE

İnsan, doğumundan ölümüne kadar bir aile ortamında ve toplum içinde yaşar. Çocukluk döneminde anne-babasıyla oyun ve eğlenceyi bilen, ölüm kaygısı taşımayan, dost ve düşmanını ayırt edemeyen, iman ve küfür konusunda çok az şey bilen insanoğlu, gençlik döneminde gücünün farkına varır. Yiyip içmek, vurup kırmaktan ibaret sandığı hayatta zevk ve eğlencenin yanı sıra gaye ve hedefleri de vardır. Gücünü kaybettiği, dermansız düştüğü ihtiyarlık döneminde ise hâlâ hayallerinin peşindedir. Âşık Paşa, insanın bu üç evresini 3. babın, ikinci bölümünde genişçe anlatır.

Âşık Paşa, aileyi ana-baba ve evlatlarla birlikte ataerkil bütünlükte ele alır. Her birine karşı görev ve sorumluluklarını anlatır:

*Ata ana avrat oğlan kız gelin
Kamusunun sen yisen gerek gamın*

*Ata vü anaya hürmet gerek
Avrata vü oğlana nimet gerek*

*Çün ulaldı oğul evermek gerek
Ağı atlas at katır vimek gerek*

483 Âşık Paşa, age, I/155b.

484 Âşık Paşa, age, I/156a.

*Kız boyu değdi bu kez eyle çehiz
Elin olup erine ısmarla tiz*

*Çün oğul kız sağ ola kaygusu var
Sayru olsa hod dahi korkusu var⁴⁸⁵*

[Baba, ana, hanım, oğlan, kız, gelin... Hepsinin kaygısı sana düşer. Baba ve anaya saygı gerekir. Hanıma ve oğlana (evlada) da erzak gereklidir. Oğlan, büyüyünce evlendirilmesi lazımdır. Ona, ipek, kumaş, at, katır verilmelidir.

Kız da boyu uzayınca bu defa çeyizi hazırlanmalıdır. Elinden tutup eşine tezce götürülüp teslim edilmelidir.

Oğul-kız sağ oldukça kaygısı, tasası olur. Hastalanınca da endişe ve korkusu olur.]

Oğlunu, kızını düşünen anne ve baba da yaşlanınca bu defa sorumluluk, evlatlarına intikal eder. Âşık Paşa, bu durumda evladının yapması gerekenleri mısralarına taşır:

*Geldük evvel ata ana kapusu
Eydeyüm nedür bularun tapusu*

*Bu oğul az ataya vü anaya
Farz u vâcibdür kim ikram eyleye*

*Ne ki dilerse karşı söz katarmaya
Mahkûm ola hiç kaçın kantarmaya*

*Bir zamân ata ana işler idi
Oğlunu vü kızını bisler idi*

*Bu kez oğul kız zgerak kim işleye
Atayı vü anayı hoş bisleye*

*Ataya oğul gerek kim yâr ola
Doğru yolda düzile dildâr ola⁴⁸⁶*

[Önce ata ana kapısına geldik. Bunlara hürmetin ne olduğunu söyleyeyim.

485 Âşık Paşa, age, I/150b-151a.

486 Âşık Paşa, age, I/161a.

Bu oğul ve kızın ana-babasına saygı ve ikramda bulunması farz ve vaciptir. İsteklerine karşı tepkili sözler söylememelidir. Dileklerine boyun eğmeli, kaşını çatmamalı, surat asmamalıdır.

Bir zamanlar ana-baba çalışıp oğlunu ve kızını beslerdi.

Bu kez oğlun çalışıp ana-babayı iyi besleyip bakması gereklidir.

Babaya dost olacak bir oğul gereklidir. Hak yolunda gönül gönüle birlikte yürüyeler.]

Aşık Paşa, aile yuvasındaki mutluluğun sürmesi için her birinin sorumluluklarını şöylece sıraladıktan sonra anne ve babanın varlığının ailenin teminatı olduğuna işaret eder. Anne ve babanın ölümünden sonra yetim kalan çocukların acıklı hallerine de *Garibnâme*'sinde yer verir. Yaşlı, genç, çocuk demeden her yaştaki insanı alıp götürün ölüme dikkat çekerek, geride kalanların sorumluluklarını hatırlatır.⁴⁸⁷ Âşık Paşa, ömrü mevsimlere benzeterek hayatı anlatır. Her yaşın güzelliklerini ve sıkıntılarını sıralar. Aile içi dayanışmanın zorunluluğunu vurgular.⁴⁸⁸

10.30. TOPLUM

İnsan, toplum içinde yaşar. Çevresindeki insanların dertleriyle ilgilenmesi, komşusu ve akrabasından başlayarak sosyal çevresinde bulunanla ilişkisini sürdürmesi gerekir. O günün şartlarında yapılması gerekenleri, Aşık Paşa, eserinde sıralamıştır:

*Şoldur ol kim iş ü konşu dost u yâr
Her biriniün senden bir maksadı var*

*Kimisi öldü yasa varmak gerek
Kavminun hem günlünü sormak gerek*

*Kimisi hoş düğün eyler il gelür
Okıdı varmaz isen gönli kalur*

*Kimi sayru sormak ister sor anı
Kimi bir dem gömek ister gör anı*

*Kimi küstü birbiriyle kini var
Hoş safâ birbiriyle anı var*

487 Âşık Paşa, age, I/197b vd.

488 Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 484-486, 655-656.

*Kimisi şunu diler irtte gice
Kim soralar nitesin hâlün nice*

*Her birinün hâlini somak gerek
Her birinin makşûdun virmek gerek*

*Hiç eksilmez bu iş yıldan yıla
Nicelerün ömrünü virdi yele⁴⁸⁹*

[O eş, dost, komşu ve tanışların her birinin senden birer isteği vardır. Ölen olunca taziyeye gitmek gerek. Aile ve akrabalarının gönlünü almak gerek.

Kimisi düğün yapar, halk toplanır. Davet edilince gitmezsen gönülleri kalır. Kimisi hastadır, halini sormak gerek; ziyaret et, halini sor. Kimisi de seni bir an için görmek ister, git gör

Kimilerinin arasında kin ve düşmanlık var, birbirleriyle küsüşmüşler. Git de aralarını bul, barıştır.

Kimisi de halinin nasıl olduğunu ve ne yaptığını sormanı gece gündüz bekler, ister.

Her birinin halini sormak, istediklerini vermek gerekir.

Bu durum, hiç eksilmeksizin yıldan yıla (artarak) sürer. Nicelerinin ömrü hep böyle geçmiştir.]

10.31. DEVLET

Devlet, belli sınırlar içindeki insan topluluğuna ait siyasi hâkimiyetin teşkilatlanma şeklidir, Tarihi seyir içinde devlet yapılanmasında değişik sistemler uygulanmıştır. Şehir devletinden millet-devlet, hatta çok uluslu ve çok dinli devlet modeline kadar çeşitli sistemler ortaya çıkmıştır.

Âşık Paşa'nın yaşadığı dönemde Anadolu Selçuklu Devleti dağılmaya ve her bölgede bir beylik ortaya çıkmaya başlamıştı. İşte bu ortamda Osman Bey önderliğinde ortaya çıkan Osmanoğulları Beyliğinin devlet ilanının yanı sıra Osman Bey ve oğlu Orhan Bey dönemlerini de yaşamış olan Âşık Paşa, devletin şeklinin saltanat olduğunu ve sultanlığın da babadan oğla intikal ettiğini bilmektedir. Âşık Paşa, bu konuda sistem tartışmasına girmeden saltanat deyince devlet anlaşılması gerektiğini söyleyerek işe başlar:

489 Âşık Paşa, age, I/150a.

*Saltanat şoldur kim devlet durur
Devlet oldur kim adı kudret durur*⁴⁹⁰

[Saltanat, devlet demektir. Devlet ise, adı kudrettir yani güce ve kudrete dayalıdır.]

Aşık Paşa, Türk tarihini yakından bilmekte ve cihan hâkimiyeti mefküresinin yanı sıra Devlet-i ebed müebbet düşüncesini de beyitlerine taşımaktadır:

*Tâ kıyâmet ol hüküm kâyim durur
Sûret ölür saltanat dâim durur*

*Pes bilün anı muteberdür saltanat
Ana Allah kudretidür kol kanat*⁴⁹¹

[O hüküm, kıyamete kadar sürer. Suret (yani yönetici) ölür ama saltanat (devlet) devam eder.

Sonra şunu iyi bilin ki esas muteber olan devlettir. Ona Allah'ın kudreti kol kanat olur, korur.]

Âşık Paşa, devleti Allah'ın himayesinde gördüğü gibi devlet başkanını da yüzünde Allah'ın gölgesi olarak kabul eder:

*Kölgesidür Tanrı'nın bu saltanat
Tanrı emri olar ana kol kanat*⁴⁹²

[Bu sultanlık, Tanrı'nın gölgesidir. Tanrı'nın emri, ona kol kanat olur.]

Âşık Paşa, buna delil olarak “Allah’a, Peygamberine ve sizden olan emir sahiplerine uyunuz”⁴⁹³ ayetini zikreder. Cenab-ı Hakk'ın sultana yardım ettiğini, ulaşılması güç yerlere bile hâkim olmasını nasip ettiğini anlatır. Sultanın gücü kendisinde sanıp gurura kapılmaması, halkına iyilikle davranması gerektiğini hatırlatır:

*Ger dilerse adl ile evler yapar
Halk içinde bunca hayır işler kopar*

490 Âşık Paşa, age,II/212a.

491 Âşık Paşa, age, II/212b.

492 Âşık Paşa, age, II/212a.

493 Nisa, 4/59.

*Ger dilerse zulm ile iller yıkar
Halk kimi başdan kimi maldan çıkar*⁴⁹⁴

*Diler ise dünyâda adl eyleye
Nimet ile cümle halkı toylaya*

*Ger dilerse zulm ile yıka ili
Ne ola kim irmeye onun eli*⁴⁹⁵

*Gâh adli gâh zulmü söylenür
Hâs u âm cümle anı zikr eylenür*⁴⁹⁶

[(Sultan), eğer isterse, adaleti ile evler, binalar yapar, ülkesini imar eder. Halk arasında da birçok hayır işleri yapılır.

Eğer isterse zulümle nice iller yıkar. Halkın kimi malını mülkünü, kimi de başını (canını) kaybeder.

Dilerse dünyada adaletle hükmeder, Cümle halkı bol nimet ile besler. Dilerse zulm ile iller yıkar. Onun elinden gelmeyecek bir şey yoktur. Kâh adaleti, kâh zulmü halkın dilindedir. Tüm insanlar arasında adı anılır.]

Aşık Paşa, sadece sultanı değil, diğer beyleri ve askerlerini de aynı ölçülerle ele alır ve aynı tarzda anılacaklarını hatırlatır. Onların, vergi memurlarının ve diğer devlet görevlilerin yaptıklarından hükümdarın sorumlu olacağını söyler.⁴⁹⁷

Aşık Paşa, sultanlığın merhametle ayakta kalabileceğini, zulmün ise halk için zehirden daha acı olduğunu vurgular. Sultan eğer merhametli olmazsa gariplerin ve zavallıların halini bilemeyeceğine işaret eder.⁴⁹⁸ Sultan (devlet başkanı) olabilmek, kolay değildir. Âşık Paşa, tahtın nasıl bir devletle yoldaş olacağını, taht nasip olan kimsenin hükmünün etkili olabilmesi için neler gerektiğini ele aldığı bölümde sultan olacak kişide üç özelliğin bulunmasının şart olduğunu söyler:

*Sultânun evvel gerek aslı ola
Andan ikinci bütün aklı ola*

*Aslı olmazsq ana kim tapısar
Aklı olmazsa ili kim yapısar*

494 Âşık Paşa, age, II/212a.

495 Âşık Paşa, age, I/90a.

496 Âşık Paşa, age, I/149b.

497 Âşık Paşa, age, I/149b.

498 Âşık Paşa, age, II/163b.

*Hem üçüncü devleti muhkem ola
Kim halâyık kamusu mahkûm ola*

*Devleti olmazsa hod sultân deĝül
Hiç kimesne hükmünü kılmaz kabûl*

*Çün ola aslı vü akli devleti
Yir yüzünü duta anun heybeti⁴⁹⁹*

[Birincisi, sultanın soylu olması gerekir. Ondan sonra ikincisi, akli tam olmalıdır. Soylu olmazsa ona kimse saygı göstermez. Akli yerinde olmayan sultan da ülkesini bayındır hale getiremez.

Üçüncüsü de devleti güçlü ve sağlam olmalıdır ki, emri altındakiler onun hükmüne boyun eğeler.

Devlet ve kudreti olmayan, sultan olamaz. Hiç kimse, Öylesinin hükümdarlığını kabul etmez.

Sultanın (devlet başkanının) asaleti, akli ve devleti (gücü) olursa, onun heybeti tüm yeryüzünü tutar.]

Âşık Paşa, burada asalet, akıl ve devlet şartlarını koştuğu sultanlık için başka bir beyitte asaletle edebi yeterli görmüştür:

*Çün neseble bu edeb yoldaş ola
Ol ki lâbüd ki halkçı baş ola⁵⁰⁰*

[Asalet (soyluluk) ile edeb yoldaş olan kimse elbette halka baş (padişah) olmaya layıktır.]

Âşık Paşa, bu şartları taşıyan devlet başkanının, bu sifata ve bu makama layık olduğunu, aksi takdirde bunun bir unvan olmaktan öte geçemeyeceğini, o kişinin mazlum ve zayıfların umudu olamayacağını beyan eder.⁵⁰¹

Adaletle hükmeden hükümdar, halkına şefkat ve merhametle yaklaşmak zorundadır. Mülkü, memleketi diri tutan, ülkeyi imar edecek olan, insanoğludur, insanın elinin dokunmadığı bir bölgenin veya kentin bayındır olması, söz konusu olamaz. Dünyayı ve içinde bulunanları insanoğlunun emrine ve hizmetine veren yüce Allah, âlemi âdemoğlu ile şenlendirmiştir. Ülkeyi ayakta tutan halktır:

*Kankı mülkde kim riayet yok durur
Ol makâmun öldüğü mutlak durur*

499 Âşık Paşa, agel I/91a.

500 Âşık Paşa, age, II/164a.

501 Âşık Paşa, age, I/91b.

*Bu raiyet mülkleri kâim dutar
Dirliğin ü devletin dâyim dutar*

*MülkLerün pes cânı halkdur mutlaka
Halk gidicek mülk ölür dutmaz bekâ⁵⁰²*

[Hangi ülkede halk yoksa o (hükümdarlık) makamı, kesin olarak ölmüştür. Bu halk, memleketleri ayakta tutar, devlet ve düzenin devamını sağlar. Ülkelerin canı, mutlaka halktır. Halk olmazsa ülke ölür, varlığı sona erer.]
Ülkede halk olsa da oranın canlandırılması için halkın teşvik edilip desteklenmesi gerekir. O da halk ile devletin birlikte ülkeyi imar etmesi ile mümkündür:

*Âlemi diri imâretler dutar
Bî-imâret bu cihânda ne biter⁵⁰³*

*Ol imâretle diridür bu cihân
Yohsa cânı bir suratdur dek hemân⁵⁰⁴*

[Cihanı bu binalar diri tutar. Bayındır olmayan bir dünyada hiçbir (gelişme) olmaz.]

Bu cihan, o bayındırlık hizmetleriyle canlıdır. Yoksa cansız, harabe bir hale hemencecik dönüşür.]

10.32. BİRLİK

Âşık Paşa, birlik (vahdet) konusuna çok önem vermiştir. Birlik fikrini zaman zaman vahdet-i vücud çerçevesinde tasavvufî boyutu ile ele almıştır:

*Ol zamân kim yoğ idi bu nüh felek
Gelmedükdi sûrete ins ü melek*

*Anda biz Hak varlığıyla var idi
Ol ziba dildâr ile dildâr idik*

*Orta yirde yoğ idi hiç ayrılık
Ne firâk ne ölüm ne sayruluk*

*Vahdet ü yigânalıkdı hâlümüz
Neye degdi bir işit ahvâlümüz⁵⁰⁵*

502 Âşık Paşa, age, I/241a.

503 Âşık Paşa, age, I/244a.

504 Âşık Paşa, age, I/240b.

505 Âşık Paşa, age. I/272b.

[O zaman bu dokuz felek henüz yoktu. İnsanlar ve melekler de şeklen yaratılmamıştı.

Biz, o zaman Allah'ın varlığıyla var idik. O, görkemli dost ile gönüldaş idik. Ortada hiçbir ayrılık yoktu. Ayrılık da ölüm de hastalık da yoktu. Halimiz, birlik ve teklik hâli idi. Sonunda durumlarımızın nereye vardığını bir işit, dinle.]

Aşık Paşa, Allah'tan gelip yine ona dönüleceğini ve onunla bütünleşileceğini söyler:

*Kalır ol dost varlığı bâkî ebed
Bî-hisâb u bî-şimâr u bî-aded*

*Cümlemüz müstagrakuz ol varlığa
Ey Hüdâyâ kamuyı sen yarlığa⁵⁰⁶*

[O dostun varlığı sonsuza dek kalır, hesapsız, sayısız, kesintisiz olarak. Hepimiz o varlık içinde yok olmuşuz. Ey Rabbim! Herkesi sen bağışla.]

Âşık Paşa, birliği, Allah'ın birliği anlamında da kullanmış ve peygamberlerle sahabenin tevhid mücadelesinin de ancak birlikle başarıya ulaştığını vurgulamıştır:

*Zîrâ birlik Hak Çalap birliğidür
İkilik şol âsîler dirliğidür*

*Birlige bitmek Hakk'a imek olur
Padişahun lütfuna girmek olur⁵⁰⁷*

[Çünkü birlik, Allah'ın birliğidir. İsyankârlar, ikilik (şirk) hayatı yaşarlar. Birliğe (tevhide) inanmak, Allah'a kavuşmak demektir. Yüce Allah'ın lütfuna ulaşmak demektir.]

İşte bu bağlamda peygamberlerin ve velilerin hepsinin bir dava için mücadele ettiklerini anlatmaya devam eder:

*Yüz bin ü yirmi dörd bin enbiyâ
Dörtüüz ol kırk dörd tabakât-ı evliyâ*

*Birlik içre cümlesi bir cism idi
Cism içinde bunca dürlü ism idi*

506 Âşık Paşa, age. I/282a.

507 Âşık Paşa, age, I/18a.

*Her birinün bir şekil ahvâlleri
Birlik içre birikübdür hâlleri*⁵⁰⁸

[Yüz yirmi dört bin peygamber, dört yüz kırk dört bin evliya tabakası, Hepsi de tevhid konusunda tek vücuttur. Fakat her birisi değişik bedende, farklı isimlerdi. Her birinin şekilleri ve halleri farklı idi. Ancak aynı tevhid inancında hepsinin halleri birleşmişti.]

Âşık Paşa'nın bu konudaki görüşlerini bilimsel bir makalede ele alan Mehmet Kaplan, birlik fikrini geniş bir perspektifle değerlendirmiştir.⁵⁰⁹

“Aşık Paşa, ‘vahdet’ fikrine dinî ve tasavvufî mana yanında politik ve sosyal, hatta pratik bir mana da vermiştir. Aşık Paşa, eserinin birinci bölümünde insanların başarı, saadet ve hakikate ‘birlik’ sayesinde ulaşabileceklerini örnekler vererek ortaya koymuştur. Âşık Paşa'nın ‘vahdet’ fikrine vermiş olduğu bu mana, âdeta Osmanlı Türklerinin kurmuş oldukları ‘cihan devleti’nin ideolojik ve metafizik temelini hazırlar.”⁵¹⁰

Âşık Paşa özellikle 1. Babın 3. bölümünden itibaren birlik ve beraberliği överken dünyevî boyutunu, devlet ilgisini ele almaya başlar:

*Cümle işün yigregi birlik durur
Birliğe bitmek bütün erlik durur*

*Birliğe bitenler irdi menzile
İkilikle kimse gelmez hâsıla*

*Kanda kim iki gönül birlikdedür
Göresin bunlar ganî dirlikdedür*

*Birlik ehli hoş geçürür vaktını
Birikenler dutdı dünyâ tahtını*

*Birliğe biten gönüller oldu şâd
Hâsıl oldu bunlara cümle murâd*

*Ne ki devlet var ise birlikdedür
Birlik ehli ölmesüz dirlikdedür*⁵¹¹

508 Âşık Paşa, age, I/18b.

509 Âşık Paşa, age, I/177-189.

510 Kaplan, “Âşık Paşa ve Birlik Fikri”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, I/177.

511 Âşık Paşa, age, I/22b-23a.

[Her işin başı birliktir. Birliğe sarılmak, olgunluk, mertlik gerektirir.

Birliğe bağlananlar, maksadına vardı. İkilikten, ayrılıktan kimseye yarar gelmez.

Nerede iki gönül bir olursa bunların düzenlerinin zengince olduğunu görürsün. Birlikte hareket edenler, vakitlerini hoş geçirirler. Onlar, dünyada her türlü imkâna kavuşup tahta oturmuşlardır.

Birliğe bağlanan gönüller mutlu ve neşeli olurlar. Her istekleri de gerçekleşir.

Her türlü mutluluk ve nimet, birliktedir. Birlikte hareket edenler, ölümsüz hayat içindedirler.]

Âşık Paşa, ibadet şekillerinden başlayarak birlik fikrini açıklar. Her türlü ibadetin rahmete vesile olacağını söyledikten sonra bazı ibadetlerin malla, bazılarının bedenle, bazılarının dille yapılacağı aklın görevinin kulluğu düşünmek, dilin görevinin Hakk'ı zikretmek, gönlün görevinin ise ibadette Hakk'a yönelmek olduğunu anlatır.⁵¹² Sonra “Cemaatte rahmet, ayrılıkta azap vardır” hadis-i şerifi doğrultusunda açıklamalarını sürdürür ve kendinden bize doğru bir öğüt verir:

*Ey Âşık sen birliğe virgil gönül
Kim olasın rahmet evinde kabûl⁵¹³*

[Ey Âşık! Sen birliğe gönül ver ki rahmet evine kabul edilesin.]

Âşık Paşa, her düzeydeki insanın anlayacağı tarzda yazmıştır. Bazen çok derin konulara dalmış ama onu da halk diliyle açıklamıştır. Birlik konusunda da aynı yolu izlemiş ve insandan ve hayattan örnekler vermiştir. İlk örneği göz olmuştur. Gözün iki ayrı yerde durmasına rağmen birlikte ve aynı doğrultuda bakışını gaye birliği için örnek göstermiştir:

*Hiç iki göz iki yana bakamaz
Eyle bitmişdür biri birni komaz*

*İkisi bile bakar sağa sola
Bileklikdedür niçe kim var ola*

*Uyhuya varsa dahi bile varur
Uyanıcak yine bile uyanır*

*Ağlayıcak ikisi ağlar bile
Dinse dahi hem yine diner bile⁵¹⁴*

512 Âşık Paşa, age, I/23b.

513 Âşık Paşa, age, I/24b.

514 Âşık Paşa, age, I/25ab.

[İki göz hiç tarafa bakmaz. Öyle yaratılmıştır ki biri diğerini (yalnız) komaz. Sağa sola ikisi birlikte bakar. Var olan her şeyi birlikte (izlerler). Uykuya da birlikte varırlar. Yine birlikte uyanırlar. Ağlarken de birlikte ağlarlar. (Gözyaşları) ikisinin birlikte diner.]

Âşık Paşa, elin parmaklarına dikkat çeker. Parmaklar nasıl birbirinden farklı ise insanlar da farklı yaratılış ve karakterdedir. Kimi cahil, kimi bilgili, kimi zengin, kimi fakir, kimi soylu, kimi zavallı, kimi günahkâr, kimi veli. Her birini meslek ve meşrebi ayrı ayrı. Hepsi bir araya gelince toplumu oluştururlar. İnsanlar, aynı elin parmakları gibidir. Bir elde toplanırlar ve elin komutasını kabul ederlerse güçlü olurlar.⁵¹⁵

Âşık Paşa, birlik fikrini su ve deniz örneğiyle de açıklamıştır. Su, aslında tek bir kaynaktan beslenir. Sonra tekrar denize dönmek ister. Ne kadar güçlü olsa da karşısına dağlar, taşlar çıkar. Onu aşabilmek için kaynakların birleşmesi gerekir. Birleşince ırmağa ulaşırlar, sonunda denize kavuşurlar. İnsanlar da hep Adem (as) soyundan geldiler, yeryüzüne dağıldılar. Hepsinin yönü yine O'na doğrudur. Ama tek başına varamaz menziline. O zaman Hak yolunun yoldaşlarıyla birlikte olması gerekir.⁵¹⁶

*Nice kim uslu olursa bir kişi
Olmaz ise Hak yolunda yoldaşı*

*Yolunu iledemez ol menzile
Dolaşur dünyâda yüz bin küşkile⁵¹⁷*

[Bir kişi ne kadar akıllı olsa da, Hak yolunda yoldaşı yoksa, yolunu o menzile vardırılmaz. Dünyada yüz bin engele takılır.]

Aşık Paşa'nın kav ve taş örneği vardır ki gerçekten ibret vericidir. Taş ve kav, ayrı ayrı durdukları sürece iki ayrı nesnedir. Onlarda hiçbir enerji yoktur. Ama taşla kavın birbirine çakılması halinde kıvılcım çıkar. Buradan birlikte harekete ve o hareketten çıkacak kıvılcım ve ateşe dikkat çeker:

*Şol nesne kim şöyle katı taş durur
Taş u hem demir ü hem ağaç durur*

*Bunların birikmegi nûr koparur
Kim karanu yirlere aydın virür*

*Ger ola birkaç gönül birlik kıla
Gel kıyâs it sen anı kim ne bula⁵¹⁸*

515 Âşık Paşa, age, I/26a-27a; Kaplan, agm, s. I/184.

516 Âşık Paşa, age, I/28a-b.

517 Âşık Paşa, age, I/28b.

518 Âşık Paşa, age, I/33a.

[Kati taş, demir, ağaç denen o nesnelere, Bunlar birbiriyle temas edince nur, ışık çıkar. Nice karanlık yerleri aydınlatır. Eğer birkaç gönül birlik olursa, onların nelere kavuşabileceğini sen kıyas et.]

Aşık Paşa, otuz oğlu olan bir hükümdar kıssası anlatır. Her biri bir ülkesinin hükümdarı olan oğullarını toplar. Her birinin bir ok getirmesini ister. Hükümdar, onları teker teker kırar. Ertesi günü birer ok daha getirirler. Bu defa onları demet yapıp bağlar ve oğullarına bunları birden kırmalarını söyler. Her biri gücünü sınarlar ama başaramazlar. Bunun üzerine babaları şöyle der:

*Kim ol ok yalnız iken hiç döymedi
Çün birikdi hiç kimesne koymadı*

*Pes bilün yalnız kişi güçsüz olur
Birikenler devleti uçsuz olur⁵¹⁹*

[O ok, yalnızken hiç direnemedi, kırıldı. Birleşince hiç kimse onu kıramadı. Sonra bilin ki, yalnız kişi güçsüz olur. Birleşenlerin devleti uçsuz bucaksız olur.]

Fuat Köprülü'nün Cengiz Han ile ilgili olduğunu⁵²⁰ belirttiği bu hikâye ile Aşık Paşa, birlik fikrini savunurken sadece İslâm tasavvufundan değil, cihan devleti kurma idealini güden eski Türk geleneğinden de faydalanmıştır.⁵²¹

Âşık Paşa, Garibnâme'sinin birinci babının onuncu bölümünde bir Arap, Acem, Türk ve Ermeni'nin birlikte seyahatlerini anlatır. Bu dört arkadaşın her biri, bir akçe ile üzüm almak isterler. Kendi dillerince istediklerini söylediklerinde bir türlü anlaşamazlar. Çarşıda onların dilini bilen birisi ne istediklerini anlar, anlaşmazlığı önler. Âşık Paşa bunu şöyle bitirir:

*Kim bu cümle mahlûkatın ma'bûdu
Birdir ol bir yerde biter maksûdu⁵²²*

*Pes bir evdendir bu cümle mevcûdât
Muhtelif düşmüşdür illa mahlûkât*

*Yetmiş iki milletün maksûdu ol
Matlûb u ma'sûku vü ma'bûdu ol*

*Çün garaz birdür bire bitmek gerek
Biriküben bir yola gitmek gerek⁵²³*

519 Âşık Paşa, age, I/35a.

520 Köprülü, "Âşık Paşa", İA, I/704.

521 Kaplan, agm I/187.

522 Âşık Paşa, age, I/37b.

523 Âşık Paşa, age, I/38a.

[Bütün yaratıkların Tanrı'sı birdir. Arzuları da bir yerde toplanır. Aslında bütün bu varlıklar, bir evdendir. Ancak yaratıklar farklı görünümde dirler.]

O Allah, yetmiş iki milletin istediği, arzuladığı, aşk ile bağlandığı Tanrı'dır. Çünkü maksat birdir, birde birleşmek gerekir. Birleşip aynı yola birlikte gitmek gerekir.]

Bu beyitlerde ortaya konulan anafikrin tasavvufi bir mana taşıdığını vurgulayan Mehmet Kaplan hikâye ile Âşık Paşa'nın yorumunu şöyle değerlendiriyor:

“Âşık Paşa, Ermeniler dâhil, yetmiş iki millet arasında birlik tesis etmek istemiştir. Türklerin Ortadoğu'da kurdukları politik ve sosyal birliğin gayesi de bundan başka bir şey değildir. Âşık Paşa, derin bir temele oturttuğu ve kuvvetli deliller verdiği birlik fikri ile Türklerin kurmuş oldukları cihan devletinin mistik ve ideolojik zeminini hazırlamıştır.”⁵²⁴

10.33. YETMİŞ İKİ MİLLET

Âşık Paşa, inançlı bir insan olduğu için eserlerinde hep İslâm'ı anlatmış, insanları Allah'ın varlığı ve birliğine imana davet etmiştir. Ancak insanı, önce Allah'ın en değerli varlığı olduğunu söylemiştir:

*Şol ki Hak andı mükerrerem âdemi
Anun için eyledi bu âlemi*⁵²⁵

[Cenab-ı Hak, insanı değerli, yüce olarak andı. Onun için bu âlemi var etti.]

Allah'ın değer verdiği insanoğluna karşı merhametli ve insafli davranmayı öğütler:

*Âdeme düpdüz ola rahmet nazar
Lâkin ire her kula sıdkı kadar*⁵²⁶

*Hakk'a sıdk u halkçı insâf eylegil
Her sözü etufâzesince söylegil*⁵²⁷

*Her kimün kim insâfi var dini var
Olma mâ insâf ila yoldaş u yâr*⁵²⁸

524 Kaplan, agm, I/189.

525 Âşık Paşa, age, II/265b.

526 Âşık Paşa, age, II/222a.

527 Âşık Paşa, age, II/222b.

528 Âşık Paşa, age, II/223a.

[Tüm cihana rahmetle bakış, eşit olur. Ama her kula doğruluğu ve içtenliği kadar ulaşır.

Cenab-ı Hakk'a sadakatle bağlan, halka da insafı davran. Her sözü, ölçüsünce söyle.

Kimin insafı varsa dini vardır. İnsafı olmayanlarla dost ve yoldaş olma.]

Âşık Paşa, merhamet ve insafta eşit davranılması kadar sevgi ve saygıda da ayırım yapılmaması düşüncesindedir:

*Birbirini sevdi cümle mahlûkât
Yir ü gör ü cism ü cân u akl u zât⁵²⁹*

*Birbirisin sevdiğiyçün yir ü gök
Reng olur gökden olur bu yir gök*

*Yani kim ol dost rengin urunur
Yilda bir bu yir gömgök görünür⁵³⁰*

*Her ki yoldaş oldu aşka ölmedi
Ölen oldur aşka yoldaş olmadı⁵³¹*

[Yer gök, beden ve ruh, akıl ve zat... tüm varlıklar, birbirini sevdi.

Yer ve gök birbirini sevdiği için, yeryüzü gökten renk alarak gökleşir (yeşerir).

Yani bu yeryüzü yılda bir kez iyice yeşerip gömgök görünerek dostunun rengini alır...

Aşka yoldaş olan kimse ölmez. Ölenler, aşka yoldaş olmayanlardır.]

Âşık Paşa, tüm yaratıkların menşeinin aynı olduğundan hareketle renkleri, ırkları, dilleri farklı da olsa 72 milleti bir görür ve hepsinin huzur içinde birlikte yaşamaları gerektiğinin vurgular:

*Bes bir evdendür bu cümle mevcûdât
Muhtelif düşmüştür illa mahlûkât*

*Yetmiş iki milletin maksûdu ol
Matlûb u ma 'şûku vü ma 'bûdu ol*

*Gam değül ger dilleri ayrug ise
Hâl içinde ekşik ü artug ise*

529 Âşık Paşa, age, II/33b.

530 Âşık Paşa, age, II/34b.

531 Âşık Paşa, age, II/44b.

*Çün garaz birdür bire bitmek gerek
Biriküben bir yola gitmek gerek⁵³²*

[Bütün varlıklar bir evdendir. Ama yaratıklar, farklı farklı oluşmuşlardır. Yetmiş iki milletin varmak istediği, arzuladığı, sevdiği ve ibadet ettiği O (bir Allah'tır.) Dillerinin farklı olması, hâl içinde eksik veya fazla olması sorun değil. Çünkü maksat birdir; birde birleşmek gerekir. Birleşip aynı yola birlikte gitmek gerekir.]

*İlla bil kim halk düşüpdür renk renk
Türk ü Tacik Ermeni vü Rum u Firenk*

*Us u Çerkes Kıpçak u Kürd ü Mağul
Her birinde ma'ni düşmüşdür nugul*

*Renk denkdür cins cinsdür görsene
Pes cevâhir isteyen bakmaz ana⁵³³*

[Ancak insanlar, renk renk yaratılmışlardır. Türk, Tacik, Ermeni, Rum ve Frenk, Us, Çerkez, Kıpçak, Kürt ve Moğol... Bunların her biri hakkında çeşitli rivayetler ve bilgiler, ince manalar vardır. Baksana bunlar, renk renk, çeşit çeşit yaratılmışlardır. Aslında cevher arayan onların renk ve şekillerine bakmaz.]

Aşık Paşa'nın insana ve 72 millete bakışı, Yunus Emre'nin "yaradılanı severiz yaradandan ötürü" anlayışı ile paralellik arz eder. Zaten İslam'ın özünde ve tasavvufta insan sevgisi vardır. Mevlânâ, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli gibi sufi geleneğini sürdüren Şeyh Aşık Ali Paşa da insan merkezli ilahi aşk çizgisinde yürüyerek sevgilisi yüce Allah'a kavuşmayı arzulayan bir derviştir.

Âşık Paşa'nın bu konuda devlet yöneticilerine de önemli uyarıları vardır. Yönetici, insanlar arasında ayırım yapmamalı, mü'min-kâfir diye farklı işleme bulunmamalı, herkesin hakkını vermelidir. Allah'ın her yerde ve her davranışında onu gözetlediğini unutmamalıdır.

Âşık Paşa, böylelikle yöneticilerin ırk, renk, dil ayırımına ek olarak din ve inanç ayırımı da yapmamalarını, 72 milleti bir tutmalarını öğütler. Öyle yaparlarsa halkın her kesimince seviceceklerini hatırlatır:

*Ger müslümân ger cuhûd ger nasrânî
Kim bakıp görür ise sever anı*

532 Âşık Paşa, age, I/38a.

533 Âşık Paşa, age, II/51a.

*Cümle halk andan yana iver ola
Kamuları ol dahi sever ola*

*Devlet ola yetmiş iki millete
Düşmeye anı sevenler mihnete*⁵³⁴

[Müslüman, Hıristiyan veya Yahudi; eğer ki bakıp görürlerse onu severler. Tüm halk ona öncelik tanır. Hepsi de onu severler.

Böylelikle yetmiş iki millete devlet olur, mutluluk getirir. Onu sevenler de sıkıntıya, darlığa düşmezler.]

10.34. ALP VE ALPEREN

Alp; kahraman, cesur, yiğit, gazi anlamlarında kullanılmıştır. Alp unvanı, çok defa gazi unvanıyla birlikte kullanılmıştır ki bu da İslam dünyasının Türklere tanıdığı bir sıfattır. Bu nedenle alp kelimesi, zamanla dinî mahiyet almış ve *Alperen* olmuştur.⁵³⁵ Tasavvuf cereyanının halk arasında alperenler yani mücahid dervişler şekline girmişler ve daha çok devletin sınırlarında, uç bölgelerde yaşamışlardır.⁵³⁶ Aslında alp kelimesi ile eren kelimesi benzer manalar taşımaktalar. Eren kelimesi, tasavvufi boyut kazanarak veli anlamında kullanılmaya başlanmış ve Allah yolunda savaşmayı göze almış mücahid derviş anlamındaki kullanımı yerleşmiştir. Bazen mensup oldukları yerlere göre Horasan Erenleri veya Rum erenleri şeklinde de kullanılmıştır.⁵³⁷ Osmanlı Devletinin kuruluşunda önemli hizmetleri gerçekleştirmiş olan erenler/alperenlere Ömer Lütfi Barkan, Kolonizatör Türk Dervişleri demektedir.⁵³⁸

Halil İnalçık da; “Rum Abdalları ve ahilerle yan yana bir taife olarak zikredilen Gaziyân, Osmanlı dönemindeki alplardan başkası değildir ve alplar belli nitelikler taşıyan bir gruptur” değerlendirmesini yaptıktan sonra Aşık Paşa’nın *Garibnâme*’sindeki alplarla ilgili nitelikleri açıklamaya geçer.⁵³⁹

Âşık Paşa, *alp*’liği *Garibnâme*’nin dokuzuncu babının dokuzuncu bölümünde tüm ayrıntılarıyla ele almıştır. Bu bölümü, ilk defa Mine Mengi incelemiş ve bilimsel bir makale ile konuyu kamuoyuna sunmuştur.⁵⁴⁰ Onu Kemal Yavuz’un makalesi izlemiştir.⁵⁴¹ Bu iki çalışma, Aşık Paşa’nın Alp’ler konusundaki

534 Âşık Paşa, age, I/79b.

535 Turan, age, s. 344; Köprülü, “Alp”, İA, I, 379-384.

536 Orhan F. Köprülü, “Alp”, DİA, İstanbul 1989, II, s. 525.

537 Süleyman Uludağ, “Erenler”, DİA, İstanbul 1989, II, s. 294-295.

538 Barkan, agm, s. 15.

539 İnalçık, agm IX/79.

540 Mine Mengi, “*Garibnâme*’de Alplik Geleneği ile İlgili Bilgiler”, *Belleten-Türk Dili Araştırmaları Yılığ*-, Ankara 1985, sayı: 191-192, s. 481-496.

541 Kemal Yavuz, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Yılları Şairlerinden Olan Âşık Paşa’da

görüşlerini bir araya getirmesi bakımından önemli ve değerlidir.

Âşık Paşa, alplığı, Zahir Alplığı veya Dünya Alplığı ile Din Alplığı olmak üzere ikiye ayırır. Önce dünya alplığını inceler.

Dünya Alplığına ayırdığı altmış dört beyitlik bölümde alp diye adlandırdığı kahraman tipinin niteliklerini sayar.⁵⁴² Âşık Paşa'nın alperene gerekli dokuz nitelik ve âlet şunlardır: Sağlam yürek, güçlü kol, gayret, iyi at, özel giyecek, okla yay, keskin kılıç, süngü ve uygun arkadaşı.

Âşık Paşa, her unsuru teker teker açıklar. Alp'in her şeyden önce cesur, sağlam yürekli olması gerektiğini anlatır:

*Alperen oldur am onun yüreği
Ola cümle leşkerin ol direği*

*Yüreği muhkem kişi oldu dilir
Yağıya heybet bıraktı hemçu şîr*

*Pes yürekdür alplığın ilk âleti
Anun ile olur Alplik hâleti⁵⁴³*

[Alperenin yüreği, bütün ordunun direğidir.

Yüreği sağlam kişi cesur olur. Aslan gibi heybetiyle düşmana korku salar.

Alpliğin ilk aleti yürektir. Alplik hali, ancak onunla olur.]

Âşık Paşa, alpliğin ikinci niteliğinin pazu kuvveti olduğunu söyler:

*Alperende kuvvet olmak yaraşur
Zîrâ çok kuvvetlilerle urışur*

*Pazuda kuvvet gerekçdür elde güç
Yağrını muhkem ola vü bilde güç*

*Alperen güçlü gerek kim yorulmaya
Güçsüz olsa Alplığı başarmaya⁵⁴⁴*

[Alperenin güçlü olması yakışır. Çünkü çok güçlülerle savaşır.

Ordu Fikri ve Alp Tipi", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, IX, 554-566.

542 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 244.

543 Âşık Paşa, *age*, II/137a.

544 Âşık Paşa, *age*, II/137a-b.

Pazuda kuvvet, bilekte güç gerekir. Sırtı sağlam ve beli de güçlü olması gerekir. Yorulmaması için alperenin güçlü olması gerekir. Güçsüz olursa Alplığı başaramaz.]

Sadece cesareti ve gücü yeterli görmeyen Aşık Paşa, alperenin gayretli ve hamiyetli olması gerektiğini vurgular:

*Alplere gayret durur üçüncü hâl
Gayreti olmaz ise alplik muhâl*

*Hamyet olmaz gayreti yok kişide
Görnidür kim ol kişi ne iş ide*

*Alplıgun bir âleti hamyet durur
Hamyetün aslı nedür gayret durur⁵⁴⁵*

[Alperenin üçüncü niteliği gayretli olmasıdır. Zira gayret olmazsa Alplik olmaz. Gayreti olmayan kişinin onuru ve çevresini koruma duygusu da olmaz; o kişinin ne iş yaptığı da görünmektedir.

Alpliğin bir şartı onur ve fedakârlıktır. Onun da aslı gayrettir.)

Aşık Paşa, her alpin mutlaka atı olmalıdır, der. Hz. Hamza'nın atı Aşkar, Hz. Ali'nin atı Döldül, Rüstem'in atı Rahş gibi yiğit ata sahip olmasını, başarısının temeli sayar:

*Alplığı er neyle eyler at-ıla
Alp ere key at gerek kim atıla*

*Nitekim Hamza binerdi Aşkar'a
Hem binüt olmuşdu Döldül Haydar'a*

*Rüstem 'ün Rahş adlu atı var idi
Eyle bil kim kendüziyle yâr idi*

*Bes gerekdür alp ere bir lâyık at
Alplarun adın çıkaran bayık at⁵⁴⁶*

[Alp, yiğitliğini at ile ortaya koyar. Düşmana saldırabilmek için alplara iyi at gereklidir.

Nitekim Hz. Hamza, Aşkara binerdi. Döldül de Hz. Ali'nin biniti idi. (İranlı Rüstem'in Rahş adlı atı vardı. O kadar ki kendisine dost olmuştu. Böyle olunca

545 Âşık Paşa, age, II/137b.

546 Âşık Paşa, age, II/138a.

alpere uygun bir at gereklidir. Alpları ünlendiren kuşkusuz attır.]

Aşık Paşa, savaşçının elinde bazı aletlerin olması gerektiğine işaret eder. Önce sağlam bir zırhı, oku ve yayı, kılıcı ve süngüsü olmalıdır diyerek o dönemin savaş araç ve gereçlerini sayar:

*Pes beşinci âlet alpa ton durur
Alpa alplik adını ton bildirür⁵⁴⁷*

*Alplara altıncı âlet yay olur
Anun-ile çavı ile yayılır*

*Pes kılıçdur âletün yidincisi
Oldur alpın altın vü incise*

*Kılıç üzre and anunçun içilür
Kim bu kâfir kanı andan saçılır*

*Gâzîler dini kılıçla açdılar
Kâfir oldur kim kılıçtan kaçdılar⁵⁴⁸*

*Sünü sekizinci âletidür alp erün
Pes sünüsü olsa gerek alplerün⁵⁴⁹*

[Alpın beşinci aleti zırhdır. Zırh, ona alp olduğunu bildirir.

Alplara altıncı alet yay (ile ok) dur. Onunla ünü, (diğer) illere yayılır.

Aletin yedincisi kılıçtır. Alpın altını ve incisi odur.

Onun için kılıç üzerine and içilir, Kâfir kanı da onunla saçılır.

Gaziler, dini kılıçla yaydılar. Kâfirler de kılıçtan kaçtılar.

Alp erinin sekizinci akti süngüdür; o halde Alplerin süngüsü olması gerekir.]

Bir yiğit, tek başına her şeyi halledemez. Onun dostları, yoldaşları, cephe ve silah arkadaşları da olması gerekir. Âşık Paşa, son ve en önemli özellik olarak buna işaret eder:

547 Âşık Paşa, age, II/138a.

548 Âşık Paşa, age, II/138b.

549 Âşık Paşa, age, II/139a-b.

*Cümle âlet oldu bu kez yârı yok
Bile ardınca yürür dildarı yok*

*Çün kafadar olmaya pes neyleye
Dört yanını kendü niçe bekleye*

*Bil ki alplık yalnız olmaz ey safâ
Nitekim yalnız degüdi Mustafâ*

*Hak ana vermiş idi feth-i mübîn
Anun elinde açıldı işbu dîn*

*Alplara dokuzuncu âlet yâr durur
Düşmanı yâr kuvvetiyle arıdur⁵⁵⁰*

[Bütün araç-gereci var, bu kez dostu ve ardından gidecek gönüldaşı yok... Çünkü baş başa verecek kimse olmayınca ne yapar? Dört yanını tek başına nasıl bekler, korur?

Ey dostum! Şunu bil ki, alplık yalnız olmaz. Nitekim Hz. Muhammed Mustafa (sav) de yalnız değildi.

Cenab-ı Hak ona apaçık fetih nasip etmişti de onun eliyle bu din yayılmıştı. Alplara dokuzuncu âlet; dosttur, silah arkadaşıdır. Düşmanı arkadaşlarının gücü ve desteğiyle temizler, yener.]

Aşık Paşa, dünya alplığını ve niteliklerini böylece sıraladıktan sonra Din Alplığı ele alır ve onlarda bulunması gereken dokuz şartı bildirir. Din alplığında bulunması gereken şartlar ve özellikler şunlardır: Velayet, riyazet, kifayet, aşk, tevekkül, şeriat, ilim, himmet ve doğru arkadaş.

*İlk velî olmak gerekdür ol kişi
Kim anunla başa ilte her işi*

*Evliyâdur ol kim ana korku yok
Dünyâda hem âhirete kaygu yok⁵⁵¹*

[(Din alplığının) birinci şartı veli olmaktır. Ancak o zaman her işi başa vardırabilir. Onlar velilerdir. Onlara korku yoktur. Dünyada ve ahirette hiçbir kaygıları da yoktur.]

Âşık Paşa, din alplığını yüz beyitte anlatır. Konuya alperenlerin birinci niteliği

550 Âşık Paşa, age, II/139a-b.

551 Âşık Paşa, age, II/140b.

olan velilikle başlar, her birini dünya alplığındaki maddelerle karşılaştırır. Mesela, nefsin gücüne galebe çalmak manasındaki riyazeti güçlü kol, her işi zapturapt altına almayı hedefleyen kifayetle gayret ve hamiyeti, yiğitlerin atlarına karşılık aşk atını ikame ederken din Alplerini tevekkül zırhına bürünmüş, şeriat (İslam) ok ve yayını eline almış veya beline takmış, ilim kılıcıyla şeytanları kovan ve onlarla savaştan din Alpleri, himmet denilen manevî süngü ile din düşmanlarını etkisiz hale getirirler.⁵⁵² İşte bundan sonra sevdiği için canını feda yapmaya hazır dost, doğru arkadaş gereklidir:

*Ulu âlet togru yârdur dünyede
Yâr-ile açıldı bu dîn ey dede*

*Yalnızın hiç kimsene yol varmadı
Olmayınca yâr işin başarmadı*

*Yâr-ıladır yol erinin revnakı
Yâr ıla buldu bulanlar ol Hak'ı⁵⁵³*

[(Din alpları için) dünyada en ulu alet, doğru arkadaşdır. Ey arkadaş! Bu din, (Allah) dostlarıyla açıldı, yayıldı.]

Hiç kimse yalnız olarak yol alamadı. Dost ve arkadaşları olmayınca hiçbir iş başaramadı.

Yol erinin başarısı, dost ve arkadaşları ileldir. Onlar, Cenab-ı Hakk'a dostları ve yoldaşları ile varabildiler.]

Âşık Paşa, toplam 263 beyitlik özel bir bölümde açıkladığı dünya ve din alpları konusunu işleyiş biçimiyle, Kemal Yavuz'un ifadesiyle âdeti bir Alpnâme yazmış gibidir. Bu konuda Yavuz'un yorumları, oldukça kıymetli ve önemlidir. Yavuz, din ve dünya alplarını birlikte ele almasını anlattıktan sonra şu değerlendirmeyi yapar:

”Bu fikir, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de geçerliliğini korur. Bu durum, millet hayatına kazandırıldığı ve fertlerin her biri böyle olduğu zaman, maddî-manevî her yönüyle bir alplar topluluğu ile karşılaşırız. Âşık Paşa, bu yönü ile o şekilde yaşayan ve fikirleri hiçbir zaman değerini kaybetmeyen büyük bir Türk bilge ve mütefekkeri olarak karşımıza çıkar. O, bu düşünceleriyle bugün bile geçerliliğini koruyan bir seçme ordu fikrine yer verdiği gibi, yol da gösterir. Gerçekte Osmanlı Devleti'nin

552 Âşık Paşa, age, II/141a, 143a.

553 Âşık age, II/143a.

temelinde iki yiğitlik vardır. Bunlar, şair tarafından bir ad altında alp olarak nitelenir. Bunlardan biri; dünyayı koruyan zahir alp, diğeri de insanların ebedî saadete ermesine vesile olan ve doğru yolu gösteren gerçek din âlimleridir. Devlet de bu iki ana temel üzerinde yükselmektedir. Bunun önemini bilen ve idraki içinde olan şair, Garibnâme adlı eserinde âdeta bir Alpnâme yazmış gibidir.⁵⁵⁴

Aşık Paşa'nın din alplarını açıklarken tasavvuftaki *insan-ı kâmil* kavramını tanımladığını belirten Mine Mengi de *Garibnâme*'deki kahramanlıkla ilgili bölüm için; "İnsanın, fizik gücün üstünlüğü görüşünden ruh gücünün üstünlüğü görüşüne geçişini, kişisel iradenin yerini ilahi iradeye bırakışını vurgular. Aşık Paşa, eski kültür tabakası üzerine zamanının İslâmî kültür tabakasını ustaca yerleştirmiştir"⁵⁵⁵ değerlendirmesini yapar.

10.35. KULLUK VE İBADET

Kulluk, yaratan Rabbi'nin hüküm ve emri altında bulunma bilincine varmaktır. İnsanın fitratında kulluk etme duygusu bulunmaktadır. Onun için insan, ya nefsinin isteklerine ya da Allah'ın isteklerine kulluk yapar. Yüce Allah, yaratılış hikmetinin kulluk olduğunu açıkladıktan sonra kulluğun gayesini de şöyle belirtmiştir: "İnsan ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."⁵⁵⁶

Âşık Paşa, kulluk ve ibadeti, Garibnâme'nin dokuzuncu babının yedinci destanında 183 beyitte uzunca anlatır. Bir başka bölümde de Allah'ın sevdiği on kişi sayarken ayetleri sıralar ve her birini ayrı ayrı açıklar. Bu bağlamda birbirlerini Allah için seven Müslümanlar ve tam bir imanla Allah'a bağlanan mü'minden hemen sonra gece gündüz ibadet eden ve bu haliyle ruhunu Allah'a teslim eden kullar, zekât ve sadakasını eksiksiz verenler, oruç tutanlar, Allah için (hac veya cihat niyetiyle) yola çıkanlar... Allah'ın sevdiği ve övdüğü insanlar olarak sıralanmaktadır.⁵⁵⁷

Aşık Paşa, ibadetler içinde namaza özel önem vermekte ve onu gökyüzündeki tüm ibadetlerin özeti olarak görmektedir:

*İndi ol göklerdeki kılınan niyâz
Geldi bunda cümle oldu bir namâz*⁵⁵⁸

*Ola İslâm dîninün ol direği
Hem ola cümle ibâdet yüregi*⁵⁵⁹

554 Yavuz, agm, s. 566.

555 Mengi, agm, s. 495.

556 Zâriyât, 51/56.

557 Âşık Paşa, age, II/233a-234a. Ayrıca bk. II/195b-196a.

558 Âşık Paşa, agel II/129a.

559 Âşık Paşa, age, II/128b.

[Göklerde yapılan yalvarma ve yakarmalar, (yeryüzüne) indi ve hepsi birleşip namaz oldu.

(Namaz), İslâm dininin direğidir. Hem de tüm ibadetlerin kalbidir.]

Aşık Paşa, “Namaz, dinin direğidir” hadis-i şerifini birkaç yerde zikretmiş ve her defasında namazın önemini belirterek mü’minleri namaza teşvik etmiştir:

*Kim kılsa bu naniâzı sıdk ıla
Hiç gümânsız Hak ana rahmet kıla*

*Günde beş kez nevbet-i Hak urulur
Leşker-i dîn cümle anda dirilür*

*Biligidür mü’minün bu beş namâz
Kim gidermez kendüzinden kış u yaz⁵⁶⁰*

[Kim bu namazı samimiyetle kılsa, hiç şüphesiz Cenab-ı Hak, ona rahmetini nasip eder. Günde beş kez Allah’ın neveti (daveti) yapılır. Dinin askerleri (namaz için) orada topluca hazır bulunurlar. Beş vakit namaz, mü’minin silahıdır. Kış-yaz bunu kendisinden uzak tutmaz (kılar).]

Miracda meleklerin ibadetini anlatan Âşık Paşa, her kattaki meleklerin ibadet şekilleri olan kıyam, rükû, secde, tahiyat, zikir, cemelullahı tefekkür gibi unsurların tamamının namazda birleştiği⁵⁶¹ beyan ettikten sonra şöyle der:

*Bu namâzı kimse kim kıldı tamâm
Ol namâzın müzdini buldı tamâm*

*Rûzi kıldı bu namâzı bunlara
Degmedi bu rahmet ayruk dînlere*

*Fazlı artuk resnî zibâ adı hoş
Tende işâretdür ü cânda dâdı hoş⁵⁶²*

[Bu namazı kim tam olarak kılar, o namaz sevap ve mükâfatının tamamını da alır. Allah, bu namazı mü’minleri nasip etti. Böylesi rahmet, başka dinlere verilmedi.

(Namazın) fazileti çoktur, şekli güzeldir, adı da hoştur. Bedende (kulluk için) işarettir. Canda da tadı hoştur gönülü huzura kavuşturur.]

560 Âşık Paşa, age, II/130a.

561 Âşık Paşa, age, II/123a-129b.

562 Âşık Paşa, age, II/130a.

Aşık Paşa, ibadetlerin hülasası olarak zikrettiği namazı şöyle tarif eder:

*Hak anı kullarına farz eyledi
Bildürüp peygambere arz eyledi*

*Nice kim diri olasın kıl dedi
Kulluk eyle kulluğunu bil dedi*

*Kıldı peygamber kamu kılmak gerek
İlla maksûd ne durur bilmek gerek*

*Maksud oldur anda kim rahmet bula
Arz yerinde Hazret'e lâyük ola*

*Şek değül kim rahmet ol tâattadur
İlla bilmezler ki ne sâatdadur⁵⁶³*

[Cenab-ı Hak, onu kullarına farz eyledi. Böylece bildirip peygamberlerine arz eyledi.

Yaşadığın sürece namazı kıl, dedi. Kulluğunu bil ve kulluk eyle, dedi.

Hz. Peygamber (sav) kıldı; herkesin de kılması gereklidir. Ancak bundan maksadın ne olduğunu da kavramak gerekir.

(Namaz kılmaktan) maksat, öteki dünyada rahmete kavuşmak ve (kıldığı namazın da) Allah'a sunulmaya layık bir ibadet olmasıdır.

Şüphe yok ki rahmet, o ibadettedir. Ancak (rahmetin) hangi saatte (daha çok) olacağını bilmezler.]

Âşık Paşa, hangi vakitlerde hangi ibadetlerin daha faziletli olduğunu uzun uzun anlattıktan sonra, namazın tek başına da kılınabileceğini belirtirken cemaatle namazın önemini vurgular:

*Tâatı yalnız dahi kılsa olur
farz u sünnet neydüğün kgmu biliir*

*İlla emir oldur birikib kılarlar
Birlik ile Hak rızâsın bulalar*

563 Âşık Paşa, age, I/23ab.

*Her ki imâmla birlik eyledi dürüst
Ol varısar Hazret'e çalak u cüst⁵⁶⁴*

[İbadeti yalnız da yapsalar olur. Zira farzın, sünnetin ne olduğunu herkes bilir. Ancak emir; birlikte kılmaları, birlik (cemaat) ile Cenab-ı Hakkın hoşnutluğunu kazanmaları (doğrultusundadır).

Kim (namazı) imamla birlikte dosdoğru kılsa o ibadet, yüce Allah'a hızlı ve çabuk kavuşur.]

Âşık Paşa, namaz kılınan yerleri, cami ve mescitleri şöyle değerlendiriyor:

*Harbgâhdur mescid ol şeytân için
Kim gelür ol kasd ile iman için*

*Saf saf anda durısur şeytânı sır
Ol sıyımaz bunu bunlar anı sır*

*Gâzîlerdür pes mü'minler bilün
Gazîlikdür bu namâz kılmak kılun*

*Hem şehîddür bu iş içinde ölen
Belki bunlardur ebed zinde kalan⁵⁶⁵*

[Mescitler, şeytanla savaş yapılan yerlerdir. Zira şeytan, Müslümanların imanını almak kasdıyla gelir.

(Müslümanlar) orada saf saf olurlar; şeytanı oradan uzaklaştırırlar. O, cemaati etkileyemez; onlar onu kovarlar.

Mü'minler, gerçek gazilerdir. Kulun namaz kılması da gaziliktir.

Namaz esnasında (ve mescitte ölen) kimse, şehiddir. Belki de ebediyen diri olanlar, bunlardır.]

Âşık Paşa, namazın önemini, camiye böyle anlattıktan sonra mü'minleri namaz kılmaya ve namazı asla terk etmemeye davet eder:

*Hazret'e lâıyk ibâdetdür namâz
Zinhar olman bî-namâz u bî-niyâz⁵⁶⁶*

564 Âşık Paşa, age, I/24b.

565 Âşık Paşa, age, II/130b.

566 Âşık Paşa, age, II/130a.

[Namaz, Allah’a layık bir ibadettir. Sakın ha bînamaz (namazsız) ve duasız olmayınız.]

10.36. HAYÂ (UTANMA)

Hayâ, utanmak anlamındadır. Kınanma endişesiyle kurallara aykırı davranmaktan kaçınmayı sağlayan utanma duygusudur. İmanî anlamdaki hayâ, mü’mini günah işlemekten alıkor. Zira o, Allah’tan korkar. Onun için Hz. Peygamber (sav), “Hayâ yani utanma duygusu, imandandır” buyurmuştur.

Hayânın edeble bağlantısı vardır. “Eğer utanmıyorsan istediğini yapabilirsin” hadis-i şerifi, onun edeb ve ahlâkla ilişkisini belirler. İnsanın edebinin, ahlakının simgesi olan hayâyı Aşık Paşa, kadın örneğinden hareketle ele almıştır. Ancak utanma duygusunun kadın kadar erkekte de bulunması gerektiği unutulmamalıdır. Âşık Paşa’nın anlattıklarına bakalım:

*Nedür ol kim Tanrı sevmez ol işi
Bulmaya rahmet ol iş issi kişi*

*Şoldur ol kim avrat olsa bî-hayâ
Üni çıkşa hergün onun obaya*

*Bay u yohsul görüben utanmaya
Utanup ol kendü adın sanmaya*

*Tanrı sevmez bu hulû avratları
Oldur âHir Tann’nın âfetleri*

*Ol kılınç hod kamuya lâyük değil
Hak anı sevmeklige bayık degül*

*İlla ol avrat kim anım udi yok
Eyle bil kim bir inekdür südi yok*

*Pes yaraşur yüzsuuyu avratlara
Uçmaga ol avrat erden ilk gire*

*Hangi avrat anı ola yüzi sulu
Gökçek oldur çün ola gökçek hulu*

*Razı andan Hak Rasûl hoşnud ola
Âkıbet anun işi mahmûd ola⁵⁶⁷*

567 Âşık Paşa, age, II/171a-b.

[Tanrı'nın sevmediği işi, sahibi olan kişiyi rahmete kavuşturmayan o davranışın ne olduğunu (size anlatayım).

O kimse, hayâ duygusundan yoksun, bu ünü obada her gün artarak yayılan kadındır.

O, zengin ve fakir görünce utanmaz. Utanıp kendisine çeki düzen vermez. Tanrı, bu huy ve karakterdeki kadınları sevmez. İşte bunlar, sonunda Tanrı'nın afetleridir.

O davranış, kimseye uygun düşmez. Cenab-ı Hak da onu sevmez. Ancak ar ve edep duygusu olmayan kadının sütü olmayan bir inekten farkı olmadığını bil.

Utanma duygusu, kadınlara çok yakışır. Öyle kadınlar, cennete erkeklerden önce girerler.

Hangi kadında edep, hayâ duygusu bulunursa, işte güzel odur. Çünkü o, güzel huyludur.

Allah, peygamber, ondan memnundur, hoşnuttur. Zira onun işleri övülmeye değer bulunmuştur.]

10.37. RiYÂ

Riyâ, gösteriş demektir. Yaptığı iyilikleri, ibadetleri Allah için değil de insanlara beğendirmek için yapmaktır. Bakara Suresinin 264 ve Nisa Suresinin 142. ayetlerinde insanlara gösteriş için malını hayır ve sadaka olarak harcayanlar, namazı da bu amaçla kılanların yaptıklarından kendilerine bir fayda, sevap olmayacağı açıklanmaktadır. Hz. Muhammed (sav) de riyayı Allah'a şirk (ortak) koşmak olarak tarif ediyor: “*Muhakkak ki sizin için en çok korktuğum şey, küçük şirk, yani riyâdır.*”

Âşık Paşa, Kehf Suresinin 110. ayetindeki “Rabbine kullukta hiç kimseyi ortak koşmayın” hükmünü yorumlarken riyayı da bu bağlamda ele alarak şöyle diyor:

*Şoldur ol kim ehl-i hayrat ola er
Hayra harc olsa elinde husk u ter*

*Hem zekâtın vere hem öşrünü
Yani kim tutmağ için Hak emrini*

*Vakf u idrar eyler ofsa nakd ü cins
Şâkir olsa her dem andan cümle ins*

*İşbu işler kişide olsa riyâ
Ol riyâ iş lâyük olmaz Tanrı'ya*

*Tanru-çun işde riyâ lâyük degül
Ol riyâlu hayrı Hak kılmaz kabûl*

*'Kangı işde ol riyâ var ol Celîl
Sevmez anda riyâ yavlak zelîl*

*Pes gerek hayrat-ıla ihlâs ola
Ol iş issi Hak katında hâs ola*

*Hak-ıçun yâ ad ıçun işlemeye
Davî eyleyip işini söylemeye*

*Her ki hayrat eyleye ihlâs-ıla
Hiç gümânsız Hak ana rahmet kıla⁵⁶⁸*

[O kimse ki hayır sahibi bir insan olarak elindeki yaş ve kuru her şeyi hayır için harcasa, Hakk'ın emrini tutmak için zekâtını ve öşürünü de verse,

Parasını ve eşyasını vakfedip akar haline getirirse, tüm insanlar da her an ona dua ve teşekkür etse,

Bütün bunları o kişi riya için yapmış olsa, o riyall işler (hayırlar ve ibadetler), Tanrı'ya layık olmaz (O'nun katında kabul görmez.)

Allah için yapılan işte riya olmaz. O riya için yapılan hayrı, Cenab-ı Hak, kabul etmez.

Hangi işte riya bulunursa yüce Allah, onu sevmez. Zaten riya, çok kötü, adi bir şeydir.

Hayır işlerde ihlas gereklidir. İşte o zaman o hayır sahibi, Cenab-ı Hak katında özel konuma ulaşır.

Adının ünlenmesi veya halka gösteriş için yapmamalıdır. Yaptığı işleri de iddialı biçimde (övünmek için) söylememelidir.

Kim ihlâslı olarak hayır işlerde bulunursa, hiç şüphesiz Cenab-ı Hak, ona Rahmet kılar.]

568 Âşık Paşa, age, II/173b-174a.

10.38. CÖMERTLİK VE CİMRİLİK

Cömertlik ve cimrilik, varlık ve zenginlikle ilgilidir. Elinde çok malı, mülkü, serveti bulunan kimse; bunu aile fertlerine, akrabalarına, yoksullara dağıtırcasına da harçayabilir, azalır veya tükenir endişesiyle alabildiğine de kısabilir.

Âşık Paşa, dünyadaki nimetleri sayarken birinin de zenginlik olduğuna işaret eder ve zengini tarif eder:

*Şoldur ol kim dünya mâlı çok ola
Bütün ola egni karnı tok ola*

*Ola anla nakd ü cins ü mülkü mâl
İyd ola her rûz u heft ü mâh u sâl*

*Halk içinde mün'im ola ol kişi
Halkdan anun ön gele her bir işi*

*Adı bay u kendü bellü ola ol
Kamulardan ola anun rûzı bol*

*Kançaru kim sunsa ni'met el vire
Suna her bir nesneye eli ere*

*Halk içinde ol ola şol kirtü bay
Ni'met ana el vire yıl on iki ay⁵⁶⁹*

[(Zengin) kimsenin dünyada malı çoktur. Giysisi tam ve düzgün, karnı da toktur.

Onda mal, mülk, para ve her türlü eşya vardır. Onun her günü ve haftası, her ayı ve yılı bayramdır.

Halk arasında nimet sahibi olarak tanınır. Onun her işi de halktan önce gelir (yapılır).

O kimsenin adı zengin, kendisi tanınmıştır. Onun rızkı ve kısmeti herkesten daha boldur.

Nereye bir nimet sunsa yeterli olur. Elini her neye uzatsa ona ulaşır.

Halk arasında o kişi büyük zengin olur. Yılın on iki ayında nimet içinde yaşar.]

569 Âşık Paşa, age, II/165a-b.

Aşık Paşa, zenginliği ve zengini böylesine överken zenginliğin ancak cömertlikle güzel olabileceğini, aksi takdirde zenginlerin acınacak durumdaki insanlar olduğunu da beyan eder:

*Dünyâda bu mâl u ni'met hoş olur
İlla şol vakt kim sehâvet iş olur*

*Kankı boyda kim sehâvet olmaya
Yarın anda hiç şefâat bulmaya*

*Yoksa her kimse kim adı bay olur
Bî-sehâvet bellü bilün vay olur*

*Kankı bayda kim sehâvet olmadı
Şöyle bil kim ol cihâna gelmedi*

*Key hâsiyyetdür tüvanger kerem
Ol kerem ehli bilür ben ne direm⁵⁷⁰*

[Dünyada mal ve nimet sahibi olmak, ancak cömertlik olduğu zaman hoş ve güzeldir.

Hangi zenginde cömertlik olmazsa yarın ahirette ona şefaata edilmez.

Bir kimsenin adı zengin olup da cömert değilse ona çok yazık olur.

Hangi zenginde cömertlik yoksa onu, dünyaya hiç gelmedi, bil.

Zengin kimsede cömertlik, iyi bir hususiyettir. Onun (asıl değerini), cömertler bilir. Ben ne diyeyim?]

Âşık Paşa, cömertliği böyle överken malı çok olup da hiç hayır yapmayan zengine de sitem eder. Zengine cömertliğin yakıştığını, böylelerinin Allah tarafından da çok sevildiğini, cimriyi de malı çok yahudiye benzeterek⁵⁷¹ böylelerinin ahretteki durumlarını açıklar:

*Biri şol baylar durur kim mâlı çok
Mâlı çokdur lâkin anun hayrı yok*

*Bay kişilerde buhûl yavlak habîs
Vardır âhir bu söze tanık hadîs*

570 Âşık Paşa, age, II/165b.

571 Âşık Paşa, age, II/170b.

*Eytdi Peygamber bahiller hâlini
Yarın anda nolısar ahvâlini*

*Kim bahiller uçmağa girmeyiser
Zâhid olsa dahi hem görmeyiser*

*Pes bilün kim bay kişi olsa bâhîl
Sevmez anun dirligini ol Celîl*

*Bay kişiler buhl ile oldı hasîs
Ger geyürse nefisine yüz bin nefis⁵⁷²*

[Bunlar, malı çok zenginlerdir. Malları çoktur ama hiçbir hayırları yoktur.

Zenginlerde cimrilik çok çirkindir. Buna tanık olan, hadis (Hz. Peygamber'in sözü) vardır.

Hz. Peygamber, cimrilerin halini ve yarın ahirette hallerinin nasıl olacağını beyan etti.

Cimriler cennete giremeyeceklerdir. Ne kadar ibadet etseler ve zühd hayatı yaşasalar da onu göremeyeceklerdir.

Zengin kimse cimri olursa, yüce Allah'ın onun bu durumunu sevmeyeceğini iyi bilin.

Yüz bin güzel elbise giyseler de zenginler cimrilikle çirkinleştiler; sana yüz bin kere güzel görünseler de.]

10.39. AÇGÖZLÜLÜK VE KANAAT

Aşık Paşa, tasavvuf ehlidir. Şair ve mütefekkindir ama her şeyden önce o bir derviştir. Malda, mülkte gözü yoktur, Hele de şükürü yerine getirilmeyen servetten, zekâtı ve öşürü verilmeyen mal, mülkten korkar. Derviş meşrepli olduğu için zenginlik yerine yoksulluğu tercih eder.

Âşık Paşa; mal, mülk, bağ, bahçe, altın, gümüş vb. her türlü varlığın... İnsanın gönlünü aşırı meşgul ettiği için insanı dünyaya bağladığını, dünya da insanı Allah'a yönelten bir mihrap olmaktan çıkardığını söyler. Ona göre bunlardan uzaklaşmak, dünya hırsından da kurtulmaktır. Hz. Muhammed (sav)'in "Fakirlik övüncümdür" hadisini bu çerçevede yorumlar. Aşık Paşa, sufiyane düşüncesiyle

572 Âşık Paşa, age, II/170a.

fakir insanın, servetten dolayı bir şımarıklığı olamayacağı için tüm beklenti ve umutlarının Allah'tan olacağını beyan eder.

En önemlisi de isyan eden bir yoksulluk değil de kanaat ehli olan fakirliği öğütler. Zengin için daha çok gerekli olan kanaati, yoksul için de lüzumlu görür:

*Ulu hil'atdur bu dervîşlik ere
Kâni olursa şuna kim Hak vire*

*Çün kanâat dervişe hemrâh ola
Gözde dervîş ü gönülde şâh ola*

*Pes kanâat dervîşün key yâridur
Yüzün ol yur dervîşün ol arıdur*

*Çünki dervîşle kgnâat iş degül
Ol kara yohsul durur dervîş degül*

*Bu kanâat çün ola dervîş ile
Dervîş oldur kim ola iksi bile*

*Çun olur ol dervîşün sermayesi
Cân içinde nakd ü genc ü mâyesi*

*Çünki dervîşlik kanâatla tamâm
Yoldaş olur olsa ol âli makâm⁵⁷³*

[Bu dervîşlik, insana yüce bir giysidir. Kanaatkâr olursa ona Allah verir. Kanaat dervişe yoldaş olunca görünüşte dervîş, gönlünde ise Allah olur. İşte kanaat, dervîşin en iyi dostudur. Dervîşin yüzünü o yıkar. Kanaat, dervîşin saflığı, temizliğidir.

Çünkü dervîşle kanaat birlikte değilse o, kapkara yoksuldur, dervîş değildir.

Bu kanaat dervîşle birlikte olmalıdır. İksi birlikte olunca ancak dervîş olabilir.

Dervîşin gerçek sermayesi, Hak'tır. Can içindeki parası, hazinesi ve esas unsuru yine Hak'tır.

Çünkü dervîşlik, kanaatla tamam olursa o yüce makam, ona yoldaş olur.]

Aşık Paşa, zengin-fakir herkes için gerekli olan kanaatin dervîşlik boyutunu

573 Âşık Paşa, age, II/166a-166b.

böyle yorumlar. Kanaatin zıddı olan açgözlülüğe ise hiç aman vermez. Genel olarak açgözlülüğü beyan ettikten sonra âlimlerin açgözlülüğün bir felaket olduğunu, kişinin toplumdaki şeref ve itibarını yok ettiğini söyler:

*Ol tama'dur kim yaraşmaz kamuya
'Kqmuyı ol iltesidür tamuya*

*Ol tama'la kamu kullar nahs olur.
İlla ilm ehlinde artuk nahs olur*

*İzzetin âlimlerün oldur bozan
Âlim iken affını eyler ozan*

*Bu âlimlerde tama' bî-zabt olur
Anunla cümle işi habt olur*

*Tanrı sevmez âlimi bu hulk ile
Çün münâsib oldı cümle halk ile⁵⁷⁴*

[O açgözlülük ki, hiç kimseye yakışmaz. O, insanları cehenneme sevkeder.

O açgözlülükle tüm kullar uğursuzlaşır. Ancak bu, ilim adamlarında da büyük noksanlıktır.

Âlimlerin şerefini ve itibarını yok eden odur. O, âlimlerin adını gevezeye çıkartır.

Bu âlimlerdeki açgözlülük dizginlenemezse yaptıkları (iyi) amelleri de boşa gider.

Tanrı, bu ahlaktaki âlimi sevmez. Çünkü o, (bunları bilmeyen) halk ile bir düzeye düşmüştür.]

10.40. KİBİR VE ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK

Kibir, kendini beğenmek ve kendinden başkasını hor ve hakir görmektir. Bir insan; ilmiyle, ibadet ve takvasıyla, soyu ve sopyuyla, güzellik ve yiğitliğiyle, zenginliği ve servetiyle, toplum içindeki konumu ve itibarıyla, makam veya şöhretiyle gurur ve kibire kapılabilir.

Kibir, bir nefis hastalığıdır. Kul, sahip olduğu bazı şeyleri göz önünde tutmak suretiyle, onların hakiki sahibi olan Allah'ı unutarak kendini beğenip büyüklenir ve şımarır. Yüce Allah, kibiri ve kibirlileri sevmez:

574 Âşık Paşa, age, II/171a.

“Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.” (Lokman, 31/18)

“Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametinle) ne yeri yarabilirsin, ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin. “ (İsra, 17/37)

Âşık Paşa, yüce Allah’ın “Allah, büyüklük taslayanları sevmez” ayet-i kerimesini şöyle açıklar:

*Her kim kçndüzine ucb eyledi
Kendü hâlin yiglenüben söyledi*

*Âkıbet Allah anı kıldı hacîl
Tâ ebed ol hâl ile kıldı zelîl*

*Her ki kendü özini dutdı yüce
Devleti oldı harâb uçdan uca*

*Her ki bakdı hâline benven didi
Rahmetinden Hak anı mahrûm kodı⁵⁷⁵*

[Kim kendini beğenip büyüklenir ve kendi halinin üstün olduğunu söylese, Sonunda Allah onu mahcup duruma düşürür; ebediyen o hal içinde zelil olarak kalır.

Kim kendini diğerlerinden yüce görürse, elindeki devlet ve servet baştan sona harap oluverir.

Kim de haline bakıp benlik sevdasına kapılırsa, Cenab-ı Hak, onu rahmetinden mahrum bırakır.]

Âşık Paşa, bu girişten sonra kibire kapılmasından dolayı altı varlığın zillete düştüğünü anlatmaya başlar. O altı varlık şunlardır:

İblis: Kibirlenip Allah’ın emrine karşı geldi. Allah’ın rahmetinden kovuldu. Ad kavmi: Hz. Hud (as)’ın kavmi idi. Güçlerine güvenerek imana gelmediler, helâk oldular.

Bel’am: Hz. Musa (as)’a düşmanlık gösterdi, imanını da kaybetti.

575 Âşık Paşa, age, I/209b.

Fil kavmi: Fillerle Kâbe'yi yıkmaya geldiler. Fillerine güvendiler. Allah'ın evine saldırmak istediler, helâk oldular. Ulu dağlar: Sağlamlığı ve haşmetiyle gurura kapıldılar. Başlarından duman, tufan, bela ve musibet hiç eksik olmadı.

Buğday: Hz. Âdem (as)'ın yeryüzündeki ilk rızkı idi. Bununla övünür oldu. Önce biçildi, dövüldü, değirmende çile çekti, elekten geçti, hamur olup yoğruldu, ateşte pişti, midelere gitti...⁵⁷⁶

Âşık Paşa, bu noktada şu uyarıda bulunmayı da ihmal etmez:

*Pes bilün ucb ehlinün yolu harâb
Âkıbet menzil ana tahte't-türâb*

*Kimde kim imân ola ucb olmaya
Ucb ile kimse rahmet bulmaya*

*Kangı gönüldeki vardur kibr ü kîn
Kılmasun Hak bize anı hem-nişîn⁵⁷⁷*

[İyi bilin ki, kibirlilerin yolları harap, son durakları da toprağın altıdır. Kimde iman olursa, kibir ve gurur olmaz. Böhürlenerek kimse rahmet bulamaz.

Hangi gönülde kibir ve kin varsa Cenab-ı Hak bizi ona sıkı arkadaş etmesin.]

Aşık Paşa, kibir ve kibirlinin akıbetini tarihi ve tasavvufi boyutuyla ele almış, çok canlı örneklerle bize sunmuştur. İnsanları böhürlenmekten sakındırırken, alçakgönüllülüğe yönlendirmiştir.

Kibirli, kendini herkesten üstün görüp başkalarını beğenmeyerek herkesi eleştirir. Ancak alçakgönüllü insan, Allah'ın güç ve kudreti önünde kendini değersiz görür, kimseyi hakir görmez. Yüce Allah, böylelerini övüyor: “*Rahman 'ın (has) kulları, yeryüzünde (alçakgönüllü olmanın örneğidirler ve) ağırbaşlı, yüzleri yerde hareket ederler.*” (Furkan, 25/63)

Alçakgönüllülük, gururun perhizidir. Akli başında olan seçkinler, ayette de belirtildiği gibi alçakgönüllü olurlar. Zira meyve ile yüklü dal başını yere koyar.

Kur'an ahlakını en güzel şekilde kendi nefsinde uygulayan Allah Resûlü'nden, melik peygamber ya da kul peygamber olmak arasında tercih yapması istendiğinde, kulluğu seçmiştir. O, hayatı boyunca alçakgönüllü olmayı şiar edinmiş ve tevazu örnekleri sergilemiştir. Çocuklara selam vermesi, dul, yetim ve hizmetçileri görüp-gözetmesi, meclisini daima fakirlere açık bulundurması,

576 Âşık Paşa, age, I/210a-219a.

577 Âşık Paşa, age, I/219a.

dünya ile ilgili konularda istişareye değer vermesi, onun eşsiz tevazuuna ışık tutan davranışlarından bazılarıdır.

İslam'ın alçakgönüllülüğe verdiği önemi iyi bilen Âşık Paşa, gönül erinin gurur ve kibirden uzak olması gerektiğini, mütevazı bir derviş olarak hep tevazu ehli ile yoldaş olmasını öğütler. Sözünde, işinde, kılık kıyafetinde, evinde ve ev eşyasında alçakgönüllü davranmasını tavsiye eder:

*Her kim ol kendüzini miskîn göre
Hak'dan ana durmadın rahmet ire*

*Her ki düşdü toprağa götürdiler
Eksügi her neyse bitürdiler*

*Her ki kendü ekşüğinden yirine
Bitile ol cümle halk görine*

*Kendüzin ekşik gören oldı tâm
Ulular gölinde ol dutdı makâm⁵⁷⁸*

[Kim kendini zavallı ve alçakgönüllü görürse Cenab-ı Hak'tan ona sürekli rahmet ulaşır.

Kim (tevazudan dolayı) toprakla bir olursa onu alıp götürürler, eksügi her neyse tamamlarlar.

Kim kendi eksikliğini fark edip hayıflanırsa onlar tamamlanır ve halka tam olarak görünür.

Kendisini eksik gören, eksikliğini tamamlayarak ulular gönlünde makam tutar.]

Âşık Paşa, Allah insan için âlemi yaratınca, altı şeyin kendilerinin insana layık olmadığından bahisle, acz ve çaresizlik arz ettiklerini söyler. Bunlar; kara renk, gurbet, Hicaz diyarı, Cudi dağı ve balıktır. Allah, onları bu tevazularından dolayı yüceltmiştir. Kâbe'nin örtüsü olmakla da şereflendirilen siyah rengin dile gelip, bu rengiyle dostları arasında mahzun kalacağını söyleyerek sızlanışını anlattıktan sonra Tanrı'dan ona gelen nidayı anlatır:

*Halk eytdi sen yirinme ey kara
Senden eyleyem bezek ol dostlara*

*Görklü yüz ârâyişin senden düzem
Kaşda gözde senün içtin cân üzem*

*Kangı yüz kim anda bir ben var ola
Bin kişinin gönli anda zâr ola*

*Hem dahi ol dostlara inen hitâb
Hem seninle yazıla cümle kitâb*

*Karaya Hak anda kılmışdı nazar
Mushafı anın ile halk anın yazar*

*Sen yirinmegil ben miskînlerin
Ekşügin bitürüçiyem bunların⁵⁷⁹*

[Cenab-ı Hak ona şöyle dedi: Ey kara! Sen yerinme. Dostlarıma senden süsler yapacağım.

Gösterişli yüzlerin süslerini senden yapayım. Kaşta, gözde senin için canlar üzülün (feda olsun).

Hangi yüzde bir ben olsa bin kişinin gönlü onun için sızlansın.

Hem o dostlara inen hitaplara ve tüm kitaplar seninle yazılsın.

Kara renge Hak nazar kılmıştır. Onun için Kur'an-ı Kerim mushafını da halk onunla yazmaktadır.

Sen yerinme (ey kara), ben alçakgönüllülerin eksikliğini gidereceğim.]

Âşık Paşa, alçakgönüllülüğünden dolayı siyahın böyle ödüllendirildiğini açıkladıktan sonra garipliği Allah dostlarının yaşayış biçimi haline getirdiğini, suyu, toprağı ve verimi olmayan Hicaz bölgesini Kâbe ve Ravza-i Mutahhara (Hz. Peygamber (sav)'in kabri) ile şereflendirdiğini, Nemrud'un zulmüne maruz kalan balığı kesilmekten kurtardığını, tufandan sonra yüce dağlar varken mütevazı Cudi dağı Hz. Nuh'un gemisine liman kıldığını anlatır.⁵⁸⁰ Sonunda şöyle der:

*Her kim ol kendüzini gördü ulu
Âkıbet oldur olan işden alu*

*Kim özin alçak dutarsa yücele
Durmadın Hak'dan ana rahmet gele⁵⁸¹*

579 Âşık Paşa, age, I/202b-203a.

580 Âşık Paşa, age, I/204a-208b.

581 Âşık Paşa, age, I/209a.

[Kim kendini yüce görürse sonunda her işte geri kalır.

Kim kendi Özünü alçak tutarsa (alçakgönüllülük gösterirse) yücelir. Allah'tan ona sürekli rahmet gelir.]

Aşık Paşa, insanın gururlanması için aslında hiçbir ciddi sebep olmadığını şöyle anlatır:

*Mâlik oldur mülk anundur hüküm anun
Anlagıl bu ortada nen var senin*⁵⁸²

[Her şeyin gerçek sahibi O Allah'tır. Mülk de hüküm de O'nundur. İyi düşün; orada senin neyin var ki?!]

Aşık Paşa, her insanın bir üstün yanının bulunabileceğini, ancak bunların böbürlenme nedeni olmaması gerektiğini, ulu mevkide olanların, zenginlerin, âlimlerin, şeyhlerin alçakgönüllülükten vazgeçmemelerini anlatır:

*Bu tevazu kanda kim olsa tamâm
Olur ana cümle gönüller makâm*

*Pes ululıgla tevazu yaraşur
Ulular gönli yüzün oldur ki yur*

*Ulu şoldur anı ola sâhib kabûl
Nice mansıbdâ olursa gam degül*

*Âlim ofa şeyh ola ger beg ola
Yani şoldur kim bu halkdan yig ola*

*Çün tevazu ola anunla bile
Hiç gümânsuz Hak ana rahmet kıla*⁵⁸³

[Bu tevazu kimde tam olursa tüm gönüller ona makam olur. İşte ululara, büyüklere tevazu yakışır. Zaten ulular, gönül yüzünü onunla temizlerler.

Ulu kişi, hangi makamda olursa olsun tevazu sahibi ve onu kabullenmiş kişidir.

İster âlim, ister şeyh, isterse bey olsun, yani halktan üstün tarafı olan kişi. Alçakgönüllülük onunla beraber olursa hiç şüphe yok ki Allah ona rahmetini ulaştırır.]

582 Âşık Paşa, age, I/209a

583 Âşık Paşa, age, II/167a.

10.41. ÜÇ İNSAN TİPİ

Âşık Paşa, insana önem verir. Onları iyiliğe yönlendirmeye çalışır. İyileri de kötülerden ve kötülüklerden korumak ister. Bu çerçevede birbirleriyle ilişkisi bakımından insanları üçe ayırır:

1. İyilikbilmez, zalim, kötü huylu insanlar:

*Bunların bir bölümü yavuz hulu
İçi taşı zehr ile fitne tolu*

*Ne duz ekmek bilür ü ne konuşuluk
Tamarında yokdurur hiç toğrulık*

*Niçe kim eyelük idesin sen ana
Aygutın yavuzluk ider ol sana*

*Sen ana dostluk hâlin arturasın
Ol sana düşmanlık ide göresin*

*Sen anı götürüresin düşmüş iken
Ol sana karşı biter olur diken*

*Şuna benzer kim üşümüştü ilanı
Isıdasan koynun içinde anı⁵⁸⁴*

[Bunların bir kısmı kötü huyludur. İçi, dışı zehir ve fitne doludur.

Ne tuz, ekmek, ne de komşuluk (hatırı) bilir. Damarında hiç doğruluk yoktur. Sen ona ne kadar iyilik edersen et, karşılığında sana kötülük eder.

Sen ona dostluğunu arttırdığında onun sana düşmanlık ettiğini görürsün.

Sen, onu düşüğünde kaldırıp götürürsün ama o sana karşı diken olup batar.

Bu hal, üşümüştü yılanı koynunda ısıtmaya benzer.]

584 Âşık Paşa, age, I/87b-88a.

2. İyilik edene iyilikle, kötülük edene kötülükle karşılık veren insanlar:

*Eylük idene bular eylük ider
Güci yitdükçe yola togru gider*

*Dosta dostdur düşmana düşman durur
Dostu dost u düşmanı düşman bilür*

*Her kişiyi kendü hâlinde dutar
Her metai kenü haddinde satar⁵⁸⁵*

[Bunlar, iyilik edene iyilik ederler. Gücünün yettiği kadar doğru yolda giderler.

Dosta dost, düşmana düşmandırlar. Dostu dost ve düşmanı da düşman bilirler.

Her kişiye kendi halince, değerince önem verirler; her malı da kendisinin gerçek değerinde satarlar.]

3. Herkese tevazu ve merhametle davranan, iyilik yapan ve iyiliğine karşılık beklemeyen insanlar. İşte bunlar, insan-ı kâmil niteliğinde olup Allah'ın has kullarıdır, velilerdir:

*Göredururken cümle çirkin huları
Eyleyken hoş dutarlar buları*

*Ol kişilergüneşe benzer olur
Nûrıyla dünyâyı aydın kılur*

*Ya dahi şol su gibidür hikmeti
Kim bitürür cümle dürtü nimeti*

*Kim yunur kim abdest alur kim içer
Cümlesine makşûdın virür geçer*

*Hem dahi şol yir gibi sâkinliği
Kamulara var durur miskînliği*

*Tanrı'nın has kullarıdur pes bular
Kim bular yavuzluğa eylük ular⁵⁸⁶*

[Onlar, tüm çirkin huyları görüp dururken yine de öyle insanlara karşı iyi davranırlar.

585 Âşık Paşa, age, I/88a.

586 Âşık Paşa, age, I/88b-89a.

Onlar, güneşe benzerler. Nuruyla dünyayı aydınlatırlar.

Ya da su gibidirler. İçinde nice hikmet saklıdır. Türlü türlü nimetin yetişmesine (vesile) olur. Kimisi o su ile yıkanır, kimisi abdest alır, kimisi de su içer. O su, herkese istediğini verir.

Hem de yer gibi sakindir. Herkese alçakgönüllüdürler.

Bunlar, Tanrı'nın has kulları (veliler)dir. Kötülüğe karşı bile iyilik ederler.]

Âşık Paşa, bu üç insan tipini sıraladıktan sonra insanları birinci tipte dostluktan sakındırır. İkincilerle dost olunabileceğini birlikte yaşanabileceğini söyler. Ancak Allah'ın has kulları, velilerle dost olmanın, onlarla yoldaş olmanın daha doğru olacağına işaret eder.

10.42. KUR'AN OKUMAK

Kur'an-ı Kerim; Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed (sav)'e gönderilen en son ilâhî kitaptır. Âşık Paşa, Kur'an'ı önder ve rehber olarak nitелеmektedir.

*Kur'an ol rahmet durur mü'minlere
Kim anı virmedi ayrık dinlere*

*Mü'mimlere Kur'an ulu devlet durur
Hem şifâ vü hem dahi rahmet durur⁵⁸⁷*

[(Cenab-ı Hakk'ın) başka dinlere vermediği Kur'an, mü'minlere rahmettir. Kur'an, mü'minlere ulu devlettir (büyük nimettir). Onlar için hem şifa, hem de rahmettir.]

Âşık Paşa, Kur'an-ı Kerim'i Allah'ın rahmet sofrası olarak tavsif eder, her yaprağını bir tepsiye, her harfini bir çanağa benzetir. Tanrı'nın rahmet sofrası olan Kur'an'dan bedenler değil, canlar gıdalanır, der.

Hakk'ın nurunun Kur'an'da saklı olduğunu beyan eder:

*Her ki bildiyse bu Kur'an sırrını
Eyle bilsün gördi Allah'ın nûrını*

587 571 Âşık Paşa, age, II/209a.

*Ol nûru Kur'an içinde gizledi
Geldi mü 'min cânı anı izledi*⁵⁸⁸

[Kur'an sırrını kavrayabilen kimse, Allah'ın nurunu da göreceğini bilsin. Allah, o nuru Kur'an içinde gizledi. Mü'minlerin canı da gelip onun izinden gitti.]

Âşık Paşa, Kur'an-ı Kerim'in mahlûk olup olmadığı gibi kelam ilminin tartıştığı konulara da girer:

*Gerçi halka benzemez hâlık değül
İlla hem bellü bilün mahlûk değül*

*Gayri mahlûk ana anın didiler
Kanı ol kim bu işi bilmek diler*⁵⁸⁹

[Gerçi Kur'an yaratılmışa benzemez, yaratıcı da değildir. Ancak şunu da bilin ki yaratılmış da değildir.

(Kur'an, Allah kelimedir) ancak yaratılmış (mahlûk) değildir, dediler. Bu işin aslını bilmek isteyenler nerede?]

Âşık Paşa, konuyu örneklerle açıklamaya devam eder. Kur'an'ın bir benzerinin meydana getirilemeyeceğini ayetlerle anlatır ve onun gerçek manasını en iyi Hz. Peygamber (sav)'in bilebileceğine işaret eder.

Âşık Paşa, *Tanrı ilmi* olarak da nitelediği Kur'an-ı Kerim'i her insanın bilmesi gerektiğini, asıl meselenin ise okumak, bilmek ve yapmaktan geçtiğini söyler:

*Şol kelâmullah ki Kır'an'dur kadîm
Viribidi anı bize ol Kerîm*

*Hem okın hem ma'nisin bilin didi
Çün filesiz didüğün kılın didi*

*Kılınan çün lâyık ola Hazret'e
Tâ ebed yoldaş olasız rahmete*⁵⁹⁰

[Bu Kur'an-ı Kadîm, Allah'ın kelimedir. Onu bize cömert olan Allah verdi. Hem okuyun, hem de manasını bilin, dedi. Bilin de dediği gibi amel edin, dedi. Yaptığınız amel, Hazret-i Allah'a layık olsun. Böylece siz de ebedî rahmete yoldaş olursunuz.]

588 Âşık Paşa, age, II/209b.

589 Âşık Paşa, age, II/210a.

590 Âşık Paşa, age, I/144b.

*Ma'lûm offl nice okınmak gerek
Okınan görünür ne öginmek gerek*

*Halk sanar kim kendüsi Kur'an okır
İlla bilin kim bizi Kur'an okır*

*Kur'an'ı biz kaçaru okuyavuz
Ol okır ol gösterür eyü yavuz*

*Ol durur mü'minlerün kılavuzı
Hem anunla bilinür dirlik özi⁵⁹¹*

[Kur'an'ın nasıl okunması gerektiği malum oldu. Okunan görüldüğünden övünmeye gerek yoktur.

Halk, kendisinin Kur'an okuduğunu sanır. Ancak şunu bilin ki Kur'an, bizi okur.

Biz, Kur'an'ı nasıl okuyalım ki... O, okur (anlatır), iyiyi ve kötüyü O gösterir, O, mü'minlerin kılavuzudur. Hayat düzeninin özü, onunla bilinir.]

Aşık Paşa, Kur'an-ı Kerim'i okumanın beş şekli ve derecesi olduğunu zikreder:

1. Kur'an'ın okunup ezberlenmesidir. Yedi kıraat üzere Kur'an okumayı bilmesidir. Bu noktada Kur'an-ı Kerim'de kaç cüz, kaç ayet, kaç durak ve kaç makam olduğunu da öğrenmesi gerekir.

2. Kur'an ayetlerinin manasını bilmektir.

3. Mananın maksadını kavrayabilmektir. Ayetlerin nüzul sebeplerini bilip ona göre yorumlamaktır.

4. Öğrendiği Kur'an hükümleriyle amel etmektir.

5. Amelin, ibadetin ihlâsla ve tam olarak yapılıp Allah katına ulaşması ve kabul edilmesidir. İbadet, Allah tarafından güzel kabul edilirse rahmete ulaşılır.⁵⁹²

Âşık Paşa, hakiki manada Kur'an okumanın böyle mümkün olabileceğini, ilmiyle amel etmenin önemini uzun uzun anlatır. Kur'an'ı ilahî bir sofraya benzetir ve şöyle der:

*Hafız oldur hân kıyında oturur
Kankı aşdan diler ise götürür*

591 Âşık Paşa, age, I/148a-b.

592 Âşık Paşa, age, I/145a-b.

*Taht-ı lafzın bildügi şoldur yine
Kim iledür aldugını azgına*

*Ol nüzûlin bilmege yimek emek
Şol durur kim ol taâmı çeynemek*

*Şol kim ol bildiğini tutmak durur
Yani ol çeynedüğün yutmak durur*

*İşledügi lâyık olmak Hazret'e
Yidügi sinmek bigidür sûrete⁵⁹³*

[Hafız, sofra kenarında oturan, dilediği yemekten yiyen kimse gibidir. Lafzın altındaki manayı bilen kimse, aldığı yemeği ağzına götüreren kimse gibidir.

Ayetlerin iniş sebepleri bilmeye emek harcamaksa, o yemeği çiğnemek gibidir.

Bildiğiyle amel etmekse çiğnediği lokmayı yutmak gibidir. İşlediklerinin Allah'a layık olması da yediğinin vücutta sindirilmesine benzer.]

Böylece Aşık Paşa, Kur'an öğrenmeyi sofraya oturmaya benzeterek insanlara yol göstermiştir. Sofraya oturmaktan gaye, yemek ve yediğini sindirmek olduğu gibi; Kur'an okumaktan da maksat, öğrenmek, öğrendiği ile amel ederek Allah'ın rızasına kavuşmak olduğunu çok veciz ifade etmiştir.

10.43. SEMA

Sema, tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta zikretmeleri anlamında kullanılan bir tabirdir. Buna *zikr*, *mukabele* ve *devran* da denilmektedir. Ancak günümüzde sema denilince sadece Mevlevîlikteki ayakta yapılan zikir anlaşılmaktadır. Semanın özü, dinlenen ilahi ve kasidenin etkisiyle coşup dönmektir.

Âşık Paşa da genel anlamda semayı, özel anlamıyla Mevlevîlikteki semayı bilmektedir. Zira o, Mevlânâ'yı ve Mesnevi'sini tanımakta olup ondan etkilendiği de eserlerinde belli olmaktadır. Yaşadığı dönemde konuşulan ve belki de tartışılan sema konusunda Aşık Paşa'nın da elbette ki diyecekleri vardır.

Âşık Paşa, kısa adıyla *Semâ Risalesi*'nde önce her şeyin Allah'ın ol emriyle yaratıldığını anlatır. Yaratılışın, insan varlığının ve hayatın sırlarından hareketle ilahi namenin sesiyle ayların, yılların dönüşünü zikrederken sözü *sema* konusuna getirir. Semanın tasavvufî tahlilini yapar.

593 Âşık Paşa, age, I/147b-148a.

Yaratılışın sır ve hikmetini semaya bağlar.

Âşık Paşa'ya göre sema, dört türlü insana helaldir:

1. Semanın manasını kavrayıp yapanlara, böyle görüp işleyenlere sema helaldir. Fısk ve fesada dalmaktansa böyle insanların sohbet ve sema ile meşgul olmaları daha iyidir.

2. Çağrıya uyup gelenler için de helaldir. Şeyhlerin makamındaki sema, bazı insanları celbeder. Bu hevesle gelirler, uluların yüzüne bakarlar ve onların sözünü dinlerler. Sema'a girerler. El alır, etek tutar, mürid olur, bel bağlarlar. Böylece topluluğa girmiş, davete uymuş olurlar. İşte bunlara sema helaldir.

3. "Sâhib-i vecd" olanlar: Bunlar, *sema*'da malını, mülkünü, oğlunu kızını unuttur. Dünya gözü yumulur, gönül gözü aydınlanır. Gönlündeki aşk artar. Durduğu yer Tûr, baktığı yer dîdâr olur. Irak sandığı yakın görünür. Canına Tanrı dolar, iraklık gider, yakınlık gelir. İşte bu halde olanlara da sema helaldir.

4. Sâhib-i vecde uyanlar: Çünkü halk, büyüklerin dinine uyar. Mürid, şeyhin yolunca gider. Hizmet eden, hizmet edilenin yolunda yürür. Yarın da Tanrı'nın huzuruna, kim kime uydu ise onunla birlikte çağrılacaktır. Onun için sâhib-i vecde uyanlara da sema helaldir.

Âşık Paşa, sema konusunda bu dört sınıf insanın dışındakiler için, işin aslını kavrayamadıklarından dolayı *sema*'ya katılmalarının haram olduğunu beyan eder.⁵⁹⁴

10.44. ON KİŞİYE YAKIŞMAYAN ON ŞEY

Aşık Paşa, Garibnâme'sinin 10. babının 3. bölümünde, sosyal konumları itibariyle on tip insanı inceler. Her birine verilen nimeti sıralar. Bu kişilere yakışmayan halleri anlatır. Bu nimetlerle bu kötü hasletlerin bir arada bulunmaması gerektiğine işaret eder. İstenmeyen nitelikleri taşıyan söz konusu on kişiyi Allah'ın sevmediğini, erenler yanında da hiçbir değerlerinin olmayıp gönüllerden de uzak düştüklerini açıklar. Bu bağlamda zengine cimrilik, yoksula kendini beğenmişlik, âlime açgözlülük, kadına hayâsızlık, sultana hiddet ve gadab, zahide kibir, ihtiyara günahkârlık, hayır sahibine riya, salih kişilere yalan söylemek asla yakışmaz, der. Bunları beyitlerinde önce geniş geniş açıklar, sonra özet halinde toparlar:

594 Bk. Ağâh Sırrı Levend, "Aşık Paşa'ya Atfedilen İki Risale", Belleten-Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı-, Ankara 1955, s. 156-157.

*Biri baylarda bahıllıkdur ayâ
Görmeye uçmak yüzün bellü beyân*

*Biri yohsulda fodullıkdur bilün
Hiç gönüllerde yiri yokdur bilün*

*Biri âlimde tamadur şeksüzün
Halka işitdirmeyen oldur sözün*

*Biri şol avratların udsuzluğu
Andan olur cümle kıymatsuzluğu*

*Biri sultânlarda şol tiz kakımak
Nice tahtı ol sebebden yıktı Hak*

*Biri şol kim gâzîniin korka içi
Ol sebebden olur ol erden kiçi*

*Biri şol zâhidlerün ucbi durur
Ol sebebden yolunu şeytân urur*

*Biri şol pîrlikdeki fisk u fücûr
Ol sebebden görmeye hur u kusûr*

*Birisi şol hayrât ehlinde riyâ
Ol sebebden iremez ol Tann 'ya*

*Biri Sâlihler yalan söz söylemek
Oldur âhir kendüzün hor eylemek*

*Uşbulardur eytdüğüm ol on kişi
Hor olur işlerse bunlar on işi⁵⁹⁵*

[On kişinin işlediği zaman ona yakışmayan on işten) biri, zenginlerdeki cimriliktir. Bunların cennet yüzü görmeyecekleri aşikârdır.

Biri, yoksuldaki kendini beğenmişlik olduğunu bilin. Onların gönüllerde yeri olmadığını da bilin.

Biri de şüphesiz ki âlimlerdeki açgözlülüktür. Böyle bir hâl, âlimin sözünün halk tarafından dinlenilmesine de engeldir.

595 Âşık Paşa, age, II/174b-175a.

Biri de kadınların hayâsızlığıdır. Değersiz ve haysiyetsiz olmaları ondan dolayıdır.

Biri, hükümdarların tez öfkelenmesidir. Yüce Allah, nice tahtları bu sebepten dolayı yıkmıştır.

Biri, savaşı gazinin korkmasıdır. Bu sebeple o, savaş eri olmaktan çıkar, küçülür.

Biri, zâhidlerin kibire kapılmalarıdır. Bu nedenle artık yolunu şeytan keser (onunla yoldaş olurlar),

Biri de ihtiyar olduğu halde günaha dalmasıdır. Bu nedenle onlar, (âhirette cennetteki) köşklere ve hurileri göremezler.

Biri, hayır sahibinin gösteriş yapmasıdır. Bu nedenle o da Allah'a (O'nun hoşnutluğuna) ulaşamaz.

Biri de salih insanların yalan söz söylemesidir. Bu hal, sonunda kendilerini hor hakir duruma düşürür.

Söylediğim on kişi işte bunlardır. Bunlar, o on işi işlerlerse küçük duruma düşerler.]

10.45. BİRLİKTE OLMASI GEREKLİ ON HASLET

Âşık Paşa, Garibnâme'nin 10. babının ikinci bölümünde on nesnenin söz eder. Bu on nesnenin, on hasletle bütünleşmediği takdirde değerli ve itibarlı olmayacağını söyler. Âşık Paşa'nın saydığı on nesne; akıl, fazilet, kuvvet, saltanat, nesep, ferahlık, zenginlik, dervişlik, beylik, cehd (gayret)dir.

Âşık Paşa, aklın iyiyi kötüden, hakkı batıldan ayırma hasletiyle birlikte bir anlam ifade edeceğini belirtir. Faziletin ilimle, kuvvetin Allah korkusuyla, saltanatın merhametle, nesepin edeble, ferahlığın güven ortamıyla, zenginliğin cömertlikle, dervişliğin kanatla, beyliğin alçakgönüllülükle, cehdin de Allah'ın yardımıyla birlikte değerli ve kıymetli olduğunu anlatır:

*Bildiler kim akl ulu sermâyedür
İlla bî-perhiz kende mâyedür*

*Hem fazilet ulu haslettür ere
İlla şol vakit kim ana ilm el vire*

*Hem dahi kuvvet ulu cevher durur
İlla bî-ters eyle bil kim hâr durur*

*Saltanatla bu cihân ârâstedür
Lîkî bî rahmet raiyet yastadur*

*Halk içinde hasiyyetdür key neseb
Yoldaş olursa anagökçecece*

*Şâdulık hem hoş yaraşur emn ile
Bî-emn kimse nice şâdî kıla*

*Kişi hoşdur bây ola vü mâlı çok
Bî-sehâvet bir cehudça kadri yok*

*Dervîş oldur dünyâ ana iş degül
Bî-kanâat ol dahi dermvîş degül*

*Halk içinde ululuk hoş renk olur
Bî-tevazu bil ki yavlak renk olur*

*Key atâdur cehdlik Hak'dan ol kula
İşe gelmez çünkü bî-tevfik ola*

*İşbu onun revnakı sol on ile
Hoş yaraşur nitekim er ton ile⁵⁹⁶*

[Bildiler ki akıl, büyük sermayedir. Ancak dince yasaklanan şeylerden kaçınmazsa düşük değerdedir.

Fazilet, insan için büyük bir niteliktir. Ancak ilimle birlikte olursa... Kuvvet de büyük bir cevherdir. Lakin (Allah) korkusu olmazsa bil ki eşek gibi değersizdir.

Bu cihan saltanatla süslenmiştir. Lakin merhamet olmazsa halk yastadır. Güzel bir edeb kendisine yoldaş olunca nesep (soy sop), halk içinde çok değerlidir.

Ferahlığın, güvenlikle birlikte olması yakışıır. Güven içinde olmayan kimse nasıl ferah ve sevinçli olabilir?

Zengin ve malı çok kişi, hoştur, ama cömertlik olmayınca cimri Yahudi kadar bile kıymeti yoktur.

596 Âşık Paşa, age, II/168a-b

Dervişin dünyalıkla işi olmaz. Zaten kendinde kanaat bulunmayan kimse derviş olamaz.

Halk içinde bey ve büyük olmak, güzel bir görüntüdür. Alçakgönüllü olmazsa bil ki bu onun için çok utanılacak bir hal olur.

Çalışkanlık, kul için Allah tarafından verilmiş bir ihsandır. Ancak ilahi yardım olmazsa bir işe yaramaz.

İşte bu on şey, on şey ile güzel ve parlaktır. Nitekim insana da elbise yakışır.]

10.46. ALLAH'IN ÖVDÜĞÜ KULLAR

Allah, yaratılmışların hepsine karşı merhametlidir. Ancak kendisine sıdk ile iman ederek emirlerine uyan ve yasaklarından kaçınan kullarını sever ve onları kendine dost edinir. Onlara dünyada huzur, ahirette mutluluk vaat eder. Cennetle, cemaliyle müjdelir. Cennette peygamberlerle, şehitlerle, sıddıklarla beraber olacaklarını, cehennem yüzü görmeyeceklerini zikreder.

Allah, sevdiği kullarını gerçekten sever, hatta Kur'an-ı Kerim'de onları överek bize örnek gösterir. Aşık Paşa önce on çeşit mü'mini över. Günahından tövbe edenlerden başlayarak sürekli ibadet edenleri, rükû ve secdede bulunanları, her durumda Allah'a hamd ve şükredenleri, Allah için (cihad veya hac maksadıyla) yolculuğa çıkanları, iyiliği emredip kötülükten sakındıranları, hukukullahı koruyan âlimleri ve Hak'tan gelene razı olan ihlâslı kulları beyitlerinde Allah'ın övdüğü insanlar olarak zikreder.⁵⁹⁷

Aşık Paşa, Allah'ın övdüğü insanları bunlarla sınırlı görmez. Ahzab Suresinin 35. ayetini delil göstererek on grup insanı daha zengin fakir ayırt etmeksizin, Allah'ın çok sevdiğini söyler ve şöyle sıralar:

*Bir işid bunlar dahi kimdür ayân
Kim bilesin bu işi bellü beyân*

*Biri şol gerçek Müslümanlar ki var
Er ü avret bir birine ofdı yâr*

*Biri mü'min kim inandı Tanrı'ya
Er ü avert Hakk'a döndü bî-riyâ*

597 Âşık Paşa, age, II/168a-b.

*Birisi dün gün ayag üzre durur
Er ü avret tâat üzre cân virür*

*Birisi şoldur ki sâdik oldular
Er ü avret sıdk-ı cân cân virdiler*

*Birisi şol sabr iden kirtü eren
Er ü avret sabr içinde cân viren*

*Birisi şoldur ki korka Tanrı'dan
Er ü avret yolda korkuyla giden*

*Biri şol kim gitdiler sadkayıla
Er ü avret dünyâdan nafkayıla*

*Birisi şoldur ki oruç dutdılar
Er ü avret yolda şöyle gitdiler*

*Birisi şoldur ki yıgdi özini
Er ü avret bekledi kendüzini*

*Birisi şol kim Hak'ı zikr itliler
Er ü avret zikr içinde gitdiler*

*İşbuları on kez öğdi ol Celil
Hiç gümânsız geldi âyât u delîl⁵⁹⁸*

[Bunların kimler olduğunu işit ve bu işi açıkça bil.

Birisi gerçek Müslümanlardır. Onlar, kadın erkek hepsi de birbirine dostturlar.

Biri Tanrı'ya inanan mü'minlerdir, Hiçbir gösterişe kapılmaksızın kadın erkek hepsi Hakk'a döndüler.

Birisi gece gündüz ayak üzre dönüp, kadın erkek hepsi de ibadet üzre iken can verenlerdir.

Birisi Allah'a sadık dost olanlardır. Onlar, kadın erkek hepsi, sadakatleri için can verdiler.

Birisi sabreden gerçek erenlerdir. Kadın erkek hepsi de sabrederek can verdiler.

Birisi Tanrı'dan korkanlardır. Kadın erkek tümü, o korkuyla yaşayıp o hâl ile O'na giderler.

Biri kadın erkek hepsi de sadaka verip (âhîret) nafakasını kazanarak dünyadan gidenlerdir.

Biri kadın erkek hepsi oruç tutan ve ona inanarak gidenlerdir.

Birisi kadın erkek hepsi de kendilerini koruyan, nefislerini (namuslarını) bekleyenlerdir.

Birisi kadın erkek tüm Hakk'ı zikredip o hal üzere gidenlerdir. Yüce Allah, bunları on kez övdü. Hiç şüphesiz ki bu konuda ayetler ve deliller geldi.]

10.47. ALLAH'IN SEVMEDİĞİ İNSANLAR

Allah, aslında tüm kullarını sever. O'nun sevmediği, kulun kötü amelleridir. Allah, emirlerini yerine getirmeyen, yasaklarından kaçınmayan kullarını sevmez. Kendisine inanmayan kâfirleri, ortak koşan müşrikleri, inanmadığı halde inanmış görünerek insanları kandıran münafıkları ise hiç sevmez. İnanan kullarından iyi işler beklediği için kötü ameller vaki olduğunda onların bu hallerini de sevmez.

Âşık Paşa, davranışlarından dolayı Allah'ın sevmediği kulları Kalem Suresinin 10-14. ayetlerinde geçen kavramlarla şöyle sıralıyor:

*Biri şol kim "külle hafîfîn" didi
Yani yanlış and içen offl adı*

*Biri "mehîn didi anı hor eyledi
Yani oldur cümle halkun horyedi*

*Biri "hemmâzin" didi Kur'an ona
Yani artık sözlüdür dir görsene*

*Biri "meşşâin" didi manisi ne
Yani dün dulpı yürir şer üstüne*

*Biri "nemîmin" diyüben kıldı lakab
Yani ana bir sehün-çin dir Çalab*

*Biri "mennâin" didi mani ne var
Yani halkı men ider hayrın yığar*

*Biri eytdi “mu’tedin” mani nedür
Yani kim bî-zabt u bî-endâzedür*

*Bir dahi ana “esîmin” dir Celîl
Yani yazuklu günahkâr u zelîl*

*Bir “utullin” didi Allah ol kula
Yani ma’lûm kıldı çirkin huyu ile*

*Bir dahi bellü “zenîm” oldu adı
Yani Hak ana haramzâde didi⁵⁹⁹*

[Birisi, “**her şeye yemin edenler**” diye tanıttıklarıdır. Yani adları, yalan yere and içenlere çıkmış olanlardır.

Birisi, “**aşağılık**” diyerek çirkin gördükleridir. Yani, tüm halk nazarında izzet-i nefis yoksunlarıdır.

Birisi, Kur’an’ın “sürekli kusur arayanlar” diye tanımladıklarıdır. Yani duydukları sözleri, ilaveler yaparak başkalarına söyleyenlerdir. Biri, “**çok yürüyenler**” dedikleridir. Manası ne? Yani gece boyu şer peşinde koşanlardır.

Biri, “**kovucular**” diye adlandırdıklarıdır. Yani, Allah’ın söz taşıyıcılar şeklinde niteledikleridir.

Birisi de “**engel olanlar**” dedikleridir. Bunda ne anlam var acaba? Yani halkın hayır işlemesine engel olanlardır,

Birisi, “**haddi aşanlar**” diye söyledikleridir. Manası nedir? Yani ipe sapa gelmeyen ölçüsüz insanlardır.

Birisi de yüce Allah’ın “**çok günah işleyenler**” dedikleridir. Yani günahkâr ve hakir olduğu için zavallı durumundakilerdir.

Birisi, Allah’ın “**kaba, haşin**” diye nitelediği kullardır. Yani çirkin huylarıyla herkesçe malum olan insanlardır.

Biri de “soysuz” diye adlandırılanlardır. Yani Cenab-ı Hak, onlara haramzâdeler demiştir.]

10.48. ON ÖĞÜT

Aşık Paşa’nın Garibnâme’si, baştan sona öğüt ve nasihatler manzumesidir. Her beytinde bir şeylerden sakındırır veya bir şeylere teşvik eder. Her düzeydeki

599 Âşık Paşa, age, II/234b-235a.

insana ders olabilecek bilgiler verir. Halkı uyarır, dervişi şevke getirir, âlimi gayrete sevk eder. Eserinin bir bölümünde de özellikle on öğütten söz eder:

*İşid ol on dürlü pendî gör nedür
Kim bilesin bu hikâyet nitedür⁶⁰⁰*

[On türlü öğüdün ne olduğunu dinle, bu hikâyenin nereye varacağını bil, öğren.

Bu girişten sonra on yedi sayfa süren mısralarında bu on öğüdü uzun uzun anlatmıştır.

Hakk'a doğru bağlan, doğruluktan ve doğru sözden ayrılma,

İnsafi elden bırakma,

Nefsini dizginle, terbiye et,

Büyüklere saygı ve hizmette kusur etme,

Küçüklere şefkat göster,

İyilerle dost ol, dostlarına da iyi nasihatlerde bulun,

Düşmana bile iyi davran, hilm ile muamele et,

Herkese ihsanda bulun, cömert davran, hilm ile muamele et,

Cahillerden uzak dur,

Âlimlerin yanında da alçakgönüllü ol, sakın kibre kapılıp nefis ve şeytanın yoluna sapma.⁶⁰¹]

10.49. DUA VE YAKARIŞ

İslam'da Allah'a dönülür, O'na tövbe edilir. Ondandır af dilenir. O'na yalvarılır. O'na yakarılır. Çaresizliğimiz ve günahlarımız O'na itiraf edilir, O'ndan yardım dilenir.

*Hiç meded yokdur bana benden nidem
Kaldum uş yolda sana niçe gidem*

*Kendi lütfundan beni çekgil sana
Sen kılavuzla beni senden yana⁶⁰²*

600 Âşık Paşa, age, I/221b.

601 Âşık Paşa, age, II/221b-230a.

602 Âşık Paşa, age, II/109a.

*İy Hüdâvenda senün fazlun delîm
Sensin âhir hem Kerîm ü hem Rahîm*

*Yoldaş eyle bizi doğru yâr ile
Âkibet şâd eylegil didâr ile⁶⁰³*

*İy Hüdâya sen hidâyet vir bize
Mübtelâ kaldug u feryâd ir bize*

*Senün ile sana irmek rûzı kıl
Tevfikin olsun kamu yirde delîl*

*Sen kabûl eyle niyâzın iy Celîl
Doğru yolda tevfikun olsun delîl⁶⁰⁴*

*Ol Habîb'ün hürmetiyçün iy Kerîm
Kamuya sen rahmet eyle iy Rahîm⁶⁰⁵*

[Benden bana meded yoktur; ne edeyim? İşte yolda kaldım; sana nasıl gideyim?

Kendi lütfunla beni kendine çek. Beni kendinden yana sen kılavuzla.

Ey yüce Hükümdar! Senin ihsanın sınırsız. Sonsuz olan sensin, cömert olan da, merhameti sınırsız olan da sensin.

Bizi doğru dostlarınla (sadıklarla) yoldaş et. Sonunda cemalinle bizleri mutlu et.

Ey Allah'ım! Bizlere sen hidayet ver. Çaresiz kaldık, bize imdat eyle.

Sana, seninle ulaşmak nasip eyle. Senin yardımın bizlere her yerde yol gösterici olsun.

Ey Yüce Allah! Sen, duasını kabul eyle. Doğru yolda senin yardımın yol gösterici olsun.

O sevgili Peygamberin hürmeti için ey cömertler cömerdi! Ey merhametliler merhametlisi! Sen herkese rahmet ve merhamet et.]

İnsan; bilgisi ve imanı ile Allah katındaki mertebesi muvacehesinde dua eder, duada üslup seçer. Sade bir mü'min, duada Rabbinden dileklerini sıralar. Bunların

603 Âşık Paşa, age, I/196a.

604 Âşık Paşa, age, I/271b-272a.

605 Âşık Paşa, age, I/9b.

çoğu kendisi ve ailesi hakkındadır. Ama peygamberler ve veliler, kendilerinden çok İslam ümmeti ve hatta tüm insanlığın hidayet ve selameti için dua ederler.

Âşık Paşa da her destanın (bölümün) sonunda tekil değil, çoğul ifadelerle dua ve yakarıшта bulunmuştur:

*İy Hüdâya doğru yoldan ırmagil.
Kendü aşkından bizi ayırmagil⁶⁰⁶*

*İy Hüdâya, münkir ile câhile
Yoldaş eyleme bizi bir dem bile⁶⁰⁷*

*Hem Kerîmsin hem Rahîmsin hem Gafûr
Şükr içinde dut bizi sen ya Şekûr⁶⁰⁸*

*Ey Çalap sen ruzi kılğil kamuya
Kim koya kibr ü kini aşka uya⁶⁰⁹*

*Cümle ekşüklüğümüzle ey Kerîm
Rahmetinden ayru dutma ey Rahîm⁶¹⁰*

*Ey Hüdâya doğru yoldan ırmagil
Dostlarından sen bizi ayırmagil⁶¹¹*

[Ey Hüda! Bizi doğru yoldan uzaklaştırma. Bizi, kendi aşkından ayırma. Ey Hüda! Bizleri kâfirlerle, cahillerle bir an bile yoldaş etme.

Sen, hem cömertler cömerdi, merhametliler merhametlisin, hem de çok affedicisin. Şükürleri kabul eden Allah'ım, sen bizleri de şükür halinde daim tut.

Ey yüce Allah! Sen herkese böbürlenmeyi ve kin tutmayı terk etmelerini, aşka yönelmelerini nasip et.

Ey cömertler cömerdi, ey merhametliler merhametlisi Allah! Tüm eksikliğimize rağmen bizleri rahmetinden ayrı tutma.

Ey Hüda! Bizleri doğru yoldan uzaklaştırma. Bizleri dostlarından ayırma.]

606 Âşık Paşa, age, I/244a.

607 Âşık Paşa, age, I/110a.

608 Âşık Paşa, age, I/282b.

609 Âşık Paşa, age, II/53b.

610 Âşık Paşa, age, I/114a.

611 Âşık Paşa, age, I/117a.

Aşık Paşa, duadan önce tövbe ve ilticanın da önemini bilir. Onun için yalnız Allah'a sığınıp, yalnız O'ndan yardım dileyerek duasına başlar:

*Kamusı ol Hazret'e lâyük degül
Anda arza geçmegi bayık degül*

*Rahmetünle sen kabul kılsan meger
Kılasın kullarına rahmet nazar*

*Bilürüz bizden bize yoldur meded
Hazretünde fazlu rahmet bî-aded*

*Bilürüz kim biz üküş kıldık günâh
Sen Kerîmsün yarlığa ey Padişâh⁶¹²*

[(İşlediklerimizin) hepsi, Allah'ın katına layık değildir. Orada sunulunca da makbul olup olmayacağı kati değildir.

Rahmetinle sen kabul edersen, kullarına da rahmetle nazar etmiş olursun. Bizden bize fayda olamayacağını, yüce Zâtında ise rahmet ve ihsanın sınırsız olduğunu biliriz.

Biliyoruz ki biz çok günah işledik. Sen cömertsin, ey hüküm sahibi Allah! Bizleri de bağışla.]

Aşık Paşa, sadece iyi insanlar ve dostları için değil, ona ters düşen insanlar ve hatta düşman olanlar için de hayır duada bulunur:

*Her kim bana agyâr ise
Hak Tanrı yâr olsun ana
Her kancaru varur ise
Bağ u bahâr olsun ana*

*Bana ağı sunan kişi
Şehd ü şeker olsun işi
Kolay gele müşkilişi
Eli irer olsun ana*

*Acı dirliğüm isteyen
Tatlı dirilsün dünyâda
Kim ölümüm ister ise o
Bin yıl ömür olsun ana*

*Her kim diler ben hâr olam
Düşman elinde zâr olam
Dostları şâd ü düşmanı
Dost ma 'şûk yâr olsun ana*

*Ardumca taşlar atanı
Hak tahta ağdırsun anı
Önüme kuyu kazanı
Güller nisâr olsun ana*

*Her kim diler ise benim
Ol dostumdan ayrılduğum
Gözlerinden hicâb gitsün
Envâr var olsun ana*

*Bu Muhlis oğlu Paşa'nın
Güldüğünü istemeyen
Ağladığum isteyenin
Gözüm pınar olsun ana⁶¹³*

[Her şey bana yabancı da olsa Hak Tanrı ona yâr olsun. Her nereye varırsa ona bağ ve bahar olsun..

Bana zehir sunan kişinin işi bal ve şeker olsun, zor işleri kolay olsun, her işe eli ersin.

Hayatımı acı etmek isteyen kimse, dünyada tatlı yaşasın. Ölümümü isteyen kimseye (Allah), bin yıl ömür versin.

Her kim benim hor ve hakir olmamı, düşman elinde inlememi isterse, dostları neşeli, düşmanları da ona sadık, onu seven yâr olsunlar.

Ardımdan taş atana, (yüce Allah) devlet ve nimet versin, önüme kuyu kazanın da üstüne güller saçılınsın.

Kim benim o dostumdan ayrılmamı isterse gözlerinden perde kalksın da ona nurlar ulaşsın.

Bu Muhlis oğlu Paşa'nın güldüğünü değil de ağladığım isteyen kimseye gözüm pınar olsun.]

613 Ergun, age, I/132-133; Abdülbaki Gölpınarlı, "Âşık Paşa'nın Şiirleri", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1936, say1: 5, s. 89-90.

Aşık Paşa, bu duasında Yunus Emre'nin, Mevlânâ'nın yakaladığı evrensel hoşgörüyü ve insan sevgisini yakalamıştır. Kendisine beddua edenlere, aleyhinde kötü söz söyleyenlere dua ve iyilikle karşılık verecek kadar büyük bir insan ve büyük bir veli olduğunu ortaya koymuştur.

Aşık Paşa, eserlerini hep dua ve yakarış ile bitirmektedir. Garibnâme'nin sonunda da böyle bir dua yer almaktadır:

*Ey Hüdâvendâ senin fazlun delîm
Sensin âhir, hem hakîm ü hem alîm*

*Rahmetünle yarlığa kullanını
Sen esirge kçndü yohsullarunu*

*Her ki dinlerse bu sözü ey Celîl
Rahmetün olsun ana her dem delîl*

*Her nefes bin rahmeti Hakk'ın ana
Kim yazanı Fâtiha birle ana⁶¹⁴*

[Ey yüce Hükümdar! Senin ihsanını boldur. Sonsuz olan, sensin. Her şeye hükmeden sensin, her şeyi bilen sensin.

Sen, kullarını rahmetinle bağışla ve kendi yoksullarını da (himmetinle) koru, esirge.

Yüce Allah, her kim bu sözleri iyi dinlerse rahmetin her an onlara rehber olsun.

Her nefeste Hakk'ın binlerce rahmeti, bu (kitabı) yazanı fatiha ile birlikte anan kimse üzerine olsun.]

Biz de Âşık Paşa'nın duasına âmin diyoruz, kendisine Allah'tan rahmet diliyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

ELVAN ÇELEBİ HAYATI, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

ELVAN ÇELEBİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

A. ELVAN ÇELEBİ'NİN HAYATI

Ülkeler değil, gönüller fetheden nice insanlar vardır ki unutulmazlar. Unutuldu sanılanların hep binlerce ziyaretçisi, binlerce fatiha okuyanı vardır. Onları ziyaret edenler, onlarla gönül diliyle konuşur, halleşirler. Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli, Şeyh Edebâli, Yunus Emre, Âşık Paşa gibi oğlu Elvan Çelebi de gönüller fethetmiş, kültürümüzde yer etmiş, unutulmazlar zümresinde yerini almış simalardandır.

Elvan Çelebi, medfun bulunduğu yere adını veren ender kişilerdendir. Bağrında bu büyük insanı barındıran Elvançelebi beldesi, Çorum ilinin Mecitözü ilçesine bağlıdır.

Horasan erenlerinden Baba İlyas soyundandır. Sadece Çorum'da değil, Türkiye'de hatta dünyada tanınmış bir sofidir. Tarihe mal olmuş ünlü bir dervıştır. Batılılardan Macaristanlı Şebeşli George, Alman Hans Dernschwan, Ogier Gislen de Busbeek, İngiliz seyyah W. Hamilton, C. Anderson, Elvan Çelebi'den, zaviyeden ve belde halkının anlattıkları menkıbelerden söz etmişlerdir.⁶¹⁵ Osmanlı tarihçilerinden Mecdî,⁶¹⁶ Oruç Bey, İbni Bibi,⁶¹⁷ son dönem Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin,⁶¹⁸ Mustafa Vazih,⁶¹⁹ Kâtip Çelebi⁶²⁰ ve Evliya Çelebi⁶²¹ de bu önemli mutasavvıfın kendisinden, zaviyesinden ve eserlerinden bahsetmişlerdir.

Elvan Çelebi hakkında bilgi verenler elbette bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kendisi, zaviyesi ve eseri üzerine bilimsel makale yazarların yanı sıra yurt içinde Ümit Tokatlı, onun eserini doktora konusu olarak ele almıştır. Yabancı ülkelerde onun eserleri ve fikirleri üzerinde tez çalışmaları yapanlar da vardır.

Böylesine önemli bir mutasavvıfı yeterince tanımak, tanıtmak, düşünce ve inanç yapısını kavramak için yaşadığı yerden zaviyesine, eserinden fikirlerine kadar her şeyi araştırmak gerekir.

615 Semavi Eyice, "Çorum'un Mecitözü'nde Âşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", İ.Ü.

Edebiyat Fakültesi Türkiyat Mecmuası, XV, 1968, s. 212-216.

616 Mecdî Mehmed Efendi, age, s. 22.

617 Eyice, agm, s. 220.

618 Hüsameddin, age, 1/394-395.

619 Vazih, age, s. 117-119.

620 Katip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1145, s. 625.

621 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, II, 407

1. ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ

Elvan Çelebi, Âşık Alaaddin Ali Paşa'nın oğludur. Annesi Hacı Hatun'dur. Dedesi Muhlis Paşa, büyük dedesi de Baba İlyas Horasanî'dir. Bu husus, Elvan Çelebi zaviyesinin giriş kapısı üzerindeki kitabesinde şöyle geçmektedir:

واعمره الوان ابن على ابن شيخ الياس المشتهر بابا

“Bu binayı Baba adıyla meşhur Şeyh İlyas oğlu, Muhlis oğlu, Ali oğlu Elvan yaptırdı.”

Elvan, tahminen Kırşehir'de doğmuş olup⁶²² Selman (Süleyman), Can, Kızılca ve Melek Hatun adında dört kardeşi daha bulunmaktadır.⁶²³ Meşhur Osmanlı tarihçisi Derviş Ahmed Âşıkî de, Elvan Çelebi'nin kardeşi Şeyh Selman (veya Süleyman)'ın torunu olduğunu kendi eserinde bizzat ifade etmiştir.⁶²⁴ Babası Aşık Paşa'nın yanında Kırşehir'de büyüdüğü sanılmaktadır. Ancak doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Adının Elvan veya Ulvan olması konusundaki tartışma,⁶²⁵ aslında bir ayrıntıdan ibarettir.

Elvan Çelebi'nin menakıbnamesinin ve şiirlerinin tetkikinden onun Arapça ve Farsça bildiği, iyi bir tasavvuf terbiyesi ile yetiştiği söylenebilir. Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal, Elvan Çelebi'nin tasavvuf terbiyesini babasının yakın halifelerinden Şeyhülislam Fahrüddin'den aldığını⁶²⁶ bizzat kendisinin söylediği iddiasına karşılık Mertol Tulum, menakıbnamede böyle bir kayıt olmadığını söyleyerek bu teze itiraz ediyor.⁶²⁷ Elvan Çelebi'yi yetiştiren hocasını veya şeyhini tespit etmek mümkün olmasa da iyi bir eğitim gördüğü aşikârdır.

Âşık Paşa'nın oğlu olarak o ortamda yetişen Elvan Çelebi'nin babasının ilim ve irfanından yararlandığı da kesindir. Kırşehir'de o dönemdeki tasavvuf cereyanlarının ve fikir tartışmalarının ortasında çok yönlü yetiştiği, belki de ciddi bir medrese eğitiminden ya da özel eğitimden geçtiği de söylenebilir.

622 Eyice, agm, s. 222.

623 Tarım, *Âşık Paşa*, s. 2; Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 110-111; Köprülü, “Aşık Paşa”, İA, I/702.

624 Derviş Ahmed Âşıkî, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Sdl. Atsız, MEB Yayınları, İstanbul 1970 s. 3.

625 Hüsameddin, age, I/394-395; Köprülü, “Aşık Paşa”, İA, I/702; Bursalı Mehmed Tahir, I/110; Mecdi, age, s. 22.

626 Erünsal-Ocak, age, s. 24.

627 Tulum, age, s. 120-121.

2. ELVANÇELEBİ'YE GELİŞİ VE TEKKE KURMASI

Elvan Çelebi'nin gençlik dönemlerini Kırşehir'de geçirmesine rağmen hayatının büyük bir bölümünü, Çorum ili, Mecitözü ilçesine bağlı Elvançelebi beldesinde sürdürdüğü ve orada vefat ettiği kesindir.

Mustafa Vazih b. İsmail el-Amasî ve Hüseyin Hüsameddin, babası Aşık Paşa'nın Mısır'a giderken verdiği izinle Elvan Çelebi'nin 727/1326'da Tanunözü (veya Tanuközü) adıyla bilinen bu beldeye gelip cami, zaviye, türbe ve hamam yaptırdığını, babasının Kırşehir'de vefatı üzerine ailesi ve çocuklarını da getirerek burayı yurt edindiğini kaydederler.⁶²⁸

Mustafa Vazih, Elvan Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa'nın daha önce Baba İlyas'ın mezarının bulunduğu Ellez (Çat) köyüne varıp mezarının üstüne bir türbe yaptırdıktan sonra Elvan Çelebi köyüne gelerek buraya yerleştiğini, dervişleriyle birlikte burada evler inşa edip çiftçilikle meşgul olduğunu ve öldüğünde de buraya gömüldüğünü iddia eder.⁶²⁹

Hüseyin Hüsameddin, Elvan Çelebi'nin 753/1352 tarihinde güzel mermerden ufak bir cami-i şerif, önünde kendisine bir türbe, batı tarafında büyük bir zaviye ve bunun kuzey tarafında bir imarethane ve ayrıca bir hamam inşa ettiğini, böylece buranın (Elvan Çelebi Kasabası) namıyla anılmasına vesile olduğunu anlatır.⁶³⁰

Hüsameddin şöyle devam etmiştir:

“Sivas hükümdarı Köse Peygamber denilmekle meşhur Sultan Eretna Bey'in veziri Alaaddin Ali Şah Rumî, bu Elvan Çelebi'nin amcaoğlu olduğundan bu zatın yaptırdığı hayırları idare edecek büyük bir vakıf kurarak Elvan Çelebi'ye yardım etmek için Tanunözünü Muhlis Paşa evladına tahsis etmiştir.⁶³¹

855/1451 tarihinde teyid edildiği anlaşılan vakfiyede yazılı olan yerlerdeki gayrimenkullerin, arazi ve değirmenlerin tüm mülkiyeti, tasarrufu ve hakları Şeyh Elvan Çelebi soyuna tahsis ve vakfedildiği ve nesilden nesile bu vakfın devam edeceği, Elvan Çelebi soyunun inkıraza uğraması halinde Müslüman fakir ve yoksullara devredileceği kaydedilmektedir. Vakfiyede geçen ve arazisi vakfedilen yerler şunlardır: Çağna, Avkat, Horku, Alizeveren, Kürtler, Zünnun

628 Hüsameddin, age, I/394-395; Vazih, age, s. 118.

629 Vazih, age, s. 117.

630 Hüsameddin, age, I/395.

631 Hüsameddin, age, I/395.

Not: Elvan Çelebi külliyesi ile ilgili vakfiyeleri incelemek için belediye başkanı Hamdi Özseçer'le Vakıflar Genel Müdürlüğüne gittiğimizde yetkililer, bu konuda ellerinde hiçbir vakıf belgesi olmadığını, ancak arazi ihtilafında tapuda vakıf kaydı ile karşılaştıklarını söyleyerek bir de dava dilekçesini gösterdiler.

(Danın'ın kuzeyinde), Viran Tercüman, Habil Hacı, Saraycık, Körücek, Bekiş Hacılar, Ulupınar, Sağmalca, Viranpınarı, Karadeğin köyleri, Coni Mezrası, Çemilti, Tekeryolu, Güzlük Vadisi, Kortani mezrası, Alveran Köyü, Çaltepe, Viranpınarı (Örenpınarı), Ulupiker Köyü, Kösekavağı, Kulahacı, Köricek, Turgutlu, Uluköy, Dereköy, Çalica, Sorku, Kışla Tercüman, Divançoban (Çoban divanı), Güversülek, (Hacı Musa) Karaağacı, Ebrim Köyleri (İblimgücek mevki), Sıklık mevki.⁶³²

Elvan Çelebi'nin kendi inşa ettiği zaviyesinde babasının talimi üzere tasavvufi faaliyetlerini sürdürdüğü tahmin edilmektedir. Babasının vefatından sonra Aşık Paşa müntesiplerinin Elvan Çelebi'ye gelip babasının bir halef bırakmadığını ifade ederek şeyhlik makamına geçmesini rica ettiklerini bizzat Elvan Çelebi söylemektedir.⁶³³ Böylelikle tarikatın başına geçerek şeyhlik postuna oturan Elvan Çelebi, hayatının çoğunu bu zaviyede geçirmiş ve çerçevesinde kalabalık bir derviş zümresi oluşmuştur. Zaten dervişlerin çoğu, geldiği bölgeyi İslamlaştırmak için böyle yol üstü önemli yerlere birer tekke kurmuşlardır.⁶³⁴

3. ELVAN ÇELEBİ KÜLLİYESİNİN DURUMU

Elvançelebi'de cami, türbe, zaviye, medrese, imarethane ve hamamdan oluşan büyük bir külliyyeden söz etmek mümkündür.⁶³⁵ 1944 yılında yayımlanan bir makalede cami, türbe, medrese ve aşhaneden söz edilmektedir.⁶³⁶

Meşhur sanat tarihçisi Semavi Eyice, 1968 yılında Türkiyat Mecmuası'nda yayınladığı uzun makalesinde ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine yazdığı maddede Elvan Çelebi Zaviyesinden ayrıntılı biçimde bahseder. Eyice, bazı müsteşriklerin Elvançelebi beldesinin olduğu yerde veya Avkat Köyü'nün bulunduğu bölgede eski Eukhaita'nın bulunduğu iddialarını nakleder. Eukhaita'nın azizlerinden Theodoros'un IV. yüzyılda ölümü üzerine onun kutsal kalıntıları buraya getirilmiş, buraya onun adına bir manastır yapılmıştır. Bu manastır, Georgios ile Theodoros efsaneleriyle meşhur olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi döneminde Theodoros makamı, bazı değişikliklerle Elvan Çelebi zaviyesine dönüştürülmüştür.⁶³⁷ Eyice, oryantalistlerin bu iddialarına farklı bir yaklaşım ve yorum getiriyor:

632 “Elvan Celebi Vakfiyesi”, *Çorumlu Dergi*, Çorum 1942, sayı: 39, s. 352-355.

633 Elvan Çelebi, Menakibü'l-Kudsıyye Fi Menasibi'l-Ünsıyye, 1564-1573 beyitler.

634 Barkan, agm, s. 28.

635 Hüsameddin, age, I/395.

636 Neşet Köseoğlu, “Elvan Çelebi”, *Çorumlu Dergisi*, 1944, sayı: 46, s. 1173.

637 Eyice, agm, s. 226-234; Semavi Eyice, “Elvan Çelebi Zaviyesi”, DİA, İstanbul 1995, XI, 65.

“Elvan Çelebi zaviyesi gibi tamamen millî ve İslamî olan bu tesisin bir takım kalıntılar üzerine kurulması, her halde sebepsiz değildir. Böylece yalnız Hristiyanlık devrinin değil, fakat tarihin karanlıklarından beri o çevre insanların kutsal tanıdığı bir yerin bu vasfı devam ettirildiği gibi orada hakiki ya da makam mezarı yapılmak suretiyle efsaneleşmiş bir Gazi ve Veli'nin adı ve hatırası etrafında artık yeni bir inancın hâkim olduğu, yeni ve değişik bir kavmin yerleştiği de benimsetiliyor. Bu, Anadolu ve Rumeli'nin manen Türkleşmesi ve İslamlaşmasının tipik bir örneğidir. Bu Türkleşme damgaları, Türklüğün yayıldığı bütün yerlere, Gazi Erenler ve Horasan Erenleri tarafından vurulmuş ve yüzyıllar boyunca bu hatıralar yaşatılmıştır.”⁶³⁸

Elvan Çelebi zaviyesi, tarihi derinliği olan bir makamdır. Ünlü Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Aşıkî, burada doğmuştur.⁶³⁹ Binanın ilk şeklinin bu kadar sağlam olmadığına dair bazı bilgiler bulunmaktadır. 1555 yılında Kanuni Sultan Süleyman'la görüşmek üzere Amasya'ya giderken Alman elçisi Busbeck ve H. Dernschwam, Elvançelebi Köyü'ne uğradıklarını, dervişlere barınak olarak yapılan bir tesisten dolayı buraya Tekke denildiğini, burada ahşap bir mescidin bulunduğunu, onun yanında konakladıklarını, buranın eski yapılardan sökülme taşlarla itinasız kargir bir mabed şeklinde inşa edildiğini anlatırlar. Türbeyi uzun uzun tasvir eder ve eserinde bir de krokisini yayınlarlar.⁶⁴⁰ Busbeck, bu zaviye hakkında şu değerlendirmeyi yapar: “Burada meşhur bir Türk tarikatı müessesesi vardır. Bunun mensuplarına derviş diyorlar.”⁶⁴¹

1944 yılında Çorumlu Dergisi'nde Neşet Köseoğlu, Elvan Çelebi külliyesi hakkında tarihi bir tespit yapmıştır. Köseoğlu şöyle diyor:

“Elvançelebi Köyü'nde tarihi kıymeti haiz bir cami, türbe, medrese ve aşhane vardır. Caminin yıkılıp sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbe de öyledir. Yalnız kitabeleri mahfuz kalmıştır. Cami ile dış kapı arasında üstü kapalı bir şadırvan, iki de kubbe vardır. Şadırvanın iki tarafında ayrıca iki kubbe olup sağ taraftakinin yanında yine kubbeli bir türbe vardır. Bu türbe buraya bitişiktir.”

“Genel görünümüne göre caminin ve türbenin birkaç defa yıkılıp yeniden veya kısmen yapıldığı anlaşılıyor. Aşhaneden artık eser kalmamıştır. Tekke de bu binaya bitişik olup oturulamayacak haldedir. (Bugün mevcut değil) Medresenin yerine okul yapılmıştır. (Okul, buradan taşınmıştır) Hamam, biraz mesafeli olup metruktur. Üç kubbelidir. Bir kitabeye rastlanmamıştır.” (Bugün ise bir kısmına ev yapılmış, diğer kısmı da çöplük gibidir. Korunacağı, kurtarılacağı günü beklemektedir.)

638 Eyice, agm, s. 239

639 Âşıkpaşazade, a.g.e, s. 1; Eyice, agm, s. 65.

640 Bk. Eyice, agm, s. 213-214.

641 Bk. Eyice, agm, s. 215.

“Caminin iç içe üç kapısı vardır. Birincisinin tezyinatı basit ve sade, ikincisinin üzerinde oyma zeminde bir hadis yazılı olup çok değerlidir. Bu kapı iki kanatlı olup Çorum’a getirilmiş (ve müzeye konmuştur). Şadırvandan sonra gelen üçüncü kapı çok basittir.”⁶⁴²

Elvan Çelebi külliyesinin mimari yapısı hakkında geniş açıklamalarda bulunan Semavi Eyice, konuyu sanat tarihi açısından enine boyuna irdelemiştir. 1555’te üstü ahşap ve toprak dam olan cami kısmının, 1750’den sonra Türk sanatında Barok tesirleri başlamasıyla, büyük ölçüde tamir görerek şimdiki tavan kaplamasının yapıldığını tahmin etmektedir.⁶⁴³

Külliye kapsamında sayılan ve büyük tahribata uğrayan hamamla ilgili olarak elindeki krokiden hareketle Eyice şunları söylemektedir:

“Klasik tek hamamların güzel bir örneğidir. Tromplu bir kubbe ile örtülü soyunma yeri-camekân kısmını bir mekân takip etmekte, buradan da ortası kubbeli ılıklığa geçilmektedir. Halvet hücresi, tek olup araya sıkıştırılmıştır. Hamamın nihayetinde külhan bulunmaktadır .”⁶⁴⁴

Elvan Çelebi külliyesinin bugünkü durumu şöyledir:

Elvan Çelebi zaviyesi, günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Genişçe bir avlunun içinde tuğla ve taş karışımı bir malzeme ile yapılmış olan cami, ahşap çatı ile örtülüdür. Zaviyenin giriş kapısından itibaren başlayan eyvan, ortadaki şadırvanlı mekâna açılır. Giriş bölümünün sağında zaviye bölümüne bitişik, çaprazlama dört beşik tonozla örtülü dört koldan ve ortadan kubbeli bir mekândan meydana gelen ek bina bulunmaktadır. Bu bina zaviye ile bitişiktir. Dışarıdan dört sütuna oturan çifte kemerli şekilde avluya açılan bir giriş holüne sahiptir. Bu giriş holü ile zaviyenin girişi arası, dikdörtgen bir mekân halinde kapatılarak Elvan Çelebi’nin sandukası buraya konmuştur ve bu türbe girişi de cami kapısından sonradır. Türbenin sağ tarafında tuğla ile inşa edilmiş zarif bir minare yer almaktadır.

Günümüzde tekke, medrese, hangâh ve aşhanenin yerinde yeller esmektedir. Oysaki aşhanede yemek pişirerek konuklara hizmet ettiğini anlatan yaşlılar, yakın zamana kadar hayatta idiler. Hamam ise harabe haline gelmiş, çoğu yıkılarak yerine ev yapılmıştır. Tek kubbeli bir bölüm ise, harap vaziyetteki hamamdan geriye kalan kısımdır.⁶⁴⁵

Elvançelebi’nin yakın tarihe kadar ayakta olan Karahacı ile Becek mevki

642 Köseoğlu, agm, s. 1373-1374.

643 Eyice, agm, s. 234-238; Eyice, “Elvan Çelebi Zaviyesi”, DİA, II/66.

644 Eyice, agm, s. 239.

645 Bk. Ethem Erkoç, *Elvan Çelebi Hayat-Zaviyesi-Eseri-Düşünceleri*, Çorum 2004, s. 35-38.

arasındaki Tekke değirmeni adındaki vakıf değirmen de önce satılmış, sonra yakılıp kaybolmuştur.

Köyün yakınında Mürit Tepe adıyla anılan bir tepe vardır. Burası hakkında Neşet Köseoğlu şu bilgiyi vermektedir:

“Mürit Tepe denilen yer, tekke mensuplarının çile ve ibadet için sığındıkları, öldükleri zaman gömüldükleri yerdir. Muhtelif sebeplerle Elvan Çelebi zamanında ve sonra tekke baskına uğradığında müritlerin iltica ettikleri yerlerdir. Bu sebeple bu tepeye bu ad verilmiştir.”⁶⁴⁶

Mürit Tepe hakkında bu ve benzer söylentiler, günümüzde de vardır. Ancak işin gerçeğini bilen yoktur.

4. ELVAN ÇELEBİ CAMİİNİN KİTABELERİ

Elvan Çelebi cami ve türbesinde iki kitabe vardır. Bunlardan birisi, caminin giriş kapısının üzerindedir. Diğeri ise yeşil direk tarafındaki kapının üstündedir. Cami girişindeki kitabe şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم
يا قديم الاحسان احسانك القديم
اياك نعبد واياك نستعين اهدنا الصراط المستقيم

Bismillahirrahmanirrahim

Yâ Kadîme'l-ihsâni ihsânuke'l-kadîm

İyyâke na'büdü ve iyyâke neste'în. İhdina's-sirâta'l-müstakîm.

Bu kitabenin sonundaki (el-müstakîm) kelimesini tarih olarak kabul eden Neşet Köseoğlu, burada 681/1282 tarihini bulmuştur.⁶⁴⁷ Ancak bu tarihin herhangi bir olayla ilgisi kurulamamıştır.

Diğer kitabe ise iki satırdır:

.....بسم الملك الملك الملك.... شيخ اشار الى شيخى بعمارة هذه
واعمره الوان بن الى بن المخلص بن الشيخ الياس المشتهر بابا رضى الله عنه وامن من الخوف في سنة ثمانين وسبعماية

646 Köseoğlu, agm, s. 1376.

647 Köseoğlu, agm, s. 1374.

Bismi'l-mâliki'l-mülki ve'l-mülk.... Şeyh eşâra ilâ şeyhî bi-imârati hâzihi...

Ve a'merahu Elvânü'bnü Aliyyi'bni'l-Muhlisi'bni's-şeyh İlyâs el-müştehir bi Baba radiyallahu anh ve emine mine'l-havf fi seneti semânîne ve seb'amieh.

Bu kitabede Şeyh İlyas oğlu Muhlis oğlu Ali oğlu Elvan (Çelebi)'nin binayı imar ettirdiği yazılıdır. Kitabenin sonunda 780/1378 tarihinden anlaşıldığına göre bu kitabe, Elvan Çelebi'nin vefatından on sene sonra yazılıp konulmuştur. Neşet Köseoğlu ise sonundaki tarihi (seb'a ve seb'amie) şeklinde okuyarak 707/1307 tarihini bulmuş ki⁶⁴⁸ bu okuyuş hatalıdır. Bu ikinci kitabe oldukça zor okunmaktadır. Zira birçok yer tahribatla silinmiştir.⁶⁴⁹

5. ELVAN ÇELEBİ BELDESİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Genellikle Elvançelebi beldesinden geçenler, Elvan Çelebi hazretlerini tanımadıklarından dolayı tabelada adını okumakla yetinirler. Oysaki bu beldeye adını veren Elvan Çelebi, dünya ilim çevresinde tanınmış bir zattır.

Bu köyün Elvan Çelebi'den çok önceleri, Asurlular döneminden beri yerleşim yeri olduğu sanılmaktadır. Köydeki Bizans ve Roma dönemine ait yazılı taşlara, ören yerlerine bakılırsa, tarihi derinliği olan bir beldedir.⁶⁵⁰

Elvan Çelebi hazretlerinin burada ikametinden önce bu belde, Tanuközü diye meşhur idi. Tarihte kaza olarak geçen bu beldeye Zünnunâbâd nahiyesi de bağlı idi. Bu kazaya 727/1326 tarihine kadar Tanuk kazası ve merkezine de Tanuk kasabası denilmekte iken daha sonra galat olarak Tanun denmiştir.

727/1326'da Baba İlyas evladından Muhlis Paşazade Âşık Paşa Mısır'a gittiğinde oğlu Elvan Çelebi, Tanuközü'ne gelip ikamet etmiş ve burayı yurt edinmiştir. 753/1352 yılında gayet güzel mermerden sanat eseri bir cami-i şerif ve önünde kendisine bir türbe, batı tarafında büyük bir zaviye ve bunun da kuzey tarafına imarethane inşa etmiştir. Ayrıca bir de hamam yaptırmıştır. Böylece Tanuközü ihya edildiğinden bu belde, bu hayratın yapımından sonra Elvan Çelebi Kasabası namıyla anılmaya başlamıştır.⁶⁵¹

Elvan Çelebi zamanında ve sonraları baskın sırasında müritlerin çile ve ibadet için sığındıkları Mürit Tepe,⁶⁵² beldenin yakınında bulunmakta ve yine aynı adla anılmaktadır Elvan Çelebi'nin eski adlarından birini de Kavaklı olduğunu

648 Köseoğlu, agm, s. 1374-1375.

649 Eyice, agm, s. 217. Bu ikinci kitabenin okunuşunda emeği geçen Prof. Dr. Salim Ögüt, Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Dr. Ali Oztürk ve Öğr. Gör. Ali Ilıca'ya burada teşekkürü bir borç bilirim.

650 Köseoğlu, agm, s. 1405-1406.

651 Hüsameddin, age, I/394-395.

652 Köseoğlu, agm, s. 1376.

kaydeden Köseoğlu, yakınında Söğütlü adında bir köyün daha varlığından söz eder. 1944 yılında yazdığı makalede köyün ihtiyarlarından dinlediği bir hikâyeyi de orada anlatır. Hikâyeye şöyledir: “Söğütlü’den bir genç kızı, Kavaklı’dan yani Elvan Çelebi’den bir ihtiyara vermişler. Düğünden sonra genç kız, evlendiği ihtiyarı görünce dertlenmiş ve “Söğütlü’den aşa geldim/Kavaklı’ya düşe geldim/Dede ben ateşe geldim” diyerek bir ateş alıp tekrar köyüne dönmüştür.⁶⁵³

Elvançelebi beldesi ve çevresindeki birçok yerleşim yeri, arazi ve değirmenin Eretna Beyi’nin veziri Alaaddin Ali Şah Rumî tarafından Muhlis Paşa evladına ikta edildiğini⁶⁵⁴ 855/1451 tarihli vakfiyede de⁶⁵⁵ bunun teyid edildiğini belirtmiştik. Ancak bu vakfiyede yer alan arazinin büyük bir kısmı, değirmen ve hamam satılmıştır. Bunların bugünkü halini beldenin yaşlıları bilmekte ve anlatmaktadırlar.

Buna rağmen Elvan Çelebi, bu topraklarda feyiz ve bereketin sembolüdür. Onun buradaki varlığı, köyün varlığının da teminatı olmuştur. Osmanlılar döneminde de Elvan Çelebi, önemli bir yerleşim yeri idi. Tarihî koç başlı çeşme, Çakırzade Mehmed Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın yaptırdığı muhteşem çeşme bunun en önemli delilleridir.

Elvan Çelebi hazretleri sayesinde burası varlığını korumuş ve köyden beldeye dönüşmüştür.⁶⁵⁶

6. ELVAN ÇELEBİ’NİN TASAVVUFÎ YÖNÜ

Elvan Çelebi, yöresinde epeyce tanınmış bir mutasavvıftır. Mecdî’nin tabiriyle divan sahibi, büyük şeyhler arasında irfan sahibi bir şeyh olarak bilinir. O, etvâr-ı sülûk (tarikata giriş usûlleri) konusunda manzum bir kitap yazmıştır.⁶⁵⁷

Elvan Çelebi’nin mensup olduğu tarikat hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmadığı gibi kendisi de *Menâkıbü’l-Kudsiyye*’sinde bu konuda bir şey söylemez. Ancak onun Baba İlyas’ın torunu olduğu, Baba İlyas, Muhlis Paşa, Aşık Paşa sırasını takip ederek aynı aile içinde şeyhlik makamına geçtiği göz önüne alınacak olursa onun Vefaiyye tarikatına mensup olduğu tahmin edilebilir.⁶⁵⁸

653 Köseoğlu, agm, s. 1376-1377.

654 Hüsameddin, age, I/395.

655 *Çorumlu Dergisi*, 1942, sayı: 39, s. 352-355.

656 Bk. Erkoç, age, s. 19-22.

Not: Merzifonlu Kara Mustata Paşa’nın yaptırdığı çeşmenin kitabesi şöyledir: Teşnegâmı kandırmak için zîr-i hâkden geldi su

Eyledim leyl ü nehâr hâk diliyle zikruhu

657 Mecdî, age, s. 22.

658 Ocak, “Elvan Çelebi”, DİA, XI/64.

Ahmet Yaşar Ocak, Sünnî bir mutasavvıf olan Âşık Paşa'nın ölümünden sonra halifeleri toplanarak kendisini tarikatın başına geçirmek suretiyle şeyh yapmalarına dayanarak "Bu durumda Elvan Çelebi'nin de Sünnî olduğu rahatlıkla söylenebilir" demektedir.⁶⁵⁹

Elvan Çelebi döneminde bu zaviye, Vefaiyye tarikatının ana merkezi olarak kabul edilmiştir. Bunda Baba İlyas soyundan gelmesinin etkisi büyük olmuştur.⁶⁶⁰

Aslen Çorumlu olan Mustafa Vazih (1733-1831), Amasya Müftülüğü de yapmış ünlü bir zattır.⁶⁶¹ Elvan Çelebi türbesini ziyaret ettiğini belirten Mustafa Vazih, Elvan Çelebi'nin uzun müddet orada şeyhlik yapıp müridlerini irşad ettiğini anlatır.⁶⁶²

Gelibolulu Mustafa Afi de kalb gözü açık, yüksek cezbeli bir şeyh olarak nitelediği Elvan Çelebi'nin türbesini defalarca ziyaret ettiğini, zaviyeyi riyadan uzak ve ihlasla dolu bulduğunu söyler.⁶⁶³ Nişancızade Muhammed de Elvan Çelebi'yi Osman Han zamanında diyar-ı Rum'da yaşamış büyük âlim ve şeyhler arasında zikreder ve onun babası gibi kâmil, aziz, büyük cezbe sahibi bir şeyh olarak niteler.⁶⁶⁴

Elvan Çelebi, babası Âşık Paşa gibi hem şeyh, hem şairdir, diyen Abdullah Ercan; "O da artık babası gibi Sünnî bir mutasavvıf şairdir."⁶⁶⁵ tespitini yapıyor. Bursalı Mehmed Tahir de şöyle diyor: "Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi, aşk ve irfan ile şöhret bulmuş cezbeli bir şairdir."⁶⁶⁶ Şemseddin Sami de Elvan Çelebi'nin Şeyh Âşık Paşa'nın oğlu ve halifesi olduğunu zikrettikten sonra "Arif-i billâh bir zat olup tarik-i sülûke dair bazı manzumeleri vardır" diyor.⁶⁶⁷

Tarihi olaylara bakılırsa gerek Aşık Paşa ve gerekse Elvan Çelebi döneminde devletle çatışma hali görülmemiştir. Hatta devletle uyum içinde bir mürşid olarak irşad faaliyetlerini sürdürdüğü, zaviyede her türlü tarikat toplantılarını, zikir ve sohbetlerini idame ettirdiği söylenebilir. Elvan Çelebi'nin aşk ve tasavvufa dair görüşlerine ileride yeniden döneceğiz.

659 Ocak, "Elvan Çelebi", DİA, XI/64.

660 Erünsal-Ocak, age, s. 27.

661 Bk. Abdullah Ercan, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, İstanbul 1988, s. 140. Osman Fevzi Olcay, *Amasya Meşahiri: Amasya Ünlüleri*, Sdl. Turan Börekçi, Ankara 2002, s. 84.

662 Vazih, age, s. 119.

663 Gelibolulu Mustafa Âlî, age, V/40.

664 Nişancızâde, Muhammed b. Ahmed, *Mir'at-ı Kâinat*, İstanbul 1290, II, 291.

665 Ercan, age, s. 18.

666 Bursal Mehmed Tahir, age, I/110.

667 Semseddin Sami, age, IV/3174.

7. ÇOCUKLARI VE TESİRLERİ

Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'sinde Baba İlyas, Muhlis Paşa ve Aşık Paşa'nın hayat hikâyesini merkıbevî tarzda anlatmıştır, Ancak kendisi/ zaviyesi, müridleri, eşi ve çocukları hakkında bilgi vermemiştir. Bu nedenle Elvan Çelebi'nin eserinden düşüncelerini tespit etmek mümkün olduğu halde hayatı hakkında bilgi ve bulgulara ulaşmak mümkün olmamıştır.

Elvan Çelebi'nin Kırşehir'de evlendiği, babasının izniyle Elvançelebi beldesine geldiğini, Aşık Paşa'nın ölümünden sonra eşini ve çocuklarını buraya getirdiğini söylemiştik.

Elvan Çelebi'nin dipdedesi Şeyh İlyas Horasanî'den itibaren soyağacını çıkartan Neşet Köseoğlu, Abdurrahman Çelebi adında bir oğlunu kaydeder; ancak başka çocukları ve torunları hakkında bilgi vermez.⁶⁶⁸ Sadece Elvan Çelebi soyundan En'am Beyzade Ali Bey'den söz eder. O da 1028/1618'de Amasya valisi, 1029/1619'da Kars valisi, olarak görev yapmış ve 1030/1620'de Amasya'yı da idare etmek üzere Karahisar Sancağına tayin olunmuştur.⁶⁶⁹ Neşet Köseoğlu, bu bilgilerle yetinir ve bundan sonrasını başkalarına bırakır.

Âşıkpaşazade tarihinde Tayfur Çelebi isimli bir kişiden bahsedilmektedir. Aşıkpaşazade, Osmancık ilçesine bağlı Zeytin bölgesinde Kocakayası hisarına kapanan Haydar Bey'i teslim zorlayan Yörgüç Paşa'nın Haydar Bey'in adamlarından, kendisini Elvan Çelebi oğullarından gösteren Tayfur Çelebi'yi elde edip onun yardımıyla kaleyi ele geçirdiğini yazmaktadır.⁶⁷⁰ Fakat aynı kaynakta bu iddianın doğru olup olmadığı hakkında bir açıklama bulunmamaktadır.

Elvan Çelebi'nin Amasya'da, Çorum'da ve köylerinde soyunu devam ettiren köklü sülaleler olduğunu Neşet Köseoğlu zikretmekte fakat fazla bilgi vermemektedir. Elvan Çelebi tekkesi hakkında iki şiiri bulunan İbrahim Hakkı'dan başka buradan gelip Çorum'a yerleşen birçok kişi, aynı sülale ile akraba olduklarını söylemektedir.

Neşet Köseoğlu makalesinde, Elvançelebi'de Başöğretmen Hilmi Bey tarafından Ulupınar ören yerinde bulunarak Maarif dairesine (Milli Eğitim Müdürlüğüne) gönderdiği mezartaşındaki yazı ve tarih ilginçtir:⁶⁷¹

668 Köseoğlu, agm, s. 1439. M. Fatih Köksal, aynı kaynaktan aldığı bilgilerle torunlarından söz etse de bu, verilen tablonun dikkatle incelenmemesinden kavnaklanmaktadır. Torunu olarak gösterilen Hayreddin Halil'in aslında Elvan Çelebi'nin amcaoğlu Alaaddin Ali Şah olduğu aynı tabloda görülmektedir. Bk. M. Fatih Köksal, "Elvan Çelebi'nin Şiirleri ve Şairliği", I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, Kırşehir 2004, s. 349.

669 Köseoğlu, agm, s. 1440

670 ÂşıkPaşazade, age, s. 120-121..

671 Köseoğlu, agm, s. 1379.

“İntekale el-merhûm el-mağfûr Hüseyin Çelebi b. Ali Çelebi'nin dâri'l-fenâ ilâ dâri'l-bekâ min Zilhicce sene selâse ve seb'amie”

Yazıda Ali Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi'nin H. 703 yılının Zilhicce ayında vefat ettiği belirtiliyor. Ancak bunların Elvan Çelebi ile akrabalık derecesi bilinmiyor.

Elvan Çelebi'nin Abdurrahman Çelebi adında bir oğlunun bulunduğunu söylemiştik. Elimize ulaşan bir soyağacında⁶⁷² Abdurrahman Çelebi'nin oğlu Hamdullah Çelebi, onun oğlu Fazlullah Çelebi, onun da oğlu Nurullah Çelebi ve onun da oğlu Ahmed Çelebi olarak sıralanmıştır. Bundan sonra Lelebicioğullarının soyağacı devam etmektedir. Bu soyağacında Müftü Hacı Ömer Efendi, kardeşi müftü ve şair Hacı Arif Efendi ve oğlu Deli Müftü namıyla bilinen Hacı Ahmed Feyzi Efendi gibi döneminin saygın din bilginleri bulunmaktadır.

Elvan Çelebi'nin halifeleri hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Elvan Çelebi'den sonra oğlu Abdurrahman Çelebi'nin tekkede şeyhliği idare ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁷³ Ondan sonra şeyhlik makamına kimin geçtiği konusunda bilgi yoktur. Daha sonraları tekkenin ve emlakinin mütevellilerce idare edildiği ise herkesin malumudur.

8. ÖLÜMÜ VE TÜRBESİ

Elvan Çelebi, uzun yıllar hizmet ettiği, adını verdiği belde de yani Elvançelebi'de vefat etmiştir. Elvan Çelebi'nin vefat yeri konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. Ancak ölüm tarihi konusunda farklı görüşler vardır. Semavî Eyice, “1332/1333” den hayli sonra vefat etmiş olmalıdır” diyor. Türbe üzerindeki kitabede ölüm tarihinin yazılı olabileceğini ima ederek bunun iyice okunamadığına işaret ediyor.⁶⁷⁴ Saadettin Nüzhet Ergun, Elvan Çelebi'nin XIV. yüzyılın son yarısında yaşayan mutasavvıflardan olduğunu söylemekle yetiniyor.⁶⁷⁵

Erünsal ve Ocak, “Elvan Çelebi'nin tıpkı doğum tarihi gibi ölüm tarihi de meçhuldür. Yalnız menakıbnâme'nin sonunda bulunan ve bitiş tarihini gösteren beyitteki 760/1358-9 tarihine bakılırsa, onun hiç olmazsa bu tarihe kadar hayatta olduğu söylenebilir” demektedirler.⁶⁷⁶

672 Bu soyağacını, bize tevdi edip içindeki bilgileri kullanmamıza izin veren Eczacı Enver Lelebicioğlu'na teşekkür ediyorum. Bu soyağacının kenarındaki açıklamaya göre, Elvan Çelebi'nin çocuklarıyla ilgili bilgiler, Ahmet Yaşar Ocak ve Adnan Gürbüz tarafından araştırılıp ortaya çıkarılmıştır. Araştırmacılar, bunların Elvan Çelebi ile doğrudan yakınlığına dair bir kayda rastlamadıklarını beyan etmişlerdir.

673 Köseoğlu, agm, s. 1441.

674 Eyice, agm, s. 224.

675 Ergun, age, III/1230.

676 Erünsal-Ocak, age, s. XXVI.

Ahmet Yaşar Ocak, *TDV İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı “Elvan Çelebi” maddesinde (ö. 760/1358-59’ dan sonra) şeklinde yazmıştır. Ayrıca eserinin bitiş tarihini gösteren 760/1358-59 kaydına bakılarak onun bu tarihten birkaç yıl sonra vefat ettiğinin söylenebileceğini ifade etmiştir.⁶⁷⁷ *Babailer* isimli eserinde de “muhtemelen 1360’lardan sonra vefat etmiştir” demektedir.⁶⁷⁸ Abdurrahman Güzel de Elvan Çelebi’nin ölüm tarihini 760/1358’den sonra olarak göstermiştir.⁶⁷⁹

Büyük Türk Klasikleri’nde de aynı ifade geçmektedir.⁶⁸⁰ Elvan Çelebi hakkında araştırma makalesi olan Neşet Köseoğlu ve *Amasya Tarihi* müellifi Hüseyin Hüsameddin, bu konudan hiç söz etmemişlerdir. *Sicill-i Osmani*’de⁶⁸¹ ve *Kamusu’l A’lâm*’da⁶⁸² da Amasya yakınlarında vefat ettiği zikredilmekle yetinilmiştir.⁶⁸³

Ancak yaptığımız bir araştırmada Nail Tuman’ın *Tuhfe-i Nailî* adlı eserinde Elvan Çelebi’nin, Elvan Çelebi köyünde 770/1368 yılında vefat ettiği⁶⁸⁴ bilgisine ulaştık. Nail Tuman, bu bilgiyi *Keşfü’z-zünûn Zeyl*’inden alsa gerektir. *Zeyl*’de Elvan Çelebi’nin şair, zahid, bir zat olup 770 hududunda (m. 1368) vefat ettiğini kaydetmektedir.⁶⁸⁵ Ahmet Kabaklı da XIV. yüzyıl tekke şairlerinden olarak nitelediği Elvan Çelebi’nin ölüm tarihini (1368) yılı olarak vermiştir.⁶⁸⁶ M. Fatih Köksal, *Tuhfe-i Nailî*’yi kaynak göstererek Elvan Çelebi’nin “vefatı 770, miladi 1368” kaydını tespit etmiştir.⁶⁸⁷

Sonuç olarak, Elvan Çelebi’nin 1368 yılında Elvançelebi beldesinde vefat ettiğini söyleyebiliriz. Bölgeye damgasını vurmuş olan bu zatın türbesi de adıyla anılan yerdedir.

Elvan Çelebi’nin mezarı, külliyein içindedir. Caminin dış kapısından girişin sağ yanında yer almaktadır. Türbenin yeşildirek tarafından girişinde ise ailesinin mezarlarının bulunduğu sanılmaktadır. Girişteki sandukanın eşine, doğu kısmındaki dört kabirin oğullarına, batı tarafındaki iki kabirin de kızlarına ait olduğu söylenmektedir. Ancak bu konuda tarihi kaynaklarda herhangi bir kayıt

677 Ocak, “Elvan Çelebi”, DİA, XI/63.

678 Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 7.

679 Güzel, age, s. 289.

680 *Büyük Türk Klasikleri*, 1/339.

681 Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, Akt. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, II, 477.

682 Semseddin Sami, age, IV/3174.

683 Ben de o tarihte başka kaynak bulamadığımdan Elvan Çelebi adlı eseri yayınladığımda bu tarihi aynen nakletmiştim.

684 İnehanzâde Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, Tıpkı Basım, Ankara 2000, II, 698.

685 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü’l-Meknûn fi’z-Zeyli ala Keşfi’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütübi ve’l-Fünûn*, MEB Yayınları, Tıpkı Basım, İstanbul 1972, 2. Baskı, I, 519.

686 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2002, II, 357.

687 Köksal, agm, s. 348.

yoktur.⁶⁸⁸ Bu rivayetlerin ciddi bir tahlili gerekmektedir. Zira henüz bir oğlundan başka çocukları olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Türbe, halk arasında önemli ziyaretgâhtır. Buraya Türkiye'nin her yerinden, özellikle yakın illerden akın akın ziyaretçi gelmektedir. Ünü, çevre illere yayılmıştır. Yozgat yöresinde söylenen şu mani, bunun en önemli göstergesidir.⁶⁸⁹

*Elime aldım kelebi
Gezdim Şam'ı Haleb'i
Çorum'da Elvan Çelebi
Giderim Ziyaretine*

9. TÜRBEYE İLİŞKİN HALK İNANISLARI

Bazı kişiler, türbede yatan büyük insanın hayatı, mücadeleleri, inanç ve düşüncelerini öğrenmek isterler. Onu kendilerine örnek almaya çalışır. Bazıları da türbe içindeki zata ilişkin halk arasında yayılan ve yaşayan efsanelerin peşine düşer ve onu araştırmaya başlarlar.

Bu bağlamda Elvan Çelebi ve tekkesi hakkında efsanelere karışmış halk inançları ortaya çıkmıştır. Bu efsanelerin başlangıç tarihi, Elvan Çelebi'nin hayatta olduğu döneme kadar uzanır.

Mecdî, Elvan Çelebi türbesini genç yaşlarda ziyaret eteğini, ruhaniyetinden müntefi ve mütemetti olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁰

Fransız yazar Michel Baudier'in bu tekke için XVII. yüzyılda ortaya koyduğu izlenimleri oldukça ilginçtir:

“Elvan Çelebi, büyük felaketslere uğramış, kedere düşer olmuş kişilerin sığınıp yardım istedikleri büyük bir velidir. Kendisi bu kişilerin gözüne bazen uzun boylu, mütenasip endamlı güzel bir delikanlı, bazen da nur yüzlü saygıdeğer bir ihtiyar kılığında görünerek yardım etmektedir.”⁶⁹¹

Kaynaklarda geçen bu halk inanışları bile onun sağlığından beri halk tarafından bir veli, mübarek bir zat olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.⁶⁹² Bu nedenle adı etrafında bir takım menkıbelerin oluşması doğal karşılanmaktadır.

688 Erkoç, age, s. 61.

689 Erkoç, age, s. 61.

690 Mecdî, age, s. 22.

691 Erünsal-Ocak, age, s. XXIV-XXV.

692 Ocak, agm, DİA, XI/64.

Mustafa Vazih, ünlü eserinde bu türbenin bir *ziyaretgâh-ı âmm* olduğunu, her türlü hastaya şifa verdiğini, özellikle deliliğe iyi geldiğini, zincirler içinde gelen delilerin bir gece türbede yattıktan sonra iyileştiklerini yazmaktadır. Yazarın dediğine göre yöre halkı yüzyıllardan beri Elvan Çelebi türbesini ziyaret etmektedir. Hastalar, dertliler, çocuğu olmayan kadınlar, delisi olan aileler, onun manevî gücünden himmet beklemektedirler⁶⁹³

Günümüzde de tekke bu amaçlarla ziyaret edilmektedir. Batıl inanç olmasına rağmen yıllardır böyle devam etmektedir. Ayrıca burada adak kurbanları da kesilmektedir. Ancak kurbanlar, dede, tekke için değil, Allah için kesilmelidir.

10. YEŞİLDİREK'E İLİŞKİN HALK İNANIŞLARI

Elvan Çelebi türbesinin girişinde ziyaretçileri karşılayan yeşildirek, babası Aşık Paşa tarafından gönderilmiştir.

Mustafa Vazih'in naklettiği rivayete göre; Elvan Çelebi cami ve imareti yaptırırken babası Aşık Paşa, devenin bir tarafına bir şadırvan çanağı, diğer tarafına da bir yeşil mermer sütun yerleştirmiş, deveyi çobansız ve sürücüsüz olarak tek başına Kırşehir'den göndermiştir. Deve, üstündeki yükü beraber Elvan Çelebi'nin huzuruna gelip imaretin önüne çökmüş ve oracıkta ölmüştür. Oradakiler devenin üzerindeki yükü alıp deveyi de öldüğü yere gömmüşlerdir. Oraya halen Deve Mezarı denmektedir.

Elvan Çelebi zaviyesinde bulunan yeşildirek, adı geçen bu direktir. Ziyaretçiler, bu direği kucaklamaya çalışırlar. Kiminin kucağı kavuşur, kimilerinininki de kavuşmaz. Kavuşanların salih kul olduğuna, günahlarının bağışlanacağına inanılır. Mustafa Vazih da bu direği kucakladığını, kucağının da kavuştuğunu söyler. (Bu batıl inanç, halen devam etmektedir.)

Mustafa Vazih, bu konuda bir rivayet daha nakleder. Ona göre yörede haksız yere kan akıtılacak olsa o direkte kan izleri ortaya çıkarmış. Amasya'dan bazı âlimlerin haksız yere öldürülmesi sırasında direkte kan izlerinin ortaya çıktığını Elvançelebililerden duyduğunu söyler.⁶⁹⁴

Tekkeli hoca ailesine mensup Çorumlu şairlerden İbrahim Hakkı (1876-1906), kendisinin Elvan Çelebi sülalesinden geldiğini de beyan ederek yeşildirek hakkında bir şiir yazmıştır.⁶⁹⁵

693 Vazih, age, s. 119.

694 Vazih, age, s. 118-119. Ayrıca bk. Köseoğlu, agm, s. 1377.

695 Ercan, age, s. 325.

Köseoğlu, aynı makalede bu şiirin sadece üç beytini almıştır. Eyice de makalenin

*Deve ile bu zât için gelen mermer bu mermerdir
Ne esmerdir ne ahmerdir velâkin rengi ahdardır*

*Derûn-ı âsitân içre olup bir gûşede mahfûz
İhata eyleyen etrâfını masnû muhaccerdir*

*Gelen züvvâr tutup niyet anı bir kçz kucaklar
Elin kavuşturan mesrûr olup bahtlı dilberdir*

*İrişmezse eğer parmakların kıl kalbini hâlis
Dahi niyyet-i hayr ile kucaklamak mükerrerdir*

*Oku bir fâtiha üç dane ihlâs rûh-ı pâkine
Murâdına erişmeklik yetişmeklik mukarrerdir*

*Müzeyyen türbesi içre giren kesb-i safâ eyler
Türâbının kokusu misk ü amberle muattardır*

*Biküllü dilde Elvan çelebi nâmı mukayyettir
Mufassal târihinde aslı esbâbı musattardır*

*Sizin kemterinizdir himmetinizi diriğ etmen
Sülale-nâmenizde Hakkı 'nın ismi muharrerdir*

11. ŞADIRVAN ÇANAĞINA İLİŞKİN HALK İNANIŞLARI

Aşık Paşa'nın Kırşehir'den deve ile gönderdiği çanak, şadırvana konmuştur. Bu şadırvandan halen o çanağın içine berrak su akmaktadır.

Mustafa Vazıh Efendi, şadırvan çanağı hakkında şu halk inanışını nakleder: Hacet sahibi kimse gidip o çanağın mecrasına üç ihlâs, bir fatiha okuyarak bir havlu sokar, şu hacetim olursa şu çıksın der. Bir müddet sonra havluyu kaldırır. Eğer o dilek gerçekleşecekse dediği nesne çıkar.

Mustafa Vazıh, kendisinin de bir deneme yaptığını, dilek tutup usulünce şadırvan çanağını bir peşkir ile tıkadığını anlatır. Peşkiri kaldırdığında bir ölü balık çıktığını söyler. Sonunda “O iş mukadder iş, gerçekleşti ama hayrını göremedim. Balığın ölü olması buna işaret imiş” der.⁶⁹⁶

218. sayfasında bu eksik nakili eleştirmiştir.

696 Vazıh, age, s. 118-119. Aynı kaynaktan naklen bk. Turan Börekçi, *Amasya Evliyaları*, Amasya 2002, s. 34-35.

Bu batıl inanış, yakın zamana kadar sürmüş, ancak şadırvanın üzeri camekânla kapatıldığı için bugün uygulanamıyor.⁶⁹⁷ Yine Elvan Çelebi soyundan gelen şair İbrahim Hakkı, şadırvan çanağı hakkında da şiir yazmış, hem çanağı, hem de bu inanışı beyitlerinde dile getirmiştir.⁶⁹⁸

*Direk ile deve üzre gelen havzu müdevverdir
Ne balçıktır, ne ahcardır, bu bir mermer mücevherdir*

*Şerâpa türlü nakışla musannadır, musavverdir
Mübârek inciden ebyaz, mücellâ levn-i ezherdir*

*Değildir munkatı, kış yaz derûnu mâ ile memlû
Lezizdir şekerden baldan, zülâl-i âb-ı kevserdir*

*Mahrec-i âb olan aynın dıkıp gönlünde tut niyet
Taleb eyle fûlan çıksın, bulunmaz nesne enderdir*

*Derûnu icre enbatla hubûbât nev'i hâzırdır
Murâdına göre zâhir olur bir gizli esrârdır*

*Gürûh-I evliyâ içre kerâmâtı muayyendir
Nazar kıl havz ile memede nutkı hâlâ azhardır*

*Oku bir fâtiha ihlas ile ervâhını şâd et
O şahsın Hakkı'ya al himmetini sende ekşerdir*

B. ESERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Elvan Çelebi, gönül dostu bir dervîştir. Duygu ve düşüncelerini şiir diliyle aktaran bir mutasavvıftır. Onun en büyük eseri, hiç şüphe yok ki Menâkıbü'l-Kudsîyye adlı menakıbnamesidir.

Bu eser bulununcaya kadar *Câmiü'n-Nezâir*'deki birkaç şiir ile Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-Küberâ*'sında naklettiği üç beyit ve İstanbul Millet (Ali Emiri) kütüphanesinde manzum eserler bölümünde 543 numarada kayıtlı (Nazire mecmuasındaki) bir gazeli bilinmekte idi.⁶⁹⁹

Mecdî, *Etvâr-ı Sülûk* beyanında bir kitap yazdığını⁷⁰⁰ beyan eder. Bunu da

697 Erkoç, age, s. 69.

698 Ercan, age, s. 325; Köseoğlu, agm, s. 1378-1379.

699 Ocak, "Elvan Çelebi", DİA, XI/64; Köprülü, "Aşık Paşa", İA, I/702.

700 Mecdî, age, s. 22.

Bursalı Mehmed Tahir “*Etvâr-ı Sülûk adında bir manzumesi vardır*” şeklinde nakleder.⁷⁰¹ Şemseddin Sami de “Tarik-i sülûka dair bazı manzumâtı vardır”⁷⁰² şeklinde bir bilgi verir. Mecdî, aynı kaynakta, Elvan Çelebi’yi “sahib-i divan” olarak nitelemektedir. Müverrih Mustafa Âli de Türkçe nazımla yazılmış tasavvufî ilgili kitabından ve özellikle meşayıhtan Şeyh Arakayn ile sual ve cevabı içeren bir eserinden söz etmektedir.⁷⁰³ Bu kaynaklarda zikredilen eser isimlerinden sadece *Menâkıbü’l-Kudsiyye*’nin kastedildiği ve tarif edildiği sonucunu çıkarabiliriz.

Köprülü, Bursalı Mehmed Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Elvan Çelebi’ye isnat ettiği şiirlerin aslında Elvan Şirazi’ye ait olduğunu, iki Elvan’ı karıştırdığını beyan ettikten sonra “Elvan Çelebi’den bize kalabilen yegâne şiir manzumeleri, *Câmiü’n-Nezâir*’dedir” diyerek⁷⁰⁴ *Menâkıbü’l-Kudsiyye* dışındaki şiirlerin bulunduğu yeri işaret etmektedir.

Köprülü, Kâtip Çelebi’nin *Keşfü’z-Zinûn* adlı eserinde, Aşıkpaşazâde’nin *Risâle fi’l-İksir* adlı Türkçe manzumesinden bahsettiğini nakleder ve bunun Elvan Çelebi’ye ait olmasının muhtemel olduğunu iddia eder.⁷⁰⁵ M. Fatih Köksal da böyle bir esere hiç rastlanmadığını beyanla bu iddiayı şüpheyle karşılar.⁷⁰⁶ Kâtip Çelebi’nin zikrettiği eser, adından hareketle Âşık Paşa’nın Kimya Risalesi’ni çağırıştırıyor. Bu eserin Âşık Paşa’nın oğluna değil de kendine ait olması, sehven Aşık Paşazade’nin eseri olarak yazılmış bulunması düşünülemez mi?

Elvan Çelebi’nin en tanınmış eseri, şüphesiz ki *Menâkıbü’l-Kudsiyye* idi. Osmanlı tarihçileri, yukarıda da geçtiği gibi, adını vermeseler de kendini tarif etmişlerdir. Tarihçi Oruç Bey de Babaî ayaklanmasından bahsederken bu esere “anın dahi başka bir hikâyeti vardır. Âşık Paşa oğlu Elvan Çelebi menakıbında malum etmiştir” diyerek bu menakıbnamaya açıkça işaret etmiştir. Eser biliniyordu, ancak tek bir nüshası bile elde mevcut değildi.

Eğirdirli Hacı Kemal’in 1415’te düzenlediği *Câmiü’n-Nezâir* adlı eserinde, Şeyhoğlu’nun *Kenzü’l-Küberâ*’sında ve bir nazire mecmuasında birkaç şiiri, bir gazeli, bir iki beyti bulunmakta ise de *Menâkıbü’l-Kudsiyye fi Menâsibi’l-Ünsiyye* adlı büyük eserinin yanında fazla önem taşımamaktadır.⁷⁰⁷

701 Bursalı Mehmed Tahir, age, I/110.

702 Sami, age, IV/3174.

703 Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr*, V/40. Seyh Arakayn şeklindeki okuyuş, Saadettin Nüzhet Ergun’a aittir. (Bk. *Türk Şairleri*, III/1230) Bu kelimeyi M. Fuat Köprülü, “Şeyh Irakî”, şeklinde okumuştur. (MEBİA, I, 702) Erünsal ve Ocak’a göre bu isim

Şeyh Garkın’dan başkası değildir. Erünsal-Ocak, age, s. XXXII.

704 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 339.

705 Köprülü, “Aşık Paşa”, İA, I/702.

706 Köksal, agm, s. 350.

707 Ercan, age, s. 19.

1. MENÂKİBÜL-KUDSİYYE’NİN BULUNUŞU VE TANITIMI

Elvan Çelebi’nin bu büyük eseri bilinmesine rağmen elde bir nüshası bile yoktu. Fuat Köprülü de Elvan Çelebi’nin bir menakıbname yazdığından söz etmiş ama eseri görmemişti.⁷⁰⁸

Kitabın bulunuşu 1957 yılında Mehmet Önder’in Konya Mevlânâ Müzesi Müdürü olduğu döneme rastlar. Önder olayı şöyle anlatır:

“Görevde bulunduğum bir gün, 15 Temmuz 1957 Çarşamba günü, müzeye satılmak üzere bir çuval elyazması kitap getirilmişti. Getiren kişi, Karamanlı Durmuş Ali Emre adında, okuryazarlığı bile şüpheli bir eskiciydi. Çuvalı müdüriyet odasına boşalttı. Kitapların hemen hepsi yazmaydı. Çoğu “medrese âlet kitabı” dediğimiz fıkıh, akaid gibi ders kitaplarıydı. Elime aldığım üçüncü veya dördüncü kitap değişikti. Yazı karakteri, kâğıdın cinsi, eskilere gidiyor, XIV. yüzyıla kadar uzanıyordu. Baş tarafından noksandı ama son sayfasında (Temmeti’l-kitabu Menâkibü’l-Kudsîyye fi Menâsibi’l-Ünsiyye) ibaresi, kitabın adını ve tamamlandığını bildiriyordu. Son sayfadaki;

İrdi encâmına nâme-i kufsi
Oldı târîh heft şad u si si

Tarih beyti, 760 Hicri (1358 Miladi) de kitabın yazıldığını gösteriyordu... Kitabın şairinin Elvan olduğu birçok yerde kayıtlıydı... 118 yapraklık, 2084 beyitlik Türkçe bu yazma eseri müze kütüphanesinin 4937 numarasına kaydedildi.⁷⁰⁹

Elvan Çelebi, menakıbnamenin 1777 ve 1778. beytinde kitabın bitiş tarihini açıkça vermektedir:

Hazret-i şeyhi vü fezâyilini
Bu menâkib kılur ayân beyân

Yediyüz altmış Resûl-i emîn
Hicretinden çü sürdi geçti zaman

Ocak ve Erünsal, bu menakıbnamenin 1957 yılında Necati Elgin tarafından tesadüfen ele geçirildiğini iddia ederler.⁷¹⁰ Mehmet Önder ise, Necati Elgin’in bu kitabın bulunması ve satın alınmasında hiçbir katkısının olmadığını, bilakis

708 Köprülü, “Aşık Paşa”, İA, I/702.

709 Mehmet Önder, “Elvan Çelebi’nin Menakıbnamesi Nasıl Bulundu?”, *Türk Kültürü*, Ankara 1985, sayı: 269, s. 48-50; Tokatlı, agm, s. 118.

710 Erünsal-Ocak, age, s. XXX.

olayı kendisinden duyduğunu açıklayarak iddiayı reddeder.⁷¹¹

Kitabın ilim âlemine tanıtımı, yine Mehmet Önder'in 1957 yılından itibaren yurt içinde ve dışındaki bazı ilim adamlarıyla görüşmesi şeklinde başlar, 1959 yılında Viyana'da yayımlanan Almanca bir dergide tanıtım makalesinin çıkışı ile hız kazanır.⁷¹²

Eserin nitelikleri, daha sonra (1972) Abdülbaki Gölpınarlı tarafından geniş biçimde tanıtılmıştır. Bu tanıtım yazısında kitabın ebadından, yazı ebadına, cildinden yazı türüne kadar birçok şekil özelliği sıralandıktan sonra menakıbnamede anlatılan olaylar ve kişilerle ilgili kısa bilgiler verilmektedir. Kelimelerin farklı yazılış biçimlerinden örnekler verildikten sonra elde tek nüshası bulunan bu eserin dil ve tarih bakımından değerine işaret edilmekte ve iyi bir tahlilden geçirildiği takdirde ana kaynaklardan biri olacağı kanaatiyle konuyu bitirmektedir.⁷¹³

2. MENÂKİBÜ'L-KUDSİYYE ÇALIŞMALARI

Eserin bulunuşu ve tanıtımından sonra bilim dünyasında yankı bulmasına rağmen, uzun yıllar ciddi bir çalışma yapılmadı.

Eseri bulup tanıtımını sağlayan Mehmet Önder, eser üzerinde çalıştığını söylemesine rağmen bugüne kadar bir kitap halinde yayımlamadı.

Ümit Tokatlı da Elvan Çelebi ve menakıbnamesi konusunda doktora yaptı ama bu çalışma da kitaplaşmadı. Tokatlı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 1987-1988 yıllarına ait dergilerinde birer makale yayınladı.

1980 yılında Sadettin Buluç'un "Elvan Çelebi'nin Menakıbnamesi" adlı Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanan makalesi ile Ahmet Ağırakça'nın 1984 yılında Tarih Dergisi'nde "Menakıbü'l-Kudsiyye'ye Göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçışı" başlıklı makalesi de bu konudaki bilimsel çalışmaların ürünleridir.

Elvan Çelebi'nin bu büyük eseri ile ilgili ilk ciddi çalışma İsmail E. Erünsal ve A. Yaşar Ocak tarafından gerçekleştirildi. İki bilim adamı, müşterek bir çalışma ile eseri yeni yazıya çevirdiler. Baş tarafına da 70 sayfalık geniş bir inceleme yazısı koydular. Bu, tarihî tahlil bakımından oldukça önemlidir. Eserin birinci

711 Önder, agm, s. 52; A. Yaşar Ocak-İsmail Erünsal, Elvan Çelebi'nin Menakıbnamesi Hakkında", *Türk Kültürü*, Ankara 1985, sayı: 270, s. 48-55.

712 Önder, agm, s. 51.

713 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazma Eserler Kataloğu*, Ankara 1973, III 417-420.

basımı İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayını olarak 1984'te okuyucuların eline ulaştı. İkinci basımı da 1995 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirildi. Yazarlarından A. Yaşar Ocak, Menâkıbu'l-Kudsiyye'yi esas olarak Babailer İsyanı konusunda doktora tezi hazırladı. Bunun büyük bir kısmını ihtiva ettiğini söylediği eseri, Türkçe olarak da yayımlandı.

Ocak ve Erünsal'ın menakıbnameyi okuyuş ve yorumlayış tarzına teknik itirazları olan Mertol Tulum da "*Tarihi Metin Çalışmalarında Usûl*" konusunu ele alarak önce bunu bilimsel dergilerde yayınladı. Daha sonra da *Tarihi Metin Çalışmalarında Usûl-Menâkıbü'l-Kudsiyye üzerine Bir Deneme* adı altında kitaplaştırdı. 2000 yılında Deniz Kitabevi tarafından yayınlanan eserin baş tarafında 175 sayfalık metin çalışmaları hakkında usul konusunu ve yanlış okumanın yanlış yorumlamaya sebep olduğu hakkındaki düşünceleri anlatılmıştır. Bu girişten sonra tıpkıbasım ve yazı çevrimli metin kısmında Menâkıbü'l-Kudsiyye'nin yeni yazıya çevrimi verilmiştir.

Biz, adı geçen ilim adamlarımızın teknik tartışmalarına takılmadan bu eserin tanıtımında büyük emekleri olduğu için her birine ayrı ayrı müteşekkirimiz.

Elvan Çelebi'nin hayatı, zaviyesi ve menakıbnamesi konusunda bir çalışma da tarafımızdan yapıldı. 2003 yılındaki Elvan Çelebi Tarih ve Kültür Festivalinde bu konuda vermiş olduğum kısa konferans metni yeniden gözden geçirilerek 2004 yılında *Elvan Çelebi Hayatı, Zaviyesi, Eserleri ve Düşünceleri* adıyla kitaplaştırıldı. Bütün eksiklerine rağmen çalışmamız, şimdiki araştırmamızın çekirdeğini oluşturdu ve itici gücü oldu.

3. MENÂKİBÜ'L-KUDSİYYE'NİN ÖZELLİKLERİ

Elvan Çelebi menakıbnamesinin tam adı, kitabın son sayfasında da belirtildiği gibi Menâkıbü'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye'dir. Türkçeye *Velayet Mertebeleri İle İlgili Kutsal Menkıbeler* diye çevrilebilir.⁷¹⁴

Eser, meşin bir cilt içinde 21*14 cm ebadında, 118 yapraktan oluşan yazma bir kitaptır. Telif tarihi 760/158-59'dur. Bulunan nüsha 2081+3 beyittir. Bazı yapraklar noksandır. Başlangıç bölümünde münâcât bulunmaktadır. Münacattan sonra Farsça başlığa göre Hz. Muhammed (sav) için yazılmış olan na'ta geçmesi gerekirken, aradan yaprak düştüğü için Selçuklu Sultanı ile Dede Garkın ve müridlerinin arasında geçen olaylar anlatılmaya başlar. Menakıbname, mesnevi tarzında olup *feilâtün mefâilün feilün*, bazı bölümler *fâilâtün mefâilün fa'lün* vezniyle yazılmıştır. Metinlerde aynı vezinlerde yazılmış terci-i bend, kaside ve

714 Sadettin Buluç, *Tanrısal Mertebelerle İlgili Kutsal Menkıbeler*, şeklinde çevirmiştir. Bk., Buluç, agm, s. 2.

gazel de bulunmaktadır. Eser, tamamıyla te'lif olan bir manzumedir.⁷¹⁵

Menakıbname, Baba İlyas Horasanî ve evlatlarının tarihini ele alması bakımından bir aile tarihi niteliği de taşır. Bu eser iyi incelendiğinde Elvan Çelebi'nin düşünce dünyası, tasavvufî yaşayışı, inanç yapısı tüm yönleriyle ortaya çıkmaktadır. Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye adlı eserinin tetkikinden çıkarılan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kitabın giriş kısmında Allah'ın sıfatları zikredilerek O'na hamd ve sena ile başlayan bir münacat ve tevhid bölümü yer alır. Bu bölüm, 77 beyit kadardır.
2. Kitabın son kısmında yine münacat ve dua, salât ü selam yer alır.
3. İçinde ara ara Hz. Peygamber (sav)'in hayatı, sireti ile ilgili bilgiler vardır.
4. Eserinde kullanılan dil, döneminin Türkçesini yansıtır. Ancak babasının yazdığı Garibnâme'nin dilinden daha ağırdır. Arapça ve Farsça kelime ve terkipler daha yoğundur.
5. Şiirlerinde sık sık ayet ve hadis metinlerine yer verir. Bundan da iyi Arapça bildiği anlaşılmaktadır.
6. Bölümler arasındaki açıklamalar, Farsça yazılmıştır. Eserde Farsça beyitler de bulunmaktadır.
7. Eserinin incelenmesinde onun köklü ve ciddi bir din eğitimi (medrese ve tekke eğitimi) aldığı kolayca anlaşılmaktadır.
8. Dinî inancı gereği Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere sıkı sıkıya bağlı olduğu, Allah ve Resûlü'nün emirlerini her şeyin üstünde tuttuğu her beytinde görülmektedir.
9. Tasavvuf anlayışında temel prensip; iman, ibadet ve takvadır. Bunlardan uzak bir tarikat, şeyh, mürit, tasavvuf kavramına onun tefekkür dünyasında yer yoktur.
10. Eser, adından da anlaşılacağı üzere, bir menakıbnamedir. Kendi soyunun hayat hikâyesini menkıbe üslubuyla ve şiir diliyle anlatır.
11. Devrinin tarihi olaylarına ve tarihi kişilerine ilişkin zaman zaman atıfta bulunarak dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi verir.⁷¹⁶

715 Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 55; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 30; Gölpınarlı, age, II/417-418; Buluç, agm, s. 1-2; Güzel, age, s. 289; Ercan age, s. 19; Erünsal-Ocak, age, s. XXXVI-XXXVII.

716 Erkoç, age, s. 81-82.

12. Üslubu bakımından ağır olan menakıbneme, dinî, tasavvufi muhtevası ile de çetin bir metindir.⁷¹⁷

13.cAnadolu'da XIII. yüzyılda geçen yoğun siyasal, toplumsal ve dinî olaylar için değerli bir tarih belgesidir.⁷¹⁸ Babaî isyanından bir asırdan fazla bir zaman sonra yazılmış olmasına rağmen, bu konuda en önemli kaynaklardan birini teşkil eder. Bu olayda başka yerde adı geçmeyen birçok şeyh ve faaliyetleri hakkında bilgi verir.⁷¹⁹

4. ELVAN ÇELEBİ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Elvan Çelebi'nin menakıbnamesinden başka bazı şiirleri de bilinmektedir. Şiirlerinde onun şeyh kimliğinin etkisi büyüktür. Onun için Mecdî, “cezbeli bir şair” diyor ve etvâr-ı sülûka dair manzum bir kitabından söz ediyor.⁷²⁰ Müverrih Ali de tasavvufî ilgili Türkçe bir manzumesinin bulunduğunu belirtiyor.⁷²¹ Amil Çelebioğlu da menakıb nev'inden mesnevisinin özellikle tarih ve dil açısından önemine işaret ediyor.⁷²²

Menakıbnamenin dili üzerinde 1979 yılında İstanbul'da II. Milli Türkoloji Kongresinde bir bildiri sunmuş olan Saadettin Buluç şöyle diyor:

“Elvan Çelebi'nin menakıbnamesindeki dil, çağının ve bu arada babasının yalın, özlü Türkçesine karşılık ağır olup Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalarla doludur. Eser bütünüyle değerlendirilince, Elvan Çelebi'nin esaslı bir medrese ve tekke eğitimi gördüğü açıkça göze çarpar. Üslup bakımından ağır olan menakıbneme, dinî, tasavvufi muhtevası ile de çetin bir metindir.”⁷²³

Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye'sini dil ve muhteva yönünden inceleyen Abdülbaki Gölpınarlı, kitabın mesnevi tarzında olduğuna, fakat yer yer ve bilhassa medhiyelerde kaside tarzının kullanıldığına işaret ettikten sonra, bu eserin yazı ve dil itibarıyla hicrî VIII. yüzyıl (miladî XIV) mahsulü olduğu tespitinden bulunur.⁷²⁴

Menakıbneme üzerinde çalışmalarıyla tanınan Erünsal ve Ocak, Elvan Çelebi'nin vasat bir şair olduğu kanısındalar. Buna rağmen menakıbnamede sanatlı mısralara, ustaca yapılmış cinaslı kafiyelelere de rastlanabildiği, Aşık Paşa'nın

717 Buluç, agm, s. 6.

718 Ercan, age, s. 19.

719 Ocak, Babaî İsyanları, s. 7.

720 Mecdî, age, s. 22.

721 Âli, age, V/40.

722 Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesnevi, s. 56.

723 Buluç, agm, s. 6.

724 Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, III/419-420.

vefatını anlatan kısımda halkın duyduğu üzüntünün tasvirini oldukça sanatkârane yaptığını belirtirler. Eserin anlatımının iyi olduğunu, nazım tekniğindeki aksaklıkların müelliften mi, yoksa müstensihthen mi kaynaklandığının tespit edilemediğini söylerler.⁷²⁵

Saadettin Nüzher Ergun, Elvan Çelebi'nin şiirlerini mutasavvifane bir eda ile yazmış olduğuna⁷²⁶ dikkat çekerken, Ahmet Kabaklı da tema olarak ilahî aşkı dile getirdiğini⁷²⁷ beyan ediyor.

Elvan Çelebi'nin şiirleri ve şairliğini bilimsel bir makale konusu olarak inceleyen M. Fatih Köksal da şöyle diyor:

“Elimizde bulunan kasidelerin ikisi de tevhid konuludur. Gazellerinin tamamı tasavvufi muhtevalıdır. Bunların kimisinde didaktik gaye açıkça sezilirken, kimisi tamamen âşıkane ve rindanedir. Didaktik gayeli olanlarda, başka bir ifadeyle nasihatâmiz şiirlerinde akılcılık ve tabiiikten uzaklaşmış, ancak aşk hislerini terennüm ettiği samimi mısralarında şiiriyeti yakalayabilmiştir.”⁷²⁸

Elvan Çelebi'nin şiirlerinin kafiye bakımından olgun olduğunu, şiirlerinde aruz veznini kullandığını, bazı beyitlerinde Yunus Emre'nin teşirinin bariz bir şekilde görüldüğünü, Türkçecilik açısından da Âşık Paşa'nın tavrına yakın bir yol izlediğini, arkaik sözcükleri de şiirlerinde sık sık kullandığını belirten Köksal, menâkıbnamede yer almayan dokuz adet şiirini bir araya getirmiştir.⁷²⁹ Bu şiirlerin beşini, daha önce Saadettin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri isimli eserinde yayınlamıştır.⁷³⁰

Sonuç olarak; Elvan Çelebi şiirlerinde sanat kaygısı taşımamış, insanlara yol gösterici bir üslup kullanmıştır. Bazı konuları ve olayları işlerken de duygusallığını kullanarak lirazmin en güzel örneklerini vermiştir. Ana tema olarak ilahî aşk ve tasavvufu seçen Elvan Çelebi, aruzun belli vezinleriyle şiir yazarken adını olduğu gibi kullanır. *Menâkıbü'l Kudsiyye*, genel olarak mesnevi tarzında yazılmış olduğu halde eserde ara ara kaside, gazel ve terci-i bendlerin de yer aldığı bilinmektedir.

C. ELVAN ÇELEBİ'NİN GÖRÜŞLERİ

Bir insanı yakından tanımak için ne dediğine ve ne yaptığını bakmak gerekir. Hakkında söylenenlerle yetinmek, kişiyi yanlış tanımaya yol açabilir.

725 Erünsal-Ocak, age, s. XXVI.

726 Ergun, age, III/1230

727 Kabaklı, age, II/357.

728 Köksal, agm, s. 351.

729 Köksal, agm, s. 352-369.

730 Ergun, age, III/1230-1231.

Bu nedenle biz, onun inanç ve düşünceleri konusunda söylenenlere değil, kendi söylediklerine bakacağız. Eserini ve şiirlerini inceleyerek görüş ve düşüncelerini anlamaya çalışacağız.

Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'sinde Baba İlyas'tan Aşık Paşa'ya kadar soyağacında geçen şahısların hayat hikâyeleri menkıbevî tarzda anlatıldığı için bu eserde belli bir konu ile ilgili düşüncelerini bir bütün olarak bulmak mümkün değildir. Menakıbnamede belli konularla ilgili birkaç beyitli görüş beyan ettiği için biz onları bir araya getirerek onun inanç yapısını ve düşüncelerini tespit edebilmekteyiz.

Menakıbnamede dışında belli mecmualarda bulunan şiirlerinde ise tema bütünlüğü vardır. Onun için bu bölümde şiirlerinden de alıntılar yaparak konuyu ortaya koymaya çalışacağız.

Elvan Çelebi'nin eseri, 14. yüzyıl Türkçesi ile yazılmıştır. Aşık Paşa'nın *Garibnâme*'sine göre dili daha ağırdır. Bu nedenle günümüz Türkçesine çevirisini de vermekte fayda vardır, düşüncesindeyim.

1. ALLAH'A HAMD VE ŞÜKÜR

Elvan Çelebi, eserinin 77 beyitlik ilk bölümünde Allah'ın varlığı ve birliğini anlatır, sıfatlarını sıralar. O'nun sonsuz kudret ve rahmetinden söz eder. O'na hamd ü senanın ve nimetlerinden dolayı şükretmenin zaruretini anlatır:

*Ol ulûhiyyetün nihâyeti yok
Bu rubûbiyyetün bidâyeti yok*⁷³¹

*Kanı akl anlaya sini yâ Rab
Kılmaya senden aynıkhiç taleb*

*Kanı cân ki tola gencinden
Pâk ü Şâfi buluna rencinden*⁷³²

*Zâhir u bâtın evvelü âhir
Yogı var eylemeklige kâdir*

*Dilese hem bu varı yok etmek
Zerrece yoktur ol emre emek*⁷³³

731 Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudsiyye*, 12. beyit v.lb

732 Elvan Çelebi, age, 30, 32/2a-b.

733 Elvan Çelebi, age, 52-53/3b.

*Cümle varlık senündür ey Sübhân
Şey'en li'llah emân ü hem imân*

*Ol habîbün hakkıçün ey Fettâh
Bu tonuk gönlümüze vir misbâh*

*Rûzi kıl ey Müheymin ü Cebbâr
Bî-tenavvuk meânî vü esrâr⁷³⁴*

*Sana hamd ü senâ vü medh kılur
Cân u cânan-ı ins ü cân Mevlâ*

*Cümle zerrât kâyinatda var
Hasbiya'llah okur revân Mevlâ⁷³⁵*

[O'nun ilahlığının sonu yoktur. Rabliğinin da başlangıcı yoktur.

Ya Rabbi! Seni anlayan akıl nerede? (O akıl sahibi ki) Senden başkasından hiçbir talepte bulunmaz.

(Ya Rabbi) Senin (mana) hazinelerinden dolan cân nerede? O cân ki sıkıntılardan kurtularak temiz ve saf hale gelmiştir.

O, açık ve gizliyi, ilk ve sonu, olmayanı var etmeye kâdirdir.

O, dilerse bu varlığı bir anda yok edebilir. Böyle bir işi yerine getirmek için zerrece emek harcamasına gerek yoktur.

Ey Sübhân! Bütün varlıklar senindir. Her şey Allah içindir; güven de iman da.

Ey kapalı kapıları açan Allah! O sevgili Resûlün hürmetine, bu kederli gönlümüze bir ışık ver.

Bizleri her türlü korkudan koruyan ve azamet sahibi olan Allah, bize mana ve sırları vasıtasız nasib et.

Yüce Mevla, insanlar ve cinler, can ve cananlar seni över, sana saygı duyar, sana hamd ederler.

Kâinatta bulunan bütün zerreler sana her an (Allah bana yeter) diye seslenir, ey yüce Mevla!]

734 Elvan Çelebi, age, 75-77/4b.

735 Elvan Çelebi, age, 2053-2054/116b.

2. İLÂHÎ AŞK

İlahi aşk, tasavvufun temelidir. Kul, Allah'a yaklaştıkça ilahi aşkın cazibesine kapılır. O'nun çekim merkezine girer. O'nda yok olur ve onda tekrar var olur.

Elvan Çelebi, bu ilahi manzarayı şöyle tasvir eder:

*Aşk anı şöyle kendüye almış
Kim bu aşk kçendü kendü aşk olmuş*

*Aşk ise kanı âşık-ı muhtâr
Âşık ise kanı bu aşk-ı yâr*

*Aşa ma'sûk u âşık ol olmuş
Ol u bu şol ortâda ölmüş*

*Kılmış anı Çalap musavver-i aşk
Zâhirin bâtının münevver-i aşk⁷³⁶*

[Aşk onu şöyle kendisine almış. Böylece aşk kendisi, kendisi de aşk olmuş. Aşk varsa hani seçkin âşık?

Âşık varsa hani yâr aşkı?

Aşk, âşık ve maşuk bir bütün olmuşlar. O, bu, şu, hepsi de ortada kaybolmuşlar.

Yüce Allah, onu aşkın suretinde, dışını ve içini aşkın aydınlığında yaratmış.)

İlahi aşkın cazibesine kapılan Allah dostu, ölmeden önce ölecektir. Onun çevresine asla zararı dokunmayacaktır. Dünya zevklerine karşı nefsinin dizginlerini elinde tutacaktır. Bu aşamada kişide bir takım haller olur, kerametler görülürse onu kendinden değil, Allah'tan bilecektir.

*Çel gör imdi velî-yi Rabbânî
Fazl-ı Rahmânî lutf-i Yezdânî*

*Ol kim andan irer vilâyetler
Ol kim andan durur kerâmetler⁷³⁷*

736 Elvan Çelebi, age, 1438-1441/83b-84a.

737 Elvan Çelebi, age, 656-657/38ab.

[Sen şimdi Allah’a bağlanmış, Rahmanî bir lütuf ve ilahi bir ihsan olan veliyi gel de gör.

Onda velilik alametleri görülür. Ondan nice kerametler zuhur eder.]

Aslında yaratılış da dâhil, her şeyin sırrı, ilahi aşktadır. Bütün varlık, kâinat ve içinde gerçekleşen tüm olaylar, ilahi aşkın tecellileridir:

*Bil cümle nesneye aşkdur bahâne
Bahâne ışk u hem aşkdur bahâ ne*

*Bu ışk içinde birdür câm u sâki
Bu ışk içinde birdür dâm u dâna*

*Bu ışkdur kâyil-i lafz-ı “Enelhak”
Bu ışkdur kâyil-i Mansur yana*

*Bu ışkdur kâşif-i esrâr-ı gönül
Bu aşkdur açılır mânâ bu câna*

*Bu ışkun bin sıfatından birisi
Beyâna gelmedi sığmaz lisâna⁷³⁸*

[Bütün varlığa aşk bir bahanedir. Bahane aşktır ve aşka da değer biçilmez. Bu aşk içinde kadeh de saki de birdir. Bu aşk içinde bilen de bilmeyen de birdir.

(Enelhak) lafzım söyleyen de bu aşk içindedir. Onu söyleyen Mansur da bu aşk içinde yanar.

Gönül sırlarını keşfeden bu aşktır. Bu aşk sayesinde bu cana da gizli manalar açılır.

Bu aşkın bin sıfatında birisini bile açıklamak mümkün olmaz. Zira o, dille anlatılamaz.]

3. ALLAH VE RESÛLÛNE İTAAT

Elvan Çelebi, Allah’ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmanın kulluk görevi olduğunun bilincindedir. Sadece uymakla da yetinmeyip iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak da Allah’ın emridir. Bunu iyi bilir:

738 Köksal, agm, s. 367-368, *Câmiü'n-Nezâir*’den naklen.

*Emr-i ma'rûf nehy-i münker kim
Hak Teâlâ buyurdu sâl be sâl⁷³⁹*

[İyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı yüce Allah, devamlı ferman buyurdu.]

Esas olan, Tanrı buyruğuna uymaktır. Batıla uymak şeytan işidir:

*Bâtıla hak diyü tapar şeytân
Dakı ana ne kim uyar hayvân⁷⁴⁰*

[Batıla hak diye tapan şeytandır. Artık ona kim uyarsa o da hayvandır.]

Elvan Çelebi, “*Resûl size ne verirse alınız, sizi nehyettiği şeylerden de vazgeçiniz.*” (Haşr, 59/7), “*Kim Resûle itaat ederse, sözüne uyar, Allah’a itaat etmiş olur.*” (Nisa, 4/79) hükmünü bilerek İncil’de de Faraklit (Muhammed-Ahmed) diye övülen⁷⁴¹ Hz. Muhammed (sav)’e itaati esas alıyor, O’na uymayanların Ebu Cehil’in yolundan gitmiş olacaklarını söylüyor ve her iki zümrenin de kıyamete kadar daima bulunacağını dile getiriyor:

*Bir Muhammed sıfatlı bir bu Cehl
Hâli olmaz bu dünyâdan nâ-ehl⁷⁴²*

[Hz. Muhammed (sav) niteliğinde, ahlakında olanlar da Ebu Cehil gibi olanlar da bu dünyada sürekli bulunur.]

4. HZ. PEYGAMBER (SAV)’E, ARKADAŞLARINA VE EHL-İ BEYTİNE SAYGI

Elvan Çelebi, Hz. Peygamber (sav)’in son peygamber olduğunu, O’ndan sonra peygamber gelmeyeceğini Resûlüllah (sav)’in dilinden nakleder.⁷⁴³

O’na saygısını salâvatla ifade eder:

*Ver gönülden Muhammed’e salâvat
Kim sana ma’lûm ola bu lemeât⁷⁴⁴*

739 Elvan Çelebi, age, 1966/112a.

740 Elvan Çelebi, age, 373/21b.

741 Elvan Çelebi, age, 46, 1719/3a, 98b.

742 Elvan Çelebi, age, 410/23b.

743 Elvan Çelebi, age, 491/28a.

744 Elvan Çelebi, age, 838/48b.

[Hz. Muhammed'e gönülden salât ü selâm söyle ki, sana bu parıltılar malum olsun.]

Elvan Çelebi, Hz. Peygamber (sav)'in ashabına saygı ve sevgisini “Benim ashabım yıldızlar gibidir. Onlara uyarsanız kurtuluşa erersiniz” hadisini beytinde zikrederek dile getirir:

*Şol ki “Ashâbi ke'n-nücûm” dedi
Bu makâmdan haber verir ol şîr⁷⁴⁵*

[O, “ashabım yıldızlar gibidir” dedi. O arslan da bu makamdan haberi duyurdu.]

Bu bağlamda Hz. Ebubekir (ra)'ı da Hz. Muhammed (sav) ile hicret esnasında sevr mağarasında saklanan iki kişiden biri olarak anan ilahi buyrukla över:

*Fahr-i âlem Muhammed-i muhtâr
Sâniyesneyn iz hü mâ fi'l-gâr⁷⁴⁶*

[Cihanın övüncü seçkin Muhammed ve ikisi (Sevr) mağarasında iken ikincisi olan Ebubekir...]

Elvan Çelebi, sahabenin ileri gelenlerine, dört halifeye hep hürmetle yaklaşır. Babası Aşık Paşa'yı anlatırken, Hz. Muhammed Mustafa'nın ahlakına, Hz. Ebubekir'in sadakatine, Hz. Ömer'in adaletine, Hz. Osman'ın haya duygusuna, Hz. Ali'nin cömertliğine sahip olmasıyla över.⁷⁴⁷ Bir başka beytinde de Hz. Ebubekir'i sıdık sıfatıyla, Hz. Osman'ı haya örneği olmasıyla, Hz. Ömer'i adaletiyle ve Hz. Ali'yi de ilimdeki dirayeti ile över:

*İlm ü sıdk u hayâsı vü adli
Hemçü Osman Ömer Bû Bekr ü Alî⁷⁴⁸*

[Ebubekir doğruluğu, Ömer adaleti, Osman haya duygusu, Ali de ilimdeki diraveti ile Örnektir.]

Hz. Ebubekir'e sıdık (doğruluk ve bağlılıkta örnek ve önder) derken, Ebu Cehil'e de zındık sıfatını uygun görür:

745 Elvan Çelebi, age, 1938/110
746 Elvan Çelebi, age, 1683/96b.
747 Elvan Çelebi, age, 1386-1390/80b.
748 Elvan Çelebi, age, 1407/81b.

*Bir Bû Bekr görünür Sıddîk
Ol Bû Cehl bilinür zındîk⁷⁴⁹*

[Bir Ebubekir vardır ki Sıdık bilindir. Ebu Cehil de zındık bilindir.]

İslam tarihinin başlangıcında, her peygamber ve arkadaşları gibi, Hz. Muhammed (sav) ve ashâbı da çile çektiler; sıkıntılı günler yaşadılar. Bu durumu Elvan Çelebi şöyle dile getirir:

*Cümle ashâb u cümle ahbâb
Cevrûn ile kamu harâb ü yebâb⁷⁵⁰*

[Bütün ashâb ve dostlar, senin tasan ile hepsi de yıkık dökük hale geldiler.]

Elvan Çelebi'nin Hz. Muhammed (sav)'in ehl-i beytine, evlatlarına ve torunlarına özel ilgisi vardır. Her mü'min gibi o da onlara yapılan zulümlere isyan eder:

*Hasaneyn ol güzîdegân-ı dehr
Tas tas içtiler cefâdan zehr⁷⁵¹*

[Zamanın seçkinleri Hasan ile Hüseyin cefa çekerek tas tas zehir içtiler.]

Elvan Çelebi, evlad-ı Resûl'ün, ehl-i beytin çilesini, aslında tüm evliya ve enbiyanın çilesine benzetir:

*Evliyâ vü enbiyâ havâs u avâm
Zehr nûş itdi kâs kâs müdâm⁷⁵²*

[Veliler ve peygamberler, seçkinler ve halk sürekli olarak bardak bardak zehir içtiler (çile çektiler).]

5. EVLİYA VE ENBİYA

Elvan Çelebi, veli ve nebilerin aslında insan olduklarının unutulmaması gerektiğine işaret eder:

749 Elvan Çelebi, age, 1632/94a.
750 Elvan Çelebi, age, 1686/96b.
751 Elvan Çelebi, age, 1685/96b
752 Elvan Çelebi, age, 1687/96b.

*Enbiyâ evliyâ hem âdemdür
Her birine denildi pir ü civân⁷⁵³*

[Her birine genç de ihtiyar da denilse peygamberler ve veliler insandır.]

Elvan Çelebi, bu temel tespiti yaptıktan sonra nebi ve mucizeye, veli ve keramete inanır ve inanılmasını da şart görür:

*Evliyâ enbiyâ değil mi hak
Hakka bâtil demek nedir bir bak⁷⁵⁴*

[(İyi düşün) veliler ve peygamberler hak (gerçek) değil midir? Bak, Hakka batıl demenin ne olduğunu (sana anlatayım...)]

Nebi ile veli farkını beyan için bu noktada kimsenin haddi aşarak velilik makamlarından nebilik makamına geçemeyeceğini, Hz. Muhammed (sav)'den sonra artık peygamber gelmeyeceğini; ama kıyamete kadar veli kulların daima bulunabileceğini Şeyh İlyas'ın ağzından, şu beytinde vurgular:

*Dimedi mi Nebî nebî yoktur
Sonra benden; velî velî çoktur⁷⁵⁵*

[Hz. Peygamber; benden sonra bir daha peygamber yoktur; ancak veli çoktur demedi mi?...]

Her peygamberin, her velinin, her hükümdarın cihanda düşmanı da vardır, dostu da. Önemli olan yâr (dost)dır:

*Her nebînün cihânda bir yârı
Yâr ile kıldı kahr ağyârı*

*Her velînün bu dünyâ bağında
Yâr ile oldular çırağında*

*Fi'l-mesel şâh ise ki yâr gerek
Şehriyâra diyar u bâr gerek⁷⁵⁶*

753 Elvan Çelebi, age, 1770/101a.

754 Elvan Çelebi, age, 519/29b.

755 Elvan Çelebi, age, 491/28a.

756 Elvan Çelebi, age, 1785-1787/102a.

[Her peygamberin cihanda bir dostu vardır. O dost ile düşmanlarını kahreder.

Her veli, bu dünya bağında dost ile gezinir.

Mesela hükümdara da iyi bir dost gerek. Hükümdara ülke ve onun sorumluluğu gerek.]

Elvan Çelebi'nin evliyaya bakışını değerlendiren bir şiiri vardır ki onda hem evliyanın nitelikleri ve üstünlükleri sayılır, hem de evliyaya yönelen yanlış düşüncelerin düzeltilmesi hedeflenir. Onun için bu şiiri buraya aynen naklediyorum.⁷⁵⁷

*Evliyâya ten göziyle kim bakarsa serseri
Bî-basardür cânı yokdur ölidür değül diri*

*Evliyâ cândür gerek kim cân göziyle bakalar
Zîrâ kim cânlu kişiler câna olur müşteri*

*Evliyâ bir cân gülidür bülbül isen gel beru
Yoksa var git nisbet itme nevbahâra zemheri*

*Evliyâdür mürşidümüz tut eteğin sıdk ile
İlete Allah'a seni göstere peygamberi*

*Evliyâyâ ırmeyince kimsene bulmaz Hak'ı
Yoksa kalldun dü cihânda şöyle âciz müşteri*

*Evliyâyı sen sanursın yeryüzünde bir adam
Evliyânın sım vardur dü cihândan içerü*

*Evliyânın zâtı hâk'dur vasfının evsâfi hâk
Ya sanur mısın sen anı et ü kandır ya deri*

*Evliyânın kudretidir dü cihâna hükm iden
Sen sanursın yir ü göktür ya bu çerh-i çenberi*

*On sekiz bin âlem anım bamiğında bir yüzük
Bilmediği yer mi vardur illa sorar kanceri*

*Hâciyem dirsın değülsün kande gördün haccı sen
Serseri ha yol döğersin berr ü bahri berberi*

*Söyleyen bir ben degülem şöyledir vardur beni
Evliyânun Qufreti var söyleLürse mermeri*

*Evliyân kulları çok kemteri Elvan, dürür
Kemterinin kemteriyem kemterinin kemteri...*

[Evliyaya beden gözüyle bakan kimse serseridir, kördür. Cansız ölüdür, o asla diri değildir. Evliya candır. Ona can gözüyle bakmak gerekir. Zira canlı kişiler cana müşteri (alıcı) olurlar.

Evliya can gülüdür. Bülbül'isen (güle) yanaş. Yoksa çek git... Zemheri gibi ilkbahara nisbet etme.

Mürşidimiz, velilerdir. Eteğinden sadakatle tut. Zira o, seni Allah'a iletir, Hz. Peygamber'i gösterir.

Veli kullara varmayınca kimse Hakkı bulamaz. Yoksa iki cihanda aciz müşteri gibi kalırsın.

Sen evliyayı yeryüzünde sade bir insan sanırsın. Aslında iki cihandan içeri evliyanın sırrı vardır.

Evliyanın kendisi gerçektir. Özellikleri, nitelikleri de gerçektir. Sen onu sadece et, kan ve deriden ibaret mi sanırsın?

İki cihana hükmeden, velilerin gücüdür. Sen yer, gök ve küre (kendi halinde sürüp gider) sanırsın. On sekiz bin âlem, onun parmağında bir yüzük gibidir. Bilmediğin yer varsa ona yerini sorarsın.

Hacıyım, dersin ama değilsin. Sen haccı nerede gördün? Sen, serseri gibi yol almışsın, karaları ve denizi geçmişsin.

Aslında söyleyen ben değilim, bunları bana bir söyleten var. Evliyanın, mermeri bile dile getirecek gücü vardır.

Evliyanın müridleri çoktur. Hakir olan Elvan'dır. Ben, hakir olanların en hakiriyim, değersizlerin en değersiziyim.]

6. TASAVVUFTA TARİKAT, ŞEYH VE MÜRİD

Tasavvufta tarikat, şeyh ve mürid olmak üzere üç temel kavram, üç temel öge vardır. Elvan Çelebi, herkesin şeyh olamayacağını beyan eder. Şeyhin, ibadetine

düşkün, olgun, ahlakıyla örnek, takvasıyla Hakk'a ulaşmış bir kimse olması gerektiğini terennüm eder.⁷⁵⁸ Kendisine uyulması uygun olan müridi de şöyle tanımlar:

*İktidâya yaramaz ol mürşid
Kim şeriatde dökmeye per ü bâl*

*Emr-i ma'rûf nehy-i münker kim
Hak Teâlâ buyurdu sâl be sâl*

*Şöyle kim hiç urulmasız dün ü gün
Oldı bunlara bu şeriat hât⁷⁵⁹*

[Şeraite kol kanat olmayan mürşide (şeyhe) uyulup yolunda gidilmez. Yüce Allah, sürekli iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı ferman buyurdu.

Bu şeyhlere şeriat, yaşam biçimi oldu. Onlar, bu yoldan gece gündüz hiç ayrılmazlar.]

Elvan Çelebi, şeyhin sürekli ibadetle meşgul olacağını, namaz kılacağını, Hak'tan bir nefes bile gafil olmayacağını, hata yapmamaya azami gayret göstereceğini, küfre asla sapmayacağını vurgular.⁷⁶⁰

Ona göre derviş; İslam'ın zahiri hükümlerine uymalı, batınını da iyi kavramalıdır. Şeriat ve tarikattan uzak bir dervişin tasavvufta asla yeri yoktur. Her şey, Allah ve Resûlünün buyruğuna uymakla başlar:

*Ne ki Hak'tan Resûl'e oldı hitâb
Emr ü nehy ü kamu suâlü cevâb*

*Zâhıran bâtınen bu âyâtlar
Oldı bunlara iş ü san'atlar*

*Şöyle kim bir nefes şeriattan
Hâlî olmadılar tarikattan⁷⁶¹*

758 Elvan Çelebi, age, 1638-1639/94a.

759 Elvan Çelebi, age, 1964, 1966, 1968/111b-112a.

760 Elvan Çelebi, age, 1978-1982/112b.

761 Elvan Çelebi, age, 2042-2044/116a.

[Allah'tan elçisine gelen tüm hitap, emir, nehiy, soru ve cevap (onlara makbuldür).

Bu ayetlerin zahir ve batınlarını (kabul ederler). Bunlar için bu hal, bir iş ve meslektir.

Onlar bir an bile şeriatın ve tarikattan uzaklaşmazlar.)

Elvan Çelebi'ye göre tarikatta yol almak isteyen mürid, önce şeriatı yani dinin usul ve erkânında sağlam, kavi olmak zorundadır. Her ikisini de birlikte yürütmesi gerekir:

*Hem şeriat yolunda key âkil
Hem hakikat içinde oy kâmil*

*Hem şeriatta âlim ü âmil
Hem tarikatta ârif ü âfi⁷⁶²*

[(Derviş), hem şeriat yolunda akıllı, hem de hakikat içinde olgun olmalıdır. Hem şeriatı bilmeli ve bildiğiyle amel etmeli, hem de tarikatta (Allah'ı) tanımalı ve (Allah tarafından) bağışlanmış kullardan olmalıdır.]

Elvan Çelebi; tarikat, şeyh ve mürid kavramlarını böyle açıklarken bir beytinde⁷⁶³ tarikat âdâbını da şöyle anlatır:

*Diin ü gün sohbet ü semâ vü safâ
Ahdü tecdîd-i ahd-ü lutf-ı vefâ*

[Gece gündüz sohbet, sema, nefis tezkiyesi, ahid ve ahidin yenilenmesi, bağlılığın hoşnutluğu.]

Bu beyitte geçen kavramların tek tek ele alınması halinde Elvan Çelebi'nin tarikatta takip etmiş olduğu yöntem ve tarikat adabı, da tespit edilmiş olacaktır. Zira yukarıdaki beyit, dedesi Muhlis Paşa'nın tasavvufi erkânını anlatmaktadır. Elvan Çelebi de aynı yolun yolcusudur, aynı tarikin takipçisidir.

7. ALLAH DOSTLARI VE GÖREVLERİ

Elvan Çelebi, evliya ve enbiyayı, şeyh ve müridi ayrı ayrı açıklarken onların Allah dostu olduklarını vurguluyor ve herkesi Allah dostlarıyla dostluk kurmaya çağırıyor:

762 Elvan Çelebi, age, 113, 2016/7a-114b.

763 Elvan Çelebi, age, 1058/61b.

*Tanrı dostun dost tutan kişiler
Yerde vü gökte gün gibi ışılar*

*Tanrı dostun dostuna düşmen
Lânet okır ana zamân u zemân⁷⁶⁴*

[Allah dostuyla dost olan kişiler, yerde ve gökte gün gibi aydın olurlar. Tanrı dostunun dostuna bile düşman olan kişilere devirler ve zamanlar lanet okurlar.]

Tanrı dostu olmanın yolunun “De ki: Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin”⁷⁶⁵ ayetindeki *fe ‘t-tebiûn* (bana uyunuz) hükmünden geçtiğini ve bu buyruğun gereğini yaşamaktan geçtiğini vurguluyor:

*Bu bize pes degül midür kânûn
Şol ki Allah buyurdu “fe ‘t-tebiûn”*

*Ne dilerse sözün icâbet ider
Anı sevmeyeni hasârat ider⁷⁶⁶*

[Bize bu uyulması gerekli bir kanun değil midir? Zira Allah buyurdu ki; (eğer Allah’ı seviyorsanız) bana uyunuz.

(Allah) ne dilerse (kul) ona uyar. Zira (Allah kendini ve dostlarını) sevmeyenleri ziyanda bırakır.]

Allah dostlarının temel görevi, ona göre, Allah ve Resûlünün buyruğuna uymaktır:

*Oldu bunlar bu kulluga meşgûl
Şöyle kim Emr-i Hak u Kavî-i Resûl⁷⁶⁷*

[Onlar bu kullukla, Allah’ın emri ve Peygamberinin buyruğu ile meşgul oldular.]

Allah dostluğunun temeli de inanç sağlamlığıdır:

*Zerre-i itikâd cândan yig
Habbe-i sîdk iki cihândan yig⁷⁶⁸*

764 Elvan Çelebi, age, 95-96/6a.

765 Âl-i İmrân, 3/31.

766 Elvan Çelebi, age, 93, 97/5b, 6a.

767 Elvan Çelebi, age, 235/13b.

768 Elvan Çelebi, age, 676/39b.

[Zerre kadar iman, candan üstündür. Tane kadar doğruluk ve bağlılık iki cihandan üstündür.]

Allah dostu olan mü'min, diğer din kardeşlerinin de dostu ve aynasıdır.

*Çünkü mü'min gözgüsü mü'mindir
Ne ki mü'minler oddan iymindür*⁷⁶⁹

[Çünkü mü'min, mü'minin aynasıdır. Mü'minler de cehennem ateşinden korunmuştur.]

Allah dostunun gönlü geniş olmalıdır. Allah'tan gelen her şeyi gönül hoşluğu ile kabullenebilmelidir. Sevgi dünyasında da herkese yer verebilmelidir. Gelen herkesi “merhaba, hoş geldiniz” diyerek karşılayabilmeli, o ne halde olursa olsun “safa geldiniz, mutluluk getirdiniz” diyerek dergâhına kabul edebilmelidir. Elvan Çelebi bu düşüncesini şöyle dile getirir:

*Merhabâ her ne kim gelür gelsün
Hurremâ her ne kim olur olsun*⁷⁷⁰

[Her kim gelirse gelsin, hoş geldi. Her ne olursa olsun safa geldi, mutluluk getirdi.]

8. İMAN VE SADAKAT

Her din için esas olan imandır. İslam binasına da iman kapısından girilir. Allah'a, varlığına, birliğine, peygamberlerine gönderdiği kitaplara, getiren meleklerle, ölümden sonraki hayata Allah'tan gelen her şeye inanmak gerekir:

*Hak Teâlâ ne kim kllur hakdır
Âlem üzre hakîm-i mutlakdır*

*Ne neye lâyıık ol bilür bellü
Anı bilmek azîm ü muğlakdur*

*Akıl ana olmadı muhît olmaz
Ol denizde muhît zevrakdır*⁷⁷¹

769 Elvan Çelebi, age, 765/44b.

770 Elvan Çelebi, age, 1701/97b.

771 Ergun, age, III/1230.

[Yüce Allah, ne emrederse haktır, gerçektir. Zira o, kâinata tam hükmedendir.

Neyin neye uygun olduğunu ancak O, bilir. O’nu bilmek zordur ve büyük bir olaydır.

Akıl, etrafı denizle çevrili bir tekne gibidir. Akıl, O’nu kuşatamaz, anlayamaz.]

İman, aslında dünyada ortaya çıkmış bir olgu değildir. Onun başlangıcı ruhlar âlemine kadar uzanır. Orada yüce Allah “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” diye sorduğunda onar da “*Evet, Rabbiniz olduğuna şahadet ederiz*” demişlerdi.⁷⁷² Elvan Çelebi de imanın bu boyutuna işaret eder:

*Şol “elestü bi-rabbiküm”den mest
Oldı bunlar hemîşe mest-i elest⁷⁷³*

[Onlar, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” denince mest olmuşlardı. Ezel meclisinde bu ilahî hitap ile sarhoş olmuşlardı, kendilerinden geçmişlerdi.]

İslam’da iman şarttır. Tarikatta sadakat da gerekir. Elvan Çelebi bunu şöyle dile getirir:

*Zerre-i itikâd cânda yig g
Habbe-i sıdk iki cihânda yig⁷⁷⁴*

[Zerre kadar iman, candan üstündür. Tane kadar doğruluk ve bağlılık, iki cihandan üstündür.]

9. MÜMİN VE KÂFİR

Elvan Çelebi, insanlık tarihinin başlangıcından beri hak ile batılın, iman ile küfürün mücadelesini bilmekte ve zaman zaman da peygamberlerin hayatlarından örnekler vermektedir. Her devirde, Allah’ın birliğini savunanlarla buna karşı çıkanların bulunduğunu belirtmekte ve her asırda Hz. Ebubekir’e karşı bir Ebu Cehil’in, Hz. Musa’ya karşı bir Firavun’un, Hz. İbrahim’e karşı bir Nemrud’un bulunacağını belirttikten sonra çileli de olsa mü’minlerin imanlarında sebat etmelerini öğütlemektedir:

772 A’raf, 7/172.

773 Elvan Çelebi, age, 2049/116b.

774 Elvan Çelebi, age, 676/39a.

*Haka bâtil diyen müsülmân mı
Haka hak diyemen de imân mı*

*Ehl-i tevhîd kanda kim bulunur
Bulunur elbette anda fitne kılur*

*Kankı devr ü zamânda mülhidler
Zahmetin çekmedi muvahhidler*

*Bu cihân zulmetinde kalb-i hasîs
Rûşen olmaz frişte vü iblîs*

*Mü'min ü mu'tekid ü sâdıklar
Muhsin ü müctehid ü âşıklar*

*Münkir ü müfsir dü leîm ü dega
Müksir ü mürted ü zenîm ü lika*

*Hiç asr olmadı kim olmadılar
Dirligi üzre yine ölmediler⁷⁷⁵*

[Hakka batıl diyen Müslüman mıdır? Hakka hak demeyen de iman var mıdır? Nerede Allah'ın birliğine inananlar bulunursa elbette orada fitne üretilir. Allah'ı birleyenler, hangi devirde dinsizlerin ve sapıkların çilesini çekmediler?!

Bu cihanın karanlığında kötü kalpli de, melek ve iblis de belli olmaz.

İman edenler, inanç sahibi olanlar, doğru olanlar, iyilik yapanlar, Allah yolunda çalışanlar, âşıklar,

İnkârcılar, fesatçılar, alçaklar, azgınlar, çok günah işleyenler, dinden dönenler, soysuzlar, kendini kaybetmiş olanlar,

(Her iki tipin de) bulunmadığı hiçbir asır yoktur. Her biri de yaşantısı üzere ölüp gittiler.]

10. KULLUK VE İBADET

Elvan Çelebi, eserinde namaz, oruç, hac ve zekâttan bahseder. Allah'a taat ve ibadette devamlılığı öğütler. Dippedesi Şeyh İlyas'ı, müridlerini ve halifelerini ehl-i seccade olarak niteler. Dedesi Muhlis Paşa'nın tavsiye ve temennilerini şöyle sıralar:

775 Elvan Çelebi, age, 1620-1627/93b.

*Farz u sünnet bile namaz kıla
Savm u hacc u cihâd-ı farz bile*

*Emr ü nehyi bilip hak anlayalar
Kılalar emri nehyden kalalar*

*Ne ki Hak emri vü Resûl emri
Küllî bunlara sarf ola ömri*

*El etek dutalar mürîd olalar
Dürlü teşrîf ile mezîd olalar⁷⁷⁶*

[Farzı, sünneti bilip namaz kılsınlar. Orucu, haccı ve cihadı da farz bilsinler. Emir ve yasakları bilip, onların hak (gerçek) olduğunu kabul etsinler. Emirlere uyup yasaklardan uzak kalsınlar.

Allah ve Resûlü'nün emirlerini yerine getirmek için tüm ömürlerini harcasınlar.

El, etek tutup mürid olsunlar. Türlü şereflerle derecelerini artırsınlar.]

Elvan Çelebi, mü'minlerin bu tavsiyelere uymasını ister. Tasavvuf yolunu seçenleri de keramet gösterebilecek ölçülü olmaya, kendilerini Ebu Hanife'den büyük görmemeye çağırır. Bilgi geçinenleri de kınar:

*Meselâ o zamânda bir sofî
Sanasın Ebû Hanîfe-i Kûfî⁷⁷⁷*

[Mesela o zamanda bir sofi (bilgiçlik taslandı. Haline bakıp onu) Kûfeli Ebu Hanife (gibi âlim) sanardın.]

11. TEVBE VE RAHMET

İslâm'da Allah ve Resûlünün buyruguna uymak esastır. Ancak insanoğlu, nefis ve şeytana uyarak hata veya günah işleyebilir. Esas olan o günahı ısrar etmeyip vazgeçmesi, tevbe etmesidir. Elvan Çelebi; kâfire, dinsize, isyankâra ve günahkâra seslenir, onları tevbeye davet eder. Yüce Allah'ın rahmetini hatırlatır.⁷⁷⁸

776 Elvan Çelebi, age, 1076-1079/69b, 112b.

777 Elvan Çelebi, age, 274/16a.

778 Elvan Çelebi, age, 1989-1990/113a.

Kulların hatalarının çok olabileceğini, Allah'ın af ve bağışlamasının da çok olduğunu dile getirir:

*Hemîşe kullarun cürm ü hatâdur
Hemîşe padişahun afv u gufrân⁷⁷⁹*

[(Ya Rabbi)! Kulların daima hata ve günah içindedir. (Unutmasınlar ki) Allah'm af ve bağışlaması daimdir.]

Elvan Çelebi, bu tespitten sonra tevhidi hamd ve sena, Tevrat, İncil ve Kur'an hakkı için af ve mağfiret dilemektedir.

O, günah batağında olan bir insanın bile umutsuzluğa kapılması gerektiği kanaatindedir. Allah'ın rahmetinden umut kesmenin doğru olmadığını, rahmetinin gazabından çok olduğunu mısralarında terennüm etmiştir:

*“Sebekat rahmetî alâ gazabî”
Didügi Halık-ı firâk u visâl⁷⁸⁰*

[Ayrılık ve kavuşmanın Yaraticısı, “rahmetim gazabımı geçti” buyurdu.]

12. KAZA VE KADER İNANCI

Elvan Çelebi, kaza ve kader konusuna da yer verir eserinde. Her şeyin bir sebebe bağlı olduğunu vurgular ve sebepsiz hiçbir şeyin cereyan etmeyeceğini, Tanrı'nın bunu böyle tanzim ettiğini anlatır:

*Her işe bir sebab kılıpdur Hak
Hiç sebepsiz değil her iş mutlak*

*Hod diyüpdür müsebbibü'l-esbâb
“Küllü şey'in sebab” bu fası u bâb⁷⁸¹*

[Cenab-ı Hak, her işe bir sebep yaratmıştır. Hiçbir iş kesinlikle sebepsiz değildir. Sebepleri yaratan, bu konuda ve bu bölümde bizzat kendisi, “her şey için bir sebep” olduğunu söyledi.]

779 Köksal, agm, s. 366.

780 Elvan Çelebi, age, 1973/112a.

781 Elvan Çelebi, age, 335-336/19b.

Allah, her dilediğini yapmaya kâdirdir. Kulun iradesi, Allah'ın iradesini ve gücünü aşamaz.]

*“Yef’alü’llâhü mâ yeşâ” ol Hak*⁷⁸²

*Gösterür her neden gerekse cemâl*⁷⁸³

[O Cenab-ı Hak ki, “neyi dilerse onu yapar.” Cemalini de her ne surette gerekirse o şekilde gösterir. (Not: Neden kelimesi, sebep anlamında değil, neden anlamındadır.)]

Kulun, Allah'ın takdirine karşı koyması mümkün değildir. Onun için Elvan Çelebi, Cenab-ı Hak ne takdir ederse haktır, deyip kabullenir. Bazen takdirin sebep ve hikmetini aklında kavrayamayacağını, ama kulun görevinin tedbir olduğunu söyler:

“Yef’alü’llâhü mâ yeşâ” takdîr

Rast geldi bu fa’l bu tedbîr

Var Q takdîr tedbîre yoldaş

Var ki tedbir takdire yoldaş

Gerçi bu noktadur bular ikisi

Bu birinden azîm ol birisi

Bu birisi makâm-ı a’lâdur

Ol birisi makam-ı ednâdur

Birisi ol ki Hak diler anı

Ol durur ol makâm-ı fevkânı

Birisi Hak dileğine uymuş

*Kahr eger lütf ol Hak’ı sevmiş*⁷⁸⁴

[Takdir; “Allah, dilediğini yapar” buyruğudur. Bu deneme ve tedbir de uygun düşmüştür.

Aslında takdir tedbire yoldaş, tedbir de takdire yoldaştır.

782 İbrahim, 14/27.

783 Elvan Çelebi, age, 1970/112a.

784 Elvan Çelebi, age, 998, 1003-1007/58a-b.

Gerçi bunların ikisi de tek noktadır. Ama biri diğerinden büyüktür.

Birisi yüce makamın takdiridir. Diğer basit bir makamın tedbiridir.

Birisini Cenab-ı Hak diler. O, üstün bir mevkiden gelir.

Birisi de Hak dileğine uymuştur. O, Cenab-ı Hakk'ı sevmiş ve kahrını bile lütuf kabul etmiştir.]

Elvan Çelebi, bir derviş olarak tevekkül yolunu seçmiş, kaderi olduğu gibi kabul etmiştir. Evliyanın bu yolda gittiğini söylemiştir. Zaman zaman evliyanın, Allah'ın izni ile takdir okuna mani olabileceğini ifade etmiştir.

Elvan Çelebi, kader inancında teslimiyetçi görüş sahibidir. Ona göre kulun filinde bile Allah'ın kudretinin işareti vardır:

*“Mâ rameyt iz rameyte”⁷⁸⁵ iy demiş
Hak'ı hak bil ne gerek bes ü bîş⁷⁸⁶*

[Ey derviş! “Attığın zaman aslında sen atmadın (lakin Allah attı).” Sen Hak'kı hak bil, öylece inan. Endişeye ve daha fazlasına gerek yok.]

13. BELA VE İMTİHAN

Bela ve imtihan kavramları, kader inancı ile yakından ilgilidir. Takdir-i ilahiye olduğu gibi kabul eden kul, Hak'tan ne gelirse rıza gösterir:

*Ne ki Hak'tan gelir ise hakdur
Bize çün ol Hâkim-i mutlakdur*

*Lutfi kahrında gizlidir bî-şek⁷⁸⁷
Cümle emrinde yazlıdur bî-şek*

[Cenab-ı Hak'tan gelen her şey haktır, makbuldür. Çünkü O, bize mutlak hâkimdir.

Şüphesiz ki O'nun lütfü kahrında gizlidir, bütün emirlerinde yazılıdır.]

785 Enfâl, 8/17.

786 Elvan Çelebi, age, 432/25a.

787 Elvan Çelebi, age, 1699-1700/97b.

Kulun başına gelen belalar, dünyada onun imtihanıdır. Kul, bu imtihanı kazanırsa Hz. Eyyüb gibi sabreder, Hz. Nuh gibi tufandan korunur, Hz. İbrahim gibi ateşten kurtulur, Hz. Musa gibi denizden yaya geçer. Bu imtihanı kaybederse Firavun ve Nemrut gibi helâk olup gider. Tarih, bunların hikâyeleriyle doludur:

*Hak Teâlâ sever kulin sınar
Bu söze nass çok çok ahbâr*

*Nevha-ı Nûh nâr-ı İbrahim
Hâl-i Eyyûb vakt-i kubh-ı azîm*

*Ol ulular bu sûretâ gitmiş
Bu azizler hem ol safâ yitmiş⁷⁸⁸*

*Nûh nitdi vü nitdi İbrahîm
Gitti Nemrûd gitti İbrahîm*

*Âkıbet âkıbet fenâ oldu
Ne ki Nemrûd hışm ile öldü⁷⁸⁹*

[Yüce Allah, kulunu sever ve sınar. Bu söze delil olarak (tarihte) birçok olay ve haber var.

Hz. Nuh'un feryadı, Hz. İbrahim'in ateşi, Hz. Eyyüb'ün hali, korkunç zamanlardır.

O ulular, bu tarzda yaşamışlar. Bu azizler sonunda safaya ermişler.

Hz. Nuh'a ne oldu? Hz. İbrahim'e ne oldu?... Sonunda Hz. İbrahim de Nemrud da gitti.

Akibete gelince; âkıbet (sonuç), çok fena oldu. Nemrud, feci şekilde Öldü.]

Bela ve imtihana tabi olan, sadece birkaç peygamber değildir. Bütün peygamberler ve veliler cefa çekmiştir. Çile ve belanın en şiddetlisi, evliya ve enbiyaya isabet etmiştir:

788 Elvan Çelebi, age, 332-334/19b.

789 Elvan Çelebi, age, 1714-1715/98a.

*Kim eşedd-i belâ vü havfii ana
Enbiyâya vü evliyâyâ ola*⁷⁹⁰

*Her nebî kahr u zehrüni çün nûş
Nûş kıldı şikeste vü medhûş*

*Her velî dürlü dürlü cevr ü cefân
Çekdi vü çeker müdâm an an*⁷⁹¹

(Bela, meşakkat ve korkuların en şiddetlisi, evliya ve enbiyaya olmuştur. Her peygamber, dehşet ve burukluk içinde kahr ve zehiri bal gibi içti. Her veli de türlü türlü sıkıntı çekti. Halen de çekmektedir.)

14. ÖLÜM VE ÖTESİ

Ölüm, her canlı için geçerlidir. Eceli gelen, elbette ölümü tadacaktır. Yeraltındaki canlılardan, atmosferdeki gözle göremediğimiz varlıklara kadar her yaratığın dünyadaki son durağıdır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Her can, ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz.*”⁷⁹²

Kâfirler, Resûlullah’ın ölümünü temenni etmişlerdi. Bunun üzerine “*İnneke meyyitun ve innehüm meyyitun*”⁷⁹³ (Şüphesiz ki sen öleceksin ve onlar da ölecekler), ayeti nazil olmuştu. İşte bu ilahi buyruğu Elvan Çelebi şöyle dile getiriyor:

*“İnneke meyyitün” kitâb-ı azîz
Çün Muhammed hakanda didi Azîz*

*“İnnehüm meyyitün” zarurî durur
Herçi mümkün durur gerek kim olur*

*Bu ecelden bulımadı emân
Ne nebî vü velî vü ne sultân*⁷⁹⁴

[Yüce Allah, Hz. Muhammed hakkında yüce kitabında; “*Şüphesiz ki sen öleceksin*” buyurdu.

790 Elvan Çelebi, age, 1606/92a.

791 Elvan Çelebi, age, 1695-1696/97a.

792 Ankebût, 29/57.

793 Zümer, 39/30.

794 Elvan Çelebi, age, 1537-1539/89a.

“Onlar da ölecekler”, hükmü herkes için zorunludur. Kime gerek olur (eceli sona ererse), herkes için ölüm mümkündür.

Peygamberler, veliler ve sultanlar bile bu ecelden kurtuluş imkânı bulamadı.]

Elvan Çelebi, ölümün fani dünyadan baki âleme geçiş olduğunu, insan şeklen ölse bile sıfatının devam ettiğini⁷⁹⁵ söyler ve ölümden sonraki hayat için, Allah’ın af ve rahmetini, dualarında hep talep eder.

Ölümü unutup dünyaya bağlanmanın insana bir fayda sağlamayacağını bir şiirinde detaylı olarak anlatır:

*Elâ ey bî-vefâ dünyâ niçünsin sen sana mağrûr
Kimin düşdü sana gönlü ki kılmadun anı mahkûr*

*Adın dünyâ dâdın dünyâ adın dâdın viren Mevlâ
Sahîhü’r-rûh olmadın sakîmü’l-kalbsin meşhûr*

*Sana her kim gönül viridi sen oldun bil anın viridi
Sile virdüñ yile virdüñ nitekim tab’ımı bâur*

*Şolar kim seni terk etti bekâ milkini berkitdi
Hak’a yoldaş olup gitdi Cüneyd ü Şiblî vü Mansûr*

*Ganî oldı gınâ buldu sofi oldu safâ buldı
İçi taşı vefâ doldı döküldi kaldı şerr ü şûr⁷⁹⁶*

[Dikkat et, ey vefasız dünya! Niçin kendinle gururlanıyorsun? Sana kimin gönlü düştüyse onu küçük düşürmedin mi?

Adın dünya, tadın dünya... (Ne diyeyim) adını da tadını yüce Mevla verdi.

Ama sen sağlam biri olmadın, tam tersine hasta kalb olarak şöhret buldun.

Sana kim gönül verdiyse adını vird edindi. Ama sen onu sele verdin, yele verdin...

Cüneyd, Şiblî ve Mansur seni terk edip, beka mülkünü (ebedî yurdu) sağlam tuttular, Hakk’a yoldaş olup gittiler,

Manen zengin oldu, gönül zenginliği buldu. Arındı, arılık ve duruluk buldu. İçi dışı bağıllıkla doldu. Bütün şer ve şamata döküldü, kayboldu.]

795 Elvan Çelebi, age, 1563/90a.

796 Ergun, age, II/1230-1231; Köksal, agm, s. 357-358.

Elvan Çelebi, fani dünyayı değil, ölümden sonraki milk-i bekayı düşünür ve dünyayı geçici bir saray, ahireti de ebedilik evi olarak niteler:

*Dünyâ fenâ sarayı vü ukbâ bekâ evi
Bakdı bakabilen ki bu dünyâ bek ana değül*

*Mülk-i bekâda arz u semâvât bî-hisâb
Âhir gören didi bu arz u semâ degül⁷⁹⁷*

[Dünya geçici bir saray, ahiret ise ebedilik evidir. (Kalb gözüyle) bakabilen, bu dünyanın ona göre olmadığını gördü.]

Ebedilik yurdunda sayısız yer ve gökler var. Son gören bu yer ve gökler gibi olmadığını söyledi.]

15. EVRENİN VE İNSANIN YARATILIŞI

Elvan Çelebi, ilahi kudretin ve Tanrı'nın yaratış sırrının Kâf ve Nûn harflerinde gizli olduğunu vurgular. Yüce Allah, bu sırrı şöyle açıklıyor: "...Allah bir şey yaratmak istediği zaman sadece " "Ol" der ve o şey, derhal olur." (Yasin, 36/83)

Elvan Çelebi, bu âyetteki (Kün fe-yekûn=Ol der, her şey olur) sırrını şöyle açıklar:

*"Kâf u nûn" gelmedi zuhûra henüz
Dinmedin lafz-ı "Kün fe-kân" Âşık⁷⁹⁸*

*Kâf u nûn kim bize nüvişte durur
Lâ yezâl işiğimde işde durur⁷⁹⁹*

[Ey Âşık! "Ol der her şey olur" lafzı söylenmedi. "Kaf ve nûn" harfleri de henüz meydana gelmedi.]

"Ol" emri bizim için yazılıdır. Sonsuzluk eşiğimizde de aynen vardır.]

Elvan Çelebi, yaratılış sırrını hep burada arar. Evrenin yaratılışını şöyle anlatır:

797 Köksal, agm, s. 360.

798 Elvan Çelebi, age, 1594/92a.

799 Elvan Çelebi, age, 38/2b.

*Diledi çü bu âlemi yarada
Kudreti zâhir ola kendü ayân*

*Kendüye kendü kıldı naz o ilâh
Kendüsi kıldı kendüye dermân*

*Ne şebih ü nazîr ü ne hemtâ
Ne şerîk ü vezir ü ne derbân*

*Kaf u nûndan kopardı pes bir sâz
Zevk geldi bu sâza akl-ı revân*

*Alı vü nefsi vü cevâhir-i ulvî
Geldi cümle zuhûra kçzm ü mekân⁸⁰⁰*

[Yüce Allah, kudretini açığa çıkartmak, kendi de bilinmek için evreni yaratmak istedi.

Tanrı, kendi kendine naz etti ve kendisi kendisine derman oldu.

Benzeri, dengi, misali yoktu. Ortağı, yardımcısı, hizmetçisi de yoktu. Kaf ve nun harflerinden (ol emrinden) bu düzen ortaya çıktı. Yürüyüp giden akıl da bu sâz ile zevke geldi.

Böylece akıl, nefis ve yüce cevherler, tüm mekân ve evren ortaya çıktı.]

Evrenin yaratılışından sonra en gizemlisi insanın yaratılışıdır. Meleklerden daha üstün derecelere çıkabilen, en güzel biçimde yaratıldığı Kur'an-ı Kerim'de de anlatılan insan, Allah katında en değerli varlıktır. Yüce Allah, ona akıl vermiştir, hitabını ona yöneltmiştir. Peygamberler ve veliler de onlar arasından çıkmaktadır. Elvan Çelebi, yaratılış gayesinin özü olarak insanı görmekte, yaratılışını da ilahi aşka bağlamaktadır:

*Uşbularda hulâsa-i maksûd
Hem cü insân dîdedür insân*

*Âdemî câmi-i sıfat durur
Âdemîden görüldi ol cânân*

*Ademî sûretini sûretine
Kıldı manend ol ulu sultan*

800 Köksal, agm, s. 361; Elvan Çelebi, age, 1740-1745/99b-100a.

*İlm-i evvelde ilm-i âhirde
Âdemî ber-güzîde-i Yezdân*

*Âdemî nûn bâkıyât çü kâf
Kâf u nûndan degil midür hem kan*

*Kaf u nûn ortasında fark-ı azîm
Birisi sâbit ü biri lertzân⁸⁰¹*

[Bunlardaki amacın özü, insandır. Zira insan, gözde varlıktır.

Adem soyuna mensup demek, toparlayıcı bir niteliktir. Zira o sevgili Âdemoğlu ile zâhir oldu.

Ademoğlu suretini, yüce Allah, kendi suretine emsal kıldı.

Evvel ve âhir ilminde insan, Allah'ın en güzel kıvamda seçkin olarak yarattığı varlıktır.

İnsan (Nûn)dur. Gerisi (Kâf) gibidir. Zaten her olan varlık ve olay, (kâf ve nûn) un eseri değil midir?

(Kâf) ile (Nûn) arasında büyük fark vardır. Birisi sabittir, diğeri hareketlidir.]

Elvan Çelebi, insanın yaratılış sırrını böyle açıklarken onun gönül taşıyan bir varlık oluşundan başlayarak insanın bir takım özelliklerini de sıralar. Bu mısralar, aynı zamanda Elvan Çelebi'nin insana bakışının da hülâsasıdır:

*Ber-güzîde hülâsa-i âem
Kim durur Adem ü benî âdem*

*Yere göğe sığamayan Mevlâ
Âdemî gönlüne sığar Mevlâ*

*Âdemî nokta-i hakîkatdur
Ademî merkez-i nübüvvedür*

*Ademî âyine sıfat görene
Gösterür dost yüzünü bak görine⁸⁰²*

801 Elvan Çelebi, age, 1747-1758/100a-b. Bu sayfalarda geçen bölüm, *Camîu'n-Nezâir* 'de de geçmektedir. Ancak bazı kelimelerde fark vardır. Bk. Köksal, agm, s. 361-364.

802 Elvan Çelebi, age, 757-761/44a-b.

[Adem ve Ademoğlu, seçkin yaratılıştta evrenin özetidir. Yere, göğe sığamayan yüce Mevlâ, insanın gönlüne sığar. İnsan, hakikat noktasıdır. İnsan, peygamberliğin merkezidir. İnsan, bakan kişi için ayna niteliğindedir. Ona bakana dost yüzünü gösterir.]

16. MÜSTECÂB DUA

Elvan Çelebi, duanın gönülden yapılmasını öğütler. Allah dostlarının, Allah aşkıyla yanıp tutuşanların dualarının mutlaka kabul olacağını söyler. Bu tür duaların müstecab dua (kabul edilmiş dua) olduğunu beyitlerinde zikreder:

*Kim kimün üzre bir dilâ kıldı
Her ne kim dilediyse ol oldı*

*Âşıkun hod duâsını Allah
Kanda makbûl kıldı evvel şah*

*Âşıkun adı nişe âşıkdur
Şol sebab kim yolında sâdıkdur*

*Âşıkun sâdıkun duâsı geçer
Ne dilerse olur senâsı geçer*

*Mestecâbü'd-duâsı olan bayık
Kim ola belli âşık u sâdık*

*Müstecâbü'd-duâ zehî devlet
Padişahdan kula zehî rahmet*

*Ey Hüdâyâ bize rızâsın anun
Müstecâb eylegil duâsın anun⁸⁰³*

[Kim kim için (gönülden) dua eder ve (hayır şeyler) dilerse, kabul olur. İlahi aşka erenin duasını Allah, öncelikle kabul eder,

Aşığa niçin âşık denilmiştir?.. Allah yolunda sadık olması sebebiyledir. Âşık ve sadık kişilerin duası geçerlidir. Ne dilerlerse olur. Övüşü de geçerlidir.

Kuşkusuz duası kabul edilmiş olanlar, belli ki âşıklar ve sadıklardır.

Kabul edilmiş dua, ne güzel nimet! Allah'tan kula ne güzel rahmet!

Ey yüce Allah! Bize onun hoşnutluğunu nasib et. Duasını da kabul et.]

803 Elvan Çelebi, age, 1478-1485/85b-86a.

17. DUALARLA BİTİRİŞ

Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudsiyye* 'nin bazı bölümlerinin sonunda dualara yer vermiştir. Bu dualardan birkaç örnek:

Ey Hüdâvend-i âlim ü dâna
Sen kerem kemîne Elvan'a

Aşkuna tuş eyle vir Tevfik
İnneme'l-ışku hâdiyen refik⁸⁰⁴

[Ey her şeyi bilen Allah! Şu hakîr (kulun) Elvan'a kerem kıl. Aşkıyı galib getir, yardım eyle. Şüphesiz ki aşk yol gösterici arkadaştır.]

Cümle varlık senündür iy Sübhân
Şey' lillâh emân u hem imân

Ol habîbün hakkiçün iy fettâh
Bu tonuk gönlümüze vir misbâh

Rûzî kıl ey Müheymin ü Cebbâr
Bî-tenavvuk meanî vü esrâr⁸⁰⁵

[Tüm varlık senindir ey Sübhân! (noksan sıfatlardan münezze olan Allah). Güven ve iman, Allah'a mahsustur.]

Ey (kapalı kapıları) açan Allah! O sevgilinin hürmetine bu kederli gönlümüze bir ışık ver.

Bizleri korkulardan koruyan azamet sahibi Allah! Manaları ve sırları bize vasıtasız nasip et.]

Her kimiün yoldaşı ola tevfik
Ana âsân ola bu cümle tarik

Işk-ı Hak kime kim kılavuz ola
Işk-İ[e her ne kim Qla uz ola

Ey Hüdâvend ışkunı ırma
Işkunu dünyâ âhir ayırma⁸⁰⁶

804 Elvan Çelebi, age, 47-48/3a.

805 Elvan Çelebi, age, 75-77/4b.

806 Elvan Çelebi, age, 653-655/37b-38a.

[Her kimin yoldaşı (Allah'ın) yardımını olursa, ona tüm bu yollar kolay olur. Allah aşkı kime kılavuz olursa o aşkla herkes ona uygun olur.

Ey yüce Allah! Aşkımı (bizden) uzaklaştırma. Aşkımı dünyada ve ahirette bizden ayırma.]

Elvan Çelebi, *Menâkbü'l-Kudsiyye*'nin son bölümünde yine Allah'a hamd eder. Hz. Muhammed (sav)'i över. Rabbine bütün içtenliği ile yakarır:

*Rahmetün çok Kerîmsin ya Râb
Fazlun öküş Kadîmsin ya Rab*

*Bizde yokluk çok ey Azîz ü Alîm
Sende yokluk yok ey Ganiyy-i Kerîm*

*Ol Muhammed ki nûr-ı insândır
Nûr-ı insân u câna cânândır*

*Evvelin ilmi âhirin ilmi
Ana ma'lûm kıldın ey Mevlî*

*Bizi onun yolundan ayırma
İşbu kirtü yolunda tut ırma⁸⁰⁷*

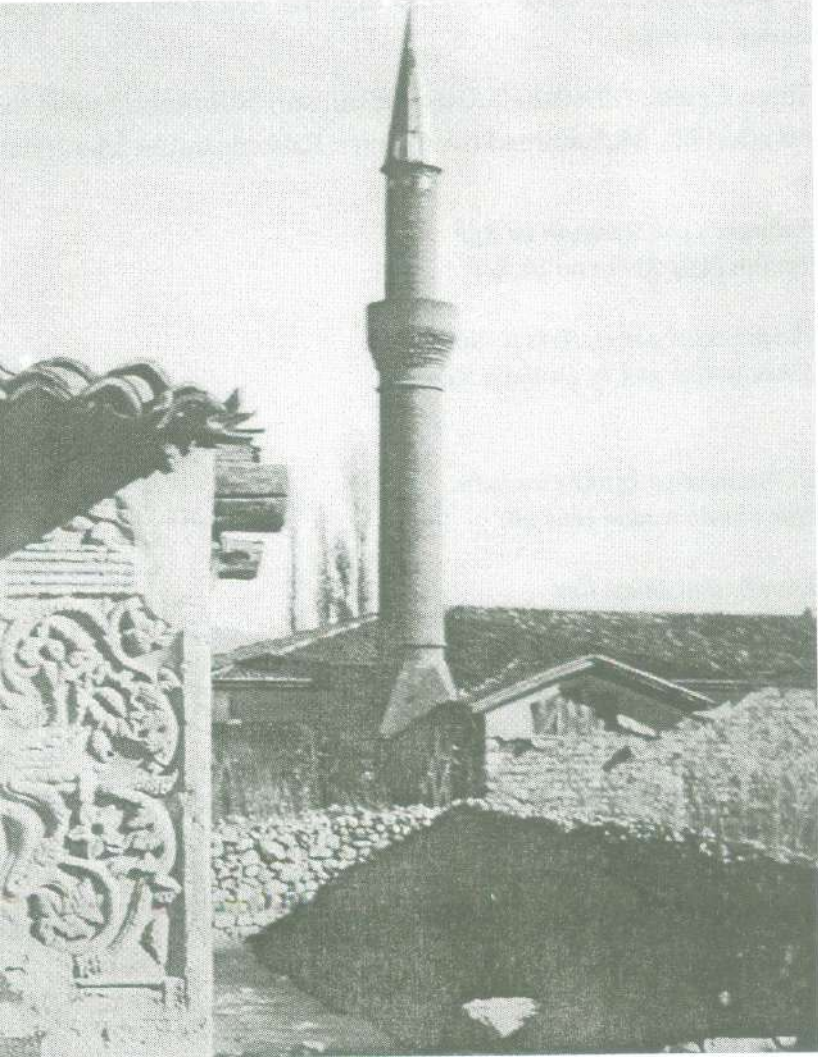
[Ya Rab! Rahmetin çok ve çok cömertsin. Ya Rab! İhsanın çok, Sen ebedîsin.

Ey her şeyi bilen yüce Allah! Bizde eksiklik çok. Ey cömert ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah! Sende hiçbir eksiklik yok.

Hz. Muhammed, insanların nurudur. İnsanların nuru ve dostlara candır. Ey Mevlâ! Geçmiş ve geleceğin ilmini ona bildirdin.

Bizi onun yolundan ayırma, bu Hak (gerçek) yolunda sabit tut, uzaklaştırma.]

807 Elvan Çelebi, age, 2067-2075/117a-b.

KAYNAKÇA

- “Elvan Çelebi Vakfıyesi”, *Çorumlu Dergi*, Çorum 1942, sayı: 39.
- Ağırakça, Ahmet, “Menâkıbü’l-Kudsiyye’ye Göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa’nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçışı”, *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul* 1984, sayı: 34.
- Ahmed Rifat, *Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1299 (Tıpkı Basım), c. V, Ankara 2004.
- Akar, Ali, “Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili-Âşık Paşa”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VII, Ankara 2002.
- Alparslan, Ali, “Âşık Paşa’da Tasavvuf”, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1963, c. XII.
- Âşık Paşa, *Dîvân-ı Hikmet*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2908.
- Garibname*, çev.: Bedri Noyan, Ardıç Yayınları, Ankara 1998. - *Garibname*, haz. Kemal Yavuz, TDK Yay., c. I, İstanbul 2000, - *Garibname*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no: 1752.
- Kimya Risalesi*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2889 (Mecmua içerisinde).
- Kıtab-ı Âşık Paşa (Telhisi)*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2133
- Âşıkpaşazade, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. Atsız, MEB Yay., İstanbul 1970
- Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü’l-Meknûn fi’z-Zeyli ala Keşfi’z-Zünûn an Esâmî’l Kütübî ve’l-Fiûnûn*, c. 2. Baskı, MEB Yayınları, Tıpkı Basım, I, İstanbul 1972 .
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İstanbul 1983 .
- Barkan, Ömer Lütfi, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi II*, İstanbul 1974.
- Bayram, Mikail, “Babaîler İsyanı Uzerine”, *Hareket Dergisi* (Mart 1981). Borekçi, Turan, *Amasya Evliyaları*, Amasya 2002.
- Amasya Ünlüleri, Ankara 2002.
- Buluç, Saadettin, “Elvan Çelebi’nin Menakıbnamesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1980, c. XIX.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, İstanbul 1333.
- Büyük Türk Klasikleri*, c. I, İstanbul 1985.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.
- Çelebioğlu, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1970
- Türk Edebiyatında Mesnevi -15. Yüzyıla Kadar-*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- Çorum il Yıllığı-1967.
- Dağlı, Yücel -Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, TTK Yay.,III, Ankara 1997
- Demirel, Mustafa, “Aşık Paşa’nın Elifnâmesi ve Dil Özellikleri”, *Bilig*, sayı: 3, Ankara 1985.
- Ebu Nuaym el-İsfahanî, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, çev.: Said Aykut., c. VII, İstanbul 1995.
- Elvan Çelebi, Menâkıbü’l-Kudsiyye fi Menâsibi’l-Ünsiyye, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, no: 4937.
- Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, İstanbul 1998.
- Ergün, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, c. I, İstanbul 1936.
- Erkoç, Ethem, “Elvan Çelebi’nin Babası Âşık Paşa”, *Çorum Hâkimiyet Gazetesi*, (09-21 Ağustos 2004).
- Elvan Çelebi Hayatı-Zaviyesi-Eseri-Düşünceleri, Çorum 2004.
- Elvan Çelebi, Çorum 2004.
- Erünsal, İsmail -Ahmet Yaşar Ocak, *Menakıbü’l-Kudsiyye fi Menasibi’l-Ünsiyye Baba İlyas Horasani ve Sülalesinin Menkıbevi Tarihi*, TTK Yay., 2. Basım, Ankara 1995
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. II, İstanbul 1314
- Evliyalar Ansiklopedisi, c. III, İstanbul 1992

- Eyice, Semavi, “Âşık Paşa Camii”, DİA, İstanbul 1991, c. IV.
- Eyice, Semavi, “Çorum’un Mecitözü’nde Âşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi”, *İ.Ü.E.F. Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1968, c. XV.
- “Âşık Paşa Türbesi”, DİA, c. IV, İstanbul 1991.
- “Cacabey Medresesi”, DİA, c. VI, İstanbul 1992.
- “Elvan Çelebi Zaviyesi”, DİA, XI, İstanbul 1995.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbar*, c. V, İstanbul 1285.
- Gibb, Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, çev.: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, c. I, Ankara 1999.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “Âşık Paşa’nın Şiirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1936, sayı: 5.
- “Âşık Paşa’nın Şiirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1936, sayı: 5. *Mevlânâ Müzesi Yazma Eserler Kataloğu*, c. III, Ankara 1973.
- Yunus Emre ve Hayatı, İstanbul 1936.
- Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961.
- Gülvahaboğlu, Adil, *Ahi Evran Veli ve Ahilik*, Ankara 1991.
- Günşen, Ahmet, “Âşık Paşa ve Garibname’nin Anadolu Türk Yazı Dili Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi”, *GÜ. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2002) 111, sayı: 2.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Halil İncalıcık, “Osmanlı Devletinin Kuruluşu”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., c. IX, Ankara 2002.
- Hüsameddin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, c. II, İstanbul 1330.
- İnehanzâde Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-İ Nailî*, Tıpkı Basım, c. II, Ankara 2000. *İnönü Ansiklopedisi*, c. IV.
- İsen, Mustafa, *Latifi Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- İslam Âlimleri Ansiklopedisi, c. X, İstanbul 1991,
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 10. Baskı, c. II, İstanbul 2002.
- Kaplan, Mehmet, “Âşık Paşa ve Birlik Fikri”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Dergah Yayınevi, c. I, İstanbul 1976.
- Karaalioğlu, Seyyid Kemal, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Basım, c. I, İstanbul 1980.
- Karahan, Abdülkadir, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, MEB Yay., İstanbul 1992.
- Kâtip Çelebi, Cihannüma, İstanbul 1145.
- Keşfü’z-Zünûn, MEB Yay., (Tıpkı Basım), II, İstanbul 1972.
- Kazıcı, Ziya, “Ahilik”, DİA, c. I, İstanbul 1988.
- Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî”, DİA, II, İstanbul 1989.
- Kırşehir İl Turizm Envanteri*, Kırşehir 2000.
- Kırşehir İl Yıllığı-1967*.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964.
- Köksal, M. Fatih, “Elvan Çelebi’nin Şiirleri ve Şairliği”, *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni*, Kırşehir 2004.
- Köprülü, M. Fuat *Edebiyat Araştırmaları II*, Ötügen Yay., İstanbul 1989.
- “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Bellekten*, Ankara 1943, sayı:27.
- “Âşık Paşa”, İA, c. I, Ankara 1978.
- Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 5. Baskı, Ankara 1984.
- Köprülü, Orhan F., “Alp”, DİA, II, İstanbul 1989.
- “Alperen”, DİA, II, İstanbul 1989.
- “Bacıyan-ı Rum”, DİA, IV, İstanbul 1991.
- Köseoğlu, Neşet, “Elvan çelebi”, *Çorumlu Dergisi*, 1944, sayı: 46, 47.
- Kut, Günay, “Âşık Paşa”, DİA, c. IV, İstanbul 1991.
- Levend, Ağâh Sırrı, “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Daha: Hikâye ve Kimya Risalesi”, *Bellekten —Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-*, Ankara 1954.

- Levend, Ağâh Sırrı, “Aşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevisi: Fakr-nâme ve Vâsıf-ı Hâl”, *Bellekten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Ankara 1953.
- “Aşık Paşa’ya Atfedilen İki Risale”, *Bellekten —Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Ankara 1955.
- Türk Edebiyatı Tarihine Giriş-I*, 3. Baskı, Ankara 1998.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’s-Şakaik*, İstanbul 1989. (Tıpkı Basım)
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Akt. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. II, İstanbul 1996.
- Mengi, Mine, “Aşık Paşa’nın Garibnâmesi’nin 1-5 Bablarında 14. Yüzyıl Anadolu Toplum Yapısına İlişkin Bilgiler”, (XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrı basım), Ankara 1994.
- “Garibnâme’de Alplik Geleneği ile İlgili Bilgiler”, *Bellekten —Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Ankara 1985.
- Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi-Metinler, 3. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Müstakimzade Süleyman Sadettin, *Mecelletü’n-Nisab*, Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi, no: 628.
- Naci, Muallim, *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986.
- Nişancızâde Muhammed b. Ahmed, *Mir’at-ı Kâinat*, c. II, İstanbul 1290.
- Ocak, A. Yaşar -İsmail Erünsal, “Elvan Çelebi’nin Menakıbnamesi Hakkında”, *Türk Kültürü*, Ankara 1985, sayı: 270.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Âşık Paşa”, *DİA*, c. IV, İstanbul 1991.
- “Baba İlyas”, *DİA*, c. IV, İstanbul 1991.
- “Baba İshak”, *DİA*, c. IV, İstanbul 1991.
- “Fütüvvet”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996.
- Babailer İsyanı*, Dergah Yay., 3. Baskı, İstanbul 2000.
- Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, TTK Yayınları, 2. Basım, Ankara 1999.
- “Ebu’l-Vefa Bağdâdî” *DİA*, c. X, İstanbul 1995.
- “Elvan Çelebi, *DİA*, c. XI, İstanbul 1995.
- Okuyucu, Cihan, “Âşık Paşa’nın Tasavvuf Risalesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 1988, sayı: 2.
- Olçay, Osman Fevzi, *Amasya Meşahiri: Amasya Ünlüleri*, Sdl. Turan Börekçi, Ankara 2002.
- Önder, Mehmet, “Elvan Çelebi’nin Menakıbnamesi Nasıl Bulundu?”, *Türk Kültürü*, Ankara 1985, sayı: 269.
- Anadolu’yu Aydınlatanlar*, Ankara 1998.
- Özcan, Abdülkadir, “Âşıkpaşazade”, *DİA*, c. IV, İstanbul 1991.
- Özkan, Mustafa, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Edebiyat: Âşık Paşa Türkler”, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, c. VII.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., c. 1, İstanbul 1993.
- Pekolcay, Necla, *İslami Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İstanbul 1967.
- Rehber Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1989.
- Rifat, Ahmed, *Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1299, (Tıpkı Basım), c. V, Ankara 2004.
- Şahin, İlhan, “Ahi Evran”, *DİA*, c. I, İstanbul 1988.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Kırşehir Büyüklüğü*, Ankara 1997.
- Şemseddin Sami, *Kamusü’l-A’lâm*, (Tıpkı Basım), c. IV, Ankara 1996.
- Şener, H. İbrahim, Alim Yılmaz, *Türk İslâm Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.
- Şentürk, Ahmet Atilla -Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2004.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1967,
- Tarım, Cevat Hakkı, *Âşık Paşa*, Ankara 1995.
- Kırşehir Ansiklopedisi*, Ankara 1960.

ÂŞIK PAŞA ve OĞLU ELVAN ÇELEBİ

Kırşehir Tarihi, Kırşehir 1936.

Kırşehir Tarihi üzerine Araştırmalar, Kırşehir 1938.

Tokatlı, Ümit, *Elvan Çelebi'nin Eseri el-Menakbü'l-Kudsiyye Fi Menasibi'l-Ünsiyye*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri 1987-1988.

Tokmak, Şahin, *Horasan'dan Anadolu'ya Kırşehir (Evliaları-Velileri-Erenleri)*, Kırşehir 2003

Tulum, Mertol, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usûl-Menakbü'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul 2000.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 2. Basım, İstanbul 1969.

Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul 1984.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. I, İstanbul 1997.

Uludağ, Süleyman, "Erenler", DİA, c. XI, İstanbul 1995.

"Fütüvvet", DİA, c. XIII, İstanbul 1996.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkür Tarihi*, c. II, İstanbul 1993.

Vazih, Mustafa, *Belabilü'r-Rasiyye Fi Riyadı Mesaili Amasiyye*, Amasya Bayezid Halk Kütüphanesi, no: 813.

Yavuz, Kemal, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Yılları Şairlerinden Olan Âşık Paşa'da Ordu Fikri ve Alp Tipi", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, c. IX, Ankara 1999

Âşık Paşa-Garibname, Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma, TDK Yay., c. 1-1v, İstanbul 2000.

Yeniterzi, Emine, *Türk Edebiyatında Na'lar*, TDV Yay., Ankara 1993.

Yesevî, Ahmed, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.

Divan-ı Hikmet, Haz. Hayati Bice, TDV Yay., Ankara 1998.

İNDEKS

A

Abdullah Ercan, 59,212
Abdurrahman Çelebi, 214,213
Adıyaman, 28
Ahi Evran, 46, 47, 59, 259, 260
Ahmed Çelebi, 214
Ahmed Feyzi Efendi, 214
Ahmed Gülşehrî, 47, 59
Ahmed Yesevî, 19, 23, 60, 69, 259
Ahmet Yaşar ocak, 17, 24, 27, 29, 31, 32, 35, 36, 39, 41, 44, 49, 204, 212, 214, 215, 258
Aksaray, 35, 36
Alaaddin Ali şah, 56, 205, 211, 213
Alaaddin Keykubat, 24
Alman Hans Demschwan, 203
Amasya, 24, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 37, 39, 41, 44, 45, 43, 207, 212, 213, 217, 218, 258, 259, 260, 261
Antalya, 29
Arapsun, 37, 41, 44, 45, 54
Âşıkpaşazâde, 17, 25, 31, 40, 53, 207, 213, 220, 258
Avkat Köyü, 206
Ayna Dola, 32

B

Baba İlyas, 23, 25, 24, 27, 26, 29, 30, 31, 33, 39, 41, 42, 74, 203, 205, 210, 211, 212, 213, 224, 258, 260
Bağdat, 25
Bağdın Hacı, 32
Bahaüddin Nakşbend, 19
Başöğretmen Hilmi Bey, 213
Bedri Noyan, 44, 70, 71, 72, 73, 258
Buhara, 15

C

C. Anderson, 203
Caca Bey Medresesi, 47, 46
Câmiî'n-Nezâir, 219, 220, 230, 252,
Celaleddin Karatay, 29
Cengiz Han, 154

Ç

Çat Köyü, 24, 27, 26, 28, 34, 205
Çorumlu Dergisi, 26, 206, 207, 211, 259

D

Danışmendname, 24
Dede Garkın, 26, 32, 223
Dede Ömer Ruşenî, 71
Divan-ı Hikmet, 19, 69, 75, 258, 261

E

Ebu Hanife, 243
Ebu Muhammed eş-Şenbukî, 25
Ebu Talib, 93
Ebü'l-vefa, 25, 53
Edebali, 25, 31, 33
Elifnâme, 61, 258
Ellez, 205
Elvançelebi, 52, 203, 205, 206, 208, 210, 211, 213, 214, 215, 217
Emircem, 33, 57
En'am Beyzade Ali Bey, 213
Eratna Bey, 56
Ertuğrul Bey, 40
Erünsal, 27, 32, 34, 41, 42, 44, 51, 57, 58, 204, 214, 216, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 258, 260
Eskişehir, 40
Eşrefoğlu Rumî, 64
Eukhaita, 206

F

Fahreddin Ali, 29, 32
Fahreddin Efendi, 57
Faraklit, 231
Fazlullah Çelebi, 214
Fuat Köprülü, 19, 23, 29, 39, 38, 41, 51, 52, 62, 154, 220, 221

G

Georgios, 206
Gevale, 35
Geyikli Baba, 25
Gıyaseddin, 27, 28, 31, 34, 36, 41, 42, 51
Gıyaseddin Mahmud, 41
Gülşehir, 45
Gülşehri, 37

H

Hac, 164, 191, 242
Hacı Arif Efendi, 214
Hacı Bektaş Veli, 59, 60, 157, 203
Hacı Hatun, 52, 56, 205
Halil Ata, 19
Halil İnalçık, 18, 25, 158, 259

Hamdullah Çelebi, 214

Harşana, 28

Hasan Can, 52

Haydar Bey, 213

Hilmi Ziya Ülken, 30

Horasan Erenleri, 17, 18, 19, 20, 158, 203, 207

Hüseyin Çelebi, 214

Hüseyin Hüsameddin, 24, 29, 33, 39, 38, 40, 41, 44, 52, 209, 215

Hüseyin Mevlevî, 46

Hz. Âdem, 83, 177

Hz. Ali, 91, 101, 160, 232

Hz. Ebubekir, 232, 241

Hz. Hamza, 160

Hz. Hatice, 93

Hz. İbrahim, 241, 247

Hz. Musa, 34, 176, 241, 247

Hz. Nuh, 179, 247

Hz. Osman, 91, 232

Hz. Ömer, 90, 232

I

Işıklu, 42, 57

Işıkluca, 57

İ

İbet Baba, 33

İbni Bibi, 28, 203

İbrahim Hakkı, 213, 217, 219

İlyas Köyü, 24

İncil, 231 zebur, 244

İskilip, 42, 57

K

Karahisar, 213

Karaman, 37, 44, 59

Karamanlı Durmuş Ali Emre, 221

Kars, 213

Kasem Şeyh, 19

Kâtip Çelebi, 66, 67, 203, 220, 259

Kavaklı, 210

Kaygusuf Abdal, 64

Kayseri, 26, 56, 71, 72, 260

Kefersut, 28

Kemal Yavuz, 39, 44, 51, 65, 66, 69, 71, 73, 77, 158, 163, 258

Keykavus, 35

Kırşehir, 26, 29, 37, 39, 41, 45, 48, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 71, 204, 205, 217, 218, 259

Kızılca, 52, 204

Kitabü'n-nazm mine't-tasavvuf, 76

Koca Ragıp Paşa, 64

Kocakayası, 213

Konya, 24, 29, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 71, 72, 221, 258

Köre Kadı, 27, 29, 34

Kubadabad, 29

Kubbetü's-Sahra, 93

Kubbetü's-Sahrâ, 51

Kudüs, 52, 93, 94

Kur'an, 19, 58, 62, 77, 91, 95, 99, 103, 123, 129, 131, 141, 177, 179, 183, 184, 185, 186, 191, 193, 194, 224, 244, 251

Kus, 38, 40

Küçükpazar, 53

L

Lokman Baba, 33

M

Mahmud Paşa, 32

Makarât, 60

Malatya, 28

Malazgirt Zaferi, 17

Malya Ovası, 29

Mecitözü, 45, 52, 203, 205, 259

Mecmua-i Latife, 61

Mehmed Çelebi, 46

Mehmet önder, 59, 221, 222

Melek Hatun, 52, 204

Melik zahir, 34

Menâhic-i Seyfi, 49

Mertol Tulum, 26, 35, 38, 42, 57, 204, 223

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 211

Mescid-i Aksa, 93

Mescid-i Aksâ, 51

Mescid-i Haram, 93

Mevlânâ, 38, 39, 59, 62, 69, 112, 157, 186, 200, 203, 221, 222, 225, 258, 259

Mısır, 34, 35, 38, 41, 51, 52, 64, 205, 210

Michel Baudier, 216

Mihman Hacı, 32

Mikail Bayram, 31

Mir'at-ı Kâinat, 40, 260

Miskinlik Kitabı, 71

Muhlis Paşa, 23, 32, 34, 35, 37, 39, 41, 42, 44, 52, 56, 72, 204, 205, 211, 213, 238, 242, 258

Muhlisuddin Musa, 32

Mustafa vazih, 41, 203, 205, 212, 217, 218

Mübarizce, 57

Mübarizüddin Armağanşah, 29

Müfredât-ı Ma'deniyyât, 75

Müftü Hacı Ömer Efendi, 214
Mürir Tepe, 209, 210

N

Nabi, 64
Nabî, 64
Neşet Köseoğlu, 26, 206, 207, 209, 210, 213, 215
Nişancızade Muhammed, 212, 260
Nure sofi, 39
Nureddin Cibril, 46
Nurullah Çelebi, 214

O

Ogier Gislen de Busbeek, 203
Oğuz Çelebi, 41
Orhan Gazi, 25, 51
Oruç Bey, 39, 203, 220
Osman Gazi, 33, 39, 40, 50
Osman Turan, 23, 24, 28, 36
Osmancık, 213

Ö

Ömer Paşa, 29, 32

P

Pervane Muinüddin Süleyman, 36

R

Râmi Mehmed Paşa, 64
Risâle fi beyâni's-sema, 76
Risaletü'n-Nushiyye, 60
Rum Abdalları, 158
Ruzbe, 27
Rükneddin Kılıçarslan, 35, 36
Rüstem, 160

S

Saadettin Buluç, 32, 42, 225
Saadettin Nüzhet Ergun, 76, 77, 214, 220, 226
Saltık Baba, 33
Sarimüddin Saruca, 57
Selman, 204, 52, 53
Semavî Eyice, 29, 40, 46, 53, 57, 203, 206, 208, 214
Senâî, 59, 66
Seyfeddin Habib, 42
Seyfeddin Hatib, 57
Sinop, 36
Sivas, 28, 205
Solmuş Bey, 39

St. Georges, 30
St. Theodore, 30
Sultan Veled, 46, 59, 62
Sultanhanı, 35, 36
Suriye, 64
Süleyman, 17, 36, 40, 46, 49, 52, 59, 65, 71, 158, 204, 207, 260
Süleyman Türkmânî, 46

Ş

Şaranî, 25
Şebeşli George, 203
Şemseddin Ebülfezail Behlül Baba'nın, 33
Şemseddin Mahmud Tuğraî, 32
Şeyh Affan, 57
Şeyh Alay, 42, 57
Şeyh Alişir, 42, 57
Şeyh Bâli, 57
Şeyh Bekir, 46
Şeyh Eşref, 42, 57
Şeyh Galib, 64
Şeyh İlyas, 18, 23, 25, 27, 28, 34, 42, 44, 45, 56, 204, 210, 213, 234, 242
Şeyh Osman, 32, 37, 41, 42, 45, 46, 52
Şeyh Yahya, 53

T

Taif, 93
Tanuközü, 205, 210
Tanunözü, 205
Tayfur Çelebi, 213
Tevrat, 244
Theodoros, 206
Timurtaş, 51
Tuhfe-î İhvân fi Kimyâ, 75

U

Ulupınar, 213

Ü

Ümit Tokatlı, 26, 32, 203, 222

V

Vefaiyye, 25, 26, 211, 212
Viyana, 71, 222
Vücûd-ı İnsan, 76, 77

W

W. Hamilton, 203
Wilkinson Gibb, 29

Y

- Yahşi Bey, 51
Yahya Paşa, 32
Yazıcıoğlu Mehmed, 64
Yeseviye Tarikatı, 19
Yozgat, 216
Yörgüç Paşa, 213
Yunus Emre, 18, 19, 47, 59, 61, 77, 157, 200,
203, 226, 259
Yusuf Hemedanî, 19

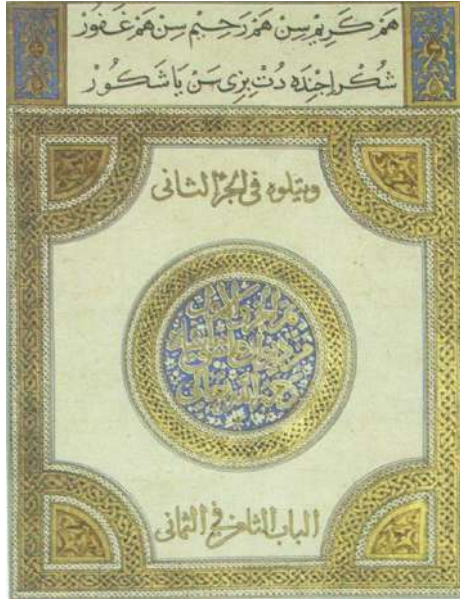
Z

- Zahirüddin Oğuz, 42
zekât, 105, 106, 164, 169, 170
Ziyaeddin Mesud, 32

AŞIK PAŞA-KIRŞEHİR

Âşık Paşa Türbesi

Âşık Paşanın Garibnamesinin ikinci cildinin ilk sayfası

Âşık Paşa'nın Kabri

Garibname- Cilt Kapağı Motifi

Ahi Evran Camii Girişı

Cacabey Medresesi'nin Girişİ

Cacabey Külliyesi- Kırşehir

Elvan Çelebi Külliyesi

Şadırvan, Camii ve Türbenin Girişi

Türbe Girişindeki Yeşil Direk

Şadırvan İçindeki Tarihi Çanak

Elvan Çelebi'nin Kabri

Elvan Çelebi'nin Yakınlarının Kabri

Caminin İçinden Bir Görünüm

Caminin Dıştan Görünümü

